

sosyolojikbağlam

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam dergisi

ISSN: 2757-5942

April / Nisan 2024

Volume / Cilt: 5

Issue / Sayı: 1

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam
dergisi

Sosyolojik Bağlam, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanan, açık erişimli, uluslararası hakemli ve online bir dergidir.

Sociological Context is an open access and international peer reviewed online journal that is published triannually in April, August, and December electronically.

Nisan, 2024

Cilt: 5, Sayı: 1

April, 2024

Volume: 5, Issue: 1

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü 07058 Kampüs

Antalya / Türkiye

Tel: +90 242 227 44 00 / 3337

Elektronik posta/e-mail:

dergi@sosyolojikbaglam.org

Web: www.sosyolojikbaglam.org

Sosyolojik Bağlam'da yayımlanmış olan tüm metinler, fikri mülkiyet ve telif hakları mevzuatı esas alınarak, ticari olmayan amaçlar doğrultusunda, atıf yapılarak kullanılabilir; ticari kullanım için yazarlardan izin alınmalıdır.

Yazarlara ait içeriklerinin tamamı Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND) ile lisanslanmaktadır. Creative Commons'ın işaret ettiği çerçeve *Sosyolojik Bağlam* tarafından da benimsenmektedir.

All the texts published in the *Journal of Sociological Context* can be used with reference for non-commercial purposes only, based on intellectual property and copyright legislation. For commercial use, permission must be obtained from the authors. All content is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND). The framework pointed out by Creative Commons is adopted by the *Journal of Sociological Context*.

ISSN: 2757-5942

<https://doi.org/10.52108/2757-5942>

www.sosyolojikbaglam.org

Dergi Yazı Kurulu/ Editorial Management Board

Baş Editör/ Editor-in-Chief

Prof. Suat KOLUKIRIK

Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ suatkolukirik@akdeniz.edu.tr orcid.org/0000-0003-0399-666X

Baş Editör Yardımcısı/ Co-Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Chiara PIOVANI

Department of Economics, College of Arts,
Humanities & Social Sciences,
University of Denver, Denver, CO, USA

✉ chiara.piovani@du.edu

Bilimsel Sekreteryası/ Scientific Secretariat

Dr. Elif GÜN

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ elifgun@akdeniz.edu.tr

Metodoloji Editörü/ Methodology Editor

Assoc. Prof. Gül AKTAŞ

Pamukkale University, Faculty of Science and Letters,
Department of Sociology, Denizli, Türkiye

✉ gaktas@pau.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü/ Book Review Editor

Prof. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Political
Science and Public Administration, Aydın, Türkiye

✉ tesepetcioglu@adu.edu.tr

Teknik Uzman/ Technical Specialist

Dr. Birtan BOZLU

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ birtanbozlu@akdeniz.edu.tr

Yönetici Editör/ Managing Editor

Prof. Nursel AYDINER AVŞAR

Akdeniz University, Serik Faculty of Business
Administration, Department of Economics and Finance,
Antalya, Türkiye

✉ nurselavsar@akdeniz.edu.tr

Editöryal İlişkiler Yöneticisi/ Editorial Operations Manager

Prof. Zafer DURDU

Mugla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Mugla, Türkiye

✉ zaferdurdumu.edu.tr

İstatistik Editörü/ Statistics Editor

Prof. Adem SAĞIR

Karabük University,
Karabük, Türkiye

✉ ademsagir@karabuk.edu.tr

Tanıtım Yöneticisi/ Publicity Manager

Res. Assist. Merve Suzan ILIK BİLBEN

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology,
Antalya, Türkiye

✉ mervesuzanilik@akdeniz.edu.tr

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor

Prof. Arda ARIKAN

Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of
English Language and Literature, Antalya, Türkiye

✉ ardaarikan@akdeniz.edu.tr

Editör Kurulu/ Editorial Board

Prof. Matias VERNENGO

Department of Economics, Bucknell University,
Lewisburg, PA, USA

✉ m.vernengo@bucknell.edu

Prof. Zeki DUMAN

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Van, Türkiye

✉ zedu@yyu.edu.tr

Prof. Fatma Özlem GÜZEL

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ ozlemguzel@akdeniz.edu.tr

Prof. Codrina RADA

Department of Economics, University of Utah, Salt
Lake City, UT, USA

✉ rada@economics.utah.edu

Prof. Talip KÜÇÜKCAN

Marmara University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Sociology, Istanbul, Türkiye

✉ talip.kucukcan@marmara.edu.tr

Assoc. Prof. Ezgi KAYA

Cardiff Business School, Cardiff University, Cardiff, UK

✉ kayae@cardiff.ac.uk

Alan Editörleri/ Section Editor

Prof. Ali ÖZTÜRK

Antalya Alaaddin Keykubat University, Antalya, Türkiye

✉ ali.ozturk@alanya.edu.tr

Assoc. Prof. Muhammet FIRAT

Fırat University, Elazığ, Türkiye

✉ muhammetfirat@firat.edu.tr

Prof. Güven DİNÇ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ gdinc@akdeniz.edu.tr

Assoc. Prof. Çağdaş Ümit YAZGAN

Nevşehir Hacıbektas Veli University, Nevşehir, Türkiye

cumityazgan@nevsehir.edu.tr

Assoc. Prof. Hakan GÜLERCE

Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye

hakangulerce@harran.edu.tr

Assoc. Prof. Gaye GÖKALP YILMAZ

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

✉ fgylmaz@mehmetakif.edu.tr

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Bengül GÜNGÖRMEZ

Uludağ University, Bursa, Türkiye

✉ bgungormez@uludag.edu.tr

Prof. Cahit GELEKÇİ

Hacettepe University, Ankara, Türkiye

✉ gelekci@hacettepe.edu.tr

Prof. Cevdet YILMAZ

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ cevdeyilmaz@sdu.edu.tr

Prof. Dilek YEŞİLTUNA

Ege University, İzmir, Türkiye

✉ dilek.yesiltuna@ege.edu.tr

Prof. Halil Saim PARLADIR

İzmir Katip Çelebi University, İzmir, Türkiye

✉ halilsaim.parladir@ikcu.edu.tr

Prof. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

✉ hunal@ybu.edu.tr

Prof. Hayati AKTAŞ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ hayatiaktas@akdeniz.edu.tr

Prof. Hayati BEŞİRLİ

Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

✉ hayati.besirli@hbv.edu.tr

Prof. İbrahim Ertan EĞRİBEL

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ egribel@istanbul.edu.tr

Prof. Kadir CANATAN

İstanbul Sabahattin Zaim University, İstanbul, Türkiye

✉ kadir.canatan@izu.edu.tr

Prof. Kadir TEMURÇİN

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ kadirtemurcin@sdu.edu.tr

Prof. Kayhan DELİBAŞ

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ kdelibas@adu.edu.tr

Prof. Kenan ÇAĞAN

Samsun University, Samsun, Türkiye

✉ kenan.cagan@samsun.edu.tr

Prof. M. Nuri GÜLTEKİN

Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye

✉ mngultekin@gantep.edu.tr

Prof. Mehmet ANIK

Bingöl University, Bingöl, Türkiye

✉ anik@bingol.edu.tr

Prof. Mehmet KARAKAŞ

Afyon Kocatepe University, Afyonkarahisar, Türkiye

✉ mkarakas@aku.edu.tr

Prof. Metin KILIÇ

Düzce University, Düzce, Türkiye

✉ metinkilic@duzce.edu.tr

Prof. Metin ÖZKUL

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ mozkul@sdu.edu.tr

Prof. Morad Moulai HADJ

University Mohamed Ben Ahmed, Oran 2- Algeria, Oran, Algeria

✉ moulaihadj.morad@univ-oran2.dz

Prof. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halis Demir University, Niğde, Türkiye

✉ mtalas@ohu.edu.tr

Prof. Mustafa Kemal ŞAN

Sakarya University, Sakarya, Türkiye

✉ mksan@sakarya.edu.tr

Prof. Mustafa ŞEKER

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ mustafaseker@akdeniz.edu.tr

Prof. Nestor CASTRO

University of the Philippines Diliman: Quezon City, National Capital Region, Philippines

✉ ntcastro1@up.edu.ph

Prof. Nevin GÜNGÖR ERGAN

Hacettepe University, Ankara, Türkiye

✉ nevine@hacettepe.edu.tr

Prof. Ömer AYTAÇ

Fırat University, Elazığ, Türkiye

✉ ooytac@firat.edu.tr

Prof. Ramazan YELKEN

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

✉ ryelken@ybu.edu.tr

Prof. Reşat AÇIKGÖZ

Selçuk University, Konya, Türkiye

✉ resat.acikgoz@selcuk.edu.tr

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Sari HANAFI

American University of Beirut, Lebanon
✉ sh41@aub.edu.lb

Prof. Sevinç GÜÇLÜ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye
✉ sguclu@akdeniz.edu.tr

Prof. Suvat PARIN

Van Yüzüncü Yıl University, Van, Türkiye
✉ sparin@yyu.edu.tr

Prof. Süleyman İLHAN

Firat University, Elazığ, Türkiye
✉ silhan@firat.edu.tr

Prof. Şeref ULUOCAK

Çanakkale 18 Mart University, Çanakkale, Türkiye
✉ uluocak@comu.edu.tr

Prof. Şevket ÖKTEN

Harran University, Şanlıurfa, Türkiye
✉ sevketocten@harran.edu.tr

Prof. Ümit AKÇA

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye
✉ umitakca@sdu.edu.tr

Prof. Vehbi BAYHAN

Bandırma Onyedli Eylül University, Balıkesir, Türkiye
✉ vehbi.bayhan@bandirma.edu.tr

Prof. Veyisel BOZKURT

İstanbul University, İstanbul, Türkiye
✉ vbozkurt@istanbul.edu.tr

Prof. Yahya Mustafa KESKİN

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu, Türkiye
✉ keskin_m3ibu.edu.tr

Prof. Yıldız AKPOLAT

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye
✉ yildiz.akpolat@deu.edu.tr

Prof. Zülküf KARA

Mardin Artuklu University, Mardin, Türkiye
✉ zulkuffkara@artuklu.edu.tr

Assoc. Prof. Ahmet GÖKÇEN

Samsun University, Samsun, Türkiye
✉ ahmet.gokcen@samsun.edu.tr

Assoc. Prof. Bengi YANIK İLHAN

Altınbaş University, İstanbul, Türkiye
✉ bengi.ilhan@altinbas.edu.tr

Assoc. Prof. Cenk BEYAZ

İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye
✉ cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

Assoc. Prof. Devrim ERTÜRK

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye
✉ devrim.erturk@deu.edu.tr

Assoc. Prof. Emin ADAŞ

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye
✉ eminadas@gmail.com

Assoc. Prof. Gamze AKSAN

Selçuk University, Konya, Türkiye
✉ gaksan@selcuk.edu.tr

Assoc. Prof. Gökhan Veli KÖKTÜRK

Akdeniz University, Antalya, Türkiye
✉ gkocokturk@akdeniz.edu.tr

Assoc. Prof. Hamza KURTKAPAN

İstanbul University, İstanbul, Türkiye
✉ hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr

Assoc. Prof. Hasan Hüseyin AYGÜL

Akdeniz University, Antalya, Türkiye
✉ hasanhuseyinaygul@akdeniz.edu.tr

Assoc. Prof. İslam CAN

Selçuk University, Konya, Türkiye
✉ islamcan@selcuk.edu.tr

Assoc. Prof. Kamil ŞAHİN

Kırkkale University, Kırkkale, Türkiye
✉ sahinkamil@kku.edu.tr

Assoc. Prof. Kerem ÖZBEY

Artvin Çoruh University, Artvin, Türkiye
✉ ozbey-kerem@artvin.edu.tr

Assoc. Prof. Lia TSULADZE

Tbilisi State University, Georgia
✉ l.tsuladze@css.ge

Assoc. Prof. Lyuba SPASOVA

Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria
✉ lspasova@bas.bg

Assoc. Prof. Mehmet TAN

Siirt University, Siirt, Türkiye
✉ mehmet.tan@siirt.edu.tr

Assoc. Prof. Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye
✉ ozgezeybekoglu@akdeniz.edu.tr

Assoc. Prof. Serdar ÜNAL

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye
✉ serdarunal@adu.edu.tr

Assoc. Prof. Yavuz ÇOBANOĞLU

Munzur University, Tunceli, Türkiye
✉ yavuzcobanoglu@munzur.edu.tr

Dr. Ahmed Ünal BOZYER

Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Türkiye
✉ ubozyer@mu.edu.tr

Dr. Bushra BEEGOM R.K.

Kerala University, India
✉ bushrabeegeom@keralaUniversity.ac.in

Dr. Humaira AHMAD

University of Management and Technology, Lahore, Punjab, Pakistan
✉ humaira.ahmad@umt.edu.pk

Dr. Mary Ellen TOFFLE

University of Messina, Italy
✉ maryellen.toffle@unime.it

Hakem Kurulu

Sosyolojik Bağlam Dergisi, çift taraflı kör hakemlik süreci yürütür. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

Referee Board

Journal of Sociological Context follows a double-blind peer-review process. Referee names are kept strictly confidential.

Dizinleme Bilgileri

Sosyolojik Bağlam Dergisi aşağıdaki indekslerde yer almaktadır:

Abstracting and Indexing Services

Journal of Sociological Context is indexed in the following databases:

DOAJ	EBSCO	EBSCO
Directory of Open Access Journals (23.03.2024)	Central & Eastern European Academic Source (07.01.2022)	Sociology Source Ultimate (07.01.2022)

Dergimiz Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanmaktadır.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir.

Yazı sahiplerine telif ücreti ödenmez, makale yayımlamak için ücret talep edilmez.

Our journal is published electronically for three times a year in April- August-December.

Authors are responsible for the content of their articles. No royalty is paid to, and no fee is requested from the authors.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Sosyolojik Bağlam'da uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. Dergimiz, yayın etiği kapsamında tüm paydaşların etik sorumlulukları taşıması beklenmektedir.

Etik Olmayan Bir Durumla Karşılaşırsanız:

Dergimizde yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız lütfen dergi@sosyolojikbaglam.org adresine e-posta yoluyla bildiriniz.

Ethical Issues and Editorial Policy

Publishing processes applied in the Sociological Context are the basis for the development and distribution of information in an impartial and respectful manner. The processes applied in this direction directly reflect the quality of the work of the authors and the institutions that support the authors. Peer-reviewed studies are studies that embody and support the scientific method. At this point, it is important that all stakeholders of the process (authors, readers and researchers, publishers, referees and editors) comply with the standards of ethical principles. Our journal is expected to bear ethical responsibilities from all stakeholders within the scope of publication ethics.

If You Encounter an Unethical Situation:

If you encounter any unethical behavior or content other than the above-mentioned ethical responsibilities in our journal, please report it to dergi@sosyolojikbaglam.org via e-mail.

Yazarlara Notlar

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır.

Orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Yayımlanması için gönderilen çalışmalar, akademik yazım kurallarına uygun, Türkçe veya İngilizce dillerinden biri ile hazırlanmış olması gerekir. Gerekli görülmesi halinde diğer dillerden de makale kabul edilebilir.

Yüksek lisans ve doktora öğrencileri danışmanları ile birlikte (ilk yazar öğrenci – ikinci yazar danışman öğretim üyesi) kaleme aldıkları çalışmalarını dergiye gönderebilirler.

Notes for Contributors

Submitted manuscripts should be in line with the aims and scope of the journal.

Only those manuscripts that are original, have not been published previously or are not currently under consideration for publication elsewhere, and whose content and submission are approved by every individual author will be taken into consideration.

The works submitted for publication must be prepared in accordance with the academic spelling rules in either Turkish or English. If deemed necessary, manuscripts in other languages may also be accepted.

Master's and doctoral students can submit their studies co-written with their supervisors (student as the first author – supervisor faculty member as the second author).

Aynı yazarın aynı yayın döneminde sadece bir makalesi işleme alınabilmekte ve hakemlerden geçerse yayımlanabilmektedir.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Telif Hakkı Anlaşması Formu mavi renkli kalemle imzalanıp PDF olarak sisteme yüklenmelidir. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurulabilir. Ancak, tüm imzaların mavi renkli kalemle atılması ve tek PDF olarak birleştirilip sisteme yüklenmesi gereklidir.

Dergiye gönderilecek olan yazıların yazar tarafından intihal (benzerlik) oranı raporu alınmalı ve yazı ile birlikte gönderilmelidir. Çalışmanın yayınlanması için benzerlik oranı % 20'den fazla olmamalıdır. Gönderilen yazıların benzerlik oranı dergimiz tarafından da Turnitin programı ile taranmaktadır.

Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez.

Etik Kurul onayı gerektiren makaleler için Etik Kurul onayı alınmalı ve bu onay (kurul adı, tarih ve numarası) makalenin ilk sayfasında ve yöntem bölümünde belirtilmelidir. <https://trdizin.gov.tr/about#applicationAndCriteria>

Makale önerileri dergimizin web sayfası üzerinden Makale Şablonu indirilerek hazırlanmalıdır.

Derginin tüm giderleri Yayıncı tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Dipnot, Alıntı ve Referanslar: Dergide referans sistemi olarak İSNAD 2. Edisyon (Dipnotlu) kullanılmaktadır: isnadsistemi.org.

Telif Hakkı Politikası: Dergimize değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler, daha önce herhangi bir ortamda yayınlanmamış veya herhangi bir yayın ortamına yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazarlar SBD'de yayınlanan çalışmalarının telif hakkına ve tüm ticari haklarına sahiptirler. Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilmez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND) lisansı, üçüncü tarafların orijinal çalışmaya uygun şekilde atıfta bulunarak materyali yalnızca ticari olmayan amaçlarla paylaşmasına izin verir. Materyalin uyarlanmasına ve değiştirilmesine izin verilmez.

Yazarlar, CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayınlanan makalelerine ait PDF dosyaları, kendi kurumsal arşivleri ile başka makale platformlarına yükleyebilirler.

Only one manuscript of the same author can be processed and, if accepted by the reviewers, published in the same publication period.

After the manuscript is submitted to the journal for publication, none of the authors' names can be removed from the list of authors, nor a new name can be added as an author, without the written consent of all authors, and the order of authors cannot be changed.

The Copyright Agreement Form must be signed with a blue pen and uploaded to the system as a PDF. The form can be filled out as separate copies by authors from different institutions. However, all signatures must be signed with a blue pen and combined as a SINGLE PDF and uploaded to the system.

A plagiarism (similarity) report for the manuscript should also be submitted along with the manuscript. The similarity rate should not exceed 20% for the publication of the study. The submitted manuscripts will also be screened for similarity by our journal using the Turnitin software.

The opinions expressed in the manuscripts published in the journal are those of their authors and the authors bear all legal responsibility for their manuscripts. No copyright fee is paid to the authors for the published manuscripts.

For manuscripts that require Ethics Committee approval, Ethics Committee approval must be obtained and this approval (committee name, date and number) should be indicated on the first page and in the method section of the article. <https://trdizin.gov.tr/about#applicationAndCriteria>

Article proposals should be prepared by downloading the article template from our journal's website.

All expenses of the journal are covered by the Publisher. Article processing or publication are free of charge. No submission fee or article processing fee is charged for the manuscripts submitted to the journal or accepted for publication.

Footnotes, Citation, and References: *Journal of Sociological Context* follows İSNAD 2nd Edition (with footnotes) as the referencing guide. For more information: isnadsistemi.org.

Copyright Policy: Manuscripts submitted to our journal should not have been previously published or submitted for publication in any medium.

The authors retain the copyright and all commercial rights to their works published in JSC. Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND) license allows third parties to share the material for non-commercial purposes only, and only as long as attribution is given to the original work. The material cannot be adapted or modified.

Authors may upload their manuscripts published under the CC BY-NC-ND 4.0 license as PDF files to their institutional repositories and other platforms.

Amaç ve Kapsam

Sosyolojik Bağlam; toplumsal olay ve olguları irdeleyen ve özgün nitelikteki konuları ele alan araştırmaları ve makaleleri yayımlayan, disiplinlerarası, açık erişimli ve uluslararası hakemli online bir dergidir. Editöryal çalışmalar hariç yayımlanan tüm makaleler çift taraflı kör akran değerlendirmesi sürecine tabidir. İnterdisipliner bir yaklaşımla, bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmak temel hedefidir. Yayın hayatına 1 Aralık 2020 tarihi itibarıyla başlayan dergimiz, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yılda üç sayı olarak yayımlanır.

Dergiye yayımlanması için gönderilen çalışmaların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Kitap halinde yayımlanmamış sempozyum bildirilerinin kabulü bu durumun belirtilmesi şartıyla mümkündür. Yazılar, makale şablonu formatına uygun olarak gönderilmelidir aksi halde yazılar değerlendirilmeye alınmaz. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Gerekli görülmesi halinde diğer dillerden de makale kabul edilebilir.

Sosyolojik Bağlam, sosyal problemlerin irdelenmesi ve çözümünde geniş ölçekli bir katılımın önemine vurgu yaparak toplumsal olgu ve süreçleri dikkate alan araştırmacıları, akademisyenleri ve uygulayıcıları uluslararası platformda bir araya getirme amacı taşıyan süreli ve disiplinlerarası bir yayın organıdır. Dergide küresel, bölgesel ve yerel düzeydeki gelişmeleri, süreçleri ve problemleri ele alan, tartışan, sorgulayan, tetkik eden, teorik, yöntemsel, uygulamalı ve tarihsel olarak üretilmiş olan özgün makaleler, araştırma notları, çeviri metinler ve kitap kritikleri yayımlanır.

Açık Erişim Politikası: *Sosyolojik Bağlam* Dergisi, bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayımlanan tüm yazılar <https://sosyolojikbaglam.org/tum-sayilar/> adresinden erişime açıktır.

Bu çerçevede, *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin açık erişim tanımı çerçevesinde ve bilimsel etik ve kurallara uygun olarak atf yapılması şartıyla, dergide yayımlanan hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel literatürün, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilmesini, okunabilmesini, indirilebilmesini, kopyalanabilmesini, dağıtılabilmesini, basılabilmesini, taranabilmesini, tam metinlere bağlantı verilebilmesini, dizinlenebilmesini, yazılıma veri olarak aktarılabilmesini ve her türlü yasal amaç için kullanılabilmesini kabul eder. (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>). *Sosyolojik Bağlam Dergisi* Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonu'nu imzalamıştır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* atf verileri Initiative for Open Citations I4OC aracılığıyla açmayı seçmiştir.

Makale İşleme Ücreti: *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, yazarlardan veya herhangi bir üçüncü şahıstan yayın için ücret talep etmez. Hem makale gönderme işleme hizmetleri hem de makale yayınlama hizmetleri ücretsizdir. Herhangi bir gizli maliyet yoktur.

Aims & Scope

Journal of Sociological Context is an interdisciplinary, open access, and international peer reviewed online journal that publishes research and articles examining social events and phenomena and focusing on original issues. All manuscripts, except editorial articles, will undergo a double-blind peer review process. With an interdisciplinary approach, the fundamental goal is to contribute to the field of social sciences by publishing scientifically sound studies. Our journal, which was launched on December 1, 2020, is published triannually in April, August, and December.

Manuscripts submitted for publication must not have been previously published elsewhere. Submission of symposium papers that have not been published in a book is possible with the condition that this is stated. Manuscripts will not be considered for evaluation unless they are submitted in the form of the article template. The publication language is either Turkish or English. In exceptional cases, manuscripts in other languages may be accepted.

Journal of Sociological Context is an interdisciplinary periodical that aims to bring together researchers, academics, and practitioners who take social phenomena and processes into consideration by emphasizing the importance of large-scale participation in the investigation and solution of social problems. The journal publishes original articles, research notes, translated texts, and book reviews developed with a theoretical, methodological, applied, or historical approach discussing, questioning, examining global, regional, and local developments, processes, and problems.

Open Access Policy: *Journal of Sociological Context* provides open access for the continuous and free use of its content with the aim of increasing the global exchange of information and yielding beneficial results for humanity. Thus, all the manuscripts published by the journal is available at: <https://sosyolojikbaglam.org/archive/>

In this framework, *Journal of Sociological Context* accepts, within the Open Access definition of the Budapest Open Access Initiative and on condition that proper citation of references are provided in accordance with scientific ethics and rules, that the peer-reviewed and published scientific literature can be accessed, read, downloaded, copied, distributed, printed, scanned, linked to the full texts, indexed, transmitted as data to software, and used for any legal purposes via internet without any financial, legal and technical obstacles. (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>). *Journal of Sociological Context* has signed the Budapest Open Access Initiative. *Journal of Sociological Context* has chosen to open up citation data through the Initiative for Open Citations I4OC.

Article Processing Charge: *Journal of Sociological Context* does not charge authors or any third party for publication. Submission, processing, and publishing services and are free of charge. There are no hidden costs whatsoever.

Yayın Etiği İlkeleri

Yayın Etiği, daha yüksek editöryal işleme standartları oluşturmak için yazarlar, hakemler ve yayıncılar adına dürüstlük konusunda ısrar eden bir öz-düzenleme mekanizması olarak tanımlanabilir. Yayın için etik standartlar, yüksek kaliteli bilimsel yayınları, halkın bilimsel bulgulara güvenini ve insanların fikirlerine itibar edilmesini sağlamak için mevcuttur.

Hakemli çalışmalar, bilimsel yöntemi destekleyen ve hayata geçiren çalışmalardır. Bu noktada yayın sürecine dahil olan tüm tarafların (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere uyması büyük önem taşımaktadır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, araştırma ve yayın etiği konusunda ulusal ve uluslararası standartlara bağlıdır. Basın Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ne uymaktadır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan Uluslararası Etik Yayıncılık İlkeleri'ni benimsemiştir. Ayrıca Türkiye Editörler Çalıştay Kararlarına da uymaya taahhüt eder.

Bilimsel Suistimal İddiaları-Şüpheleri: Bilimsel suistimalin farklı tanımları vardır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* büyük yayın etiği kurumları tarafından oluşturulan rehberliği takip ederken bu sorunları vaka bazında ele alıyoruz. Editör, etik ihlalden şüphelenirse veya bir ihlal iddiası olursa harekete geçmekle yükümlüdürler. Bu görev hem yayınlanmış hem de yayınlanmamış makaleleri kapsar. Editör, olası suistimallerle ilgili endişeleri dile getiren makaleleri basitçe reddetmemelidir. Etik olarak iddia edilen davaları takip etmekle yükümlüdür. Editör, uygun olduğunda COPE akış şemalarını izlemelidir. Editörler, öncelikle görevi kötüye kullandığından şüphelenilen kişilerden bir yanıt istemelidir. Yanıtın memnun kalmazlarsa, ilgili işverenlerden veya kurumdan araştırma yapmasını istemelidir. Editör, iddia edilen suistimale ilgili uygun bir soruşturmanın yürütülmesini sağlamak için tüm makul çabayı göstermelidir; bu olmazsa, editör soruna bir çözüm bulmak için ısrar etmek için tüm makul girişimleri yapmalıdır. Bu zahmetli ama önemli bir görevdir.

Sosyolojik Bağlam Dergisi COPE'un Başarılı Bir Yazı İşleri için Etik Araç Setine uyar. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* editörleri; intihal, alıntı manipülasyonu, veri tahrifatı, veri uydurması ve diğer araştırma suistimalinin meydana geldiği makalelerin yayınlanmasını önlemek için tedbir alacaktır. Hiçbir durumda *Sosyolojik Bağlam Dergisi* veya editörleri bu tür bir suistimalin gerçekleşmesine bilerek izin vermeyecektir. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* editörleri, dergilerinde yayınlanan bir makaleyle ilgili herhangi bir araştırma suistimali iddiasından haberdar olmaları durumunda, iddialarla ilgili olarak COPE'un yönergelerini izleyeceklerdir. Hakemler, araştırma veya yayının suistimalinden şüphelendiklerinde durumu Editöre iletmelidir. Editör, COPE tavsiyelerine uyarak gerekli işlemleri yürütmekle görevlidir.

Principles of Publication Ethics

Publication Ethics can be defined as a self-regulation mechanism that insists on honesty on behalf of authors, reviewers, and publishers to establish higher standards of editorial handling. Ethical standards for publication exist to ensure high-quality scientific publications, public confidence in scientific findings, and respect for people's opinions.

Peer-reviewed studies are studies that support and implement a scientific method. At this point, it is of great importance that all parties involved in the publication process (authors, readers and researchers, the publisher, reviewers, and editors) follow ethical principles. *Journal of Sociological Context* adheres to national and international standards in research and publication ethics. It complies with the Press Law, the Intellectual and Artistic Works Law, and the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive. *Journal of Sociological Context* has adopted the International Ethical Publishing Principles published by the Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and World Association of Medical Editors (WAME). It also undertakes to comply with the Decisions of the Türkiye Editors' Workshop.

Allegations-Suspects of Scientific Misconduct:

Scientific misconduct has different definitions. We address these issues on a case-by-case basis, while following the guidance established by the major editorial ethics institutions. If the editor suspects an ethical violation or if there is an alleged violation, they are obliged to take action. This task covers both published and unpublished manuscripts. The editor should not simply reject manuscripts that raise concerns about potential misconduct. Ethically, they are obliged to follow the alleged lawsuits. The editor should follow the COPE flowcharts where appropriate. Editors should first seek a response from anyone suspected of misconduct. If they are not satisfied with the answer, they should ask the relevant employers or institution to investigate. The editor should use all reasonable efforts to ensure that an appropriate investigation into the alleged misconduct is carried out; if this does not happen, the editor should make all reasonable attempts to persist in finding a solution to the problem. This is an arduous but important task.

Journal of Sociological Context adheres to COPE's Ethics Toolkit for a Successful Editorial. Editors of the *Journal of Sociological Context* will take action to prevent the publication of manuscripts in which plagiarism, citation manipulation, data tampering, data fabrication, or other research misconduct is detected. In no event will *Journal of Sociological Context* or its editors knowingly allow such misuse to occur. If the editors of *Journal of Sociological Context* become aware of any allegations of research misconduct related to a manuscript published in their journal, they will follow COPE's guidelines regarding the allegations. Reviewers should notify the Editor when they suspect research or publication misconduct. The editor is responsible for carrying out the necessary actions by following the COPE recommendations.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Kadınlar Hasta Olur, Erkekler Ölü: Sağlıkta Cinsiyet Temelli Farklılıkların Sosyolojik Analizi

Women Get Sick, Men Die: A Sociological Analysis of Gender-Based Differences in Health

— M. Çağlar Kurtdaş1-26

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Modernite ve Ontolojik Güvenlik Bağlamında Yoga Kültürü:

Yoga Eğitmenleri ve Uygulayıcıları Üzerine Nitel Bir Araştırma

Yoga Culture in the Context of Modernity and Ontological Security:

A Qualitative Research on Yoga Instructors and Practitioners

— Figen Kanbir 27-50

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Suriyeli Göçmen İşletmelerin Hedef Ülkede Marka Değerini Koruması: Gaziantep Örneği

Syrian Immigrant Businesses Protecting Their Brand Value in the Destination Country:

The Case of Gaziantep

— Canan Şeyma Demir..... 51-71

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Yerel Yönetimlerin Engelli ve Yaşlı Bireylere Yönelik Hizmetlerinin Sosyolojik Açından

Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği

Sociological Evaluation of Local Government Services for Disabled and Older People:

The Case of İstanbul

— Hamza Kurtkapan 72-89

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Narrative, Practice and Reality: Historical Criticism of Ümit Kurt's Book Antep 1915 as a Diaspora-oriented Narrative

Anlatı, Pratik ve Gerçek: Diaspora Temelli Bir Anlatı Olarak Ümit Kurt'un "Antep 1915"

Kitabının Tarihsel Eleştirisi

— Yücel Karadaş90-114

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Jürgen Habermas'ın İletişimsel Akıl Kavramı Perspektifinde Modernite Eleştirisi ve Demokrasi Arayışları

The Criticism of Modernity and the Search for Democracy within the Perspective of Jürgen Habermas's

Concept of Communicative Reason

— Emre Yıldırım..... 115-141

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Doğal Afetler Karşısında Dini Tutum ve Ritüellerin Rolü

The Role of Religious Attitudes and Rituals in the Face of Natural Disasters

— Selameddin Baysal 142-164

KITAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW:

Yeni Anneliğin Sosyolojisi: Postmodern Zamanda Anne Olmak

Sociology of New Motherhood: Being a Mother in Postmodern Times, by Zehra Zeynep Sadıkoğlu

— Döne Ayhan 165-172

Kadınlar Hasta Olur, Erkekler Ölür: Sağlıkta Cinsiyet Temelli Farklılıkların Sosyolojik Analizi

M. Çağlar Kurtdaş | 0000-0002-8292-9977 | ckurtdas@adiyaman.edu.tr

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Adıyaman, Türkiye

ROR: <https://ror.org/02s4gkg68>

Öz

Sağlık ya da hastalık genellikle bedenin işleyişi ile ilgili bir durum olarak görülmekte ve algılanmaktadır. Oysa sağlığın psikolojik ve sosyal boyutları vardır ve bunlar sağlık/hastalık konusunda oldukça belirleyicidir. Sağlık ve hastalıkta sosyal faktörlerin en önemlilerinden biri de cinsiyettir. Sağlık ve hastalığa ilişkin veri ve analizler cinsiyetin önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalara göre kadın ve erkekler; sağlık/hastalık halleri, tutumları, ölüm ve yaşam göstergeleri, yakalandıkları hastalık türleri vb. bakımından farklılaşmaktadır. Bu farklılığın oluşumunda biyolojik ve psikolojik faktörlerin yanında toplumsal faktörler ve özellikle toplumsal cinsiyet kavramı ön plana çıkmaktadır. Cinsiyet (sex) kadın ve erkek arasında var olan biyolojik farklılıkları anlatan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet (gender) ise kadın ve erkek arasında kültürel olarak oluşturulmuş fark ve eşitsizlikleri anlatır. Toplumsal cinsiyet rolleri pek çok alanda olduğu gibi kadın ve erkeklerin sağlık/hastalık algısı, tutum ve davranışları üzerinde etkili ve belirleyicidir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklerin sağlık/hastalık algısı, tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır ve fenomenolojik bir yaklaşıma sahiptir. Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklerin sağlık/hastalık algısı, tutum ve davranışları üzerinde etkili ve belirleyici olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Sağlık, Hastalık Algısı, Kültür, Beden, Toplumsal Cinsiyet

Atıf Bilgisi

Kurtdaş, M. Çağlar. “Kadınlar Hasta Olur, Erkekler Ölür: Sağlıkta Cinsiyet Temelli Farklılıkların Sosyolojik Analizi”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 01-26.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.1>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	25.11.2023
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Etik Onay, Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından verilmiş olup, 08.06.2023 tarihli ve 426 numaralıdır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Women Get Sick, Men Die: A Sociological Analysis of Gender-Based Differences in Health

M. Çağlar Kurtdaş | 0000-0002-8292-9977 | ckurtdas@adiyaman.edu.tr

Adiyaman University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Adiyaman, Türkiye

 <https://ror.org/02s4gkg68>

Abstract

Health or disease is generally seen as a condition related to the functioning of the body. However, health has psychological and social dimensions. One of the most important social factors in health and disease is gender. Data and analysis on health and disease show that gender is an important variable. Research shows that men and women are different in terms of their health/disease states, attitudes, death and life indicators, and the types of diseases they contract. Biological, psychological and social factors are effective in the formation of this difference. Among social factors, especially the concept of gender comes to the fore. Gender describes culturally created differences and inequalities between men and women. Gender roles, as in many areas, are effective and determining on the health/disease perception, attitudes and behaviors of men and women. This study, which aims to show that gender roles have an impact on women's and men's health/disease perception, attitudes and behaviors, was designed in accordance with the qualitative research method and has a phenomenological approach. Interview technique was used as a data collection tool in the research and the data obtained was analyzed by descriptive analysis method. According to the results of the research, it has been seen that gender roles are effective and determining on the health/disease perception, attitudes and behaviors of men and women.

Keywords

Health, Disease Perception, Culture, Body, Gender

Citation

Kurtdaş, M. Çağlar. "Women Get Sick, Men Die: A Sociological Analysis of Gender-Based Differences in Health". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 01-26.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.1>

Article Information

Date of Submission	25.11.2023
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	Ethical Approval, dated 08 June 2023 and numbered 426, was issued by the Social Sciences and Humanities Ethics Committee of Adıyaman University.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Sağlık, her ne kadar uzun bir süre biyolojik bir durum olarak görülmüş ve bu yüzden de tıbbın ilgi alanına girmiş olsa da zamanla psikolojik ve sosyolojik boyutlarının olduğu ve bunların da en az biyolojik faktörler kadar etkili olduğu kabul edilmiştir. Bu durum sağlığa bakış açısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) sağlığı; fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hali olarak tanımlaması, sağlıkta ruhsal ve toplumsal boyutlar üzerine yapılan çalışmaların artmasına yol açmıştır. Böylece sosyoloji alanında da sağlık, bir olgu olarak ele alınmaya başlamış ve sağlığa etki eden toplumsal faktörleri ele alan sağlık sosyolojisi, sosyoloji alanının içinde bir alt disiplin olarak önemli bir yer edinmiştir.

Sağlık sosyolojisi, sağlık ve hastalıkta sosyal faktörlerin etkisini kendisine konu edinmiştir. Biyolojik ve psikolojik faktörlerin yanında sosyal faktörler de bireylerin, grupların ve toplumun bütünü'nün sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu faktörlerin başında da cinsiyet gelmektedir. Sağlık ve hastalığa ilişkin veri ve analizler, sağlık konusunda cinsiyetin önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmalara göre kadın ve erkekler; sağlık/hastalık halleri, tutumları, ölüm ve yaşam göstergeleri, yakalandıkları hastalık türleri vb. bakımından farklılaşmaktadır. Bu farklılıkların açıklanmasında özellikle toplumsal cinsiyet kavramı ön plana çıkmaktadır. Buna göre toplumda kadın ve erkekler arasında sağlık söz konusu olduğunda ortaya çıkan farklılıkların önemli bir nedeni, sahip olunan toplumsal cinsiyet rolleridir. Çocukluktan itibaren aileden başlayarak edinilen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin sağlık ve hastalık konusundaki algılarını, tutum, davranış, yaşantı ve inançlarını etkilemekte, şekillendirmekte ve çeşitli farklılıklar yaratmaktadır. Bu nedenle kadınların ve erkeklerin sağlığı söz konusu olduğunda ortaya çıkan farklılıkları açıklamada toplumsal cinsiyet kavramı önem arz etmektedir. Örneğin “kadınlar hasta olur, erkekler ölür” görüşü yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Bu durumun açıklanmasında biyolojik ve psikolojik faktörlerin yanı sıra toplumsal faktörler ve özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin çok etkili olduğu söylenebilir.

Kadın ve erkeklerin sağlık/hastalığa ilişkin algı, tutum, inanç ve davranışlarının neden farklılaştığı probleminden yola çıkan bu çalışmanın temel amacı; kadınlar ile erkekler arasında sağlığa ilişkin var olan algı, deneyim, yaşantı, görüş ve inanç farklılıklarını toplumsal cinsiyet değişkeni bağlamında ele almak ve sosyolojik bir analizini yapmaktır. Bu amaçla yola çıkan çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır ve fenomenolojik yaklaşıma sahiptir. Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Kadın ve erkeklerin sağlığa ilişkin algı ve görüşleri betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

1. Sağlık ve Hastalığın Toplumsal Boyutu

Biyomedikal bir bakış açısıyla ele alındığında sağlık, bedende herhangi bir hastalık ya da sakatlık olmaması şeklinde tanımlanır. Hastalık ise tam tersi olarak bedene içten veya dıştan tesir ederek onun işleyişini bozan bir durum olarak görülür. Bu yaklaşıma göre sağlık bedeninin işleyişi ile ilgili bir durumdur. Ancak bu bakış açısı sağlıkta mental ve

sosyal faktörlerin etkisini göz ardı ettiği için eksik bir yaklaşımdır. Bu eksikliği Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yapmış olduğu sağlık tanımı gidermeye çalışmıştır. Dünya Sağlık Örgütü sağlığı, yalnızca hastalık veya sakatlığın olmayışı değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal bir iyilik hali olarak tanımlar. Bu yaklaşım sağlık ve hastalıkta bedensel, zihinsel ve sosyal faktörlerin etkisini bütüncül bir şekilde bir arada ele alan biyopsikososyal sağlık ve hastalık anlayışıdır.

Sağlık, birbirine dayalı fiziksel, psikolojik ve toplumsal yönleri olan çok boyutlu bir olaydır. Geçmişten günümüze bütün sağlık sistemleri belirli bir çevresel ve kültürel bağlamda ortaya çıkar.¹ Sağlık ve hastalık sosyal yapı içinde meydana geldiği ve onun tarafından şekillendirildiği² için sağlık ve hastalığa ilişkin algı, tutum ve davranışlar toplumsal yapıdan ayrı düşünülemez. Bu nedenle sağlık, toplumsal bir olgudur.

Geçmişten günümüze tüm toplumlarda sağlık ve hastalık anlayışı toplumun kültürü ile yakından ilgili olmuştur. Kültür, toplumun bir üyesi olarak fert tarafından kazanılmış bilgi, inanç, sanat, kanun, ahlak, gelenek ve diğer kabiliyet ve alışkanlıkları içine alan bir bütündür. Toplumun sağlık/hastalık hakkındaki değer oryantasyonu, tutum ve inançları kültürün karakterini yansıtır. Her toplumun kültürü, sosyal organizasyonu, sağlık ve hastalık problemini kendi değerler sistemine göre geliştirir. Sağlık/hastalık kültür kalıplarına göre anlam kazanır.³ Bu nedenle sağlık/hastalık algısı, tutum ve davranışlar toplumdan topluma ve dönemden döneme değişiklik gösterir. Örneğin hangi belirtilerin hastalık belirtisi olduğu ya da hangi durumun hastalık olarak tanımladığı kültürel kodlarla belirlenmektedir. Sosyal bir durum olan hastalık, farklı kültürler ve farklı sosyal guruplar içinde farklı değerlendirilip desteklenir. Mesela bazı kültürlerde hamilelik tıbbi ve dinlenmeyi gerektiren bir durum olarak değerlendirilirken, bazılarında ise tıbbi olmayan normal bir durum olarak görülür.⁴ Bazı kültürlerde, örneğin Afrika da, obez kadın kıskançlık ve arzu objesi iken bazı kültürlerde ise obezite duygusal ve fiziksel bir hastalık olarak tanımlanır. Bazı toplumlarda epilepsi doğaüstü güçlere bağlanmış, bazılarında ise toplumsal önyargıların ve hor görmenin bir objesi olmuştur.⁵ Dolayısıyla toplumlarda neyin hastalık olarak görülüp görülmediği ya da hastalıkların temelinde yatan faktörler çoğu zaman kültür tarafından şekillendirilmiştir.

Sosyolojik olarak sağlık/hastalık sosyo-kültürel faktörlerin etkisiyle şekillenen bir durumdur. Örneğin I. Illich sağlığı bir uyum sağlama meselesi ve kültür tarafından şekillendirilmiş bir tepki olarak görmektedir.⁶ Capra'ya göre de sağlığın bireysel, toplumsal ve ekolojik boyutları vardır. Sağlık, bir insanın canlı organizmaya ve onun çevresiyle

¹ Fritjof Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. Mustafa Armağan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 349-368.

² David Mechanic, *Medical Sociology* (New York: The Free Press, 1978), 26.

³ Orhan Türkoğan, *Kültür ve Sağlık - Hastalık Sistemi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 4-5.

⁴ Richard K. Thomas, *Society and Health Sociology for Health Professionals* (New York: Kluwer Academic Publishers, 2003), 5.

⁵ Mechanic, *Medical Sociology*, 26.

⁶ Ivan Illich, *Sağlığın Gaspi*, çev. Süha Sertabiboğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 190.

ilişkinine bakış açısına bağlıdır. Bu bakış kültürden kültüre ve bir çağdan diğerine değiştikçe sağlık anlayışları da değişir. Doğal ve toplumsal çevreden bağımsız hiçbir mutlak sağlık düzeyi mevcut değildir. Buna göre sağlık; organizmanın doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşimlerini ve fiziksel ve psikolojik yönlerini de içeren dinamik bir dengeden kaynaklanan iyi olma halidir.⁷ Bu nedenle sağlık toplumsal yapıdan ayrı olarak düşünülüp ele alınabilecek bir olgu değildir. Genel olarak sağlığı etkileyen en önemli toplumsal yapı faktörlerinin başında aile, sosyal sınıf, din, dil, kültür, ekonomi, siyaset, meslek, ırksal/etnik köken ve cinsiyet gelmektedir. Bütün bu faktörlerin sağlık üzerinde olan etkileri oldukça belirleyicidir. Bu faktörler arasında cinsiyetin özel bir yeri olduğu söylenebilir.

2. Sağlık ve Cinsiyet

Kadınlar ve erkeklerin sağlıkla ilgili algı, yaşantı ve deneyimlerinin farklılaşmasının temelinde, kadın ve erkek arasında var olan biyolojik, psikolojik ve toplumsal farklılıklar vardır. Toplumsal farklılıkların başında ise toplumsal cinsiyet olgusu gelir. Cinsiyet (sex) kadın ve erkek arasında var olan biyolojik farklılıkları anlatan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet (gender) ise kadın ve erkek arasında kültürel olarak oluşturulmuş fark ve eşitsizlikleri anlatır. Buna göre geçmişten günümüze her toplumda kadın ve erkeğe biçilen değer, rol, hak ve sorumluluklar farklıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkek arasında var olan hak ve sorumlulukların toplum tarafından inşa edildiğini anlatır. Buna göre kadın ve erkeğin rolleri ve sorumlulukları toplumsal ve kültürel alanda belirlenmiştir. Toplum, kadın ve erkekten sahip olduğu hak ve sorumluluklar çerçevesinde davranmasını bekler.

Toplumsal cinsiyet kavramı “biyoloji kaderdir” ifadesine itiraz için kullanılmıştır. Biyolojik anlamda geri çevrilemez görülen cinsiyetten farklı olarak; toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiğini⁸, bu yüzden de kadın ve erkek arasında var olan farklılıkların ve eşitsizliklerin doğal olmadığını söyler. Toplumda kadınların oynamakta oldukları rollerin biyolojik zorunluluktan dolayı değil, karmaşık bir eğitsel, yasal, sosyal ve ekonomik kısıtlamalar sistemi yoluyla kadınlara dayatıldığını işaret eder.⁹ Örneğin; Simon de Beauvoir’un “kadın doğulmaz, olunur” formülü biyolojik bir varlık olan dişiyile, toplum tarafından inşa edilen kadının¹⁰ birbirinden farklı olduğunu anlatmaktadır.

Toplumda kadın ve erkeğin konumunun farklı olmasının temelinde toplumun kadın ve erkeğe biçtiği değer ve roller vardır. Her toplumda, toplumun kadın ve erkekten göstermelerini beklediği davranış ve özellikler bulunur. Bunlar; toplumsal cinsiyet kalıp yargıları olarak tanımlanır ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları güçlü kalıp yargılardır.¹¹

⁷ Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, 349-369.

⁸ Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertürk (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 50.

⁹ Françoise Collin, “Felsefi Farklılıklar”. *Kadınların Tarihi Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru*. ed. Georges Duby - Michelle Perrot (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 266.

¹⁰ Alain Touraine, *Kadınların Dünyası*, çev. M. Moralı (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2007), 85.

¹¹ Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010), 32.

Bu kalıp yargılar çocukluktan itibaren öğrenilmeye başlar ve beraberinde kadın ve erkeğe karşı geliştirilen önyargıları da içerir. Toplumsal cinsiyet için kadın ve erkek hakkında toplumun sahip olduğu yargılardır denilebilir. Toplumda herhangi biri kadın ya da erkek olarak kategorize edildiğinde, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları otomatik olarak devreye girer.¹² Toplum, kadın ve erkekten bu kalıp yargılara uygun rolleri oynamasını bekler. Çocuklar, toplumda kız ya da erkek olarak etiketlendikten sonra cinsiyetin kültürel anlamlarını öğrenmeye başlarlar¹³ ve bu anlamlara göre sosyalleşirler. Örneğin kız ve erkek çocukları kıyafet seçimi, oyuncak tercihi, meslek seçimi, sahip olması gereken kişilik özellikleri bakımından yönlendirilerek şekillenirler. Böylece kadın ve erkek, çocukluktan itibaren kendisine uygun rolleri edinir ve benimser.

Kadın ve erkeğin kendisine biçilen rolleri benimsemesi toplumda farklı konumlanmalarına neden olur. Örneğin erkek ekonomi, politika ve bilgi alanları içinde gösterilirken; kadın, aile ve akrabalık yapısı içine yerleştirilmiştir.¹⁴ Dolayısıyla toplumların kadın ve erkeğin nasıl olması ve nasıl davranması gerektiği hakkında sahip olduğu kalıp yargılar, kadın ve erkeği toplumda farklı şekilde konumlandırır ve onlara çeşitli roller biçer. Toplum, kadın ve erkekten bu rolleri yerine getirmesi bekler. Örneğin; girişken olmak, güçlü olmak, başarılı olmak daha çok erkeklere uygun özellikler olarak görülürken; itaatkâr olmak, uyumlu olmak, becerikli olmak, fedakâr olmak gibi özellikler kadınlar için uygun görülmüştür. Bunun yanında erkek güçlü, dayanıklı ve koruyucu; kadın ise hassas, kırılgan, narin ve korunmaya muhtaç olarak tanımlanır.

Kültürün kadına ve erkeğe biçtiği değer ve rollerin hemen her alanda olduğu gibi sağlık alanında da çeşitli görünümüleri mevcuttur. Örneğin “kadınlar hasta olur, fakat erkekler daha çabuk ölür” görüşü uzun zamandır kabul edilegelmiş bir görüştür. Çoğu toplumda kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamaktadır. Fakat kadınların hastalık ve hastalanma oranları ise erkeklerden daha yüksektir.¹⁵ İstatistiklere bakıldığında hemen hemen bütün yaşlarda kadın ölüm oranlarının, erkeklerinkinden daha düşük olduğu görülmektedir. Erkeklerin ortalama ölüm oranları, kadınlarınkinden % 40 oranında daha yüksektir ve bir kadın bir erkekten ortalama beş yıl daha fazla yaşamaktadır. 65 yaş öncesi ölümlerin neredeyse üçte ikisi erkek ölümüdür. 65- 85 yaş arasında yaşayan kadın sayısı erkek sayısını bire iki oranında geçmektedir. Bu rakamlara bakarak kadınlar erkeklerden daha sağlıklıdır sonucuna varılabilir. Ancak, istatistikler genelde daha erken ölen erkeklerin daha uzun yaşayan kadınlar kadar hastalık tecrübesi yaşamadıklarını göstermektedir. Kadınlar sağlık bakım hizmetlerinin

¹² Cordelia Fine, *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması Zihnimiz Toplum ve Nörocinsiyetçilik Nasıl Fark Yaratıyor*, çev. Kıvanç Tanrıyar (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010), 30.

¹³ Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, 29.

¹⁴ Leonore Davidoff, “Bazı Eski Koca Masalları’na Dair: Feminist Tarihte Kamusal ve Özel”. *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. çev. Zerrin Ateşer - Selda Somuncuoğlu (İstanbul: İletişim Yay, 2012), 235

¹⁵ Jonathan Gabe vd., *Key Concepts in Medical Sociology* (London: Sage, Publications, 2004), 9. ; Anthony Giddens, *Sosyoloji* (İstanbul: Kırmızı Yay., 2008), 319. ; David Coburn, “Eşitsizlik ve Sağlık”. *Kapitalizmde Sağlık Sağlıksızlık Semptomları*, ed. Leo Panitch - Colin Leys (İstanbul: Yordam Kitap, 2011), 56.

ana kullanıcılarıdır ve hastalıkta ya da engellilikte daha uzun yıllar geçirmektedirler.¹⁶ İstatistikler kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklerden fazla olduğunu gösterse de bu fark her zaman kadınların lehine gelişen bir durum değildir. Bazı gelişmekte olan ülkelerde ve ekonomik anlamda dünyanın geri kalmış bölgelerinde kadın ve erkeklerin yaşam süreleri arasındaki cinsiyet farklılığı daha azdır.¹⁷ Ancak genel eğilim kadınların erkeklerden daha uzun yaşadığı ama daha çok hasta olduğu yönündedir.

Kadın ve erkek arasında var olan bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Örneğin kadın ve erkeklerin biyolojik farklılıkları sağlık durumlarını etkilemektedir. Kadınların biyolojik ve psikolojik açıdan erkeklere oranla daha avantajlı olduğu¹⁸ kabul edilir. Örneğin insan bedeninde üretilen ve kadınlara özgü cinsiyet karakterlerinin oluşmasını sağlayan bir hormon olan östrojen hormonunun, kalp hastalığı gibi pek çok hastalığı önlediği ve bu yüzden de kadınların erkeklere oranla daha uzun yaşadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Bunun yanında erkekler daha fazla mesleki riske maruz kalmaktadır. Zararlı alışkanlıklara (sigara, alkol, uyuşturucu vb.) sahip olma oranı da erkeklerde daha fazladır. Bu ve benzeri durumlar erkeklerin yaşam süresini azaltabilmektedir.

Kadın ve erkeklerin yaşam süresi ve hastalık öykülerini etkileyen diğer bir unsur da kadın ve erkeğin toplumdaki konumu ve cinsiyet rolleridir. Bütün toplumlarda kadın ve erkek rolleri kültür tarafından belirlenir ve şekillendirilir. Bu durum, kadın ve erkeklerin sağlık/hastalık algılarını, hastalığa maruz kalma biçimlerini ve hastalık durumundaki tutumlarını önemli ölçüde etkiler. Örneğin toplumsal cinsiyet rolleri gereği erkek güçlü, dayanıklı, akılcı olarak yetiştirilir. Bu yüzden hastalık ya da hasta olmak erkeğe yakıştırılan bir şey değildir. Kadın ise narin, kırılğan ve hassas olarak tanımlanır. Hastalık ve hasta olma durumu bu yüzden çoğu zaman kadınla özdeşleştirilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları kadın ve erkeklerin hastalığı algılama, tanımlama, tutum, inanç ve davranışları üzerinde oldukça belirleyici bir etkiye sahiptir.

3. Yöntem

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklerin sağlık/hastalık algısı, tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu savına sahip olan ve bunu göstermeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır ve fenomonolojik bir yaklaşıma sahiptir. Fenomonolojik yaklaşım, olayları toplumsal aktörler tarafından doğrudan doğruya algılandığı şekliyle inceler. Aktörlerin olayları, durumları nasıl algıladığını anlamaya çalışır. Fenomonolojik yaklaşımda olayın özüne inmek temel amaçtır. Bireylerin toplumsal durumları nasıl tanımladıklarını inceler. Her bir insanın bilgisinin anlamlı ve önemli olduğunu söyleyen fenomonolojik yaklaşım için önemli olan bireyin olaylara yüklediği anlamı

¹⁶ Ken Browne, *Sosyolojiye Giriş*, çev. İbrahim Kaya (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 495-497.

¹⁷ Gabe vd., *Key Concepts in Medical Sociology*, 9-10.

¹⁸ Rodney M. Coe, *Sociology of Medicine* (McGraw-Hill Book Company, 1978), 54. ; Gabe vd., *Key Concepts in Medical Sociology*, 9.; Ayşe Akın - Simge Demirel, "Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri", *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*. 25/4 (2003 Özel Eki), 74.

kavramak ve dünyayı nasıl tasvir ettiğini anlamaktır.¹⁹ Bu amaçlara ulaşmada nitel araştırma yöntemleri çok kullanışlı olabilmektedir. Çünkü nitel araştırmanın kuramsal temelleri, insan davranışını içinde bulunduğu ortamda ve çok yönlü olarak anlamaya çalışır.

İnsan davranışı ancak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılabilir ve bu yaklaşımda araştırmaya dâhil olan bireylerin görüşleri ve deneyimleri büyük önem taşır.²⁰ Bu amaçla araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen veriler “sağlık ve hastalık algıları, tutum ve davranış biçimleri” ve “toplumsal cinsiyet rolleri ve sağlık” kategorileri içinde, betimsel analiz yaklaşımı temel alınarak çözümlenmiştir. Çalışma 2023 yılının Haziran ve Eylül ayları içinde Malatya ve Adıyaman ilinde çeşitli yaş ve meslek grubundan seçilen 28 kişi ile yapılmıştır. Çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmak amacıyla örneklem seçiminde maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcı Demografik Özellikleri

	Meslek	Yaş	Cinsiyet
1.Katılımcı	Akademisyen	24	Kadın
2.Katılımcı	Ev Hanımı	44	Kadın
3.Katılımcı	Polis Memuru	30	Erkek
4.Katılımcı	Öğrenci	25	Kadın
5.Katılımcı	Ev Hanımı	62	Kadın
6.Katılımcı	Öğretmen	44	Kadın
7.Katılımcı	İşçi	45	Kadın
8.Katılımcı	Apartman Görevlisi	45	Erkek
9.Katılımcı	Öğretmen	31	Kadın
10.Katılımcı	Radyoloji Teknikeri	28	Kadın
11.Katılımcı	Mühendis	56	Erkek
12.Katılımcı	Esnaf	30	Erkek
13.Katılımcı	Ev hanımı	32	Kadın
14.Katılımcı	Öğretmen	48	Kadın
15.Katılımcı	Laborant	26	Kadın
16.Katılımcı	Öğretmen	35	Kadın
17.Katılımcı	Ev hanımı	48	Kadın

¹⁹ Hüseyin Bal, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı - Örnekli)* (İstanbul: Sentez Yayınları, 2016), 26-27.

²⁰ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2006), 36.

18.Katılımcı	Ev hanımı	65	Kadın
19.Katılımcı	Şehir Planlamacısı	29	Kadın
20.Katılımcı	Emekli	57	Kadın
21.Katılımcı	Emekli	59	Erkek
22.Katılımcı	Sağlık Çalışanı	55	Erkek
23.Katılımcı	Akademisyen	35	Erkek
24.Katılımcı	Avukat	34	Erkek
25.Katılımcı	Esnaf	28	Erkek
26.Katılımcı	İşçi	47	Erkek
27.Katılımcı	Akademisyen	36	Erkek
28.Katılımcı	Stajyer Avukat	25	Erkek

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Sağlık ve Hastalık Algıları, Tutum ve Davranış Biçimleri

Sağlık ve hastalık algısı en genel anlamda, bireylerin kendi sağlıkları ya da hastalık yaşantıları ile ilgili duygu, düşünce, deneyim, tutum ve inançlarını anlatan bir kavramdır. Bireylerde sağlık/hastalık algısını belirleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bunlar bireysel, kültürel ve toplumsal faktörler başlıkları altında sınıflandırılabilirler. Sağlık/hastalığa ilişkin subjektif deneyimler, kültürel etkiler ya da içinde yaşanan toplumun yapısı, bireylerin sağlık/hastalık algılarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Cinsiyet de bu algıyı etkileyen faktörlerden biridir. Çünkü yapılan çalışmalar göstermektedir ki kadınlar ve erkeklerin sağlıkla ilgili algı, yaşantı ve deneyimleri farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar çalışmaya katılanlar arasında da gözlemlenmiştir. Kadın ve erkek katılımcılar “sağlık ve hastalık size ne anlam ifade ediyor, sağlık ve hastalık deyince ne anlıyorsunuz?” sorusuna farklı cevaplar vermişlerdir.

Kadın katılımcılar;

“Sağlıklı olmak bedensel ve fiziksel olarak herhangi bir huzursuzluk içinde bulunmamak durumudur. Bireylerin psikolojik ya da bedensel olarak rahat hissedememesi durumuna hastalık diyebilirim. Hastalık benim için genel anlamda gündelik yaşamı olumsuz yönde etkileyen kötü bir durumdur” (Yaş 24, Kadın, Araştırma Görevlisi).

“Sağlık ya da sağlıklı olmak bir kimsenin kendisini zinde, dinç ve sorunsuz hissetmesidir. Hastalık ise bir kişinin kendisini problemlili ve huzursuz hissetmesidir” (Yaş 44, Kadın, Ev Hanımı).

“Sağlıklı olmak bir insanın beden tüm uzuvlarının organlarının aklının ve ruhunun sistemli hiç aksamadan çalışmasıdır. Sağlık, insanın en kıymetli varlığıdır ... dünyadaki en büyük huzur ve mutluluk kaynağıdır. Hastalık bedenimize zorluk, acı veren, hayat kalitemizi düşüren, bizi kısıtlayan ölümlü bir varlık olduğumuzu gösteren hayati gerçekliğimizdir” (Yaş 44, Kadın, Öğretmen).

“Sağlık kişinin fiziksel ve psikolojik yönden iyi olma; hastalık fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşama halidir (Yaş 31, Kadın, Öğretmen).

“Ruhun ve bedeninin tamamen iyi durumda olması sağlıklı olmak demektir bana göre. Vücudunun herhangi bir yerinde aksaklığın olması hastalıktır ya da ruhen iyi hissetmemektir (Yaş 28, Kadın, Radyoloji Teknikeri).

Erkek katılımcılar;

“Hayatımızı normal bir şekilde sürdürüyorsak sağlıklıyız demektir. Yaşam fonksiyonlarımız normal ise sorun yok. Ama bedenimizde bir aksaklık varsa, beden fonksiyonlarımızda bir sorun varsa bu hastalıktır” (Yaş 30, Erkek, Esnaf).

“Sağlık birinin tıbben vücudunda bir sorun olmama ve her şeyin olması gerektiği gibi işleme durumu. Hastalık, yine tıbbi olarak vücudunda tedavisi mümkün olan ya da olmayan bir rahatsızlık barındırma durumudur” (Yaş 30, Erkek, Polis Memuru).

“Sağlık, huzur, rahatlık, özgüven demektir. Hastalık ise bedenimizin uzuvlarının, organlarının düzgün çalışmamasıdır” (Yaş 45, Erkek, Apartman Görevlisi).

“Sağlık, vücudunda her hangi bir yerin ağrımaması, hayata olağan şekilde devam etmek, hastaneye gitmeden yaşamına devam etmek demektir. Hasta olmak ise bir yerimin ağrmasıdır. Hastalık hayatımın olağan akışını etkileyen, bana zarar veren şeydir” (Yaş 34, Erkek, Avukat).

“Vücut bütünlüğümün yerinde olması, bağışıklık sistemimin güçlü olması sağlıklı olmak demektir. Aksi ise hastalıktır” (Yaş 28, Erkek, Esnaf).

Kadın katılımcılar genel olarak sağlığı ruhen ve bedenen iyi olmak durumu olarak tarif etmektedir. Kişinin gündelik yaşamını rahatça sürdürebilmesi için sağlıklı olmak gerektiğini düşünürken aksi durumu ise hastalık olarak tanımlamışlardır. Sağlıklı olmak ruhen ve bedenen kendini iyi hissetmekten, hastalık ise ruhen ve bedenen huzursuzluk yaratan bir şey olarak görülmektedir. Erkek katılımcılar ise genel olarak sağlık ve hastalık durumunu bedensel semptomlara indirgemektedir. Sağlık ve hastalığı bedensel olarak iyi olma ya da tam tersi bir durum olarak görmektedir. Bu farklılaşma kadınlık ve erkekliğe ilişkin toplumsal cinsiyet rol kalıplarıyla da uyum göstermektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet rol kalıplarına göre kadınlar daha duygusal, erkekler ise daha akılcı olarak tarif edilir. Dolayısıyla kadınların ve erkeklerin sağlık ve hastalığı algılayış biçimleri bu kalıplara uyum göstermektedir. Kadınlar sağlık/hastalığın duygusal boyutuna daha çok vurgu yaparken, erkeklerin algısı daha mekaniktir.

Sağlık/hastalık konusunda takınılan tutum ve davranış konusunda kadınlarla erkekler arasında çeşitli farklılıklar vardır. Bunlardan biri de hastalık durumunda bunun dile getirilmesidir. “Hasta olduğunuzda bunu etrafınıza kolaylıkla belirtiyor musunuz? Neden?” sorusuna kadınların hastalıklarını etraflarına daha kolay belirttikleri görülmektedir.

“Evet, belirtirim çünkü kendimi iyi hissetmediğim zamanlarda benden bir şeyler talep edilmesinden nefret ederim. Eğer kendimi çok hasta hissediyorsam bunu belirtirim, ‘bugün benden hiçbir şey talep etmeyin ve benimle iletişime geçmeyin çünkü rahatsızım ve dinlenmek istiyorum’ diye kendimi açıkça ifade ederim” (Yaş 24, Kadın, Araştırma Görevlisi).

“Evet, herkese söylüyorum. Aslında hem hasta olduğumu bilmeleri ve dinlenmeye izin veremeleri için. Çünkü hasta olduğum zaman benden fazla bir şey beklemiyorlar. Ayrıca önerebilecekleri herhangi bir şey olabilir mi diye söylüyorum” (Yaş 25, Kadın, Öğrenci).

“Evet, çünkü mutsuz oluyorum, vücut direncim düşüyor, hayattan keyif alamıyorum, kendi gündelik işlerimi yerine getiremiyorum. Çevremdekilerin benimle ilgilenmesini istiyorum” (Yaş 45, Kadın, İşçi).

“Hasta olduğumda açık açık söyleyebiliyorum bunda garipsenecek bir şey olmadığını düşünüyorum. Hasta olursam benimle daha çok ilgileniyorlar, o yüzden söylememek için bir neden yok diye düşünüyorum (Yaş 28, Kadın, Radyoloji Teknikeri).

“Beni etkileyen ufak bir rahatsızlıkta belli etmiyorum fakat beni çok etkileyen bir hastalıkta hemen dile getiriyorum ki bendeki değişimi anlamlarını ve bilmelerini istiyorum. Böylece benimle daha çok ilgileniyorlar” (Yaş 32, Kadın, Ev Hanımı).

“Belirtirim. Çünkü hasta olduğumda daha çok ilgi görmek ve hastalığının başkaları tarafından anlaşılmasını istiyorum. Belki önerilecek bir şey hastalığıma iyi gelecek ve iyileşeceğim. Ayrıca kendimi anlattığım için daha iyi hissediyorum. Bu yüzden anlatmayı tercih ederim” (Yaş 35, Kadın, Öğretmen).

Kadınlar hasta olduklarında bunu rahatlıkla dile getirdiklerini ifade etmektedirler. Bunun en önemli nedenlerinin başında, hasta oldukları zaman çevrenin beklentilerini karşılamayacak durumda olmaları gelmektedir. İşlevselci bir bakış açısıyla bakıldığında sağlık, sosyal eylemin ön koşullarından biridir. Sağlık, modern toplumun düzgün fonksiyon göstermesinin ön koşullarındandır ve sosyal organizasyonun başarısı ve etkisi ona bağlıdır. Hastalık ise bireyin günlük görevleri ve rollerini yerine getirememedir.²¹ Dolayısıyla hasta olan bireyden, hastalığı süresince üzerine düşen rol ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmez. Kadınların da gerek iş yaşamında gerekse aile içinde rol ve sorumlulukları fazla olduğu için hastalık durumunda bunu rahatlıkla dile getirip çevrelerinden bu konuda anlayış ve ilgi bekledikleri görülmektedir. Hastalıklarını rahatlıkla dile getirmelerinin bir diğer önemli nedeni ise bunu çevreleri ile paylaşarak rahatladıkları gerçeğidir.

Erkek katılımcıların ise hastalandıkları zaman bunu rahatlıkla dile getiremediği görülmektedir.

“Kolaylıkla belirtmiyorum, sadece eğer ciddi bir problemse paylaşıyorum. Onun dışında paylaşmaya gerek duymuyorum” (Yaş 30, Erkek, Polis Memuru).

“Hastalık ağırsa belirtirim ama onun dışında gerek yok” (Yaş 45, Erkek, Apartman Görevlisi).

“Hayır, çünkü kendi kendime geçiriyorum. Hasta olduğumu etrafa söylemek gereği hissetmiyorum. Bazen hasta olduğumu söylediğimde üzerime çok düşüyorlar, hemen doktora gitmem gerektiğini söylüyorlar. Ya da ilaç vermeye kalkıyorlar. Bu yüzden hasta olduğumda söylemek istemiyorum” (Yaş 56, Erkek, Endüstri Mühendisi).

“Hayır, mecbur kalmadıkça belli etmem, başkasını rahatsız etmek istemem. Hasta olduğumu söylemek hoşuma gitmiyor, kimsenin üzerime düşmesini istemiyorum” (Yaş 59, Erkek, Emekli).

“Genelde son aşamaya kadar belirtmem. Sebebi, etrafındaki insanların üzülmesini istemediğim için. Ayrıca hasta olduğumu söylemek çok hoşuma gitmiyor. Kendimi zayıfım gibi hissediyorum” (Yaş 55, Erkek, Özel Sektör Çalışanı).

²¹ Michael Bury, *Health and Illness in a Changing Society* (London: Routledge, 1997), 4.

“Hastalandığım zaman sadece anneme ve kız arkadaşşıma söylerim onun dışında kimseye söylemem. Çünkü bizim toplumumuzda şöyle bir şey var, hasta olduğunda nazlı görünüyorsun, kız mısın filan gibi muhabbetlere giriliyor. Bu yüzden başka kimseye söylemiyorum” (Yaş 34, Erkek, Avukat).

Toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları erkeği güçlü, dayanıklı ve akılcı olarak tarif eder. Bu yüzden erkeklerin genel olarak hastalık durumunu kendilerine yakıştıramadığı ve hasta olduklarında bunu etraflarına kolaylıkla belirtmedikleri görülmektedir. Çünkü hastalık zayıflıktır. Erkek ise güçlüdür. Hasta olsa dahi bu konuda sızlanmamalıdır gibi bir yargının geçmişten günümüze bütün toplumlarda hâkim olduğu bilinen bir gerçekliktir. Kadınlar duygularını paylaşmak konusunda erkeklere oranla daha açıktırlar. Erkekler ise genel olarak duygusal olmayı bir zayıflık olarak görür. Bu yüzden hasta olduğu zaman bu konuyu dile getirememeleri toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır.

Hastalık durumunda gösterilen davranış biçimleri söz konusu olduğunda kadın ve erkek davranışlarının bazı noktalarda farklılaştığı görülmektedir.

“Kendimi hasta hissettiğim zaman iki gün kadar kendime bakarım, kendimi yormamaya çalışır yememe içmeme dikkat ederim. İki günün sonunda kendimi daha iyi hissetmezsem durumumu doktora danışırım. Hastalanınca hemen ilaç kullanmam, genellikle doğal beslenme taraftarıyım, kendi vücudumu ve bünyemi tanıyorum. Grip ve normal mevsim geçişlerinde oluşan bir vücut kırgınlığı dışındaki rahatsızlıklarında hemen doktora giderim. Bunun nedeni hayatın refah düzeyinin yükselmesi için sağlığın önemli bir unsur olduğunu düşünmem” (Yaş 44, Kadın, Ev hanımı).

“İlk olarak birkaç gün kendimi gözlemlerim... hastalığım geçmiyor artıyorsa o zaman evde uygulanabilecek yöntemler denerim. İhlamur, kuşburnu, takviye vitamin almak gibi. Eğer bu şekilde geçerse doktora gitmem ama geçmezse doktora giderim. Hastalanmamak için bazen ilaç kullanırım. Ama hasta olunca da sıklıkla kullanırım. Yaşam kalitemin düzelmesi için bir an önce iyileşmem gerekir bu nedenle de sıklıkla ilaç kullanırım” (Yaş 25, Kadın, Öğrenci).

“Hastalandığım zaman kendime dikkat ederek evde önlem almaya ve iyileşmeye çalışırım. Ama iyileşmezsem doktora giderim. İlaç sık kullanıyorum, hem hasta olduğum zaman hem de hastalanmamak için” (Yaş 62, Kadın, Ev hanımı).

“Neyim olduğunu anlamaya çalışırım sorunu çözmek için bilimsel ya da geleneksel tedavi yöntemlerine başvururum. Ama hastalığım biraz uzun sürerse doktora başvururum. Hastalandığım zaman ilaç kullanımı hastalığın ne olduğuna bağlı. Grip ya da nezle gibi rahatsızlıkları bitkisel yöntemlerle çözmeye çalışırım. Başka bir durum söz konusuysa iyileşmem için ilaç kullanmam gerekiyorsa gerekeni yaparım” (Yaş 28, Kadın, Radyoloji Teknikeri).

“Hastalık çeşidine göre değişmektedir. Bu, baş ağrısı, mide bulantısı gibi rahatsızlık ise bildiğim daha önce kullandığım ilaçları alırım. Fakat baş edemeyeceğimi anladığımda rahatsızlık olunca en yakın tarihte hastaneden randevu alırım. Hatta en yakın acile hemen gidip doktor tavsiyesi ile bir ilaç, bir serum almaya özen gösteririm. Yaşamımı etkilediği için hemen iyileşmek isterim çabuk toparlanmak beni daha iyi hissettirir. Hasta olur olmaz ilaç kullanmaya çalışırım çünkü canımın yanması beni daha yorar ve fazla acı çekmekten korkarım” (Yaş 32, Kadın, Ev hanımı).

“Hasta olduğum zaman hızlı bir şekilde iyileşmem adına gerekli ilaç ve takviyeleri tedarik edip kullanmaya başlıyorum. Ama kısa sürede iyileşmezsem doktora giderim ve ilaçlarımı da düzenli bir şekilde kullanırım” (Yaş 26, Kadın, Laboratuvar Teknikeri).

Erkekler katılımcılar;

“Hasta olunca ilk etapta geçmesini beklerim, eğer ağrım varsa ağrı kesici alırım ama ilaç kullanmam, ilaç kullanmayı sevmiyorum. Doktora gitmeyi de sevmiyorum” (Yaş 34, Erkek, Avukat).

“Birkaç gün istirahat eder ve hastalığının geçmesini beklerim. Doktora hemen başvurmam. Bir süre beklerim. Eğer hâlâ devam ederse o zaman başvururum. Çünkü her insan zaman zaman rahatsızlanır ve bu olağan bir durumdur. Vücudun kendini yenileme biçimi olarak düşünüyorum. İlaç kullanmam ve kullanmayı da sevmiyorum. İlaçlar beni psikolojik olarak daha kötü etkiliyor” (Yaş 30, Erkek, Polis Memuru).

“Hasta olduğum zaman ilk etapta dinlenirim. Hemen doktora başvurmam, beklemekte fayda olduğunu düşünüyorum. Belki düzelirim. İlaç kullanmayı da sevmiyorum. İlaç kullanmam” (Yaş 56, Erkek, Endüstri Mühendisi).

“Önce kendimi dinlerim eğer ciddi bir sıkıntı varsa hastaneye giderim. Eğer ciddi bir sıkıntı yoksa doktora gitmem. Zaten doktora gittiğimde ne yapacağı belli hemen ilaç yazıyor. Ben de ilaç kullanmayı sevmiyorum. O yüzden ciddi bir rahatsızlık yoksa ne doktora giderim ne de ilaç kullanırım” (Yaş 59, Erkek, Emekli).

“Hasta hissettiğim zaman önce tedbirimi alırım. Örneğin acılı bir çorba içerim, c vitamini alırım, portakal suyu gibi böyle doğal yolları denerim. Hasta olmadan önce iyileşmeyi, hastalığı atmaya çalışırım. Hemen doktora da gitmem. Eğer ciddi bir durum varsa doktora giderim. Eğer ilaçsız geçmeyecek gibiyse ve çok ağrım varsa o zaman ilaç kullanırım. Bunun dışında ilaç kullanmam” (Yaş 55, Erkek, Sağlık Sektörü).

Hem erkek hem de kadın katılımcıların hastalık durumunda ilk etapta kendilerine dikkat ettikleri, dinlendikleri ya da doğal yöntemlerle iyileşmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu tedbirler işe yaramadığı zaman kadınlar hemen doktora başvururken, erkekler ise ancak ciddi bir sağlık sıkıntısında doktora başvurduklarını belirtmektedirler. Kadınların iyileşmek için ilaç kullandığı görülürken, erkeklerin ise ilaç kullanma konusunda oldukça isteksiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum kadın ve erkekler arasında hastalık tecrübesi, sağlık hizmeti alma ve ortalama yaşam süresinin farklılaşması gibi sonuçlara yol açmaktadır.

Kadınlar kendilerine özen gösterme açısından erkeklere kıyasla daha çok sosyalleşmişlerdir. Bu yüzden daha sık doktor denetiminden geçmektedirler. Bu da onların daha iyi sağlık bakım hizmeti aldıkları anlamına gelmektedir. İstatistikler genelde daha erken ölen erkeklerin daha uzun yaşayan kadınlar kadar hastalık tecrübesi yaşamadıklarını göstermektedir. Kadınlar, sağlık bakım hizmetlerinin ana kullanıcılarıdır. Bunun yanında hastalıkta ya da engellilikte daha uzun yıllar geçirmektedirler. Örneğin erkeklere kıyasla kadınlar 16 yaş sonrası doktora % 50 oranında daha fazla gitmekte, baş ve mide ağrılarında daha fazla şikâyet etmekte, daha çok reçeteli/reçetesiz ilaç kullanmakta, hastaneye daha fazla yatmakta ve daha fazla operasyon geçirmektedirler. Kadınlar tansiyon, baş ağrısı, depresyon ve uykusuzluk gibi rahatsızlıklardan dolayı doktora daha sık gitmekte, daha fazla sakinleştirici, uyku ilacı, antidepresan kullanmakta, hastalıkla ilgili yazılan raporlardan dolayı işe daha fazla gitmemekte, çoğu günü yatakta dinlenerek geçirmektedirler. 65-74 yaş dilimindeki kadınlar aynı yaş grubundaki erkeklere oranla romatizma ve eklem iltihabi

hastalığına üçte iki oranında daha fazla yakalanmaktadır.²² Bu durum kadınların erkekler göre hastalık konusunda daha hassas olduklarını ve doktora daha çok başvurduklarını göstermektedir. Bunun sonucunda erkekler ölümle sonuçlanan hastalıklara kadınlara göre daha çok yakalanmaktadır.

4.2. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Sağlık

Her toplum kadın ve erkeğe çeşitli roller biçer ve biçtiği rollere uygun davranmasını bekler. Toplumsal cinsiyet rolleri olarak da adlandırılabilen bu beklentiler, sosyalleşme sürecinde öğrenilir ve toplumsal yaşamın her alanında önemli bir işleve sahiptir. Kadınların ve erkeklerin sağlığı söz konusu olduğunda da bu rollerin işbaşında olduğu görülmektedir. Örneğin Batı toplumlarının çoğunda kadınlar erkeklerden daha uzun yaşar fakat kadınların hastalık ve hastalanma oranları erkeklerden daha yüksektir. Bu yüzden “Kadınlar hasta olur, fakat erkekler daha çabuk ölür” görüşü uzun zamandır kabul edilegelmiş bir görüştür.²³ Bu durumun açıklanmasında toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlara sorulan “kadınlar erkekler göre daha mı fazla hasta olurlar?” sorusuna verilen yanıtlarda, özellikle erkek katılımcılarda toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının etkileri açıkça görülmektedir.

“Kadınlar erkekler göre daha çok hasta oluyorlar ya da öyle söylüyorlar. Bilmiyorum belki onların canı daha tatlı, acı eşikleri bizden daha düşük olduğu için olabilir. Ama biyolojik yapıımız birçok yönden benzer hatta kadınlar sağlıklı olmak için daha çok çaba harcıyorlar. Mesela daha sağlıklı besleniyorlar, kendilerine daha çok dikkat ediyorlar. Bu yüzden daha çok sağlıklı olmaları gerekirken daha çok hasta olduklarını söylüyorlar. Belki bu daha çok ilgi istemelerinden kaynaklı olabilir. Erkeklerin kas gücü daha fazla o yüzden daha az hasta oluyor olabilirler. Kadınlar ise narinler, o yüzden daha çok hasta oluyor olabilirler” (Yaş 34, Erkek, Avukat).

“Kadınların vücutları erkekler göre daha zayıf olduğu için erkekler göre daha çabuk hasta oluyorlar” (Yaş 47, Erkek, İşçi).

“Kadınlar erkekler göre daha çok hasta oluyorlar çünkü onların vücut yapıları erkekler göre daha dayanıksız. Bu biyolojik bir şey. Daha hassaslar. Erkekler ise daha güçlü olduğu için daha az hastalanırlar. Mesela kadınlar psikolojik olarak da zayıflar. Olur olmaz her şeyi kafalarına takıyorlar. Ama erkekler öyle değil. Hem fiziksel hem de psikolojik olarak daha güçlü olduğu için daha az hastalanırlar” (Yaş 28, Erkek, Esnaf).

“Kadınlar hasta olmasalar da daha çok hasta olduklarını söylüyorlar. Daha çok ilgi istiyorlar, etraflarındaki erkeklerin ya da başkalarının kendileri ile ilgilenmelerini istedikleri için çok hasta olmasalar da hasta olduklarını söyleyebiliyorlar. Mesela acı eşikleri daha yüksek bizden daha dayanıklılar ama zayıf görünmek işlerine geliyor. Benimle daha çok ilgilenirler ya da fazla beklentiye girmesinler istiyorlar bence. Erkekler ise hastalıklarını daha gizlemek eğilimdedir. Toplumsal baskı yüzünden mesela 30 yaşında adam hasta olur mu, kırk yaşına geldin bittin diyorlar. Erkek güçlü olur, hasta olmaz anlayışı var. Bu yüzden hastalıklarını gizliyorlar” (Yaş 36, Erkek, Akademisyen).

²² Browne, *Sosyolojiye Giriş*, 495-496.

²³ Gabe vd., *Key Concepts in Medical Sociology*, 9. ; Giddens, *Sosyoloji*, 319. ; Coburn, “Eşitsizlik ve Sağlık”, 56.

“Erkek daha güçlü olduğu için daha az hasta olur. Bunun evrimsel bir durum olduğunu düşünüyorum. Geçmişten günümüze kadar ailede erkek avlanan, sürekli dışarıda olan ve evi geçindiren kişi olmuştur. Bu durum erkeğin daha güçlü olmasından kaynaklanıyor. Bu yüzden erkekler daha güçlü ve daha az hasta oluyor. Kadınlar erkeklere oranla daha çok hasta oluyorlar çünkü daha narinler ve kırılğanlar. (Yaş 25, Erkek, Stajyer Avukat).

“Kadınlar daha pımpirikli ve telaşlı olduğundan her olağan dışı durumu hastalık zannedebilirler. Bu yüzden biraz da kendi kendilerine hastalık çıkardıklarını düşünüyorum. Aynı zamanda kadınlar daha narin, erkeğin ise bağışıklığı daha güçlü. Bu yüzden kadınlar daha çok hasta oluyorlar” (Yaş 30, Erkek, Polis Memuru).

“Genel anlamda evet. Kadınlar doğaları gereği daha hassaslar ve narinler. Bu yüzden her anlamda çok yorulup çabuk hastalanıyorlar. Erkekler ise fizyolojik anlamda daha güçlüler. Mesela güce dayalı işleri hep erkekler yapar. Bu yüzden kadınlara göre daha az hasta oluyorlar” (Yaş 35, Erkek, Akademisyen).

Erkek katılımcılar genel olarak kadınların erkeklere göre daha zayıf, güçsüz ve narin oldukları için daha çok hasta olduklarını düşünmektedir. Erkeklerin sahip olduğu bu bakış açısının, toplumsal cinsiyeti açıklamada biyolojik temelleri esas alan yaklaşımlara uygun olduğu görülmektedir. Biyolojik temelli yaklaşımlar, kadın ve erkek arasında var olan toplumsal farklılıkların temelinde kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarının yattığını ve bu nedenle toplumsal farklılıkların doğal olduğunu ileri sürerler. Kadın ve erkek arasında var olan davranış farklılıklarının, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklardan kaynaklandığını iddia etmektedirler.²⁴ İki cinsiyet arasındaki sosyal farklılıkların, doğrudan biyolojik farklılıkların bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Erkekler kadınlardan fiziksel olarak daha güçlü olduğu için toplumu organize ederler; kadınlar ise çocuk doğurdıkları için evle sınırlıdır.²⁵ Bu durum aynı zamanda kadın ve erkeğin sağlık/hastalık durumunda da belirleyici bir etkiye sahiptir. Toplumsal cinsiyet rol kalıplarına göre erkek daha güçlüdür. Bu yüzden daha az hastalanır. Kadınlar erkeklere göre daha fazla hastalandıkları için hastalıkların kadınlara özgü olduğu düşünülmektedir. Erkek biyolojik norm olarak alınmakta ve kadın da biyolojik olarak erkek standartlarına göre tanımlanmaktadır.²⁶ Hastalıkların kadınlara özgü olduğu düşüncesinin temelinde ataerkil mantık ve kadınlık – erkeklik kavramlarının sembolik içeriği vardır. Buna göre erkek normdur ve normallik erkektir. Kadın erkek olmayandır ve sapmadır, kadın eksiktir²⁷, bu yüzden hastalığın kadına ait bir özellik olduğu kabul edilir. Dolayısıyla erkek katılımcıların görüşleri büyük oranda ataerkil mantığa dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyeti biyolojik temeller çerçevesinde ele alan ve açıklayan yaklaşımlarla uyum göstermektedir.

²⁴ Giddens, *Sosyoloji*, 505.

²⁵ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*. Yay. haz. Ümit Tatlıcan – Gülhan Demiriz (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2010), 342.

²⁶ Tomris Türkmen, “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı”, *Toplumsal Cinsiyet Sağlık ve Kadın*, ed. A. Akın (Ankara: HÜKSAM, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2003), 6.

²⁷ Nurşen Adak, *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme* (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002), 16.

Araştırmaya katılan kadın katılımcıların da kadınların daha fazla hasta oldukları görüşüne katıldıkları ancak bunun sebepleri konusunda erkek katılımcılardan bazı noktalarda ayrıldıkları görülmektedir.

“Kadının iş görmesi, çok çalışması ve ev işlerini de yapması nedeniyle kadınlar daha fazla hasta olurlar. Erkekler ise daha güçlü olduğu için daha az hasta olurlar. Kadınlar bu işi yapayım şu işi yapayım derken dinlenmeye bazen de yemek yemeye vakit bulamayıp kendine dikkat etmeyebiliyorlar. Bu yüzden çok yıpranıyorlar ve çok daha fazla çalıştıkları için daha fazla hasta olurlar” (Yaş 62, Kadın, Ev Hanımı).

“Evet, kadınlar daha çok hasta oluyor. Kadının anaç tutumu, sorumluluklarının fazla olması yüzünden. Üstelikte çalışan bir bayansa bu sorumluluk ve iş yükü daha da büyük oluyor. Yük büyük olunca yıkılmak kaçınılmazdır. Erkekler ise daha az hasta oluyorlar. Bedensel olarak güçlü olduklarından mı bilemiyorum ama gözlemediğim, erkeklerin hayatı algılayış biçimleri daha çok ana odaklanmaları, anı yaşamaları ve kadınlar gibi her şeyi olduğundan fazla abartıp dert etmemeleri de etken olabilir. Kadınlar fizyolojik açıdan daha hassaslar ama sadece bu etken değil psikolojik olarak da hassas ve narin olabiliyorlar. Bu da hastalıklara açık hale getiriyor” (Yaş 44, Kadın, Öğretmen).

“Evet, biz daha çok hasta oluyoruz. Çünkü bir kadının eve, kocasına, çocuğuna, çalıştığı kuruma... herkese karşı sorumluluğu var. Herkes için ayrı ayrı kafa yoruyoruz. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünmeye çalışıyoruz ama bu durum zihni çok doldurduğu ve yorduğu için çabuk hastalanıyoruz. Erkekler işe giderler ve gelirler. Basit tabirle televizyon kumandasına kavuşurlar. Ama kadınlar işe giderler eve gelirler o iş evde de devam eder. Onları bekleyen bir sürü ev işi, ilgi bekleyen çocuklar, yemek bekleyen aile var. Bu kadar yoğunluk elbette insana bir yerde eror verir. Erkekler daha az hasta oluyorlar evet ama güçlü olmakla alakalı değil bence. Kadınlara göre daha sığ düşünen bir beyinleri var. Daha düz bir bakış açıları var. Bu durum onları daha az yoruyor” (Yaş 31, Kadın, Öğretmen).

“Evet. Bizim toplumumuzda maalesef yük kadının omuzlarında bundan dolayı kadınların daha fazla hasta olduğunu düşünüyorum. Erkekler ise umursamaz ve gamsız oldukları için az hastalanıyorlar” (Yaş 48, Kadın, Öğretmen).

“Kadınlar erkeklere kıyasla daha duygusal ve daha hassaslar bu da onların ister istemez direncini düşürüyor ve daha çok hastalanmalarına neden oluyor” (Yaş 29, Kadın, Şehir planlamacısı).

Kadın katılımcılar kadınların daha fazla hasta olduğu düşüncesine katılmaktadırlar. Onlara göre bunun bir sebebi erkeklerin kendilerinden daha güçlü olmasıdır. Bu durum, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kadınlar tarafından da kabul edildiğini göstermektedir. Sosyalleşme sürecinde edinilen bu kalıp yargılar hem erkek için hem kadın için çeşitli ön kabuller içerir. Bu ön kabullerin içinde, erkeğin güçlü ve dayanıklı olması, kadının ise zayıf ve narin olması en güçlü yargılardan biridir. Kadınların da bunu kabul etmesi beklenen bir durumdur. Ancak kadın katılımcıların erkek katılımcılardan ayrıştıkları en önemli nokta, daha çok hastalanmalarını toplumsal yaşamdaki sorumluluklarının fazlalığına bağlamalarıdır.

Kadınların erkeklere göre daha fazla hastalanmalarına dair yapılan açıklamaların bir kısmı, kadının toplumda yükünün erkeklere göre daha ağır olmasına dayanmaktadır. Buna göre, kadının toplumda sahip olduğu çoklu roller –ev işleri, çocuk bakımı, mesleki sorumluluklar – kadınlar üzerindeki stresi artırmakta ve daha yüksek hastalık oranlarının ortaya

çıkmasına katkıda bulunmaktadır.²⁸ Toplumsal cinsiyet rolleri kadını çoğunlukla ev ve çevresi ile sınırlandırmıştır. Kadının asli görevi her zaman öncelikli olarak ev işleri ve çocuk bakımı olarak görülmüştür. Bu durum kadının çalışması halinde bile geçerliliğini korumaktadır. Bu yüzden özellikle çalışan kadınların ev işleri ve mesleki sorumluluklar arasında kalması, birtakım fizyolojik ve psikolojik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Kadınların daha fazla hastalanmalarının temelinde de bu durum yatmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların da genel olarak görüşü bu yöndedir.

Kadınlar ve erkekler arasında ortalama yaşam süresinin neden farklı olduğu, kadınların ortalama yaşam süresinin neden erkeklerden daha fazla olduğu sorulduğunda, erkek ve kadın katılımcıların görüşlerinin farklılaştığı görülmektedir. Kadın katılımcılar;

“Dediğim gibi vücudumuz daha dayanıklı, acıya daha toleranslı ve kendimize bakıyoruz. Erkekler arabalarına baktıkları kadar kendilerine baksa, sağlıklarıyla ilgilense ortalama yaşam süreleri artardı düşüncesindeyim” (Yaş 44, Kadın, Ev Hanımı).

“Kadınların çocuk doğurmaları ve hücrelerinin yenilenmesinden dolayı ömürleri uzun olabilir. Ayrıca kadınlar sorunlarını etrafındakilerle paylaşarak hem psikolojik olarak deşarj olur hem de böylelikle sorunlarını çözmek için yeni yollar bulur rahatlar. Evli çiftlerde ise çoğu zaman sorunların yansıtıldığı ilk kişi erkekler olduğundan yıllar içinde bu birikir ve erkeğin ömrünü azaltabilir” (Yaş 44, Kadın, Öğretmen).

“Bence bunun tek bir sebebi var: Bu hayata daha fazla anlam yükliyoruz ve nasıl ki yuvayı dişi kuş yapar dercesine evimize hâkimsek, aynı olguyla bu hayata da sahip çıkıyoruz. Kadının belki doğurabilme özelliğinden kaynaklıdır bilemiyorum. Kadının yaşama ve yaşatma hevesi var” (Yaş 31, Kadın, Öğretmen).

“Kadının biraz daha dışa dönük bir varlık olduğu erkeğin ise daha içe dönük ve içine atmayı seven bir yapısının olduğunu düşünüyorum. Bir şeyleri dışa vurmak ve içe atmakta yaşam süresini etkiler bence. Ayrıca kadınlar sağlık konusunda daha bilinçliler. Erkekler sağlıklarını umursamıyorlar” (Yaş 35, Kadın, Öğretmen).

“Kadınlar konuşarak streslerini dışa yansıtır rahatlayabiliyorlar fakat erkekler bunun tam tersidir. Bu sebeple kadınların daha uzun bir yaşam sürdürdüklerini düşünüyorum. Bunun yanında kadınlar sağlıkları konusunda daha duyarlılar. En ufak bir sıkıntıda çözüm arıyorlar. Erkekler ise bu konuda çok vurdumduymaz olabiliyorlar” (Yaş 29, Kadın, Şehir Plancısı).

Kadınlar, yaşam sürelerinin uzunluğunu genel olarak sağlık konusunda daha bilinçli olmalarına, daha dışa dönük ve paylaşımcı olmalarından dolayı psikolojik olarak rahatlamalarına ve yaşama olan bağlılıkları ile açıklamaktadır. Erkeklerin yaşam süresinin kısalığına ise sağlık konusundaki duyarsızlıklarına ve kadınlar kadar paylaşımcı olmamalarına bağlanmaktadır. Erkekler katılımcılar ise;

“Bunun nedeni erkeklerin psikolojik olarak kendilerini daha çok yıpratmaları olabilir. Çünkü toplumda erkeklerin evi geçindirmeleri gerektiği düşüncesi olduğu için daha fazla stres ve sıkıntıya giriyorlar. Kadınlar erkeklerle göre daha rahat bir yaşam sürüyorlar. Ayrıca erkekler dışardan gelen tehlikelere daha açık oldukları için, daha stres altında oldukları için ölümcül hastalıklara daha çok yakalanıyor olabilir” (Yaş 34, Erkek, Avukat).

²⁸ Giddens, Sosyoloji, 319-322.

“Kadınların yaşam koşulları bence daha rahat. Yaptıkları fiziksel aktiviteleri daha az. Kadınlar erkekler göre daha az strese maruz kalıyorlar. Mesela erkekler ekonomik açıdan daha çok stres altındalar. Erkeklerin sorumluluğu daha fazla bu yüzden daha çok stres altındalar. Bu durum erkeklerin daha çok baskı altında olmasına yol açıyor. Kadınlar ise daha rahatlar bu durum yaşam sürelerini etkiler” (Yaş 25, Erkek, Stajyer Avukat).

“Bütün yük erkeklerin sırtında, çalışma, evi geçindirme hep erkeklerin üstünde olduğu için erkekler daha çok yıpranıyor. Kadınlar daha çok ev ve çocuklar ile ilgilendikleri için daha rahatlar. Bu yüzden erkekler daha çabuk ölüyor” (Yaş 47, Erkek, İşçi).

“Kadınlar erkekler göre daha az yoruluyorlar. Daha az çalışıyorlar. Erkekler ise daha çok çalıştıkları için daha çok stres altında oldukları için daha çok yıpranıyorlar. Sebebi bu olabilir” (Yaş 28, Erkek, Esnaf).

“Erkekler genellikle ağır işlerde çalıştığı ve vücutları yıprandığı için olabilir. Ayrıca erkek evini geçindirmekten sorumlu. Daha çok stres altında. Bu yüzden daha erken ölebiliyor” (Yaş 45, Erkek, Apartman Görevlisi).

“Erkeklerin stres yükü daha fazla çünkü eve ekmek getirme derdi onlara ait. Bu yüzden daha fazla daha yoğun çalışıyorlar. Herkes iyi koşullarda çalışmıyor. Tabii bu da erkeklerin yaşam süresine yansıyor” (Yaş 55, Erkek, Sağlık Sektörü Çalışanı).

Erkek katılımcılara göre yaşam sürelerinin kadınlardan daha az olmasının temel nedeni toplumsal yaşamda sahip oldukları rol ve sorumluluklardır. Tüm toplumlarda erkek, para kazanması ve evin geçindirmesi gereken kişidir. Bu durum erkeğin sorumluluklarını artırmakta ve ona stres yüklemektedir. Buna bağlı olarak yaşam boyunca erkeklerin maruz kaldıkları mesleki ve çevresel riskler, kadınlara oranla daha fazladır. Bu durum yaşam süresini ve kalitesini etkileyen bir unsurdur.

Toplumsal cinsiyetçi sosyalleşme süreci erkekleri hastalıklara daha yatkın kılmaktadır. Erkekler daha çok içki ve sigara içmekte, bağımlılık yapıcı illegal maddeleri daha çok kullanılmaktadırlar. Bunlar sağlık için önemli riskler içermektedir. Ayrıca duygularını kadınlar kadar açık etmeyen erkekler daha çok stres altındadırlar. Kadınlara göre daha riskli işler yapan erkekler, iş kazalarına ve hastalık riskine karşı daha korunaksızdırlar.²⁹ Erkeklerin yaşam süresini etkileyen ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkili bir diğer unsur da erkeklerin hasta olmayı kendilerine yakıştıramamalarıdır. Bu nedenle sağlık konusunda daha duyarsız ve sağlık hizmeti alma konusunda daha isteksiz bir tutum sergileyebilmektedirler.

Sağlık konusunda kadınlara oranlar daha az bilinçli ve daha az duyarlı olan erkeklerin sağlık/hastalık konusundaki bu tutumlarının önemli bir nedeni de toplumsal cinsiyet rollerinin üzerlerinde yarattığı baskı olduğu söylenebilir. Erkeğin güçlü ve sağlıklı, kadının zayıf ve hasta olarak kabul edildiği toplumda, doğal olarak kadınlar hastalık konusunu daha fazla gündeme getirmekte ve bu konuda konuşmaktan çekinmemektedir. Erkeklerin ise bu konuda konuşmaktan imtina ettikleri görülmektedir. Kadın katılımcıların, sağlık/hastalık konusunun kadınlar arasında neden daha fazla gündeme geldiği ve konuşulduğu sorusuna verdikleri yanıtlar şöyledir;

²⁹ Browne, *Sosyolojiye Giriş*, 496.

“Çünkü kadınların sohbetleri ben şunu yaptım bunu yaptım diye günlerini anlatmak, yorgunluklarını paylaşmak üzerinedir. Hastalıklarını da paylaşmak isterler. Ama erkekler öyle değil, onlar ketumdur. Dertlerini kimseyle paylaşmazlar. Güçlü görünmek istedikleri için olabilir bence” (Yaş 45, Kadın, İşçi).

“Kadın dışı donuk bir varlık. Anlatmayı, anlamayı, anlaşılmayı, başkasının dardına çare bulmayı, öneriler sunmayı sever. Kadın bu yüzden her şey gibi hastalık da konuşur ve anlatır. Erkekler ne hastalık vs. gibi konuları konuşmayı sever ne de biri anlattığında dinlemeyi ve tavsiye vermeyi sever. Erkekler ketumdur. Bir de güçlüler ya olumsuz bir şeyi konduramazlar kendilerine” (Yaş 35, Kadın, Öğretmen).

“Kadınlar hastalıklarını kıyaslarlar ve bu kıyas istemsiz olur. Ben bu davranışın tamamen ortamları ve yetiştirilme tarzıyla alakalı olduğuna inanıyorum. Erkekler ise kadınlar kadar konuşmazlar. Sebepse erkeklerin gurur yapmalarıdır. Erkek güçlü olduğu için hastalığı kendisine yakıştırmaz” (Yaş 48, Kadın, Ev hanımı).

“Kadınlar paylaşmayı seviyor. Erkeklerin ise konuları hep politika ya da futbol oluyor. Hastalık konuşmaya gerek duymuyorlardır. Hasta olmayı güçsüzlük görüp etrafındaki güçlü görünme imajını zedelemek için olabilir” (Yaş 57, Kadın, Emekli).

Kadınlar günlük sohbetlerinde sık sık sağlık/hastalık konularını konuştuklarını belirtmişlerdir. Bunun temel sebebini paylaşmayı sevmelerine ve paylaştıkça rahatlamalarına bağlamaktadırlar. Kadınlar konuştukça ve paylaştıkça rahatlamakta, içlerindeki gerilimi azaltmaktadırlar. Bu durum hastalıklarla baş edebilme kapasitelerini artırmaktadır. Dolayısıyla sağlıklarını olumlu etkilemektedir. Onlara göre erkekler ise pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da ketumdurlar. Hastalığı kendilerine yakıştıramadıkları ve güçlü görünmek zorunda oldukları için bu konularda konuşmamaktadırlar. Kadın katılımcıların bu tespitlerinin yerinde olduğu söylenebilir. Çünkü araştırmaya katılan erkek katılımcılar bu tespitleri doğrulamaktadırlar.

“Bence kadınlar bu tip sorunlarından bahsetmeyi seviyorlar. Dert paylaşım fikir alışverişi yapmak gibi geliyor, o hastalığı daha önce bilen yaşayan birinin tavsiyesi ya da o konuda konuşması hoşlarına gidiyor. Erkekler arasında çok ciddi bir hastalık değilse konuşulmuyor hastalık konuları. Dertten bahsedince daha çok çoğalıyor gibi gelir bana hep. Erkekler biraz daha içlerinde yaşar dertlerini sıkıntılarını. Doğrusu bu demiyorum ama böyle yetiştirilmiş güçlü olmak öyle görünmek zorunluluğumuz var gibi hissediyoruz” (Yaş 30, Erkek, Polis Memuru).

“Konuşacak fazla şeyleri olmadığı için olabilir. Mesela kadınlar bir araya geldiklerinde ya dedikodu yaparlar ya kocaları hakkında konuşurlar ya da sağlıkları ile ilgili konuşurlar. Erkekler ise ciddi bir durum varsa konuşulur ama diğer durumlar konuşulmaz... Eğer bir erkek sürekli hastayım deyiş bunu dile getiriyorsa ona narin gözüyle bakılır. O yüzden erkek sohbetlerinde hastalık konusu çok konuşulmaz. Zaten erkekler birbirinin hasta olmasını da çok ciddiye almazlar. Dinlemezler. Belki bu yüzden de kimse anlatmıyor. Ama kadınlar birbirini dinliyor (Yaş 34, Erkek, Avukat).

“Çok pimpirikliler. Erkekler göre kendilerine daha dikkat ediyorlar. Erkekler çok sık hastalık konuşmazlar. Çok önemsemezler. Erkekler hayatta hep güçlü ve dik olmak zorunda bu yüzden hastalığı konuşmayı sevmezler. Kendilerine yakıştırmazlar” (Yaş 28, Erkek, Esnaf).

“Hasta olduğumu bazen söylemek istemiyorum, daha zayıf görünmek istemiyorum. Bu yüzden etrafımda da çok hasta olsa da birçok erkeğin bunu söylemediğini hatta gizlediğine şahit oldum. Mesela kanser hastası ama bunu söylemiyor. Erkek ailenin koruyucusudur. Ayakta kalmak zorundadır, bu yüzden zayıf görünmek istemez (Yaş 36, Erkek, Akademisyen).

Erkek katılımcılar erkeklerin gerek kendi aralarında gerekse genel olarak hastalık konusunu çok konuşmadıklarını belirtmektedirler. Onlara göre bunun en önemli sebebi hastalığın zayıflık olarak algılanmasıdır. Sosyalleşme sürecinde erkek çocuklara erkek olmanın güçlü olduğu, mızımızlanmaması, ağlamaması ve şikâyet etmemesi gerektiği öğretilmektedir. Bu nedenle erkek yaşamı boyunca her zaman güçlü ve ayakta olmak zorundadır. Hastalık ise bir zafiyettir. Erkek hasta olsa bile bu zafiyeti göstermemek zorundadır. Bu nedenle erkeklerin hastalık konusunu çok dile getirmedikleri, bu konuda çok sosyalleşmedikleri söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin sağlık/hastalık konusundaki bir diğer etkisi de ailenin sağlığından kimin sorumlu olduğu konusudur. Ailenin sağlığından genel olarak kadının sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Bunun en önemli sebebi de toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet konusundaki yaklaşımların çoğu özel alan/kamusal alan ikiliğine dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir özel/kamusal ayrımı, bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamak için gerekli çerçeveyi oluşturur.³⁰ Bu çerçevenin temeli ise bütün toplumlarda kamusal alanın erkeklik ile ilişkilendirilmiş olmasıdır. Erkek, dış dünyaya karşı ailenin temsilcisidir.³¹ Kadın ise özel alan olarak tabir edilen ev ve çevresi ile ilişkilendirilmiştir. Biyolojik temelli yaklaşımlar bu ayrımın doğal ve gerekli olduğunu ileri sürer. Örneğin İşlevselci Yaklaşım toplumsal cinsiyet farklılıklarının toplumun istikrar ve düzenine katkıda bulunduğunu ifade eder. Erkekler ve kadınlar arasındaki iş bölümü biyolojik temellidir. Kadınlar ve erkekler, biyolojik bakımdan en uygun oldukları görevi yerine getirirler. Bu yüzden kadınların ev işlerinde, erkeklerin de ev dışında çalışması gerçekçi ve uygundur. Cinsiyete dayalı iş bölümü her toplumda mevcuttur³² ve birçok kültür tarafından onaylanmıştır. Bu bakımdan ailenin sağlığından kadının sorumlu olması onun doğal görevi olarak görülmektedir. Bu bakış açısı araştırmaya katılan kadın ve erkek katılımcılar tarafından da onaylanmaktadır. Kadın katılımcılar;

“Hastalık dediğin şey bir: kirden olur, iki: düzensiz beslenmeden. Kadına toplumumuzda biçilen rollerden en önemli iki şey oluyor bunlar da. Kadın evi temizlemez aile hijyenine dikkat etmezse aile üyelerinin de sağlığı bozulacaktır kanaatindeyim” (Yaş 44, Kadın, Ev Hanımı).

“Aslında iki tarafında sorumlu olması gerekir. Ama kadınlar daha anaç oldukları için erkekleri de kadınlar iyileştirir. Kadın kendi kendine iyileşir ama evde hastalanan herkesi de iyileştirir” (Yaş 25, Kadın, Öğrenci).

“Çocuk hasta olur kadın bakar, eşi hasta olur kadın bakar, kendisi hasta olduğunda yine kadın kendine bakar. Biz kadınlar olarak ailedeki bireylerin sağlık durumlarından bile sorumluyuz öyle yetiştirildiğimiz için kendi görevimiz olarak görüyoruz bunu” (Yaş 28, Kadın, Radyoloji Teknikeri).

“Kadın ister istesin ister istemesin çok daha fazla sorumlu. Sorumlu olmak kadın için aslında zorunluluk gibi bir şey. Kadın yaratılışı itibarıyla erkeğe göre aile içinde her şey de olduğu gibi hastalık konusunda da daha ilgili ve daha duyarlı olduğu için kadın daha sorumludur” (Yaş 35, Kadın, Öğretmen).

³⁰ Gülnur Savran – Acar, *Beden Emek Tarihi Diyalektik Bir Feminizm İçin* (İstanbul: Kanat Kitap, 2004), 103.

³¹ Davidoff, “Bazı Eski Koca Masalları’na Dair: Feminist Tarihte Kamusal ve Özel”, 211.

³² Giddens, *Sosyoloji*, 514. ; Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, 137.

“En çok kadın sorumludur. Çünkü baba hep dışarda işe gidiyor, kadın da hep evde tabi ki daha fazla ilgilenecek” (Yaş 65, Kadın, Ev Hanımı).

Erkek katılımcılar;

“Anne sorumludur, çünkü anne daha şefkatlidir. Çocuk hastalandığında ilk hastaneye götürmek isteyen anne olur (Yaş 34, Erkek, Avukat).

“Anne sorumludur. Çünkü bakım söz konusu olduğunda bu daha çok annenin görevi oluyor. Mesela hangi ilaçların ne zaman alınacağı, hangi yemeğin hastalığa iyi geldiği, yemeğin pişirilmesi gibi konularda anneler daha dikkatli ve özenlidir. Daha şefkatlidir. Bu yüzden evde biri hasta olursa bakım annenin görevi gibi algılanıyor” (Yaş 25, Erkek, Stajyer Avukat).

“Annelik içgüdüsi ile babalık içgüdüsi farklıdır. Anne daha fedakârdır, şefkatlidir. Tabi ki baba da öyledir ama ailede biri hastalandığı zaman anne ön plandadır” (Yaş28, Erkek, Esnaf).

“Kadının sorumlu olması daha mantıklıdır. Çünkü sağlıklı olmak iyi ve doğal beslenme ile ilgilidir. Bu da daha çok kadınların ilgileneceği bir konu, aile sağlıklı ilgili konularda kadınlar daha yönlendirici olacaktır (Yaş 36, Erkek, Akademisyen).

Gerek kadın katılımcıların gerekse erkek katılımcıların, ailenin sağlığından kadının sorumlu olması gerektiği konusunda hem fikir oldukları görülmektedir. Bunun temel sebebi kadının toplumsal cinsiyet rolleri gereği daha çok ev ve çevresi ile ilişkilendirilmesidir. Aile içinde çocuk bakımı kadına ait bir görev olarak tanımlanmaktadır. Bu durum doğal olarak ailenin sağlığından da kadını sorumlu hale getirir.

Sonuç

Sağlık/hastalık konusunda kadın ve erkek katılımcıların belli noktalarda farklı algı, tutum ve davranış gösterdiği görülmüştür. Örneğin sağlık ve hastalık algısı cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Kadınlar sağlığı daha çok ruhen ve bedenen bir iyilik hali olarak tanımlarken, erkekler hastalığı bedensel semptomlara indirgemişlerdir. Erkekler göre sağlık ya da hastalık bedensel bir durumdur. Bu durumun, kadınların daha duygusal erkeklerin ise daha akılcı olduğu genel kabulü ile örtüştüğü görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri sağlık/hastalık konusundaki tutum ve davranışlar üzerinde de etkilidir. Örneğin hastalık halinde bunu dile getirme durumunun kadın ve erkek katılımcı arasında farklılaştığı görülmektedir. Kadınlar hasta olduklarında bunu rahatlıkla dile getirdiklerini ifade etmektedirler. Çünkü hasta olan birey, üzerine düşen rol ve sorumluluklarını yerine getirememektedir. Kadınların, özellikle de çalışan kadınların, kendilerinden beklenen rol ve sorumlulukları fazla olduğu için hastalık durumunda bunu rahatlıkla dile getirip çevrelerinden bu konuda anlayış ve ilgi bekledikleri görülmektedir. Erkekler ise toplumsal cinsiyet rolleri gereği güçlü ve dayanıklı olarak görülürler. Bu yüzden erkeklerin genel olarak hastalık durumunu kendilerine yakıştıramadığı ve hasta olduklarında bunu etraflarına kolaylıkla belirtmedikleri görülmektedir. Sosyalleşme sürecinde erkeğe her konuda güçlü olması, sızlanmaması, dayanıklı olması gerektiği öğretilmektedir. Bu durum doğal olarak hastalık konusunda da geçerlidir. Bu yüzden hangi koşulda olursa olsun erkek, zayıflık olarak görülen hastalığı ne kendisine yakıştırmakta ne bu konuda konuşmak iste-

mekte ne de bunu etrafına kolayca belirtmektedir. Özellikle erkekler arasında bu konuların gündeme gelmediği ve konuşulmadığı görülmektedir. Kadınların hastalıklarını rahatlıkla dile getirmeleri ve bu konuda konuşmalarının en önemli nedenlerinden biri de bunu çevreleri ile paylaşarak rahatladıkları gerçeğidir. Kadınlar duygularını paylaşmak konusunda erkeklere oranla daha açıktır. Erkekler ise genel olarak duygusal olmayı ve hastalığı bir zayıflık olarak görürler. Bu yüzden hasta olduğu zaman bu konuyu dile getirememelerinin sebepleri arasında sahip oldukları toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi fazladır.

Kadın ve erkek katılımcıların hastalık durumundaki davranış biçimleri bazı yönlerden farklılaşmaktadır. Hem erkek hem de kadın katılımcıların hastalık durumunda ilk etapta kendilerine dikkat ettikleri, dinlendikleri ya da doğal yöntemlerle iyileşmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak kadınlar doktora başvurmak ve tıbbi yardım almak konusunda erkeklere göre daha isteklidirler. Erkekler ancak ciddi bir sorun olduğunda doktora başvurduklarını dile getirmişlerdir. İlaç kullanma konusunda da bir farklılık göze çarpmaktadır. Kadınlar iyileşmek için ilaç kullanmaktan kaçınmazken, erkekler bu konuda oldukça isteksiz görülmektedir. Bu durum doğal olarak kadın ve erkekler arasında hastalık tecrübesi ve ortalama yaşam süresinin farklılaşması gibi sonuçlara yol açmaktadır.

Kadınlar erkeklere oranla daha fazla hastalık tecrübesi yaşasalar da sağlık konusunda daha bilinçli ve özenlidirler. Daha çok sağlık hizmeti alıp, daha sık doktor kontrolünden geçmektedirler. Bu yüzden sağlık durumları erkeklere oranla daha çok kontrol altındadır. Erkeklerin ise sağlık konusunda daha duyarsız ve bilinçsiz oldukları görülmektedir. Dolayısıyla sağlık hizmeti alma konusunda daha isteksiz davranabilmektedirler. Bu davranış biçimleri kadın ve erkeklerin ortalama yaşam süresi üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin pek çok ölümcül hastalığın tedavisinde erken teşhis önemlidir. Kadınlar bu konuda daha bilinçli oldukları için erkeklere göre daha avantajlıdır. Bu yüzden ani ölüm oranları erkeklerde daha fazladır. Dolayısıyla kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi altında kalan sağlık/hastalık algıları, tutum ve davranışları ortalama yaşam sürelerini etkilemektedir. Örneğin toplumsal cinsiyet rolleri gereği erkek daha fazla zararlı alışkanlıklar edinmekte, daha riskli işlerde çalışmakta ve duygularını kadınlar kadar açık şekilde ifade edememektedir. Buna bağlı olarak sahip oldukları rol ve sorumluluklar yüzünde daha çok stres altına girebilmektedirler. Bu durum sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim erkek katılımcılar ortalama yaşam sürelerinin kadınlara göre daha az olmasını toplumsal yaşamda sahip oldukları rol ve sorumluluklara bağlamışlardır. Tüm toplumlarda para kazanmak ve evin geçimini sağlamak erkeğin asli görevi olarak görülmüştür. Bu durum erkeğin sorumluluklarını artırmakta ve ona stres yüklemektedir. Bu sorumluluk ve stres durumu sağlığı ve doğal olarak yaşam süresini ve kalitesini etkileyen bir unsurdur. Kadınlar ise yaşam sürelerinin uzunluğunu genel olarak sağlık konusunda daha bilinçli olmalarına, daha dışı dönük ve paylaşımcı olmalarından dolayı psikolojik olarak rahatlamalarına ve yaşama olan bağlılıkları ile açıklamaktadır. Erkeklerin yaşam süresinin kısalığını ise sağlık konusundaki duyarsızlıklarına ve kadınlar kadar paylaşımcı olmamalarına bağlamaktadırlar. Dolayısıyla

kadın ve erkeklerin sahip oldukları toplumsal cinsiyet rolleri yaşam sürelerini etkileyen önemli bir unsur olarak dikkat çeker.

Toplumsal cinsiyet rolleri kadını zayıf, narin, hassas ve duygusal olarak tanımlar. Erkek ise güçlü, dayanıklı, aktif ve serttir. Bu tanımlamalar kadın ve erkeklerin sağlığa ilişkin algılarını doğrudan biçimlendirmektedir. Örneğin erkek katılımcılar genel olarak kadınların erkeklere göre daha zayıf, güçsüz ve narin oldukları için daha çok hasta olduklarını düşünmektedir. Kadın katılımcılar da kadınların erkeklere oranla daha fazla hasta olduğu düşüncesine katılmaktadırlar. Onlara göre de bunun bir sebebi erkeklerin kendilerinden daha güçlü olmasıdır. Bu durum, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kadınlar tarafından da büyük ölçüde kabul edildiğini göstermektedir ve bu beklenen bir durumdur. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri sosyalleşme sürecinde edinilir ve zihinlere yerleşir. Doğal olarak kadınların çoğu kendilerini erkeklere göre daha zayıf, narin ve hassas olarak tanımlarlar. Ancak kadın katılımcıların erkek katılımcılardan ayrıştıkları en önemli nokta, daha çok hastalanmalarını toplumsal yaşamdaki sorumluluklarının fazlalığına bağlamalarıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri erkeği kamusal alanla, kadını ise özel alan yani ev ile ilişkilendirmiştir. Kadın gelir getiren bir işte çalışsa bile aslı görevi her zaman ev işleri ve çocuk bakımı olarak görülmüştür. Bu yüzden özellikle çalışan kadınların ev işleri ve mesleki sorumluluklar arasında kalması, kadınların daha fazla hastalanmasının önemli sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan kadınların da bu konuya vurgu yaptıkları görülmektedir.

Ailenin sağlığından kimin sorumlu olması gerektiği konusunda gerek kadın katılımcıların gerekse erkek katılımcıların hemfikir oldukları görülmektedir. Ailenin sağlığından kadının sorumludur. Bunun temel sebebi kadının toplumsal cinsiyet rolleri gereği daha çok ev ve çevresi ile ilişkilendirilmesidir. Aile içinde ev işleri ve çocuk bakımı kadına ait bir görev olarak tanımlanır. Bunun yanında kadınların erkeklere nazaran daha sevecen, fedakâr, şefkatli olması ve bu özelliklere doğuştan sahip olduğu düşüncesi, kadını doğal olarak pek çok konuda olduğu gibi ailenin sağlığı konusunda da sorumlu hale getirir. Sonuç olarak toplumsal cinsiyet rollerinin, kadın ve erkeklerin sağlık hastalık algısı, tutum ve davranışları üzerinde etkili ve belirleyici olduğu hipotezinden yola çıkan ve bunu fenomenolojik bir yaklaşımla ele alıp göstermeyi amaçlayan bu çalışma, elde ettiği veriler ile amacına ulaştığı söylenebilir. Çalışmanın sonucunda kadınlar ve erkeklerin sağlık/hastalığa dair algı, tutum ve davranışlar üzerinde toplumsal cinsiyet rollerinin önemli bir etkisi olduğu görülmüştür.

Kaynakça | References

- Adak, Nurşen. *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme*. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002.
- Akın, Ayşe - Demirel, Simge. "Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri". *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 25/4 (2003 Özel Eki), 73-82.
- Bal, Hüseyin. *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı – Örnekli)*. İstanbul: Sentez Yayınları, 2016.
- Browne, Ken. *Sosyolojiye Giriş*. çev. İbrahim Kaya. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Bury, Michael. *Health and Illness in a Changing Society*. London: Routledge, 1997.
- Butler, Judith. *Cinsiyet Belası*. çev. Başak Ertürk. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Capra, Fritjof. *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. çev. Mustafa Armağan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Coburn, David. "Eşitsizlik ve Sağlık". *Kapitalizmde Sağlık Sağlıksızlık Semptomları*. ed. Leo Panitch - Colin Leys. 54-73. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.
- Coe, Rodney M. *Sociology of Medicine*. McGraw-Hill Book Company, Second Edition, 1978.
- Collin, Françoise. Felsefi Farklılıklar. *Kadınların Tarihi Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru*. ed. G. Duby ve M. Perrot. 241-271. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt V, 2005.
- Davidoff, Leonore. "Bazı Eski Koca Masalları'na Dair: Feminist Tarihte Kamusal ve Özel". *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. çev. Zerrin Ateşer - Selda Somuncuoğlu. 189-264. İstanbul: İletişim Yay, 2012.
- Dökmen, Zehra Y. *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2010.
- Fine, Cordelia . *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması Zihnimize Toplum ve Nörocinsiyetçilik Nasıl Fark Yaratıyor* . çev. Kıvanç Tanrıyar. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010.
- Gabe, Jonathan vd. *Key Concepts in Medical Sociology*. London: Sage, Publications, 2004.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- Illich, Ivan. *Sağlığın Gaspsı* . çev. Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Mechanic, David. *Medical Sociology*. New York: The Free Press, 1978.
- Savran - Acar, Gülnur. *Beden Emek Tarihi Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Kitap, 2004.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*. yay. haz. Ümit Tatlıcan – Gülhan Demiriz. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2010.
- Thomas, Richard. K. *Society and Health Sociology for Health Professionals*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003.
- Touraine, Alain. *Kadınların Dünyası*. çev. M. Morali. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2007.
- Türkdoğan, Orhan. *Kültür ve Sağlık – Hastalık Sistemi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Türkmen, Tomris. *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı*. *Toplumsal Cinsiyet Sağlık ve Kadın* ed. A. Akın. 3-16. Ankara: HÜKSAM, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2006.

Modernite ve Ontolojik Güvenlik Bağlamında Yoga Kültürü: Yoga Eğitmenleri ve Uygulayıcıları Üzerine Nitel Bir Araştırma

Figen Kanbir | 0000-0003-2094-399X | f.kanbir@siirt.edu.tr

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Siirt, Türkiye

 <https://ror.org/05ptwtz25>

Öz

Yoga uzun bir geçmişe dayanan, Hindistan'da ortaya çıkan kadim bir öğretilerdir. Bu kadim öğreti günümüzde küresel dünyanın sağladığı (iletişim ve ulaşım) olanaklar(ıy)la farklı ülkelerce tanınmakta ve sahiplenilmektedir. Dünyanın farklı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de popüler hale gelen yoga bir çalışma alanı, uygulama pratiği ve yaşam felsefesi haline gelmiştir. Bunda belirleyici bir etken 21. yüzyılın insan hayatında yarattığı sürekli performans ve değişim isteyen tedirginliği yer almaktadır. Kent yaşamının ortaya çıkardığı karmaşa içerisinde kişilerin yaşamlarına anlam verecek bir uğraşı arayışında bulunmaları kadar Covid-19 sürecinde içe kapanmanın (fiziksel ve psikolojik) sorunlarıyla baş edebilme arayışı yer almaktadır. Bununla birlikte yoga tercihi toplum kesimleri ve kişiler düzeyinde farklılaşmaktadır. Bu çalışma İstanbul'da bulunan iki ilçe Bakırköy ve Beylikdüzü'nde yer alan 4 farklı yoga merkezinde eğitmen ya da uygulayıcı olan 9 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular yetişkin kadınların yanı sıra erkeklerin, ailelerin yönlendirmesiyle çocukların, öğrencilerin ve az sayıda yaşlının yoga yaptığını ve yogayı sahiplendiğini göstermektedir. Bunun temel nedenleri (yogayı din ve cinsiyetle eşitleyen) olumsuz önyargıları törpüleyen farkındalık ve bilinç düzeyidir. Katılımcıların yogaya başlamasında ve sürdürmesinde maddi kaygılar, fiziksel ve ruhsal sağlık, pandemi sürecinde boş zaman faaliyetlerinde görülen daralma belirleyicidir.

Anahtar Kelimeler

Yoga, Modernite, Ontolojik Güvenlik, Kentsel Yaşam, Yoga Eğitmenleri

Atıf Bilgisi

Kanbir, Figen. "Modernite ve Ontolojik Güvenlik Bağlamında Yoga Kültürü: Yoga Eğitmenleri ve Uygulayıcıları Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 27-50.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.2>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	22.02.2024
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Etik Onay, Siirt Üniversitesi Rektörlüğü tarafından verilmiş olup, 05.03.2024 tarihli ve 778 sayılıdır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Yoga Culture in the Context of Modernity and Ontological Security: A Qualitative Research on Yoga Instructors and Practitioners

Figen Kanbir | 0000-0003-2094-399X | f.kanbir@siirt.edu.tr

Siirt University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Siirt, Türkiye

 <https://ror.org/05ptwtz25>

Abstract

Yoga, originated in India, is an ancient teaching with a long history. This ancient teaching is now recognized and embraced by different countries with the opportunities (communication and transportation) provided by the global world. Yoga, popular in Türkiye as in different countries of the world, has become a field of study, practice, and philosophy of life. A determining factor in that fact is the anxiety that the 21st century creates in human life, requiring constant performance and change. In the chaos caused by urban life, people are searching for an occupation that will give meaning to their lives, as well as the search to cope with the (physical and psychological) problems of introversion during the Covid-19. However, yoga preference differs at the level of society and individuals. This study was conducted with semi-structured interviews with 9 people who were instructors or practitioners at 4 different yoga centers in two districts of Istanbul: Bakırköy and Beylikdüzü. The findings obtained from the study show that, in addition to adult women and men, students and a small number of elderly people, as well as children with the guidance of their families do yoga, and they all embrace it. The main reasons for this are the level of awareness and consciousness that eliminates negative prejudices (equating yoga directly with religion and gender). Financial concerns, physical and mental health, and the decrease in leisure time activities during the pandemic are the determining factors for participants to start and continue yoga.

Keywords

Yoga, Modernity, Ontological Security, Urban Life, Yoga Instructors

Citation

Kanbir, Figen. "Yoga Culture in the Context of Modernity and Ontological Security: A Qualitative Research on Yoga Instructors and Practitioners". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 27-50.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.2>

Article Information

Date of Submission	22.02.2024
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	Ethical Approval, dated 05 March 2024 numbered 778, was issued by Siirt University Rectorate.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Günümüzde ulaşım olanakları ve iletişim araçlarının dünya üzerinde yaygınlaşması yoganın tanınmasını ve sahiplenilmesini kolaylaştırmıştır. Böylece yoga popüler hale gelmiştir. Ancak burada eklenmesi gereken bir husus yoganın her ülkede aynı şekilde algılanmadığıdır. Farklı ülkelerde yoganın ne olduğu ve nasıl geliştiği bahsi bu çalışmanın sınırlarını aşmakla birlikte Türkiye’de popüler hale gelmesinde kentte yaşamın yaratmış olduğu çalışma temposu, hareketsizlik ve insanlar arasındaki etkileşimdeki azalmalar yer almaktadır. Aynı zamanda Türkiye’de pandeminin yaratmış olduğu fiziksel ve ruhsal sıkıntılar ile birlikte yoga yaygınlaşmıştır. Ancak henüz toplumun geneli için kabul edilmiş bir uygulama olduğu söylenemez. Nitekim yapılmış çalışmalar yoga uygulamalarının olumlu sonuçlarına rağmen maliyetli bir uygulama olarak değerlendirilmesi nedeniyle kişilerin yogaya yönelmek konusunda bilgi ve bilinç düzeyinin yeterli olmadığını göstermektedir.¹

Alanyazından elde edilen bilgiler en çok yetişkinler arasından olmakla birlikte yogaya başlama yaşının, yoga yapmanın nedeninin kişiden kişiye, ülkeden ülkeye değiştiğini göstermektedir. Batı’da beyaz, kadın, yetişkin, refah seviyesi yüksek ve eğitilmiş insanlar yoga yapmayı tercih etmektedir.² Yogaya başlama nedeni bazı insanlarda sağlık sorunları iken bazılarının ise ruhsal arınma, spor, zayıflama, hamilelik ve benzeridir. Aynı zamanda yoga herkes için uzman (eğitmen ve/veya guru) olma anlamı taşımadığından farklı meslek kollarından insanlar çalışırken yoga yapmaktadır. Bu noktada ulaşılabilir rahat bir gelire veya maddi bakımdan birikime sahip olmanın yoga yapmak konusunda avantaj sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte yogaya talep farklı toplum kesimleri arasında değişkenlik göstermektedir. Çocukluk döneminde yoga eğitimi ebeveynlerin ve eğitimcilerin yönlendirmesiyle gerçekleşmektedir. Özellikle bu yaş kategorisindeki çocukların bilişsel işlevleri üzerinde yoganın olumlu etkide bulunduğu araştırma sonuçlarınınca kanıtlanmıştır.³ Yaş ilerledikçe ise bireylerin bu yöntemi tercih ettikleri söylenebilir. Çalışma yetişkinlik döneminde yoga yapmanın nedenlerine odaklanmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde yogaya katılımın nedenleri ve sonuçları üzerine kuramsal ve uygulamalı çalışmalar⁴ mevcuttur.⁵ Alanyazında yogayı ontolojik güvenlik ile ilişkisi içerisinde

¹ Yurtsal, Zeliha Burcu – Eroğlu, Vasviye. “Gebe Kadınların Gebelikte Yoganın Faydaları Hakkındaki Bilgi ve Görüşleri”. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 45/3 (Aralık-2019), 303.

² Bhalla, Nandini - Moscovitz, David. “Yoga and Female Objectification: Commodity and Exclusionary Identity in U.S. Women’s Magazines”. *Journal of Communication Inquiry*, 0/0 (March 2019), 12-13; Birdee, S. Gurjeet vd. “Characteristics of Yoga Users: Results of a National Survey”. *Journal of general internal medicine*, 23 (July 2008), 1654; Park, Crystal L. vd. “Who Practices Yoga? A Systematic Review of Demographic, Health-Related, and Psychosocial Factors associated with Yoga Practice”. *Journal of Behavioral Medicine* 38, (January 2015), 463.

³ Özgün, Songül Yasemin vd. “Yoga Eğitiminin Erken Çocukluk Dönemindeki Çocukların Bilişsel İşlevlerine Etkisi”. *Eğitim ve Bilim*, 46/206 (Nisan 2021), 310.

⁴ Kuşkusuz yoga üzerine dünyada ve Türkiye’de yapılmış bu araştırmaların dışında farklı araştırmalar da bulunmaktadır. Çalışmada konuyla ilişkili görülen çalışmalara yer verilmiştir.

⁵ Albayrak, Kadir. “Adana’da Uzakdoğu Kökenli Dinî ve Felsefi İnanışların İzdüşümleri: Sahaja Yoga ve Reiki

ele alan bir doktora tezi⁶ bulunmaktadır. Çalışmada 21. yüzyıl dünyasında yoganın ontolojik güvenlik sağlayan etkileri İstanbul'da bulunan 4 yoga merkezinde yer alan 9 kişiden hareketle sorgulamaya açılmıştır. Çalışmanın ilk kısmında yoga ve ontolojik güvenlikle ilgili alanyazında yer alan bilgilere yer verilirken ikinci kısımda sahadan elde edilen bulgular ve değerlendirme yer almaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Yoga

Ruhsal yaşama ve bedene egemen olmayı amaçlayan Hint felsefe sistemi olan yoga⁷; Sanskritçe “yuj” sözcüğünden gelmekte olup buluşmak, kombine etmek anlamını taşımaktadır.⁸ İlk kez M. Ö. 2500 yıllarına ait kutsal yazılar olan Veda'larda bahsedilen; varlığına

Örneği”. *Erciyes Akademi* 35/Özel Sayı (Eylül 2021); Arslan, Hammet. *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*. (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013); Bhalla - Moscowitz. “Yoga and Female Objectification: Commodity and Exclusionary Identity in U.S. Women's Magazines”; Birdee “Characteristics of Yoga Users: Results of a National Survey”; Cengiz, Kurtuluş vd. *Türkiye’de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2021; Cöster, Anna. *Yoga and Identity in Everyday Life - Studying The Meaning Creation of Nine Yoga Practitioners*. (Swedish: Lund University, Master's Thesis, 2008); Çoknaz, Dilşah vd. Aummm! Yoga Yolunda Algı ve Motivlerin Sesini Dinlemek. 16. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. Antalya-31 Ekim-03 Kasım 2018; Duman, Özge – Koca, Canan. “Modern Yoganın Analizi: Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Alan”. *Fe Dergi* 12/2 (Aralık 2020); Duman Karaboğa, Özge. *Modern Yoganın Toplumsal Sınıf Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Nitel Analizi*. (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Duyan, Emin Cihan. *Çalışma Yaşamında Yoga: İş Tatmini ve Stres Yönetiminde Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008; Eliade, Mircea. *Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük*. çev. A. Berktaş. İstanbul: Alfa, 2. Baskı, 2020; Erkmén, T. Deniz. “Flexible Selves in Flexible Times? Yoga and Neoliberal Subjectivities in Istanbul”. *Sociology*, 55/5 (March 2021); Ertan, Cihan. “Beden, Pratik ve Anlam: Bir Cisimleşme Deneyimi Olarak Yoganın Toplumsal ve Bireysel Görünümleri”. *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Haz. Gönül Demez vd., 154-175. (İstanbul: Bağlam, 2020); Ertürk, Sümeyra. *Neoliberal Yönetimselliği Yeniden Düşünmek: Söylensel Bir ‘Kendilik Pratiği’ Olarak Modern Yoga*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021; Frawley, Vedaçarya David. *Yoga ve Ayurveda: Kendine Şifa ve Kendini Bilme*. İstanbul: Purnam Yayınları, 2013; Garfinkel, Marian – Schumacher, H. Ralph. “Yoga”. *Rheumatic Disease Clinics of North America* 26/1 (February 2000); Farah Godrej. “The Neoliberal Yogi and the Politics of Yoga”. *Political Theory* 45/6 (April 2016); Goldt, Dajana. *Yoga and Identity: A Research on the Influence of Yoga on Identity*. Denmark: Aalborg University, Master's Thesis, 2020; Osho. *Yoga: Bireyin Doğuşu*. İstanbul: Omega Yayınları, 2. Baskı, 2007; Özer, Nazlı Beril. *Postmodern Zamanlarda Yoga Deneyimi: Alternatif Bir Yaşam Tarzı. Özne Hayatı Konuşunca*. der. A. Kasapoğlu. 183-226. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015; Özgün vd. “Yoga Eğitiminin Erken Çocukluk Dönemindeki Çocukların Bilişsel İşlevlerine Etkisi”; Park vd. “Who Practices Yoga? A Systematic Review of Demographic, Health-Related, and Psychosocial Factors associated with Yoga Practice”; Patanjali. *Ne Olduğunu Bilmek İstiyorsan Ne Olmadığına Bak: Ruhani Özgürlüğe Ulaşmanın Sekiz Adımı*. (Haz. S. Sağra). İstanbul: Destek Yayınları, 2020; Markula, Pirkkeo. “Reading Yoga: Changing Discourses of Postural Yoga on the Yoga Journal Covers”. *Communication & Sport* 2/2 (May 2014); Smith, Benjamin Richard. “Body, Mind and Spirit? Towards an Analysis of the Practice of Yoga”. *Body & Society* 13/2 (June 2007); Şengün Gürsoy, Serpil. *Tüketim Toplumu ve Ontolojik Güvenlik Erozyonu Dâhilinde Yükselen Akım “Yoga”*. (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009); Taneja, Davendra Kumar. “Yoga and Health”. *Indian Journal of Community Medicine: Official Publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine* 39/2 (April 2014); Yurt-sal - Eroğlu. “Gebe Kadınların Gebelikte Yoganın Faydaları Hakkındaki Bilgi ve Görüşleri”.

⁶ Şengün Gürsoy. *Tüketim Toplumu ve Ontolojik Güvenlik Erozyonu Dâhilinde Yükselen Akım “Yoga”*, 2009.

⁷ Türk Dil Kurumu (t. y.)

⁸ Osho. *Yoga: Bireyin Doğuşu*, 109.

ilişkin en eski arkeolojik bulgulara ise M. Ö. 3000 yıllarına kadar dayanan⁹ bedenlenmiş bir uygulama olarak yoga¹⁰; nefes kontrolü, meditasyon ve duruşları içeren fiziksel, zihinsel ve ruhsal bir uygulamadır.¹¹ Yoga genellikle her türlü riyazet ve meditasyon yöntemini ifade etmek için kullanılmaktadır. Hint maneviyatı içerisinde yoga varlığa erişmenin yolları; kurtuluşu sağlamak için uygun tekniklerin bütünü oluşturmuştur.¹²

Bir içe dönüş olarak yoga dinle sıklıkla karıştırılmaktadır; ancak yoga bir din değildir.¹³ Aynı zamanda yoga çoğu zaman diğer öğretilerle olan ortak noktaları neticesinde bir inanç sistemi olarak algılsa da bir inanç sistemi değildir; insanın kendini bulması için uyguladığı teknik bir metottur.¹⁴ Bununla birlikte yoga Hindistan'da bulunan farklı dinlerce kabul edilen ortak inançlar, uygulamalar ve tekniklerden biridir. Hint alt kıtasında ortaya çıkan ve gelişen Hint dinlerinde (Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm) ölümsüzlüğe, nihai kurtuluş ve aydınlanmaya ulaşmanın yolları bulunmaktadır.¹⁵ Söz konusu dinlerde mutlak aydınlanma hali kişinin henüz yaşarken ulaşabileceği bir mertebelenmedir. Hint kökenli dinlerin ferdin nihai kurtuluşa ulaşabilmesi için önerdikleri reçeteler oruç hayatı ve yoga egzersizleridir.¹⁶

Yoganın kronolojik tarihi güç sayılabilecek bir kapsama sahiptir. Bu kapsam içerisinde yogaya yönelik birincil metinler çok sayıdadır. Yogaya atfedilen anlam ve tanımlamalar merkeze alınan birincil metnin kapsamı içerisinde değişkenlik göstermektedir. Bu çeşitlilik içerisinde bağlamlar ne olursa olsun tanımlar bütünlük ve birlik temaları kapsamında birleşmektedir.¹⁷

Yoga beden ve zihnin koordinasyonunu maneviyatla birlikte geliştirme imkânı sunan bir sistemdir.¹⁸ Yogada kurtuluş bilgi ve psikolojik disiplin süreci ile elde edilmektedir. Bu psikolojik süreç sayesinde zihindeki hareketlilik sona ermektedir.¹⁹ Yoga bir bütün olarak kişinin temel dürtülerini bastırmadan dönüştürmenin yolunu sunmaktadır.²⁰ Yoganın ilk

⁹ Duman – Koca. “Modern Yoganın Analizi: Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Alan”, 60.

¹⁰ Smith, “Body, Mind and Spirit? Towards an Analysis of the Practice of Yoga”, 30.

¹¹ Bhalla - Moscovitz. “Yoga and Female Objectification: Commodity and Exclusionary Identity in U.S. Women’s Magazines”, 2.

¹² Eliade. *Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük*, 17-18.

¹³ Osho. *Yoga: Bireyin Doğuşu*, 12. Bununla birlikte Osho yogayı bir bilim, içsel varlığın salt matematiği olarak tarif etmektedir (Osho, 2007, 12).

¹⁴ Patanjali. *Ne Olduğunu Bilmek İstiyorsan Ne Olmadığına Bak: Ruhani Özgürlüğe Ulaşmanın Sekiz Adımı*, 58.

¹⁵ Arslan. *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*, 2.

¹⁶ Yitik, Ali İhsan. *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnançıyla İlişkisi*. (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996), 38-39.

¹⁷ Ertürk. *Neoliberal Yönetimselliği Yeniden Düşünmek: Söylemsel Bir ‘Kendilik Pratiği’ Olarak Modern Yoga*, 19.

¹⁸ Özer, *Postmodern Zamanlarda Yoga Deneyimi: Alternatif Bir Yaşam Tarzı*, 184.

¹⁹ Arslan. *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*, 304.

²⁰ Osho. *Yoga: Bireyin Doğuşu*, 298-299.

adımı şiddetsizlik, doğruluk, dürüstlük, cinsel hâkimiyet ve sahiplenmemeyi içeren beş yemine ilişkin kişinin kendisini tutmasıdır.²¹

Yoga psikolojisi ve tekniğinde bilinçaltı önemli bir role sahiptir. Çünkü insanın edimsel deneyimlerinin yanı sıra hem doğuştan gelen eğilimlerini hem de gelecekteki tercihlerini belirleyen bilinçaltıdır.²² Bu açıdan yoganın bireyin kendine yapmış olduğu bir yolculuk olduğu söylenebilir. Bilinçaltında temel gereksinimin ne olduğuna ulaşıldığında kişinin yaşama yön verecek değişiklikleri yapma olanağı mümkün hale gelmektedir.

Yoganın tarihsel süreç içerisinde tanımı ve dayandığı temel Hindistan'da ve diğer ülkelerde farklılık arz etse de ikisi arasında net bir ayırmadan söz edilemez. Hindistan'da geleneksel bir öğreti olarak başlayan yoga 20. yüzyılın başlarında dönüşüm arzusu kapsamında bedeni gündemine alan klasik düzlemi dolayısıyla modern temsilleri mümkün kılmıştır.²³ Geleneksel yoganın 8 basamağı (yama-ahlaki kurallar/öz çalışmalar, niyama-kişisel pratik, asana-fiziksel duruşlar, pranayama- nefesin ve prananın kontrolü, pratyahara-duyuların geri çekilimi, dharana-konsantrasyon pratiği, dhyana-meditasyon, samadhi-evrenle bütünleşme) bulunmaktadır.²⁴ Modern yoga bu basamaklardan asana, nefes egzersizleri ve meditasyon olmak üzere üçüne vurgu yapmaktadır.²⁵ Aynı zamanda yoganın kökeni ve bugününe bakış doğuda ve batıda farklılık arz etmektedir. Yoga doğulu, daha az metalaşmış, manevi amaca dayalı, erkek katılımının hâkim olduğu bir kökene sahipken günümüzde daha batılı, daha metalaştırılmış, daha çok fiziksel uygunluğa dayanan ve kadın temsiline hâkim olduğu bir sisteme doğru evrilmiştir.²⁶ Yoga doğuda Hint felsefesi ve dini temelde, kurtuluş yolunda pekiştirilmiş bir ritüel olarak uygulanırken batıda asana ağırlıklı olarak meditasyon ve mistik olgularla desteklenmiştir. Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de yogaya talebin artmasına ve yoga merkezlerinin sayısının çoğalmasına neden olmuştur.²⁷

Yoganın çağdaş versiyonları her koşulda tartışmasız kabul görmemektedir. Bu perspektifi içerisine alan bir çalışmada modern yoganın uydurma olduğu dile getirilmektedir. Aynı zamanda çalışmada yoga uygulamalarının çağdaş Batılı neoliberal toplumların normlarını aynı anda hem güçlendirebileceği hem de onlara meydan okuyabileceği öne sürülerek modern yoganın çift yönlü bir okumayla anlaşılabilirliği öne sürülmektedir.²⁸

²¹ Osho. *Yoga: Bireyin Doğuşu*, 303.

²² Eliade. *Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük*, 51.

²³ Ertürk. *Neoliberal Yönetimselliği Yeniden Düşünmek: Söylemsel Bir 'Kendilik Pratiği' Olarak Modern Yoga*, 30.

²⁴ Patanjali. *Ne Olduğunu Bilmek İstiyorsan Ne Olmadığına Bak: Ruhani Özgürlüğe Ulaşmanın Sekiz Adımı*, 59-60.

²⁵ Duman Karaboğa. *Modern Yoganın Toplumsal Sınıf Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Nitel Analizi*, 6.

²⁶ Bhalla - Moscowitz. "Yoga and Female Objectification: Commodity and Exclusionary Identity in U.S. Women's Magazines", 2.

²⁷ Özer, *Postmodern Zamanlarda Yoga Deneyimi: Alternatif Bir Yaşam Tarzı*, 188.

²⁸ Godrej, "The Neoliberal Yogi and the Politics of Yoga", 2.

1.2. Yoganın Ontolojik Güvenlikle İlişkisi

Anthony Giddens'a göre ontolojik güvenlik çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine, çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimattır. Bir başka deyişle kişi ve şeylerin güvenilir oldukları duygusu ontolojik güvenlik duygularının temelini oluşturmaktadır.²⁹ Tarihin büyük bir kısmında din, topluluk inanç ve bağlılıkları ve toplum bireyleri bir arada tutan aidiyet yaratacak fiziksel ve psikolojik sınır(-lar) ortaya koymaktaydı. Böylelikle üyeler neyi yapıp yapmayacaklarını ait oldukları dini ve toplumsal kimlikten edindikleri değerlerle sürdürmekteydi. Başka bir anlatımla modern öncesi dünyada ontolojik güvenlik birincil güven bağlamlarıyla ve yörenin koşullarıyla ilişkili risk ve tehlike biçimleriyle ilişkili olarak anlaşılmaktadır. Aynı zamanda güven daima zaman-uzam içindeki güvenilir etkileşimlerin düzenleniş tarzlarına bağlıdır.³⁰ Bugün bu bağlar ulaşım olanakları ve iletişim araçlarının genişlemesiyle değişim geçirmektedir. Öyle ki yerel aidiyet bağları küresel çok boyutlu etkilere açık hale gelmektedir.

Modern dönemde soyut sistemlerin yeni güvenilirlik bariyerleri haline gelmesi yeni psikolojik zayıflık biçimleri yaratmaktadır.³¹ Bu durumun üstesinden gelebilmek için kişiler yeni arayışlara yönelmiştir. Şengün Gürsoy'a göre günümüz şehir temposunun ve koşullarının sonucu olarak bireyler anlam üretim ihtiyaçlarını karşılama ve baş etme stratejisi olarak manevi arayışlara yönelirken mevcut sistem de iktidar ilişkileri üzerinden bireyi sistem içerisinde üretkenliklerini ve fiziksel-psikolojik sağlıklarını koruma adına manevi alana yönlendirmektedir. Yoga söz konusu yönlendirmelerden biridir.³² Yoganın birey ve toplum paralelinde düşünülebiyecek bu etkisi modern insanın arayışlarına çare üretme iddiası taşımaktadır. Nitekim kişi kendisi için eskisi kadar net olmayan sınırlar karşısında bu çözümlü dur demek amaçlı yogaya yönelebilmektedir. Yoga ile kişi gündelik hayatını dengeli bir hale getirirken aynı zamanda fiziksel-psikolojik varlığını kontrol altında tutmaktadır.

Modern uygarlığın hedefleri arasında yer alan saf ekonomik ve maddi kalkınma çok yüksek hedeflere ulaşmak için çok fazla rekabet ve zorlamayı beraberinde getirmiştir.³³ Kalıcılığı, tekdüzeligi ve değişmezlik halini hedefleyen katı modernitenin aksine hedef ve bitiş çizgisinin olmadığı, geçiciliğin ve değişimin belirleyiciliğinin izlendiği akışkan modern dünyanın³⁴ yarattığı stresli yaşam koşulları kişiye geçici bir mutluluk vaat etmektedir. Aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri ve huzursuzlukları artırmaktadır. Akışkan modern uygarlığın öne sürdüğü bu sabitliklerdeki azalmanın aksine yoganın temel amacı kendini gerçekleştirme veya öz bilincin yüce güçle birleşmesidir.³⁵

²⁹ Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. E. Kuşdil. (İstanbul: Ayrıntı, 4. Basım, 2010), 86.

³⁰ Giddens, 93.

³¹ Giddens, 104.

³² Şengün Gürsoy, *Tüketim Toplumu ve Ontolojik Güvenlik Erozyonu Dâhilinde Yükselen Akım "Yoga"*, 37.

³³ Taneja, "Yoga and Health", 71.

³⁴ Bauman, Zygmunt. *Akışkan hayat*. çev. A. E. Pilgir. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 89.

³⁵ Taneja, "Yoga and Health", 71.

Modern zamanların ortaya çıkardığı sorunlar arasında yer alan bir diğer husus, değişen yaşam tarzlarının getirisi olarak doğayla insan arasındaki mesafenin açılmasıdır. Sanayileşmenin ve gelişmenin modern zamanlarda yarattığı etki doğadan kopuşu hızlandırmakta; bireysel ve toplumsal sağlıkta bozulmaya neden olmakta, çevreye yönelik zararlar doğurmaktadır. Bu noktada modern uygarlığın sosyal huzursuzluğa ve ekolojik yıkıma yol açan tamamen ekonomi ve kalkınma hedefine karşılık yoga fiziksel, zihinsel, sosyal ve ruhsal sağlığa faydalıdır. Aynı zamanda yoganın doğayla uyumu teşvik ettiği ve çevrenin korunmasına yardımcı olduğu söylenebilir.³⁶

2. Araştırmanın Amacı, Önemi, Evren ve Örnekleme

Bu çalışma yoganın ontolojik güvenlikle ilişkisini anlamak amacıyla yapılmıştır. Çalışma yoga öğretmenlerinin ve yetişkin uygulayıcılarının yogayı tercihlerinde belirleyicilerin neler olduğuna odaklanmaktadır. Çalışma İstanbul'da bulunan iki ilçe olan Bakırköy ve Beylikdüzü'nde yer alan 4 farklı yoga merkezinde eğitimlik ya da uygulayıcılık yapan 9 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Bu dört farklı merkeze rağmen az sayıda katılımcı ile görüşme yapılmasının nedenleri görüşme yapılacağı esnada yoga uygulayıcısının olmaması yahut özel ders olması; yeni işletme olmasından ileri gelen ticari kaygılar; işletme sahibinden rıza alınamamasıdır. Çalışmanın katılımcıları (yoga eğitimliği ya da uygulayıcılığı yapan kişiler arasından) amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiştir. Katılımcılardan kadınlar K1, K2, K3...; erkekler ise E1, E2... gibi kodlamalardan yararlanarak sınıflandırılmıştır. Aşağıda katılımcılara ait bilgiler yer almaktadır (Tablo 1):

Çalışmanın gerçekleştirilmesine, Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu 05.03.2024 tarihinde saat 15:00'te 778 numaralı oturum sayısında izin verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Sayısı	Yaş	Medeni hal	Öğrenim Durumu	Meslek	Kaç yıldır yoga yaptığı	Yogaya başlama nedeni
K1	33	Bekâr	Yüksek lisans (Maliye)	Eskiden bankacı, şu an yoga eğitimci	1,5 yıldır aktif, daha önce aralıklı yapmış	Pandemi
E1	42	Evli ve bir çocuk babası	Yüksek lisans (yoga eğitimi ile ilgili Hindistan'da almış, Yoga Terapi üzerine yüksek lisans mezunu-Hindu)	Yetişkinlikte farklı işlerde çalışmış ancak tekrar yogaya dönmüş Yoga eğitimci	Çocukken geleneksel olarak yoga yapmaya başlamış	Kültürel

³⁶ Taneja, 71.

K2	35	Evli ve bir çocuk annesi	Lisans (Endüstri Mühendisliği)	Kabin memuru	2021, Bel fıtığı nedeniyle yogaya başlamış	Pandemi
K3	27	Bekâr	Yüksek Lisans (Rus Dili ve Edebiyatı)	Yoga eğitmeni	Tez yazarken yaşadığı gerginlikten ve hareketsizlikten kurtulmak için	Pandemi
K4	30	Bekâr	Lisans (BESYO)	Pilates eğitmeni	Hareketsizlik	Pandemi
K5	37	Bekâr	Önlisans (Halkla İlişkiler) (yurtiçi ve yurtdışında -Hindistan'da- yoga eğitimi almış)	Yoga eğitmeni	2012	Yaşadığı stres nedeni ile hobi olarak başlamıştır
K6	34	Bekâr	Yüksek lisans (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)	Yoga eğitmeni	2014	Maddi kaygılar ve kilo (alma) problemi nedeniyle sporun çeşitli kulvarları denenmiş yogada karar kılınmış
K7	26	Bekâr	Lisans (Felsefe)	Spor eğitmeni (geçmişte aktif olarak yoga eğitmenliği yapmış)	2018	Önce maddi kaygılar ve sonra felsefesi
K8	49	Bekâr	Lise	Yoga salonu işletmecisi	2011	İş dolayısıyla (düzenli yoga yapmıyor)

3. Bulguların Değerlendirilmesi

3.1. Katılımcı Profili

Tablo 1'de görülebileceği gibi çalışmada 8 kadın (yüzde 89) ve (Hindistanlı) 1 erkekle (yüzde 11) yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 26-49 yaşları arasındadır. 4'ü yüksek lisans (yüzde 44), 3'ü lisans (yüzde 33), 1'i önlisans (yüzde 11) ve 1'i lise mezunudur (yüzde 11). Katılımcılardan 2'si evli (yüzde 22), 7'si bekârdır (yüzde 78). Hindistanlı erkek katılımcı dışında 8 katılımcının yogaya başladıkları zaman Erkmen'in çalışmasına³⁷ benzer şekilde yetişkinlik dönemlerine denk gelmektedir. Hindistanlı katılımcının ise yetişkinlik döneminde mesleki formasyonunun da etkisiyle yogayı çalışma ve yaşam biçimi haline getirdiği görülmektedir. Uzun yıllar yogayla uğraşmış ve bu alanda uzmanlık

³⁷ Erkmen. "Flexible Selves in Flexible Times? Yoga and Neoliberal Subjectivities in Istanbul".

almış 2 kadınla birlikte aslen Hindistanlı olan bir erkek katılımcı Hindistan'da bu alanla ilgili profesyonel eğitim almıştır. Katılımcıların 4'ü yoga uygulayıcısı (yüzde 44) ve 5'i yoga eğitmenidir (yüzde 56). Katılımcıların çoğu pandemiyle birlikte yogaya başlamış olduğunu ifade etmekle birlikte neden olarak hareketsizliğin etken olduğunu söylemişlerdir. Bu durum Türkiye'de ve Amerika'da yoganın gelişim seyrinin fiziksel egzersiz ve sağlık temelli yapıya sahip olduğu³⁸ hususu ile benzerlik taşımaktadır. Katılımcılar yogaya evde yapılacak bir uğraşı olarak başlamış olsalar da profesyonel yardım alarak kendilerini bu alanda geliştirmeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca yogaya başladıktan sonra yogadan kopmadıklarını ve çevrelerinin de yogayı bırakmadığını ifade etmektedirler.

Katılımcıların çoğunun pandemi döneminde yogaya başlamış olmasının bir başka nedeni evde geçirilen vaktin yaşamı tüm yönleriyle ele geçirmesinin yarattığı krizin üstesinden gelmek adına başka uğraşilar edinme arayışıdır. Başka bir deyişle boş zaman aktivitelerinde azalma işlik ve evlilik arasındaki ayrımın son bulması ile yeni arayışlar kişileri yoga yapmaya motive eden amaçlar arasında yer almaktadır.

10 yoga eğitmeni ve 10 yoga uygulayıcısı erkek ve kadın katılımcıyla gerçekleştirilen bir çalışmada yoganın baskın olarak kadınların yer aldığı (toplumsal) cinsiyet ve toplumsal temelli bir alan olmasına rağmen bu alana katılımın son yıllarda arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmacıya göre bu sayının artmasında yoganın rekabet içermediği doksasının etkisi bulunmaktadır.³⁹ Aynı zamanda bunda (daha sakin ve spiritüel uygulamaların) kadınlara ve (fiziksel güç gerektiren uygulamaların) erkeklere hitap eden farklı yoga türlerinin payı bulunmaktadır.⁴⁰ Çalışmamız esnasında katılımcılar Türkiye'de yoganın daha çok kadınlar tarafından tercih edilmekle birlikte erkeklerin de bu alana ilgisinin attığını belirtmişlerdir. Bir katılımcımız yoganın Türkiye'de cinsiyetçi bir bakış açısıyla "kız sporu" önyargısıyla değerlendirildiğini ancak süreç içerisinde bu önyargının kırıldığını şu şekilde ifade etmektedir:

(Türkiye'de yogayı) kadınlar daha çok tercih ediyor. (Neden diye sorduğumuzda) Ben ve erkekler bu tarz sporlara biraz daha karşı... Mesela pilatese de çok karşılar. Çünkü e zamanında e aslında pilatesin de yoganın da sağlık için olduğunu bilmedikleri için hani kız sporu olarak algıladıkları için e biraz şeyler erkekler önyargılılar... Ama başladık-tan sonra o önyargıları kırılıyor tabi ki de (K4, pilates eğitmeni, 30 yaşında).

Farklı kültürlerde, dinlerde ve inanç biçimlerinde insanların dünyevi hayatları öncesi ve sonrası sorunlarına çare arayışı ve yolu değişkenlik göstermektedir. Hint düşüncesinde hakikat insanı kurtuluşa ulaştırabildiği takdirde değerlidir.⁴¹ Bu bakımdan yoga insanı içinde bulunduğu acı, ıstırap, kaygı ve umutsuzluktan kurtaran; böylece arınma, aydınlanma ve kurtuluşa götüren bir yoldur.⁴² Yoga geçmişte karşılaşılan sorunları çözmeye yönelik arayış-

³⁸ Duman – Koca, "Modern Yoganın Analizi: Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Alan", 61.

³⁹ Duman Karaboğa, *Modern Yoganın Toplumsal Sınıf Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Nitel Analizi*, 69.

⁴⁰ Duman – Koca, "Modern Yoganın Analizi: Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Alan", 68-69.

⁴¹ Arslan, *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*, 2.

⁴² Arslan, 5.

şın bir ürünüdür.⁴³ Bununla birlikte her katılımcı için yogaya başlama ve yogayı sürdürme nedeni aynı değildir. Bunun nedeni zamana, içinde bulunulan topluma ve kişisel özelliklere göre değişebilmektedir. Sözelimi 3 erkek ve 12 kadın yoga eğitmeniyle gerçekleştirilen bir çalışmada yogaya başlama nedeni olarak sağlık sorunları, tavsiye ve merak; yogayı sürdürme nedeni olarak iyi hissetmek, sağlık, rahatlama, yaygınlaştırma ön plana çıkmıştır.⁴⁴

Katılımcılar arasında çoğunlukla refah düzeyi yüksek farklı meslek kollarından yetişkinler bulunmaktadır. Alanyazında yer alan bilgilere benzer şekilde katılımcılar özellikle yoga uygulayanların çoğunlukla refah seviyesi yüksek, yetişkin ve eğitilmiş toplum kesimleri arasından geldiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra yoga uygulayanlar arasında katılımcılara göre orta gelirli, öğrenci, çok az sayıda da olsa yaşlı, ailelerin eğitim almaları için yönlendirdiği çocuklar yer almaktadır. Katılımcıların farklı toplum kesimleri içerisinde varsıl kimseler arasında yer alması Duman Karaboğa'nın ifade ettiği şekliyle yogada rekabetin etkisinin bulunmamasından da kaynaklanabilir. Bu durum boş zamanı, gelir düzeyi yüksek ve benlik arayışı içerisinde olan katılımcıların yogayı daha çok tercih ettiğini göstermektedir. Yoganın sakinleştirici etkisi katılımcılar üzerinde mutluluk etkeni ile belirgin bir hal almıştır. Bu özellikle katılımcılar tarafından ifade edilirken araştırmacının kişisel kanaati de bu yöndedir. Katılımcıların tamamı dine ve/veya dine dayanmayan nedenlere bağlı olarak inançlı olduklarını; yogayla birlikte stresten uzak, düzenli bir hayat sürdürdüklerini ifade etmişlerdir.

Taneja'ya göre yoga zihinsel stres, obezite, diyet, diyabet, hipertansiyon, koroner kalp hastalığı ve kronik obstrüktif akciğer hastalığı gibi modern hastalıkların tedavisinde son birkaç on yılda tedavi amaçlı araştırmalara konu olmuştur. Bireysel çalışmalar yoganın bu durumlarda yararlı etkisini bildirmekte ve tedavilerde farmasötik olmayan bir önlem olarak veya ilaç tedavisinde tamamlayıcı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.⁴⁵ Yoganın sağlıklı bireylere ruhsal, mental ve fiziksel sağlıklarını koruma imkânı; sosyal hayattan bir şekilde dışlanmış bireylere de rehabilitasyonla birlikte terapi imkânı vaat ettiği söylenebilir.⁴⁶ 2002 Amerikan Ulusal Sağlık Görüşmesi Araştırması verilerine göre ABD'li yetişkinlerin % 5'inin yogayı sağlık için kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yoganın bireysel düzeyde sağlık için kullanımında farklılıklar bulunmaktadır.⁴⁷ Bir çalışmada yoga yapmaya başladıktan sonra katılımcıların (sağlıklı beslenme, düzenli uyku, pozitif hissetme gibi) günlük pratiklerinde olumlu değişiklikler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁸ 17 kişiyle nitel görüşme yapılarak gerçekleştirilmiş bir çalışmada katılımcıların yogaya başlamalarının en önemli motivasyonları olarak psikolojik ve mental problemler, uyku problemleri, dizdeki sıvı azalması, boyun fıtığı, alternatif fiziksel aktivite, sportif köken, spiritüellik ve

⁴³ Arslan, 10.

⁴⁴ Çoknaz, Aummm! Yoga Yolunda Algı ve Motivlerin Sesini Dinlemek, 995.

⁴⁵ Taneja, "Yoga and Health", 68.

⁴⁶ Özer, Postmodern Zamanlarda Yoga Deneyimi: Alternatif Bir Yaşam Tarzı, 189.

⁴⁷ Birdee, "Characteristics of Yoga Users: Results of a National Survey", 1656.

⁴⁸ Şengün Gürsoy, *Tüketim Toplumu ve Ontolojik Güvenlik Erozyonu Dâhilinde Yükselen Akım "Yoga"*, 118.

tıbben çözülemeyen sorunların olduğuna ulaşılmıştır.⁴⁹ Çalışmada buna benzer şekilde yoga ile aktif bir şekilde uğraşan katılımcılar çok az hasta olduklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcımız yogaya başlamadan önce yaşamış olduğu bel fıtığı sorunundan yoga sayesinde kurtulduğunu ifade etmiştir.

Pandemi sürecinde 10 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle online ortamda gerçekleştirilmiş bir başka çalışmada yoga uygulamalarının fiziksel ve zihinsel sağlığın yanı sıra davranışlar ve tutumlar üzerinde etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.⁵⁰ Bu çalışmaya benzer şekilde bazı katılımcılarımız mesleğinin yarattığı fiziksel sağlık sorununun yanı sıra ailesinden başlamak üzere çevresine yönelik davranış ve tutumlarının daha dengeli hale geldiğini ifade etmiştir. Yukarıda görüldüğü gibi yogaya olan aşırı talebin ardındaki temel bir motivasyon spiritellik değil, daha ziyade sağlıklı yaşam arzusudur. Bu bedensel arzunun daha büyük ve uhrevi bir felsefe içerisine yerleştirilmesinin birçok insan için paray ve fiziksel emeği meşrulaştıran tatmin edici boyutları olabilir.⁵¹ Bu duruma benzer şekilde katılımcılardan üçü iş olarak yoga eğitmenliğini veya yoga merkezinde çalışma zorunluluğu nedeniyle yogayı tercih etmiştir.

Amerika'da yoga yapan kişilerin özelliklerinin incelendiği çalışmada yoga yapan kişilerin sigara içme ve obez olma olasılıklarının daha düşük; buna karşın alkol tüketme olasılıklarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca söz konusu çalışmaya göre yoga kullanıcılarının daha yüksek sağlık durumu bildirme olasılıkları bulunmaktadır.⁵² Çalışmamızda ise katılımcılardan sigara ve/veya alkol kullananlar bağımlılık derecesinde değildir. 7 kişi sigara kullanmadıklarını ve alkolü sosyal içici olarak kullandıklarını dile getirmişlerdir. Alkol kullanmayı bırakan (sigara içen ancak bırakmayı düşünen) bir katılımcı dışında, bir katılımcı yogaya başlamadan önce de yogaya başladıktan sonra da sigara ve alkol kullanmadığını ifade etmiştir. Yogaya başlamadan önceki hayatlarından ciddi bir kopuş bu noktada onlara göre söz konusu değildir. Bu konuda birkaç istisnadan söz edilebilir. Bir katılımcı sigarayı olumsuzlarken bunun karşısında az miktarda alkolün yararlı olduğunu; bir başka katılımcı ise yogaya başladıktan sonra alkolü hayatından çıkarttığını, sigarayı ise çıkartmak istediğini ifade etmiştir.

Yoga konusunda uzmanlığa sahip üç katılımcı yemek olarak tercih edilenin bir enerjisi olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle söz konusu katılımcılardan biri yogaya başladıktan sonra vejetaryen olduğunu belirtmiştir. Yogaya başlamadan önce vejetaryen olan bir başka katılımcımız yogaya başladıktan sonra yaşadığı demir eksikliğinden kaynaklı olarak et tüketimini artırdığını ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise yeme rejimlerinde bir farklılık olmadığını aktarmıştır.

⁴⁹ Özer, *Postmodern Zamanlarda Yoga Deneyimi: Alternatif Bir Yaşam Tarzı*, 196.

⁵⁰ Goldt, *Yoga and Identity: A Research on the Influence of Yoga on Identity*, 64.

⁵¹ Cengiz vd. *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb.*, 109.

⁵² Birdee vd., "Characteristics of Yoga Users: Results of a National Survey", 1655.

Birdee ve diğerlerinin çalışmasına⁵³ benzer şekilde yogayla aktif bir şekilde uğraşan bu katılımcılar takvim yaşlarına göre bir hayli genç ve stressiz görünmektedirler. Aynı zamanda yoga eğitmenlerinin ve düzenli yoga yapan uygulayıcılarının tamamı zayıftır ve/veya fit görünümündedir. Katılımcılarımızın tamamı saha çalışmaları esnasında edindiğimiz bu bilgiyi doğrular nitelikte cevaplar vermişlerdir.

Katılımcılara göre yogaya başlama ve sürdürme uğraşısı kişisel bir deneyim olup kişiden kişiye değişmektedir. Aynı zamanda yogadan beklenti eğitmenler için de farklıdır. Burada özel bir ayırım yoga eğitmenleri ve uygulayıcılar arasındaki bağdan hareketle izlenebilir. Nitekim yogayı yaşam biçimi haline getiren ve pozitif etki sağlayan eğitmenler yoga uygulayıcılarının yogaya devam etmesinde belirleyicidir. Burada aykırı bir durum yoga eğitmenleri ile öğrencilerin aynı frekanstan konuşmamalarıdır. Bu durumda katılımcılar başka yoga eğitmenleriyle tanışarak yoga yapmaya devam etmektedir.

3.2. Yoga Uygulayıcılarının ve Eğitmenlerinin Anlatılarında Ontolojik Güvenlik

Geleneksel toplumda aile, akrabalık, komşuluk, hemşehrilik gibi bağlar sınırlayıcı ya da boğucu olsalar da çeşitli kamusalıklar inşa etmektedir. Modern toplumların değişen yaşam koşullarında seküler orta sınıflar için geleneksel toplumlardaki kamusalıkların bağlayıcı etkisi giderek azalmaktadır. Modern dönemde kişiler yeni arayışlar içerisine girerek yeni kamusalıklar üretmektedir. Yeni kamusalık arayışı içerisinde spiritle hareketler ve gruplar seküler orta sınıflar için yeni cazibe merkezi haline gelebilmektedir.⁵⁴ Başka bir anlatımla yoga geç modern dönemle birlikte bireylerin kendilerini tanımlamak için kullandıkları sabit referans kaynaklarının parçalanması ve dağılması ile kendi biyografik varoluşlarını yaratmak ve planlamak⁵⁵ için kişiye özel deneyimlerle oluşturulmuş yeni kamusalıklar ve dolayısıyla farklı insanlarla temas, kendini keşfetme, yaşama anlam verme olanağı sunmaktadır. Kişiler yoga ile yitirdikleri ilişkilere ve kamusalıklara karşılık yeni ontolojik güvenlik bariyerleri inşa etmektedir.

Önceki kısımlarda ifade edildiği gibi yoga kelimesi temelde bedeni zihinle birleştirmek ve birlikte benliğe (ruha) katılmak veya bireysel benlik ile aşkın benlik arasında birleşme aracını veya bir disiplin yöntemini tanımlamaktadır.⁵⁶ Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan Yoga Journal'ın (35 yıllık) sayılarının söylem analiziyle incelendiği bir çalışmada; yoganın karmaşık dünyada kaybolan çağdaş (orta sınıf) Amerikalılar için yaşama sanatlarının bütünsel bir formülasyonu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmaya göre yoga ile zihnin, bedeninin ve sosyal bilincin farkındalığı bu tür bir yaşamın ve yoga uygulamasının merkezinde yer almak-

⁵³ Birdee vd.

⁵⁴ Cengiz vd., *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb.*, 168-170.

⁵⁵ Ertan, "Beden, Pratik ve Anlam: Bir Cisimleşme Deneyimi Olarak Yoganın Toplumsal ve Bireysel Görünümleri", 172.

⁵⁶ Garfinkel – Schumacher. "Yoga", 125.

tadır.⁵⁷ Buna benzer şekilde yaşam(a) biçimine dönük bir uygulama olarak yoganın değişen ve karmaşıklaşan yaşam koşullarında kişiye kendi bilincine varma olanağı sunması bahsi aşağıdaki katılımcımızın ifadelerinde yer almaktadır. Katılımcı bedeni bir makineye benzeterek, onu tanımak ile onun ihtiyaçlarına cevap vermek için yoganın yaşamı anlamlandırmanın ve yönetmenin yolu olarak bağlayıcı etkisini şu sözlerle açıklamaktadır:

Yoga gerçekten bir yaşam biçimi... Yoga zaten kelime anlamıyla birlik, bütünlük anlamına geliyor... Yani aslında içinde var olduğumuz her öğeyle dans eder bir biçimde buluşmak ve birleşmek... Bilmem aktarabildim mi? Her şeye tam anlamıyla nüfuz edebilmek, temas edebilmek ve kendimizin farkında olabilmek... Şimdi kendimizi hiç tanımıyoruz. Koskoca bir makineyiz. Düşünsenize bedeni, nefesin, ruhun muazzam şeyler bunlar ama... Nasıl zekânı işte zihnini, bedenini, nefesini nasıl yöneteceğini aslında yoga öğretisiyle çok güzel bir rehberle anlayabiliyorsun (K6, yoga eğitmeni, 34 yaşında).

Katılımcıların yukarıdaki ifadelerine benzer şekilde 7 kişiyle derinlemesine görüşmeyle gerçekleştirilmiş bir çalışmada yoganın yaşamın genelini kapsayan bir pratik olarak gündelik hayat içerisinde kişinin fenomenolojik deneyimine, yorumlamasına ve anlamlandırmasına aracılık eden bütüncül bir yaşam biçimi sunduğu bulgusuna ulaşılmıştır.⁵⁸ Yoga deneyimi kişisel düzeyde farklılaşsa da bireye rehber olmakta ve yaşamını anlamlı hale getirmesini sağlamaktadır.

Antalya'da 2'si erkek 20 kişiyle gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmada katılımcıların çoğunun yogayı ontolojik güven duygularını destekleyen bir unsur olarak anlamlandırdıkları bulgusuna ulaşılmıştır.⁵⁹ Şengün Gürsoy'un bu bulgusunun yanında çalışmamızda yoga bireyin dinle ve kendi ruhu, bedeni ve zihniyle ilişki kurmasının olanağını sunmaktadır:

...Genel olarak insanlara, işte yaradana karşı çok farklı bir aşk doğuyor aslında içinizde sizi tabi ki onunla bütünleştiriyor. Çünkü yoganın amacı zaten hani bütün olmak, e anda olmak... Dolayısıyla ben çok etkisi olduğunu düşünüyorum (K2, kabin memuru, 35 yaşında).

Spor tamamen bedensel olarak em esneklik ya da güç sağlayan bir aktiviteyken yoga sadece em fizikselden ziyade ruh-beden-zihin bütünlüğünü amaçlayan aslında bir metot... Yani bizim yaptığımız fiziksel hareketler aslında sadece yoganın basamaklarından bir tanesi... Em bunun yanı sıra mesela meditasyon var ya da nefes çalışmaları var. Bunlarla birlikte o dediğim ruh-beden-zihin bütünlüğü sağlanmak isteniyor aslında. O sebeple yani biz fiziksel hareket kısmını görüyoruz evet. Ama aslında bir spordan ziyade bu beden arayıcılığıyla ruh ve zihinle bağlantı kurabilmek için yapılan hareketler bütünü diyebiliriz (K3, yoga eğitmeni, 27 yaşında).

⁵⁷ Markula, "Reading Yoga: Changing Discourses of Postural Yoga on the Yoga Journal Covers", 165.

⁵⁸ Ertan, "Beden, Pratik ve Anlam: Bir Cisimleşme Deneyimi Olarak Yoganın Toplumsal ve Bireysel Görünümleri", 160.

⁵⁹ Şengün Gürsoy, *Tüketim Toplumu ve Ontolojik Güvenlik Erozyonu Dâhilinde Yükselen Akım "Yoga"*, 118.

30 deney ve 30 kontrol olmak üzere iki farklı grupla gerçekleştirilen bir araştırmada yoganın çalışma hayatına etkileri sınanmıştır. Söz konusu çalışmada fiziksel ve psikolojik değişimlerin yanı sıra yogaya başladıktan sonra kişilerin çalışma performansları üzerinde olumlu etki bıraktığı; stres ve öfke kontrollerine yardımcı olduğu; katılımcıların kararlarında sakin ve daha anlayışlı oldukları bulgulanmıştır.⁶⁰ Duyan'ın çalışmasına benzer şekilde bir katılımcıya göre yoganın sağladığı iyi hâl öfke kontrolünün sağlanamadığı durumlarda “bırakmak”tır. Ayrıca aynı katılımcı yoganın denge sağlayarak andaki mutluluğu yakalamayı, olumsuz enerjinin atılması ile bireylerin olumsuz her olayda kendilerini neden olarak görmesinin değişime uğradığını belirtmiştir:

Yoga benim için bir denge hayatımdaki dengeyi kurmamı sağladı. Farkındalığım gelişti. Denge, farkındalık diyebilirim. (Hangi konuda farkındalık sağlıyor sizin için diye sordüğümüzde) Bakış açım, dünyaya bakış açım, olaylara bakış açımı değiştirdi... Yani bakış açısı derken isterseniz biraz açabilirim. Yani şöyle insanları, insanlarla bir ne bileyim bazen bir şeyler yaşıyoruz. Aynı fikirde olamayabiliyoruz ya da ters bir şey yaşadığımızda artık biliyorum ki o karşımdaki kişinin problemi ya da hepimizin aurası aynı değil... E bunların farkındalığını geliştirdi hızlıca bende. Hepimiz aynı fikirde olamayabiliriz. E öfke kontrolümü sağladı gibi gibi... Bunun gibi birçok şey... (K8, yoga salonu işletmecisi, 49 yaşında).

Mutluluk arayışında herkes, hepimiz... E anda kalmak... Hani o mutluluğu yakalamak, o an andaki mutluluğun tadını çıkarmanın mutluluğu... Dediğim gibi öfke kontrolü vesaire gibi durumları daha rahat fark ediyorum. E başkasının yaşadığı bir şeyi kendi problemim gibi algılamıyorum. Kişinin kendisinin problemi olduğunu düşünüp orada bırakabiliyorum. Aslında biraz bırakmayı öğrendim. Özeti bırakmak... Dediğim gibi anda kalmak... En etkili olan bende bunlar. Farkındalığının gelişmesi, anda kalabilmek bunlar çok önemli... Bırakmak... Bırakma kısmı çok önemli... Çünkü hiçbirimiz hiçbir şeyi kolay bırakmıyoruz...(K8, yoga salonu işletmecisi, 49 yaşında).

Yoga kişinin önce dünyayla bağlarını çözmesini, kozmik döngünün dışına çıkmasını gerektirmektedir. Öyle ki insan kozmik döngünün dışına çıkmazsa asla kendini bulamayacaktır ve gerçekleştiremeyecektir. Bu anlamda yoga önce maddeden kopmayı, dünyadan özgürleşmeyi ifade etmektedir.⁶¹ Godrej'e göre modern çağda yoga konusunda “kişinin kendisine yatırım yapması” kinayesi her söylemde mevcuttur. Eğitim, fitness, diyet, terapötik çalışma ve diğer kişisel reform ve kendini iyileştirme faaliyetleri açısından giderek kişinin kendi saygınlığını ve gelecekteki değerini artırmak için tasarlanmış stratejik bir uygulama olarak görülmektedir.⁶²

Asana (duruş pozisyonları) uygulaması sıklıkla bedenle radikal bir etkileşim biçimi sağlamaktadır.⁶³ Smith'in bulgusuna benzer şekilde 2021 yılında İstanbul'da 19 katılımcıyla gerçekleştirilen nitel bir çalışmada katılımcılar yoga ile kendilerini tanıdıkları, kendilerine

⁶⁰ Duyan, *Çalışma Yaşamında Yoga: İş Tatmini ve Stres Yönetiminde Etkileri Üzerine Bir Araştırma*, 81-82.

⁶¹ Eliade, *Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük*, 18.

⁶² Godrej, “The Neoliberal Yogi and the Politics of Yoga”, 11-12.

⁶³ Smith, “Body, Mind and Spirit? Towards an Analysis of the Practice of Yoga”, 37.

yakınlaştıkları ve kendileriyle bağ kurduklarını ifade etmişlerdir.⁶⁴ Erkmen'in bulgusuna benzer şekilde yoganın günümüzde popüler olmasını katılımcılar dikkat dağıtıcı enstrümanların karşısında "kişinin kendisine yakınlaşması"nı sağlamasıyla açıklamaktadır:

(Yoganın günümüzde bu kadar popüler olmasını) neye bağlıyorum? Çünkü şey gerçekten kova çağındayız deniyor ya astrolojik bakışta da... Hani bilginin, enformasyonun çok arttığı bir dönemdeyiz. Çok fazla şey var. İnsanı kendinden uzaklaştıran çok fazla dimi dikkat dağıtıcı obje var. İnsanın günümüzde o yüzden biraz daha kendine yaklaşması gerekiyor. Çok uzaklaşıyoruz yani kendimizden. Hem bu hem de daha fazla tabii sosyal medya arayıcılığıyla görünür, ön planda... Hem de artık kişiler gerçekten bence şey... Hım farkındalık ya yükseliyor. Çağlar gereği de bence şu anda içinde bulunduğumuz çağda artık bu yaşamda neden varım, ne yapıyorum(un) sorgulandığı şey daha fazla... Tabii herkes bu bilinçte değil ama... (K6, yoga eğitmeni, 34 yaşında).

Yoganın felsefesi zaten insanın kendi içine dönmesiyle alakalı (biraz duruyor) olduğu için biraz da felsefesine uyduğumuz zaman insanın kendi zihnini dinlemesi... İşte dinginlikle alakalı... Biraz günlük yaşantıya çok fazla kaptırdığımız için kendimizi bu insanın biraz kendisine dönmesiyle, işte kendisini tanımasıyla, kendini keşfetmesiyle ilgili yani bana göre...(K7, spor eğitmeni, 26 yaşında).

Byung-Chul Han⁶⁵ 21. yüzyıl toplumunu performans toplumu olarak tanımlamaktadır. Han bu kavramsallaştırmayla kişilerin kendilerinin müteşebbisi olduğu bir toplum içerisinde yaşayan performans öznelere ifade etmektedir. Çalışma kapsamında performans özneleri olarak tanımlanabilecek katılımcılar yaşamın bilindik (!) sahası içerisinde yaşadıkları hareketsizlik ve ruhsal sıkıntı/stres karşısında yogaya başlamıştır:

Şimdi iki nokta var. Birinci insanların problem(i)... Bakın... Birinci fitness, ikinci stres... Hayatını stres çok yüksek... Birinci fitness... İnsanlar zamanı olmuyor fitness yapmak için pilates, gym, o şeyler çok eski oldu. Şimdi yoga yeni olarak geliyorsa insanlar (üzerinde) etkili oluyor ondan. (E1, yoga eğitmeni, 42 yaşında).

21. yüzyılda performans konusunda bir kırılma tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi koşullarıyla başlamıştır. Öyle ki bireyler giderek pandemi öncesi yaşam koşullarından koparılıp evlik-işlik ve boş zamanın belirlenimlerinden çıkarak evin sınırlarına dâhil olduklarında bir anlam kargaşasına girmişlerdir. Katılımcıların çoğu pandemi koşullarında eve kapanmayla ne yapacağını bilememe, bu durumla nasıl baş edeceği konusundaki açmazlarına cevap olarak yogayı sahiplenmiştir. Günümüzde yoganın popüler olmasını katılımcılar gündelik yaşam temposu içerisinde strese, özellikle pandemi sürecinde yaşanan zihinsel yorgunluk ve bedensel hareket arayışına bağlamışlardır:

Yani şöyle... İnsan... Yani şu anki kişilerde özellikle pandemi ve pandemi sonrasında zihin olarak herkes çok yorgun ve yoganın buna iyi geldiği düşünülüyor. E çünkü beden rahatladıkça zihin de rahatlıyor. Ondan dolayı yogayı herkes şu an daha tercih ediyor ve biraz daha revaçta şu an daha yoga. Yani popüler... (K4, pilates eğitmeni, 30 yaşında).

⁶⁴ Erkmen, "Flexible Selves in Flexible Times? Yoga and Neoliberal Subjectivities in Istanbul", 7.

⁶⁵ Han, Byung-Chul. *Yorgunluk Toplumu*. çev. S. Yalçın. (İstanbul: Açılımkitap, 3. Baskı, 2017), 17.

...Bence insanlar pandemiyle birlikte bir şeyleri fark etti. Kendine dönmeyi öğrendi. Ben ne yapıyorum diyip hayatını sorguladı. Çünkü herkes aslında hayatından memnun değil. Özellikle büyükşehirlerde hiç memnun değil. Bizim birçok öğrencimiz yogayı pandemiyle birlikte tanıdı. 2 sene evde kalınca egzersiz yapma ihtiyacı, kendini tanımak, kendini (ortamda olan gürültüden dolayı anlaşılıyor)... E onun haricinde ise sağlıklı bir yaşam ihtiyacı var insanlarda. O süreçte psikolojik olarak çok kötü ilerliyor aslında siz de biliyorsunuz pandemiyi ama. Şimdi Siirt'te alan nasıl bilmiyorum ama büyükşehirlerde alan daha kaotik... Burda insanlar tamamen dışarı çıkıp bütün alışverişlerini ve ihtiyaçlarını gideriyor. Orda alanlar daha geniş ve yeşillik bir alansa orası bu kadar zorlanmaz. Ama burası çok zorlandı. Büyükşehirlerde de insanlar kendilerine zaman ayırmak için, kişisel gelişimlerini sağlamak için yogayı tanımaya başladılar. İşte onlinedan, youtubedan, ordan, buradan bir şekilde dersleri öğrendiler. E biz de zaten onlinedan dersler veriyorduk. O sürece katkısı olsun diye. Daha sonra da öğrenciler belli bir bilince gelip "Ya ben hayatı nasıl geçiriyordum. İşte sabahdan akşama kadar çalışıyorum. Kendimin farkında değilim. Hayatta kendime hiçbir şey katamamışım. E tamam çok güzel bir iş yapıyorum ama istediğim aslında bu değilmiş" gibi farkındalıkları geliştiriyorlar bu süreçte (K5, yoga eğitmeni, 37 yaşında).

Aşağıdaki katılımcı kendisi ve tüm insanlar için pandeminin içe dönüşü hızlandırdığını bunun tezahürü olarak kendisinin yogaya başladığını ifade etmektedir. Özellikle katılımcı ruhsal şifa arayışında yoganın önemli bir etkisinin olduğunu ve yogayı tercih edenlerin her yaş aralığından, cinsiyetten, farklı inanca ve kiloya sahip insanlardan oluştuğunu ifade etmektedir:

Evet benim, ben de pandemiyle beraber (başladım) bu kadar çok yoganın yaygın olduğunu düşünüyorum. Bu benim kendi kişisel fikrim olarak... Çünkü hep biz normalde hayatımızı hep dışarılarda arıyoruz. Bir işte arkadaş çevrelerimiz oluyor, gezip eğleniyoruz işte hayat gayen oluyor. İşte çalışıyoruz. Yani hiç dönüp içine bakma fırsatın olmuyor. Ama pandemide insanlar evde kapalı kaldıklarında şeyi fark ettiler. Ne oluyor? Aslında benim yogayla aradığım şey aslında dışarıda aramamam lazım kendi içime dönüp bakmam lazım. Ben hani atıyorum arkadaşlarla bulduğumda kafamın dağıldığını düşünüyorum. Hâlbuki sadece o anda bitiyor. Ama asıl içinde problem devam ediyor. O probleme dönmek için oturup içinde biri var. Kendi özüne dönmen lazım. O yüzden pandemide daha çok fazla oldu. Eskiden hatta yoga spor salonlarında yapılan bir... aktiviteydi. Ama şimdi artık (yoga) spor salonları açılıyor. Çünkü insanlar artık daha çok talep ediyorlar... (K1, yoga eğitmeni, 33 yaşında).

Geleneksel yogada guruya öğrencinin tam teslimiyeti söz konusuysen modern yogada kişinin öğretilene özel bir teslimiyeti değil kendi alanı içinde ilgili yönlendirmeler ile kendisini izlemesi ve kendini bu yol ile kurması beklenmektedir.⁶⁶ Bu açıdan modern yogada her bir deneyim kişiselleştirilmiş bir deneyim özelliği taşımaktadır. Bu nedenle hareketlerin doğruluğu yanlışlığı kişiden kişiye göre değişen fiziksel ve ruhsal hazırbulunuşlukla yakından ilişkilidir:

Bazı insanlar yogayı spor olarak düşünüyorlar. İşte fizik bedenlerini güzel görünsün diye, hani kaslı görünsün diye, fit görünüm tarzı... Yoganın bununla hiçbir alakası

⁶⁶ Ertürk, *Neoliberal Yönetimselliği Yeniden Düşünmek: Söylemsel Bir 'Kendilik Pratiği' Olarak Modern Yoga*, 55.

yok. Yoganın kiloyla alakası yok, boyla alakası yok. Hiç, çok kilolu insanlar bile yoga yapabiliyor. Güzel yoga yapabiliyor. Hareketlerini de çok güzel yapabiliyor. Çünkü amacım zihni bedene uyulmamak, bedeni zihne uyulmamak ki zaten buna uyulmaktan sonra 100 kilo olmanın da bir anlamı yok. Yani o hareketi 100 kilo halinde de yaparsın. Ama bazı zayıf insanlar zihinleri o kadar çok karmaşa ve modifikasyonla dolu ki o hareketi yapamıyor mesela. Hani o yüzden bedenlerini işte, kiloyla, yaşla hiçbir şeyle alakası yok. O yüzden sporla da karıştırılmaması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü sporda bir amaç fit görünüyüm, işte sağlıklı olayım. Zaten yoga yapınca da sağlıklı oluyorsun. Çünkü niye neyin sana iyi gelip gelmediğini de biliyorsun bu arada. Hani işte doğayla uyumlu oluyorsun. Daha böyle doğa yürüyüşleri yapıyorsun sana iyi gelen şeylere yöneliyorsun. Kötü insanlardan ister istemez uzaklaşıyorsun. O stresin gidiyor. E hayatında sen bi de enerjin neyse etrafına da o insanları çekiyorsun. Senin enerjin yükseldiğinde etrafındaki insanların enerjisi de yükselmiş oluyor. Çünkü sen artık onlara göre, onlarla beraber olmaya başlıyorsun. O yüzden şikâyet enerjisinden uzaklaşmış oluyorsun. Kendinle alakalı artık daha böyle bir nasıl söyleyeyim? Bu enerjiyi çeken insanlarla bir arada olmuş oluyorsun ve hayat kaliten de artıyor... (K1, yoga eğitmeni, 33 yaşında).

Şimdi esnekliğe, omurgaya inanılmaz iyi gelen bir şey ve çoğu işte duruş bozukluklarından imm... Nasıl söyleyeyim? Hareket, mesela hareket açıklığı dediğimiz şeyler var. Yogayla birlikte hepsinin şey oluyor gelişimi sağlanıyor. Birçok artık şey profesyonel sporcular da yoga yapıyor aslında. Mesela sabahları ya da işte nefes teknikleri var. Nefes eğitimi falan veriyorlar.(Bir sporcu ismi zikrediyor) var. O da felsefe şeyden sonra, yogadan sonra geliyor ama biz de öğreniyoruz içinde. İşte ateş nefesi, kara nefes bu ciğerler için, diyafram nefesi falan... Hem spora etkisi oluyor. Ama şimdi meditasyona odaklanamayanlar sadece hareket odaklı oluyor ve hareket açıklığını genişletiyor. O akışlar hoşuna gidiyor. Güçlendiğini gördükçe daha çok yapıyor. Bazısı da hareketlerden ziyade sadece meditasyon kısmında sadece... Yani ruhuna iyi geliyor. Ben yapamıyorum mesela, ben o kadar odaklanamıyorum meditasyona. Aksine akış daha çok bana keyif veriyor fiziksel hareket olarak. Çünkü beyin sürekli düşünüyor, durmuyor. Onu durdurmak da çok zor... Çünkü diyor ki hani gelen düşüncelere kapılmaman gerekiyor. Diyor ki sadece kendine odaklan, kal. Düşünceler aksın. Ama biz şey düşünüyoruz. Burdan çıkacağız. Şimdi eve gideceğim. Üstümü değiştireceğim. Yemek olacak, şu olacak, bu olacak. Hep bu günlük telaşlar da sürekli kafanın içinde dönüyor yani. O yüzden de çok zor yani... (K7, spor eğitmeni, 26 yaşında).

K7 realist bir tavırla gündelik yaşam içerisinde kişinin seçimlerinin ne olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bakımdan gerçek dünyanın tüm açmazlarının karşısında her şeyin olumlu olarak değerlendirildiği bir bakışın aksine gerçek hayatla ilişkinin koparılmadığı, gündelik kaygılar ve sorunlarla yüzleşmenin gerekliliğine şu şekilde değinmektedir:

İnsana bir düzen getiriyor eğer düzenli olursanız. Şey hayata bakış açınızı birazcık daha pozitif yönde ilerliyor. Ama yoganın şeyini sevmiyorum. Tamamen her şeyi içselleştirip komple yogaya doğru dönüp hani tamamen poliyana olma kısmını sevmiyorum. Gerçek hayatla e karşılaştırıp biraz daha realist bakış açısı olan yogacıları diyim, yoga eğitmenlerini onları daha çok seviyorum yani. Çünkü bazıları gelen her şeyi kabul et işte o da senin evet, hayırma geliyor ama bu kadar da o sorun değil, bu

sorun değil, şu sorun değil. E ben ne çözeceğim; sorunlarını çözmeyeceksem? Hani bu kadar hiçbir şey sorun değilmiş gibi bir algı var ya yogada. Yoga yaptığınız zaman ay bulutların üstündesin, hiçbir problem yok gibi bir algı yaratıldı. Ama öyle bir şey yok yani. Olmaması da gerekiyor. Çünkü gerçek hayat diye bir şey var. Yani ondan kopmamak lazım (K7, spor eğitmeni, 26 yaşında).

Yoga dünyada yaşanmış deneyimlerin karşılığı olarak kişinin arayışını; aradığı şeyi kendinde bulması gerektiğini, böylece ancak gerçeğe döneceğini ifade etmektedir.⁶⁷ Spiritüel bir uygulama olarak yoga doğum ve ölüm döngüsünün ötesine geçme spiritüel hevesi ve özlemi uyanmış kişi için mümkündür. Bu bakımdan yoga uyanmamış veya olgunlaşmamış bir ego için mümkün değildir.⁶⁸ Bu durum bir katılımcı tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

...yogayı benimsemiş insanın tabii egosunu törpülemiş olması gerekiyor. Öyle bir şey var. Eğer egosu varsa aslında tam olarak bir yoga eğitmeni olamamış diyorlar. Yani çünkü yoga aslında orda şeyleri öğretiyor hani üstünlük taslamaman gerektiğini, herkesin eşit olduğunu, ne bileyim yargılamaman gerektiğini vesaire... (K7, spor eğitmeni, 26 yaşında).

Farklı yaşları, yaşam durumları, meslekleri ve yoga deneyimleri olan 9 İsveçli yoga uygulayıcısıyla gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların tamamının şu ya da bu şekilde yoganın günlük yaşamlarıyla ve dünyayı algılama biçimleriyle ilgili bir kimlik kanıtına sahip olduğu bulgulanmıştır.⁶⁹ Bu çalışmaya benzer şekilde katılımcıların çoğu yoga ile günlük yaşamları ve dünyayı algılama biçimlerinde kimliklerine ilişkin bir dönüşüm ve farkındalık yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Sonuç

Yoga kişinin yaşam evrenine, zamana ve toplum yapısına bağlı gündelik sorunlarına, o güne kadar edindiği kültürel birikimine, hayata dair algılayışlarına, kentte yaşamın yarattığı sorunlara ve iş yaşamındaki açmazlara bir yanıt niteliği taşımaktadır. Özellikle büyükşehirlerin temposu insanın kendine ayırdığı zamanı eksiltmektedir. Katılımcılar kendileri buluşmak için ayrılan vakte geri dönüş olarak gördükleri yogayı gündelik hayatlarını sorgulamak, düzene ve dengeye koymak için kullanmaktadır. Çalışmamız bağlamında buna eklenebilecek bir diğer husus pandemidir. Pandemi zaten sınırlı bir yaşam vaadinde bulunan kent yaşamında kişileri daha pasifize ederek sosyal ilişkilerde bozulma yaratmaktadır. Bu durum yogaya başlama ve onu sürdürme konusunda önemli bir motive ettirici güç görünümündedir. Özellikle insanın ve insan bedeninin bir makine olmadığı, sınırlarının olduğu bahsi yogayı cazip kılan gerekçeler arasındadır.

Çalışmada görüldüğü gibi profesyonel beyaz yakalı çalışanlar arasında yogaya başlama nedeni stres, hareketsizlik ve pandeminin yaşamları üzerindeki etkileridir. Yogaya başlama nedeni olarak pandeminin dolaylı yoldan yarattığı bir başka etki günümüz eğitimli in-

⁶⁷ Patanjali. *Ne Olduğunu Bilmek İstiyorsan Ne Olmadığına Bak: Ruhani Özgürlüğe Ulaşmanın Sekiz Adımı*, 26.

⁶⁸ Frawley, *Yoga ve Ayurveda: Kendine Şifa ve Kendini Bilme*.

⁶⁹ Cöster, *Yoga and Identity in Everyday Life - Studying The Meaning Creation of Nine Yoga Practitioners*. 73.

sanlarının endişe duydukları geleceklere, iş kaygılarına cevap bulma arayışıdır. Nitekim mesleği yapma ve/veya sürdürme, işten gereken tatmini alma sorun oluşturduğunda kişiler başka arayışlara girmektedir. Görelî olsa da iyi kazanç sağlaması yogayı tercihin bazı katılımcılar için önemli bir nedeni gibi görünmektedir. Bu durum bireyin ihtiyaçları kadar toplumun da bireyden beklentilerine bir cevap niteliği taşıyarak yoganın çalışma yaşamı içerisinde Türkiye’de daha çok sahiplenilmesinde belirleyici görünmektedir.

Türkiye’de günümüzde yogayı tercih farklı toplum kesimleri arasında yaygınlaşmaktadır. Bunun temel nedeni olumsuz önyargıları törpüleyen farkındalık ve bilinç düzeyidir. Yoganın giderek dinden farklı bir şey olduğu ve yalnızca kadınlara ait bir alan olmadığı konusunda bilinçlenme artmaktadır. Yogayı tercihte düzensiz bir yaşamı daha yaşanabilir, düzenli ve rahat hale getirmenin önemli olduğu görülmektedir. Bu konuda ilgi çekici bir başkalaşım yoganın ihtiyacı olan herkese doğru bir genişleme yaratmasıdır. Bir başka husus yetişkinlikte diğer yaş kategorilerinin aksine sorumlulukların artışıyla⁷⁰ kişinin çocuklukta ve gençlikte nispeten beklentilerinin merkezinde yer aldığı yaşamın dışına itilmesidir. Bunun yerine aile ve iş yaşamının, çevrenin etkilerinin ön plana çıkmasıyla ağırlık merkezi yer değiştirmektedir. Ağırlık merkezinin yer değiştirmesi kişiyi yalnızlığa itmektir. Yoga bu merkez kaymasının yarattığı arayışa yönelik bir alternatif sunmaktadır. Bu durum yoganın Türkiye’de sahiplenilmesi kadar kimliklenmesini de olası kılmaktadır.

⁷⁰ Özben, Mevlüt. *Sosyolojik Kafa: Bir Sosyal Bilim Romanı*. (Ankara: Phoenix, 2017), 208.

Kaynakça | References

- Albayrak, Kadir. "Adana'da Uzakdoğu Kökenli Dinî ve Felsefî İnanışların İzdüşümleri: Sahaja Yoga ve Reiki Örneği". *Erciyes Akademi* 35/Özel Sayı (Eylül 2021), 874-893. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.984223>
- Arslan, Hammet. *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan hayat*. çev. A. E. Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bhalla, Nandini - Moscovitz, David. "Yoga and Female Objectification: Commodity and Exclusionary Identity in U.S. Women's Magazines". *Journal of Communication Inquiry*, 0/0 (March 2019), 1-19. <https://doi.org/10.1177/0196859919830357>
- Birdee, Gurjeet S. vd., "Characteristics of Yoga Users: Results of a National Survey". *Journal of general internal medicine*, 23 (July 2008), 1653-1658. <https://doi.org/10.1007/s11606-008-0735-5>
- Cengiz, Kurtuluş vd., *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Cöster, Anna. *Yoga and Identity in Everyday Life - Studying The Meaning Creation of Nine Yoga Practitioners*. Swedish: Lund University, Master's Thesis, 2008.
- Çoknaz, Dilşah vd., *Aummm! Yoga Yolunda Algı ve Motivlerin Sesini Dinlemek. 16. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*. Antalya-31 Ekim-03 Kasım 2018.
- Duman, Özge - Koca, Canan. "Modern Yoganın Analizi: Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Alan". *Fe Dergi* 12/2 (Aralık 2020), 59-73. <https://doi.org/10.46655/federgi.842925>
- Duman Karaboğa, Özge. *Modern Yoganın Toplumsal Sınıf Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Nitel Analizi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Duyan, Emin Cihan. *Çalışma Yaşamında Yoga: İş Tatmini ve Stres Yönetiminde Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Eliade, Mircea. *Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük*. çev. A. Berktaş. İstanbul: Alfa, 2. Baskı, 2020.
- Erkmen, T. Deniz. "Flexible Selves in Flexible Times? Yoga and Neoliberal Subjectivities in Istanbul". *Sociology*, 55/5 (March 2021), 1-18. <https://doi.org/10.1177/0038038521998930>
- Ertan, Cihan. "Beden, Pratik ve Anlam: Bir Cisimleşme Deneyimi Olarak Yoganın Toplumsal ve Bireysel Görünümleri". *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. haz. Gönül Demez vd., 154-175. İstanbul: Bağlam, 2020.
- Ertürk, Sümeyra. *Neoliberal Yönetimselliği Yeniden Düşünmek: Söylemsel Bir 'Kendilik Pratiği' Olarak Modern Yoga*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Frawley, Vedaçarya David. *Yoga ve Ayurveda: Kendine Şifa ve Kendini Bilme*. İstanbul: Purnam Yayınları, 2013.
- Garfinkel, Marian-Schumacher, H. Ralph. "Yoga". *Rheumatic Disease Clinics of North America* 26/1 (February 2000), 125-132. [https://doi.org/10.1016/S0889-857X\(05\)70126-5](https://doi.org/10.1016/S0889-857X(05)70126-5)
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. E. Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı, 4. Basım, 2010.
- Godrej, Farah. "The Neoliberal Yogi and the Politics of Yoga". *Political Theory* 45/6 (April 2016), 1-29. <https://doi.org/10.1177/0090591716643604>
- Goldt, Dajana. *Yoga and Identity: A Research on the Influence of Yoga on Identity*. Denmark: Aalborg University, Master's Thesis, 2020.

- Han, Byung-Chul. *Yorgunluk Toplumu*. çev. S. Yalçın. İstanbul: Açılımkitap, 3. Baskı, 2017.
- Markula, Pirkkeo. "Reading Yoga: Changing Discourses of Postural Yoga on the Yoga Journal Covers". *Communication&Sport* 2/2(May2014),143-171. <https://doi.org/10.1177/2167479513490673>
- Osho. *Yoga: Bireyin Doğuşu*. İstanbul: Omega Yayınları, 2. Baskı, 2007.
- Özben, Mevlüt. *Sosyolojik Kafa: Bir Sosyal Bilim Romanı*. Ankara: Phoenix, 2017.
- Özer, Nazlı Beril. Postmodern Zamanlarda Yoga Deneyimi: Alternatif Bir Yaşam Tarzı. Özne Hayatı Konuşunca. der. A. Kasapoğlu. 183-226. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Özgün, Songül Yasemin vd., "Yoga Eğitiminin Erken Çocukluk Dönemindeki Çocukların Bilişsel İşlevlerine Etkisi". *Eğitim ve Bilim*, 46/206 (Nisan 2021), 303-316. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.9088>
- Park, Crystal L. vd., "Who Practices Yoga? A Systematic Review of Demographic, Health-Related, and Psychosocial Factors associated with Yoga Practice". *Journal of Behavioral Medicine* 38, (January 2015), 460-471. <https://doi.org/10.1007/s10865-015-9618-5>
- Patanjali. *Ne Olduğunu Bilmek İstiyorsan Ne Olmadığına Bak: Ruhani Özgürlüğe Ulaşmanın Sekiz Adımı*. (Haz. S. Sağra). İstanbul: Destek Yayınları, 2020.
- Smith, Benjamin Richard. "Body, Mind and Spirit? Towards an Analysis of the Practice of Yoga". *Body & Society* 13/2 (June 2007), 25-46. <https://doi.org/10.1177/1357034X07077771>
- Şengün Gürsoy, Serpil. *Tüketim Toplumu ve Ontolojik Güvenlik Erozyonu Dâhilinde Yükselen Akım "Yoga"*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Taneja, Davendra Kumar. "Yoga and Health". *Indian Journal of Community Medicine: Official Publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine* 39/2 (April 2014), 68. <https://doi.org/10.4103/0970-0218.132716>
- Türk Dil Kurumu. "Yoga". *Genel Türkçe Sözcük*. Erişim 31 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Yitik, Ali İhsan. *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İncisiyle İlişkisi*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1996.
- Yurtsal, Zeliha Burcu - Eroğlu, Vasviye. "Gebe Kadınların Gebelikte Yoga'nın Faydaları Hakkındaki Bilgi ve Görüşleri". *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 45/3 (Aralık-2019), 299-304. <https://doi.org/10.32708/uutfd.622187>

Suriyeli Göçmen İşletmelerin Hedef Ülkede Marka Değerini Koruması: Gaziantep Örneği

Canan Şeyma Demir | 0000-0001-8593-0634 | cananseyma@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Göç Çalışmaları Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye

 <https://ror.org/020vvc407>

Öz

Göç eden toplulukların gittikleri yerlerde üretim alışkanlıklarını devam ettirmeleri ve markalarını da beraberinde getirmeleri, marka kimliği ve imajının sürekliliği açısından önemlidir. 2011 yılında yaşanan Suriye iç savaşı birçok işletmeyi olumsuz etkilemiştir. Savaşın ardından birçok marka Suriye'den ayrılarak göç ettikleri ülkede yeni stratejilerle piyasada tutunmaya çalışmaktadır. İşletmeler markalarını yeni yerlerde tanıtarak kullandıkları pazarlama stratejileri ile kültürel mirasına odaklanmakta ve göç edilen yerde marka değerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Suriye ve Gaziantep arasındaki tarihsel ve kültürel ilişkilerin varlığı Suriyeli işletmelerin Gaziantep'i tercih etme nedenleri arasında görülmektedir. Bu işletmelerin Suriye kültürü ve geleneklerini yansıtan ürünleri sunması, ekonomik gelişme sağlaması ve bölgedeki turizm sektörü açısından da önemlidir. Suriyeli işletmelerin markalarıyla birlikte göç etmesi, işletmelerin yeni yerde kabul görmesine yardımcı olmaktadır. Göçmen işletmeler kendi toplulukları arasında güçlü bağlar kurarak markalarını korumaktadır. Bu göçmen dayanışma ağları sayesinde statüler ve sosyal uyum, marka değerini korumakta kritik rol oynamaktadır. Bu işletmelerin yeni pazarlara girerken uyguladıkları yeni stratejilerin neler olduğu ve marka algılarının işletme yöneticileri açısından hangi yönde olduğunu belirlemek önemlidir. Bu makale ticari marka haklarına sahip olan Suriyeli işletmelerin Gaziantep'te mevcut marka ile devam ederken yöneticiler açısından marka algılarını ve onu nasıl devam ettirdiklerini belirlemek için yazılmıştır. Uygulama yöntemi olarak nitel araştırma bağlamında MAXQDA 2022 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda: (i) Suriyeli işletme sahiplerinin marka devamlılığını sağlamak amacıyla ürünlerde farklılaşmaya gittikleri, (ii) çalışma saatlerini yeni ülkeye göre ayarladıkları, (iii) marka devamlılığından sorumlu kişilerin aile üyeleri olduğu, (iv) işletmelerin bütçe yetersizliğinden dolayı dijital platformlar üzerinden reklam yaptıkları bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Göç, Marka Değeri, Suriye Göçü, Göçmen Girişimci, Suriyeli İşletmeler

Atıf Bilgisi

Demir, Canan Şeyma. "Suriyeli Göçmen İşletmelerin Hedef Ülkede Marka Değerini Koruması: Gaziantep Örneği". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 51-71.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.3>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	01.11.2023
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayım Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 28.04.2023 tarih ve 323258 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Syrian Immigrant Businesses Protecting Their Brand Value in the Destination Country: The Case of Gaziantep

Canan Şeyma Demir | 0000-0001-8593-0634 | cananseyma@gantep.edu.tr

Gaziantep University, Migration Institute, Migration Studies, Gaziantep, Türkiye

 <https://ror.org/020vvc407>

Abstract

It is important for the continuity of brand identity and image that migrant communities continue their production habits in the places they go and bring their brands with them. The 2011 Syrian civil war negatively affected many businesses. After the war, many brands left Syria and tried to hold on to the market with new strategies in the country they migrated to. By promoting their brands in new places, businesses focus on their cultural heritage with the marketing strategies they use and ensure the sustainability of brand value in the migrated place. The existence of historical and cultural relations between Syria and Gaziantep is seen among the reasons why Syrian businesses prefer Gaziantep. The fact that these businesses offer products reflecting Syrian culture and traditions is also important for economic development and the tourism sector in the region. The migration of Syrian businesses with their brands helps them to be accepted in the new place. Migrant businesses protect their brands by building strong ties among their communities. Through these migrant solidarity networks, status and social cohesion play a critical role in maintaining brand value. It is important to determine what new strategies these businesses apply when entering new markets are and what their brand perceptions are in terms of business managers. This article is written to reveal the brand perceptions of managers and how they sustain it while Syrian businesses holding the trademark rights continue with their existing brand in Gaziantep. In terms of methodology, MAXQDA 2022 qualitative data analysis software was used in the context of qualitative research. As a result of the study, it has been found out that: (i) Syrian business owners differentiate their products in order to ensure brand continuity, (ii) they adjust their working hours according to the new country, (iii) the people responsible for brand continuity are family members, (iv) businesses advertise on digital platforms due to lack of budget.

Keywords

Migration, Brand Value, Syrian Migration, Immigrant Entrepreneur, Syrian Businesses

Citation

Demir, Canan Şeyma. "Syrian Immigrant Businesses Protecting Their Brand Value in the Destination Country: The Case of Gaziantep". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 51-71.

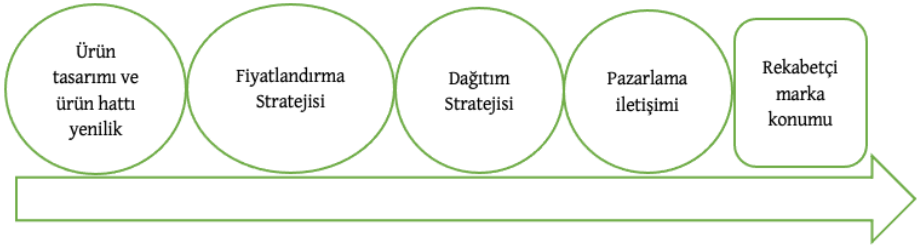
<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.3>

Article Information

Date of Submission	01.11.2023
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	Ethical Approval, dated 28 April 2023 and numbered 323258, was issued by the Social Sciences and Humanities Ethics Committee of Gaziantep University Rectorate.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Göç yalnızca bireylerin veya toplulukların coğrafi hareketiyle sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda kültürel, sosyal ve ekonomik yapılarını da etkilemektedir. Göç, kültür ve girişimcilik dünyasında küreselleşmeye önemli katkılarda bulunmaktadır.¹ Yeni ülkeye yerleşen göçmenler kendi kültürlerinden getirdikleri alışkanlıkları ve tercihleri yerel piyasada farklı stratejilerle şekillendirmektedir. Böylece göçmenler ticari kazançlarının yanı sıra toplumsal sorumlulukları da gözetmektedir. Marka, bir dizi somut ve soyut nitelikler (isim, sembol, tasarım, logo vb.) ile kimlik ve itibar oluşturmak için ürünleri, hizmetleri, yerleri ve kişileri işletmenin itibarına yönelik tasarlaması şeklinde ifade edilir.² Diğer bir tanıma göre marka, satıcı veya satıcıların mal ve hizmetlerini, rakip satıcılardan farklılaştırarak kullandıkları sembol veya isimdir.³ Başarılı bir şekilde marka geliştirmenin ve marka değerinin birinci adımı ürünün tasarımı ve yeni ürünün saptanmasıdır. Bu adımın objektif ve başarılı bir şekilde gerçekleşmesi markanın değerlendirilmesine olanak tanır. İkinci adımı fiyatlandırma stratejisi, üçüncü adımı dağıtım stratejisi, dördüncü adımı pazarlama iletişimidir. Bu dört adımın sonunda marka rekabetçi konumuna ulaşmaktadır (Şekil 1). Marka değeri ise işletmenin gelişimindeki değerini ve gücünü göstermektedir. Markanın var olan değerinin net bir şekilde anlaşılması, verilen stratejik kararlar üzerinde önemlidir.

Şekil 1. Stratejik marka geliştirme ve değer zinciri⁴

Marka, pazarlamada başarıyı arttırabilme noktasında araç olarak görülmekte ve işletmelerde bu sayede rekabet avantajı elde etmektedir.⁵ Aynı zamanda marka, ürünlerin konumlandırılmasını ve alıcıların satın alma sürecini kolaylaştırmaktadır.⁶ 2023 yılında ya-

¹ Siri Roland Xavier vd., *Global Entrepreneurship Monitor* (2012), 42.

² Tanya Sammut-Bonnici, "Brand and Branding", *Wiley Encyclopedia of Management* (2015), 2.

³ David A. Aaker, *Building Strong Brands* (New York: Pocket Books, 2010); Mutlu Yüksel Avcılar - Ergün Kara, "Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* 16/34 (2015), 6.

⁴ Sammut-Bonnici, "Brand and Branding", 1.

⁵ Hale Alan - Okan Yeloğlu, "Markalaşma ve Yenilikçilik" *İktisadi Yenilik Dergisi* 1/1 (Temmuz 2013), 3.

⁶ Scott-Kolarova, Elizabeth, *Brand Portfolio Strategy in the Wood Products Industry: Consideration of Brand Associations in a Co-Branding Environment* (United States: University of Washington, Doktora Tezi, 2008), 16.; Alan - Yeloğlu, "Markalaşma ve Yenilikçilik", 4-5.

pılan bir çalışma ABD’de ki göçmen girişimcilerin başarılı bir şekilde yeni yöntemler ve girişimciler yaratmalarına katkı sağlayacak üç uygulama biçiminin yeterli bulunduğunu ileri sürmektedir. Bunlar yeni ülkenin dilindeki yeterlik, yeni ülke hakkında bilgi ve kültürel uyumdur.⁷ Göçmen girişimcilerin uyumu yeni ülkedeki piyasa koşullarına, etnik kökene, ürün ve hizmetlere göre şekillenmektedir. Mizanur Rahman vd. New York’ta ki Bangladeşli göçmen girişimciler üzerine yapmış olduğu çalışmada, ürün yeniliğini göçmen işletmelerde belirleyici faktör olarak ifade etmektedir. Çünkü yeni ülkedeki işletmelerle, rekabet ve geniş müşteri kitlesi birlikte uyum sağlamaktadır.⁸

Markalar ve ürünler, ülkenin imajına ve itibarına katkıda bulunarak; kültür, turizm, ekonomik anlamda ithalat ve ihracat gibi çeşitli faktörlerin izlenimlerine dayanan kolektif bir yargıdır.⁹ Günümüzde güçlü markalar yaratmak ve bunun sürdürülebilirliğini sağlamak oldukça zordur. Markalarını yaratan işletmelerin devamlılığı, işletme açısından büyük bir başarıdır. İşletmeler markalarını yeni yerlerde tanıtarak kullandıkları pazarlama stratejileri ile kültürel mirasına odaklanmaktadır. Bu işletmelerin Suriye kültürünü ve geleneklerini yansıtan ürünler sunması, ekonomik gelişmenin yanı sıra bölgedeki turizm sektörü açısından da önemlidir. Ayrıca ürünlerin kalitesi, ülkenin ekonomik kalkınma seviyesiyle ilişkili olduğundan az gelişmiş ülkelere gelen ürünlerin gelişmiş ülkelere göre daha düşük değerlendirilmektedir.¹⁰

İşletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve başarılı bir şekilde piyasada var olabilmeleri için rakiplerinden farklı marka oluşturmaları önemlidir. Yeni ülkede devam eden markaların sürekliliği ve markalaşması ticari, siyasi ve kültürel bakımdan bireylerin zihninde yüksek değere dönüştürülür.¹¹ Bu bağlamda marka kültürü müşteri değerini yüksek oranda etkiler.¹² Bir başka ülkeye göç eden kişi, gittiği ülkede de tüketim ve üretim alışkanlığını devam ettirmeyi hedefler.¹³ Suriyeli işletmelerinde markalarıyla birlikte göç etmesi,

⁷ Honghua Li vd., “Immigrant Entrepreneurs in the US: Firm Performance Based on Entrepreneurial Competencies. *Economies*, 11/10 (Eylül 2023).

⁸ Mizanur Rahman vd., “Entrepreneurship in Ethnic Enterprises: The Making of New Immigrant Businesses in New York”. *Sustainable Innovative Economy: Technology Management and Entrepreneurship* 13/20 (Ekim 2021).

⁹ Tanja Passow vd., “Country Reputation—From Measurement to Management: The case of Liechtenstein”, *Corporate Reputation Review*, 7 (Ocak 2005), 11. ; Jay Wang, “Public Diplomacy and Global Business”, *Journal of business Strategy* 27/3 (Mayıs 2006), 3. ; Candate L. White, “Brands and National Image: An Exploration of Inverse Country-of-Origin Effect” *Place Branding and Public Diplomacy* 8 (Mayıs 2012), 2.

¹⁰ Peter W.J Verlegh – Jan- Benedict E.M. Steenkamp, “A Review and Meta-Analysis of Country-Of-Origin Research” *Journal of Economic Psychology*, 20/5 (Ekim 1999), 4. ; White, “ Brands and National Image: An Exploration of Inverse country-of-Origin Effect”, 4.

¹¹ Kusum L. Ailawadi - Kevin Lane Keller, “Understanding Retail Branding: Conceptual Insights and Research Priorities”, *Journal of Retailing* 80/4 (2004), 334. ; f-Kara, “Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi”, 2.

¹² Douglas B. Holt, “Brands and Branding”, *Cultural Strategy Group* (Ocak 2003), 4.

¹³ Börühan Gülmüş, *Dünya Markası Geliştirme ve Türk Firmaları İçin Uygulamalar* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 90.

kültürlerini de beraberinde götürmeleri anlamına gelmektedir. Kültürleşme farklı kültür-
lere sahip her grubun değiştiği iki yönlü süreç olarak ifade edilir. Gruplardan biri veya her
ikisinin orijinal kültürel kalıplarındaki değişimin sonucudur.¹⁴ Göçmenler için kültür, kimli-
ğin kaynağı olmakla birlikte dışlanma ve ayrımcılığa karşı dayanmanın kilit noktası olarak
görülür.¹⁵ Kültürel olarak uyum sağlamak ekonomik olarak uyum sağlamaya kıyasla enteg-
rasyonu daha iyi desteklemektedir.¹⁶ Sosyoekonomik ve kültürel entegrasyonu sağlamak
için verilen mücadeleler neticesinde kültürde değişiklik olabilir.¹⁷ Bu değişim işletmelerin
gittikleri yerde uyguladıkları marka stratejileri ve uyum sağlamak amacıyla yaptıkları fark-
lılıklardan kaynaklanabilir.

Göçmen işletmelerin yeni ülkede marka değerini koruma noktasında toplumsal en-
tegrasyon, yenilik, gelişim, destek ve dayanışma gibi birçok alanda ağ bağlantıları destek
sağlar. Ağ bağlantıları işletme sahiplerinin marka algılarını belirlemek açısından önemli-
dir. 1850’lerde Almanya’daki köylerde aynı soyadını taşıyan “ağ bağlantılı” göçmenlerle
“ağ bağlantılı olmayan göçmenler” karşılaştırıldığında; ağ bağlantılı göçmenlerin kendi
kendini finanse etme noktasında daha az servete sahip olmalarına rağmen ağ bağlantıları
finanse etmenin alternatifi olduğu görülmektedir.¹⁸ Bu bağlamda zorunlu göç ile gelen Su-
riyeli göçmenlerde markalarının devamlılığını kardeş, baba, amca gibi güçlü göçmen aile
bağlarıyla sürdürmektedir. Göçmenlerin potansiyelleri ve pazardaki rolü motivasyonla-
rıyla ilişkilidir. Roy modeli, göçmenlerin hayatları boyunca gelirlerini optimize etmeye ça-
lıştıkları için göç ettiklerini ortaya koyar fakat zulümden kaçma ve siyasi, sosyal özgürlük
arayışları da göç etmeye zorlamaktadır.¹⁹ Dolayısıyla mutlak ücret farklılıkları nedeniyle
göç edenlerle zorunlu göç ile gelen Suriyeli göçmenlerin geçiş maliyetleri farklılaşmak-
tadır. Bu noktada bireylerin beceri düzeyleri, yeni bir dil öğrenmeleri, geldikleri ülke-
de işletme kurma konusundaki yasal haklarından haberdar olmaları, yeni bölgeye uyum
sağlamaları geçiş maliyetleri olarak görülebilir. Mevcut göç rejimi altında eğitim seviyesi
yüksek, işveren sponsorluğu gibi yasal göç yollarına hâkim olan göçmenler, düşük vasıflı
göçmeleri girişte yüksek maliyetler ile karşı karşıya bırakabilir.²⁰ Statü grupları prestij,
rütbe ve yaşam tarzı topluluklarından oluşmaktadır. Sosyal konumları ise grubun mesleği

¹⁴ JW Berry, “Globalisation and Culturation”, *International Journal of Intercultural Relations* 32/4 (Temmuz 2008), 5. *International Journal of Intercultural Relations* 32/4 (01 Temmuz 2008)

¹⁵ Hein de Haas vd., *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*, çev. Birsen Aybüke Evranos (Ankara: GAV Perspektif Yayınları, 2022), 95.

¹⁶ Paul M. Sniderman vd., “Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities”, *American Political Science Review* 98/1 (Şubat 2004) 43.

¹⁷ Haas vd., *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*, 95.

¹⁸ Ran Abramitzky - Leah Boustan, “Immigration in American Economic History”, *Journal of Economic Literature* 55/4 (Aralık 2017), 8.; Simone A. Wegge, “Chain Migration and Information Networks: Evidence from Nineteenth-Century Hesse-Cassel”, *The Journal of Economic History* 58/4 (1998).

¹⁹ Abramitzky-Boustan, “Immigration in American Economic History”, 8.

²⁰ Jacob L. Vigdor, “The pursuit of Opportunity: Explaining Selective Black Migration”, *Journal of Urban Economics* 51/3 (Mayıs 2002).

ve maddi durumuna bağlıdır. Bununla birlikte grubun sosyokültürel prestiji, grubun üyelerinin ekonomik fırsatlardan faydalanmasına imkân tanır.²¹ Zenginliğin zamanla statü getirdiği ve bireysel refahı arttırdığını²² ifade etmektedir. Temeldeki zenginlik isteği sosyal statü arzusu tarafından desteklenir aynı zamanda bunu göstermekte gereklidir.²³ Weber'in statü oluşumu kültürel unsurların yanı sıra ekonomik unsurları da içermektedir. Bu bağlamda zorunlu göç ile gelen Suriyeli göçmen işletme sahiplerinin yerleşik ekonomiye geçişlerindeki entegrasyon ve uyumu, yeni ülkedeki mevcut ekosistemde var olmak için göstermiş oldukları yaklaşımlar, göçmen ağlarıyla pazara entegre olmaları ve markalarını da beraberinde getirmeleri Türk iş piyasasındaki sisteme adaptasyonlarını göstermektedir.

1. Markaların Göçü

Marka göçü, tüketicilerin zihninde kaynak tanımının satıcıdan alıcıya aktarılmasıdır.²⁴ Zorunlu nedenlerden dolayı göç eden markalar, dönüşüm sürecinde yeni pazarda var olmaya çalışmaktadır. Markalar, piyasada etkili olmak, rekabet etmek ve performansını arttırmak için yeni stratejiler aramaktadır.²⁵ Ürün geliştirme ve pazar geliştirmenin uyumlu olarak gelişmesi, marka açısından rekabetçi bir noktaya gelerek yüksek gelir elde etmesine olanak tanır.²⁶ Bu bağlamda başarılı markalar yeni müşteriler çekmek için farklılıklar yaparak başarılı bir şekilde pazarda tutunurlar. Birçok göç eden marka, işaretini ve adını içerir. Bu bağlamda marka adı, sözlü olarak anılması iken; marka işareti, marka adının bireylerin aklında kalıcı olmasını sağlamak için renk ve yazıların kullanımınıdır. Hukuki açıdan bakıldığında markanın adı ve işareti, ticari marka şeklinde tanımlanır. Pazarlamada marka işareti, marka adına göre daha çok ticari marka unvanıyla anılmaktadır.²⁷ Uzun vadeli başarı elde etmek için kaliteli içeriklerle birlikte pazarlama yöntemi de göç eden işletmelerin başarısında etkilidir.²⁸ İşletmenin yeni ülkede tanıtımı, markaların içeriğinin

²¹ Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. (Univ of California Press, 1978), 932-934.; Elke Winter, "Middle Class Nation Building through Immigration?". *Journal of Ethnic and Migration Studies* (Şubat 2024), 7.

²² Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (London: Penguin, 2010).

²³ Thorstein Veblen, "*The Theory of the Leisure Class*". (New York: Routledge, 2017).

²⁴ Stacey van Hooven – Sean Collin "Brands as International Currency: How to Effectively Manage Brand Migration", *Docket* (10 Ocak 2024).

²⁵ Min Wook, Choi, "A Study on the Types of Branded Content with the Migration of Brands: Focusing on Case Analysis". *Migration Letters* 20/4 (2023), 7.

²⁶ Sammut-Bonnici. "Brand and Branding", 2.

²⁷ Işıl Karpat Aktuğlu, *Marka Yönetimi: Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 2.

²⁸ Choi, "A Study on the Types of Branded Content with the Migration of Brands: Focusing on Case Analysis"; Myra A. Waterbury, "Populist Nationalism and the Challenges of Divided Nationhood: The Politics of Migration, Mobility, and Demography in Post-2010 Hungary", *East European Politics and Societies: and Cultures* 34 /4 (2020).

geliştirilmesi göç sürecini tamamlamadan önce üzerinde durulması gereken yönlerdir.²⁹ Marka geçişi ve göçü ile ilgili literatür incelendiğinde; Hooven vd.³⁰ başarılı bir marka göçünü üç temel faktöre dayandırmaktadır. Ticari hususlar, mevcut coğrafi konum, üreticinin marka haklarını elinde bulundurup bulundurmadığıdır. Choi'nin çalışmasında³¹, marka göçü ve geçiş süreci yeni ülkedeki tüketicilerle bağlantılı olduğundan kaliteli girdilerin önemini vurgulamaktadır. Örneğin çalışmanın konusunu oluşturan Suriyeli göçmen işletmelerden Hadramut'un görsel kimliği incelendiğinde, kültürel meşhur yemeklerinden biri olan "Mendi" yer alırken marka adını şehirden almaktadır. Ayrıca restoran olarak olumlu imaja iten temel faktör, tüketicilerin damak tadına uygun olarak baharatları tercih etmeleridir. Bir diğer marka olan Olabi'nin görsel kimliğinde de ürettiği ürün olan kahve ve kahve çekirdeği yer almaktadır. Olabi markasını olumlu imaja iten faktör ise yeni ülkede ürettikleri ürünleri farklılaştırmalarıdır. Başarılı markaların ürün tanıtımları, reklamları, kaliteli girdileri diğer markalardan farklılaşma yoluna girmesinde temel faktörlerdir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma Suriye'de markalaşım Gaziantep'te de marka değerini devam ettiren işletme yöneticilerinin marka algılarını ve markalarını nasıl devam ettirdiklerini ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmaya başlamadan önce etik ilke ve kurallara uyması açısından Gaziantep Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 28.04.2023 tarih ve 323258 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Gaziantep Ticaret Odası (GTO)'na bağlı Suriye Masası ile görüşme sonucu, 2023 yılında GTO'ya bağlı Suriyeli işletme oranı %10'dur. GTO'ya bağlı işletmeler farklı üretim ve satış yöntemleri kullanmaktadır. Çalışmaya konu olan işletmeler; ticari marka haklarına sahip olup, Suriye'de markalaşmış Gaziantep'te de mevcut markaları ile ilerleyen işletmelerdir. Bu çalışma, nitel bir durum çalışmasıdır. Durum çalışması günümüz olaylarını veya hareketlerini sınırlı bir şekilde farklı yollarla toplanan, çok yönlü bir ampirik araştırma olarak tanımlanmaktadır. Durum çalışmasının amacı, birey, grup, enstitü veya topluluğun süreçleri ve ilişkileri hakkında yoğun araştırma yapmaktır.³² Bu çalışmada durum olarak, işletme yöneticilerinin marka algıları ve mevcut markalarını nasıl devam ettirdiklerine yönelik bakış açıları, 4 ana segmente yönelik 11 ortak soruya cevap aranmaktadır. Araştırmada farklı segmentten yöneticilere ulaşabilmek amacıyla çalışma alanları farklı olan işletmeler tercih edilmiştir. Nitel araştırma veri toplama tekniklerinden görüşme ve gözlem tekniği kullanılmıştır.

²⁹ Choi, "A Study on the Types of Branded Content with the Migration of Brands: Focusing on Case Analysis", 9.

³⁰ Hooven - Collin, "Brands as International Currency: How to Effectively Manage Brand Migration".

³¹ Choi, "A Study on the Types of Branded Content with the Migration of Brands: Focusing on Case Analysis".

³² Yasir Rashid vd., "Case Study Method: A Step-by-Step Guide for Business Researchers", *International Journal of Qualitative Methods* 18 (2019), 5-6.

Katılımcıların seçiminde kartopu örneklem türü kullanılmış³³ olup katılımcıların tümü erkektir. Kartopu örnekleme nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Araştırmanın, çalışma grubunu Suriye’de markalaşmış Gaziantep’te de faaliyetlerine devam eden işletmeler; Awafi, Olabi, Hadramut, Benşioğlu, Lütfi Tath, Eşter, Sehruş, Fırın Şemsin oluşturmaktadır. Görüşmeler araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşme cevapları ile birlikte analiz sonuçlarından elde edilen veriler içerik analizi tekniği olan MAXQDA 2022 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada demografik bilgiler, işletmelerin çalışma alanları, Suriye iç savaşı sonrası yeni ülkedeki iş tarzına uyumları, Suriye kültürünü yansıtan ürünlerin ve yeni ülkedeki ürünleri üretimleri, marka algıları, marka sorumlulukları ve marka stratejileri ele alınmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu ticari marka değerine sahip Suriyeli işletmeler oluşturmaktadır. 4 farklı segmentten 8 işletme oluşturmaktadır. İşletmelerin ve yöneticilerin demografik bilgileri Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. İşletmelerin ve Yöneticilerin Demografik Bilgileri

İşletme	İşletme çalışma alanı	Görüşülen kişilerin unvanı	Görüşülen kişilerin cinsiyeti	Görüşülen kişilerin yaşı	Görüşülen kişilerin eğitim durumu
Hadramut	Restoran	Sahip	Erkek	36	Lisans
Olabi	Kahve	Sahip	Erkek	44	Ortaokul
Benşioğlu	Tatlı	Sahip	Erkek	43	Ortaokul
Awafi	Restoran	Sahip	Erkek	40	Lise
Fırın Şemsin	Baharat	Sahip	Erkek	35	Lise
Lütfi Tath	Tatlı	Sahip	Erkek	38	Lisans
Eşter	Restoran	Sahip	Erkek	35	Lisans
Sehruş	Restoran	Sahip	Erkek	37	Lisans

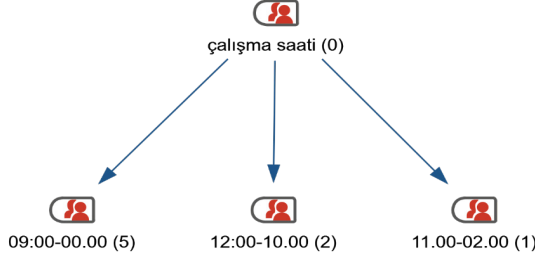
3. Bulgular

3.1 Çalışma Saati

Suriyeli işletme sahiplerinin kendi kültürel kimliklerini korurken Türk müşterilerinde taleplerine yönelik hareket etmeleri uyumu ve marka değerini de arttırmaktadır. Buradan

³³ Hatice Başkale, “Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 9/1 (2016), 4.

hareketle “Türk iş tarzına uyum sağladınız mı? Çalışma saatiniz aynı mı?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 2’de verilmiştir:

Şekil 2. İşletme Çalışma Saatlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerine çalışma saatleri açısından Türk iş tarzına uyumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 5’inin 09.00-00.00 arasında çalıştıkları ve Suriye’ye göre daha erken saatte açtıkları görülmektedir. 2’sinin 12.00-22.00 arasında çalıştıkları görülmektedir. 12’de açma nedenleri ise yemeklerin pişirilme süresiyle ilişkili olduğu görülmektedir. 1 işletmeninde 11.00-02.00 arasında çalıştığı görülmektedir. Katılımcılar Türk müşterilerinin erken saatte gelmelerinden dolayı çalışma saatlerini değiştirdiklerine ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır:

“Evet. Burada 09.00’da açıyoruz Suriye’de 11.00’da açıyorduk. Burada insanlar erken saatte güne başlıyorlar.” (K8)

“İlk başta farklılıklarımız vardı ama sonra uyum sağladık. Suriye’de kendimize ait kültürümüz, yemeklerimiz ve çalışma saatlerimiz tamamen Türk tarzından farklıydı. Oradayken 12 gibi çalışmaya başlıyorduk burada 09.00’da açmaya başladık. Ancak en büyük sorunu dil konusunda sorun yaşadık.” (K3)

“Evet biraz uyum sağladık. Dil farkından dolayı bazı zorluklar yaşadık ancak bu sıkıntıları azalttık zamanla. Aldığımız ürünlerin kalitesi daha iyi olduğu için örneğin inek sütü gibi burada kalitemiz daha da arttı. Çalışma saatimiz Suriye’deki gibi devam ediyor. Geç açıp geç kapatıyoruz. Biz erken uyanan bir halk değiliz. 10 gibi açıp gece iki de kapatıyoruz. Türk taticılarıyla aramızda birçok farklar var şeker oranı, fıstık oranı gibi.” (K6)

3.2. Ürün Çeşitliliği

Göçmen işletme sahiplerinin yeni ülkede ürettikleri ürünlerin sayısını arttırması, yerel pazara entegre olmalarını sağlamaktadır. Yerel ve göçmen kültürel ürünlerin bir araya gelmesiyle, farklı kültürel tatlar birleştirilerek toplumsal çeşitlilik elde edilebilir. Böylece işletmenin hem kendi kültürel ürünlerini hem de yeni ülkenin kültürel ürünlerini üretmesi, markanın tanınabilir bir kimliğe sahip olmasını sağlar. “Gaziantep’e geldikten sonra ürettiğiniz ürünleri farklılaştırdınız mı?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 3’de verilmiştir:

Şekil 3. İşletmenin Ürün Çeşitliliğine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin Gaziantep’e geldikten sonra ürünleri farklılaştırdıklarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 4’ünün hayır cevabını vererek ürünlerde herhangi bir farklılık yapmadıkları görülürken 4’ünün ise evet cevabını vererek ürünleri farklılaştırdıkları ve çeşitlendirdikleri görülmektedir. Katılımcıların piyasada var olabilmek için ürünleri çeşitlendirdiklerine yönelik ifadelerde bulunmuşlardır:

“Orada sadece tek çeşit kahve satıyorduk, buraya gelince 60 çeşit kahve üretmeye başladık. Mocha, Capuccino, Latte gibi... Çünkü müşteriler farklı kahve türlerini talep ettiler.” (K2)

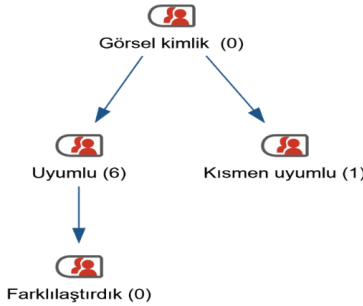
“Evet bazı ürünleri artırdık. 10 ürün çeşidi varsa burada daha çeşitlendirerek 25 ürüne çıkardık. Talepte olunca ürünlerimiz çeşitlendirdik.” (K4)

Bazı katılımcılar ise ürün çeşitliliği yoluna gitmeyip kendi lezzetlerini devam ettirme yönünde olduklarına yönelik ifadelerde bulunmuşlardır:

“Hayır aynı şekilde devam ettik. Buradaki ürünlerimiz Türklere hitap etmiyor. Bizim baharat ve sarımsak kullanımımız daha fazla.” (K9)

3.3. Görsel Kimlik

“İşletmenizin görsel kimliği hizmet ve ürününüzle uyumlu mu? Görsel kimlikte renk tercih ederken kültürün rolü etkili oldu mu?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 4’te verilmiştir:

Şekil 4. İşletmenin Görsel Kimliğine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin görsel kimlikleri olan logolarının ürünleri ile uyumuna ilişkin bulgular incelendiğinde; 6’sı uyumlu olduğunu ifade ederken, 1’i kısmen uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Uyumlu diyenlerin 1’inin Gaziantep’e geldikten sonra

farklılaştırdığı görülmektedir. Katılımcılar ürettikleri ürünleri ve kültürlerini görsel kimliklerine yansıtarak seçim yaptıklarına yönelik ifadelerde bulunmuşlardır:

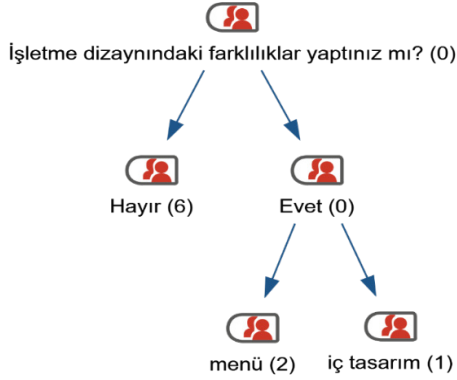
“Uyumlu, Hadramut bir şehir ve görselimiz meşhur olan Mendi pilavıdır.” (K1)

“Evet, kahve çekirdeği.” (K2)

“Eski ile şu anki yer arasında belirli benzerlikler var. Burada mimar ile bej ve yeşili tercih ettik. Tasarım klasik şekilde. İleride diğer şubelerde yine aynı konsepti kullanmayı düşünüyoruz.” (K6)

3.4. İşletme Dizaynı

“Gaziantep’e geldikten sonra işletme dizaynı, tasarımı, menü düzeni gibi unsurlarda farklılıklar yaptınız mı?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 5’te verilmiştir:

Şekil 5. İşletmenin Dizaynına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin işletme dizaynında farklılıklarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 6 işletmenin, dizaynında bir farklılık yapmadığı; 2 işletmenin farklılık yaptığı görülmektedir. Farklılık yapanların türü incelendiğinde; 1’inin menü düzeninde, 1’inin ise hem işletme iç tasarımı hem de menü düzeninde farklılık yaptığı görülmektedir. Katılımcılar işletme dizaynında kültürel bütünlüğü sağlamak için farklılaştırdıklarına yönelik ifadeler de bulunmuşlardır:

“Mümkün olduğunca iki kültürü birbirine yakınlaştırmaya çalıştık.” (K4)

“Evet burada Türk tarzına uyumlu hale geldik fakat bunu yaparken kendi kültürümüzü de devam ettirmek amacıyla bir noktada her iki kültüre de yakın olmaya çalıştık.” (K2)

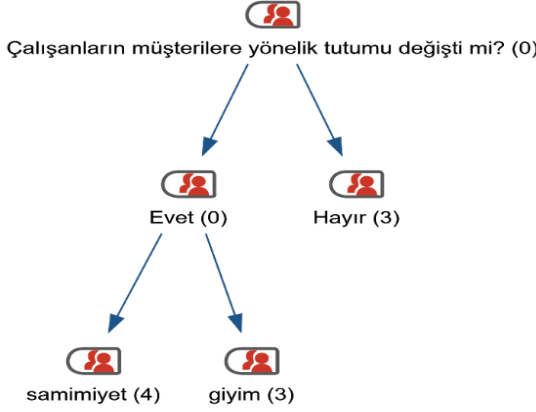
Katılımcılar kendi kültürlerini yansıtan tasarım ve dizaynlarını değiştirmeyip devam ettirdiklerine yönelik ifadelerde bulunmuşlardır:

K6 “Hayır burada da tarzımızı ve kültürümüzü devam ettirdik.”

K3 “Hayır bir değişiklik yapmadık. Suriye deki gibi devam ediyoruz. Çünkü 34 yıldır bu işte çalışıyoruz ve oradayken de buradayken de işletmemizin tasarımıyla tercih ediliyor.”

3.5. Çalışanların Müşterilere Yönelik Tutumu

Çalışanların davranışı, marka imajını doğrudan etkilemektedir. Müşterilerle samimi ve etkili iletişimin olması marka sadakatini ve marka değerini güçlendirir. “Çalışanların müşterilere/tüketicilere yönelik tutumu (samimiyet, giyim, vb) farklılaştı mı?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 6’da verilmiştir:

Şekil 6. İşletme Çalışanlarının Müşterilere Yönelik Tutumuna İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerine, çalışanlarının müşterilere yönelik tutumundaki farklılıklarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 5 işletmenin müşterilere yönelik tutumunun değiştiği, 3 işletmenin ise müşterilere yönelik tutumun değişmediği görülmektedir. Müşterilere yönelik tutumdaki farklılığın türü incelendiğinde; 3’ünün hem samimiyet hem de giyim olarak farklılık yaptığı görülürken 1’nin sadece samimiyet açısından farklılık yaptığı görülmektedir. Katılımcılar yerleştikleri bölgede endişe duymalarından dolayı ve geçimlerini sağlayamama korkusuyla karşı karşıya kaldıklarına ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır:

“Dürüst olmak gerekirse evet, hayatın ve geçimin getirdiği baskılar ve bu günlerde oluşan gerginlik nedeniyle bazı değişiklikler oldu. Hem giyimimizi değiştirip hem de müşterilere karşı daha samimi ve ilgili davranmaya başladık.” (K4)

“Giyim olarak daha düzenli giyiniyorlar. Müşterilere daha ilgili davrandık ve onların talepleri doğrultusunda paket servisine başladık. Böylece onlara hitap ederek gelirimizi de arttırdık.” (K8)

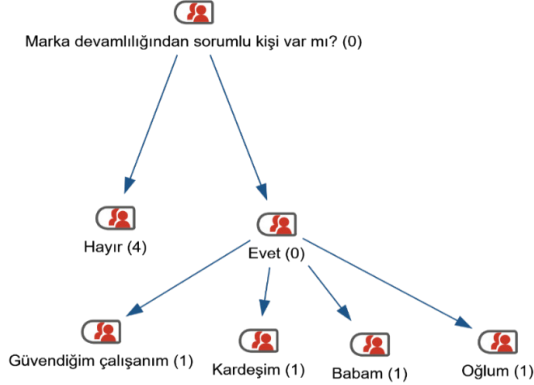
Katılımcılar Türk müşterileri olmalarına rağmen değişiklik yapmadıklarına ilişkin ifadelerde bulunmuşlardır:

“Hayır bir farklılık yok. Türk müşterilerimizde burada var. Bir sıkıntı yaşamadık.” (K3)

“Türk müşterimiz var, onların bildikleri ürünleri imalat etmeye başladık o yüzden bizden alışveriş yapıyorlar. Bir farklılık yapmadık ama günde 10’dan fazla Türk müşterimiz var. Bu alışveriş sayesinde Türklerle samimiyetimiz arttı. Aslında onlarla daha samimi olmamız onlar sayesinde oldu.” (K6)

3.6. Marka Devamlılığından Sorumlu Kişiler

“Markanın devamlılığını sağlamak amacıyla sorumlu kişiler var mı?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 7’de verilmiştir:

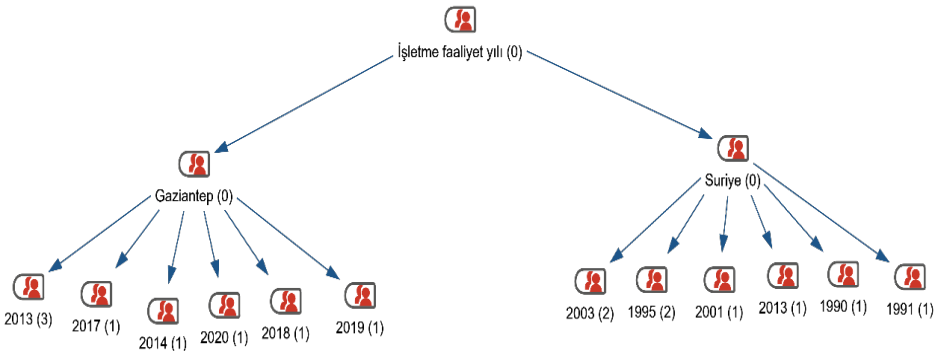

Şekil 7. İşletme Marka Devamlılığından Sorumlu Kişilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerinden 4 kişinin markalarının devamlılığından sorumlu kişilerin olmadığını ifade etmiştir. Diğer yarısının ise sorumlu kişilerin; güvendiği çalışanı, kardeşi, babası ve oğlu olduğu görülmektedir. Aile üyelerinin marka devamlılığından sorumlu olması, genellikle kültürel ve sosyal bağlarının güçlü olduğunun göstergesidir.

3.7. İşletme Faaliyet Yılı

“İşletmeniz kaç yıldır faaliyette?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 8’de verilmiştir:

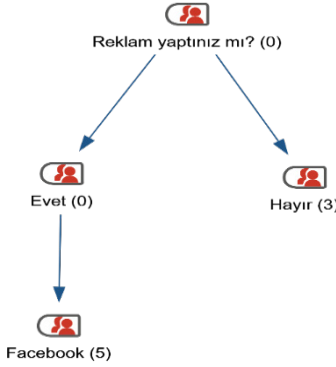
Şekil 8. İşletme Faaliyet Yılına İlişkin Bulgular

Araştırmaya konu olan işletmelerinin faaliyet yıllarına ilişkin bulgular incelendiğinde; Gaziantep’te 2013 yılından beri faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 3, 2014 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1, 2017 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1, 2018 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1, 2019 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1’dir.

Suriye’de 1990 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1, 1991 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1, 1995 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 2, 2001 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1, 2003 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 2, 2013 yılından beri faaliyet gösteren işletme sayısı 1’dir.

3.8. Reklam

Göçmen işletmelerin yeni ülkede, yerel topluluklara ürün veya hizmetlerini duyurması markanın tanınabilirliği açısından önemlidir. “Reklam yaptınız mı?” sorusu için katılımcıların görüşleri Şekil 9’da verilmiştir:

Şekil 9. İşletme Sahibinin Reklamına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan işletme sahiplerinin markalarının devamlılığı açısından reklam yapmalarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 3 işletmenin reklam yapmadığı, 5 işletmenin reklam yaptığı ve tanıtımı önemseydiği anlaşılmaktadır. Reklam yapanların reklamlarını hangi platforma yaptığı incelendiğinde 5 işletmenin Facebook yoluyla reklam yapmayı tercih ettiği, Facebook dijital platformu üzerinden reklam yapma nedeni olarak maliyetlerin dikkate alındığı görülmektedir. Bu manada diğer geleneksel medya reklamlarını karşılayacak bütçeleri olmadığından Facebook platformu ile reklam yapmışlardır.

Sonuç

Bu çalışma Suriye’de markalaşıp Gaziantep’te de marka değerini devam ettiren işletme yöneticilerinin marka algılarını ve markalarını nasıl devam ettirdiklerini ele almayı amaçlamaktadır. Gaziantep’in coğrafi olarak Suriye’ye yakınlığı sayesinde tarihsel ve kültürel olarak geçmişteki ilişkileri, alışverişi, sanayisi, yemek kültürü birbiriyle etkileşim halindedir. Bu bağlamda yemek kültürü, her iki bölgede yaşayan insanlar arasındaki kültürel etkileşimi göstermektedir. Özellikle bunu Suriyeli işletmelerin, Gaziantep’te malzemelerin ikamesi ve erişilebilirliği konusunda sorun yaşamamasından görmekteyiz. Çalışmaya katılan işletme sahiplerinin ürettikleri ürünleri Gaziantep’teki müşterilere yönelik çeşitlendirdikleri ve farklılaştırdıkları görülmektedir. Bu farklı üretim ve hizmet şekilleri sosyal bağlantılarının

da bir sonucudur. Bu çıkarım Ayda Eraydın vd. çalışması³⁴ ile paralellik göstermektedir. Yemek sektöründeki işletmelerin özellikle kullandıkları baharatları azalttıkları görülmüştür. Bunun nedeni ise sadece Türk müşteri portföyüne yönelik olmayıp Suriyeli müşteri portföyünün de baharatı az yemek tercih ettikleri tespit edilmiştir. Kahve sektöründeki işletme sahiplerinin kahve çeşitlerini arttırdıkları tespit edilmiştir. Kendi kültürel gıdalarının olmayışı toplulukların kendilerini dışlanmış hissetmelerine neden olmakta³⁵ fakat burada hâkim oldukları kültürel ürünleri üretmeleri pazara uyum sağladıklarını göstermektedir. Başarılı bir kültürleşme süreci için etnik kimliklerinin ve kültürel tüketim alışkanlıklarının devamlılığı önemlidir. Bu bulguları Yan ve Fischer'in çalışması³⁶ desteklemektedir. Suriyeli işletme sahiplerinin Türklerin talepleri doğrultusunda ürettikleri ürünleri farklılaştırması ve arttırması toplumsal entegrasyonun göstergesidir. Göçmen işletme sahiplerinin yeni ülkedeki kültüre uyum sağlamaları diğer aktörler ile etkileşimi kolaylaştıracaktır. Bu bulgu Bolzani ve Scandura'nın çalışması³⁷ ile paralellik göstermektedir. Böylece yeni ağ bağlantıları ile yeni ülkede markalarını tanıtmaya fırsatı ortaya çıkar. İşletme sahiplerinin öncelikle tüketicilerin değer yargıları ve inançları doğrultusunda marka ve ürünler ile ilgili bilgi toplamaları gerekmektedir. Ürünün mevcut imajını koruyabilmek ve sürdürülebilmek amacıyla tüketicilere yönelik uyum sağlanmalıdır. Aksi halde markaya duyulan güven sarsılabilir.

Suriyeli işletme sahiplerinin Gaziantep'e geldikten sonra çalışma saatlerinde müşterilerin taleplerine yönelik hareket ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda Türklerin çalışma saatlerine uygun olarak kahve, tatlı ve baharat sektöründeki işletmelerin daha erken saatte çalışmaya başladıkları görülmektedir. Yemek sektöründeki işletmelerin ise Suriye'deki çalışma saatleriyle devam ettiği görülmektedir. Bunun nedeni üretmiş oldukları yemeklerin yapım ve pişirme sürecinin uzun sürmesiyle ilgili olduğu görülmektedir. İşletme sahiplerinin ağırlıklı olarak işletmenin dizaynında farklılıklar yapmadıkları tespit edilmiştir. Farklılık yapan işletmelerin ise menü düzeni ve iç tasarımda farklılık yaptıkları tespit edilmiştir. Suriyeli göçmen işletmede çalışanların müşterilere yönelik tutumunda farklılıklar tespit edilmiştir. Gaziantep'teki müşteri portföyüne yönelik giyimlerinde uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda müşterilere daha samimi davrandıkları tespit edilmiştir.

³⁴ Ayda Eraydın vd., "Diversity Matters: Immigrant Entrepreneurship and Contribution of Different Forms of Social Integration in Economic Performance of Cities", *European Planning Studies* 18/4 (2010).

³⁵ Pamela Ogada – Frank Lindberg, "Immigration Blues: Understanding Market Dynamics through Consumer Acculturation", *Consumption Markets and Culture* 25/6 (2022).

³⁶ Pierre Yan, Dolbec - Eileen Fischer, "Refashioning a Field? Connected Consumers and Institutional Dynamics in Markets", *Journal of Consumer Research* 41/6 (Nisan 2015). ; Markus Giesler, "Conflict and Compromise: Drama in Marketplace Evolution", *Journal of Consumer Research* 34/6 (Ağustos 2007). ; Dannie Kjeldgaard vd., "Askegaard Consumers' Collective Action in Market System Dynamics: A Case of Beer", *Marketing Theory* 17/1 (Eylül 2016). ; Ogada - Lindberg, "Immigration Blues: Understanding Market Dynamics through Consumer Acculturation". ; Özlem Sandıkcı - Güliz Ger, "Veiling in Style: How Does a Stigmatized Practice Become Fashionable?", *Journal of Consumer Research* 37/1 (Aralık 2009). *Journal of Consumer Research* 34/6 (01 Nisan 2008)

³⁷ Daniela, Bolzani – Alessandra Scandura, "The role of Collaboration Networks for Innovation in Immigrant-Owned New Technology-Based Firms", *The Journal of Technology Transfer* (Ekim 2023).

İşletme sahiplerinin markalarının devamlılığında sorumlu kişilerin aile üyelerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Aile, etnik köken gibi ağları kullanarak markayı devam ettirdikleri görülmektedir. Bu çıkarım Afkari ve Arıcıoğlu ; Bashi ; Stephens çalışmaları ³⁸ ile paralellik göstermektedir. Marka yönetimi uzmanlık gerektiren bir konu olmasıyla birlikte markayı güçlendirip koruyacak kişilerin profesyonellere bırakılması gerekmektedir. Burada asıl önemli olan nokta marka yaratıldıktan sonra devamlılığı için markayı koruyacak ve güçlendirecek şekilde yönetilmesidir. İşletme sahiplerinin markalarını burada devam ettirmek için dijital platformlar (Facebook) üzerinden reklam yaptıkları görülmektedir. Maddi yetersizlikten kaynaklı sadece dijital platform üzerinden reklam yaptıkları tespit edilmiştir. Fakat işletmelerin güçlü ve devamlı olabilmeleri için marka yönetim noktasında; reklam ajanslarından faydalanıp markanın tanıtım ve iletişimlerini satış hedefleri doğrultusunda belirlenmesi gerekmektedir.

³⁸ Rana Afkari – Mustafa Atilla Arıcıoğlu, “Türkiye’deki Afgan Göçmenlerin Girişimcilik Sürecinde Sosyal Sermayenin Etkisi: İstanbul ve Konya Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2023). ; Vilna Bashi, “Survival of the Knitted: Immigrant Social Networks in a Stratified World”, Stanford University Press (2007). ; Simon Stephens, “Building A Business Network: The Experiences of Immigrant Entrepreneurs”, *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy* 7/3 (Ağustos 2013).

Kaynakça | References

- Aaker, A. David. *Building Strong Brands*. 9 Cilt. New York: Pocket Books, 9. Basım, 2010.
- Abramitzky, Ran - Boustan, Leah. "Immigration in American Economic History". *Journal of Economic Literature* 55/4 (2017), 1311-1345. <https://doi.org/10.1257/jel.20151189>
- Afkari, Rana – Arıcıoğlu, Mustafa Atilla. "Türkiye'deki Afgan Göçmenlerin Girişimcilik Sürecinde Sosyal Sermayenin Etkisi: İstanbul ve Konya Örneği Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 5/1(2023), 17-44.
- Ailawadi, Kasum. L., - Keller, Kevin Lane. "Understanding Retail Branding: Conceptual Insights and Research Priorities". *Journal of Retailing*, 80/4 (2004), 331-342. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2004.10.008>
- Aktuğlu, Işıl Karpat. *Marka Yönetimi: Güçlü ve Başarılı Markalar için Temel İlkeler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Alan, Hale -Yeloğlu, Okan. "Markalaşma ve Yenilikçilik". *İktisadi Yenilik Dergisi* 1/1 (2013), 13-26.
- Avcılar, Mutlu Yüksel - Kara, Ergün. "Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* 16/34 (2015), 76-94.
- Bashi, Vilna. *Survival of the Knitted: Immigrant Social Networks in a Stratified World*. Stanford University Press, 2007.
- Başkale, Hatice. "Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 9/1 (2016), 23-28.
- Berry, JW. "Globalisation and Acculturation". *International Journal of Intercultural Relations* 32/4 (2008), 328-336. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.04.001>
- Sammot-Bonnici, Tanya. "Brand and Branding". *Wiley Encyclopedia of Management*. ed. C. L. Cooper vd., 1-3. <https://doi.org/10.1002/9781118785317.weom120161>
- Choi, Min-Wook. "A Study on the Types of Branded Content with the Migration of Brands: Focusing on Case Analysis". *Migration Letters* 20/4 (2023), 1-20. <https://doi.org/10.59670/ml.v20i4.2974>
- Daniela, Bolzani – Scandura, Alessandra. "The role of Collaboration Networks for Innovation in Immigrant-Owned New Technology-Based Firms". *The Journal of Technology Transfer* (2023), 1-31. <https://doi.org/10.1007/s10961-023-10035-9>
- Dolbec, Pierre-Yann - Fischer, Eileen, "Refashioning a Field? Connected Consumers and Institutional Dynamics in Markets". *Journal of Consumer Research* 41/6 (1 Nisan 2015), 1447-1468. <https://doi.org/10.1086/680671>
- Elizabeth, Scott-Kolarova. *Brand Portfolio Strategy in the Wood Products Industry: Consideration of Brand Associations in a Co-Branding Environment*. United States: University of Washington, Doktora Tezi, 2008.
- Eraydin vd., "Diversity Matters: Immigrant Entrepreneurship and Contribution of Different Forms of Social Integration in Economic Performance of Cities". *European Planning Studies* 18/4 (2010), 521-543.
- Giesler, Markus. "Conflict and Compromise: Drama in Marketplace Evolution". *Journal of Consumer Research* 34/6 (Ağustos 2007), 739-753.
- Gülmüş, Börühan. *Dünya Markası Geliştirme ve Türk Firmaları için Uygulamalar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Haas, Hein de vd. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*. çev. Birsen Aybüke Evranos. Ankara: GAV Perspektif Yayınları, 2022.
- Holt, Douglas B. “Brands and Branding”. *Cultural Strategy Group* (Ocak 2003).
- Hooven, Van Stacey - Collin, Sean. “Brands as International Currency: How to Effectively Manage Brand Migration”, *Docket*. Erişim 10 Ocak 2024. <https://docket.acc.com/brands-international-currency-how-effectively-manage-brand-migration>
- Kjeldgaard Dannie vd. “Askegaard Consumers’ collective Action in Market System Dynamics: A Case of Beer”. *Marketing Theory* 17/1 (Eylül 2016), 51-70.
- Li, Honghua vd., “Immigrant Entrepreneurs in the US: Firm Performance Based on Entrepreneurial Competencies”. *Economies* 11(10)/242 (Eylül 2023). <https://doi.org/10.3390/economies11100242>
- Ogada, Pamela - Lindberg, Frank. “Immigration Blues: Understanding Market Dynamics through Consumer Acculturation”. *Consumption Markets ve Culture* 25/6 (Temmuz 2022), 546-566. <https://doi.org/10.1080/10253866.2022.2107512>
- Passow, Tanja vd. “Country reputation—From Measurement to Management: The case of Liechtenstein”. *Corporate Reputation Review* 7 (Ocak 2005), 309-326. <https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1540229>
- Rahman, Mizanur vd. “Entrepreneurship in ethnic enterprises: The making of new immigrant businesses in New York”. *Sustainable Innovative Economy: Technology Management and Entrepreneurship* 13/20 (2021), 1-19. <https://doi.org/10.3390/su132011183>
- Rashid, Yasir vd. “Case Study Method: A Step-by-Step Guide for Business Researchers”. *International Journal of Qualitative Methods* 18 (2019), 1-13. <https://doi.org/10.1177/1609406919862424>
- Sandıkci, Özlem - Ger, Güliz. “Veiling in Style: How Does a Stigmatized Practice Become Fashionable?”. *Journal of Consumer Research* 37/1 (Aralık 2009), 15-36.
- Smith, Adam. *The Theory of Moral Sentiments*. London: Penguin, 2010.
- Sniderman, Paul M. “Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities”. *American Political Science Review* 98/1 (2004), 35-49. 10.1017/S000305540400098X
- Stephens, Simon. “Building A Business Network: The Experiences of Immigrant Entrepreneurs”. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy* 7/3 (2013), 262-282.
- Veblen, Thorstein. *The Theory of the Leisure Class*. New York: Routledge, 2017.
- Verlegh W.J Peeter vd., “A Review and Meta-Analysis of Country-Of-Origin Research”. *Journal of Economic Psychology* 20/5 (Ekim 1999), 521-546.
- Vigdor, Jacob L. “The Pursuit of Opportunity: Explaining Selective Black Migration”. *Journal of Urban Economics* 51/3 (2002), 391-417. <https://doi.org/10.1006/juec.2001.2250>
- Wang, Jay. “Public Diplomacy and Global Business”. *Journal of Business Strategy* 27/3 (2009), 41-49. <https://doi.org/10.1108/02756660610663826>
- Waterbury, Myra A. “Populist Nationalism and the Challenges of Divided Nationhood: The Politics of Migration, Mobility, and Demography in Post-2010 Hungary”. *East European Politics and Societies: and Cultures* 34 /4 (2020), 962-983. <https://doi.org/10.1177/0888325419897772>
- Weber, Max. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Univ of California Press, 2 Cilt, 1978.

- Wegge, A. Simone. "Chain Migration and Information Networks: Evidence from Nineteenth-Century Hesse-Cassel". *The Journal of Economic History* 58/4 (1998), 957-986. <https://doi.org/10.1017/S0022050700021689>
- White, L Candace. "Brands and National Image: An Exploration of Inverse Country-of-Origin Effect". *Place Branding and Public Diplomacy* 8 (2012), 110-118. <https://doi.org/10.1057/pb.2012.6>
- Winter, Elke. "Middle Class Nation Building through Immigration?". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 50/7 (2024), 1-30. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2024.2315348>
- Xaiver, Siri Roland vd., *Global Entrepreneurship Monitor*. Global Report. GEM, 2012. <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=48545>

Yerel Yönetimlerin Engelli ve Yaşlı Bireylere Yönelik Hizmetlerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği

Hamza Kurtkapan | 0000-0001-9815-7337 | hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr

İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve
Danışmalık Bölümü, İstanbul, Türkiye

 <https://ror.org/01dzn5f42>

Öz

Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması verilerine göre nüfusun %6,9'unda en az bir engel bulunduğu tespit edilmiştir. 2000'ler sonrasında yapılan bu araştırma esas alındığında, İstanbul'da 2 milyonu aşkın engelli yaşadığı tahmin edilebilir. Zira İstanbul'un 15 milyonu aşkın güncel nüfusunun oranıyla bu sayıya ulaşılabilir. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre İstanbul'da yaklaşık 1,5 milyon 65 yaş üzeri birey yaşamaktadır. Sadece bir metropol üzerinden değerlendirme alındığında dahi, bu yoğunluğa rağmen, Türkiye'de engelli ve yaşlı bireylere yönelik sosyal bilim çalışmalarının yeterli sayıda olduğu söylenemez. Engelli veya yaşlı bireylerin kentsel ortamda karşılaşılan sorunlar ile erişim imkânları gibi konulara daha fazla yoğunlaşmak gerekmektedir. Bu makalede İstanbul'da yaşayan engelli veya yaşlı bireyler için yerel yönetim hizmet politikasının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bunu yaparken nitel araştırma yöntemi ile ilçe yerel yönetimlerinde görevli 15 katılımcı ile çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yerel yönetimlerin başta sağlık hizmetleri olmak üzere sosyal destek hizmetlerinde de sayı ve kalitesinin artırılmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Belediyeler, yaşlı, engelli ve hasta bakımı gibi hizmetlerle aileye destek olabirler. Farklı kamu kurumlarınca yürütülen bu tarz hizmetlerde iş birliği ve koordinasyon ihtiyacı tespit edilmiştir. Bu koordinasyonun engelli veya yaşlı bireylere yönelik hizmet çeşitliliğini ve kalitesini arttıracacağı söylenebilir. Araştırmada, engelli veya yaşlı bireylere yönelik kamu hizmetlerinin yerelden yönetilmesinin iyi olabileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Yaşlı Bireyler, Engellilik, Yerel Yönetimler, Sosyal Destek, Kentleşme

Atıf Bilgisi

Kurtkapan, Hamza. "Yerel Yönetimlerin Engelli ve Yaşlı Bireylere Yönelik Hizmetlerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği", *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 72-89.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.4>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	21.11.2023
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Murat Şentürk danışmanlığında 29/04/2017 tarihinde tamamladığımız “Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Sociological Evaluation of Local Government Services for Disabled and Older People: The Case of İstanbul

Hamza Kurtkapan | 0000-0001-9815-7337 | hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr

Istanbul University- Cerrahpasa, Vocational School of Health Services, Department of Social Services and Counseling, İstanbul, Türkiye

 <https://ror.org/01dzn5f42>

Abstract

According to the Turkish Population and Housing Survey data, 6.9% of the local population has at least one disability. Based on this research conducted in the first quarter of the 2000s, more than 2 million disabled people live in İstanbul. Additionally, there are approximately 1.5 million individuals over the age of 65 in İstanbul. Because this number can be reached with the current population of İstanbul over 15 million. It does not seem possible to say that there are sufficient number of social science studies on disabled and older people in Turkey. These studies reveal that it is necessary to focus more on issues such as the problems faced by disabled and older people in the urban environment and access opportunities. This article aims to evaluate the local government service policy for disabled and older people living in İstanbul. While doing this, a qualitative research design was used with 15 participants working in district local governments. According to the results of the research, there is a need to increase the number and quality of local governments in social support services, especially in health services. Municipalities can support the family with services such as elderly, disabled and patient care. The need for cooperation and coordination in such services carried out by different public institutions has been identified. It can be said that this coordination will increase the diversity and quality of services for disabled or elderly individuals. The research found that it would be better to manage public services for disabled or older people individuals locally.

Keywords

Older People, Disability, Local Governments, Social Support, Urbanization.

Citation

Kurtkapan, Hamza. "Sociological Evaluation of Local Government Services for Disabled and Older People: The Case of İstanbul". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 72-89.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.4>

Article Information

Date of Submission	21.11.2023
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Aging within Urbanization Process and Local Government Administrations: Istanbul Case", supervised by Murat Şentürk (Ph.D. Dissertation, Istanbul University, Istanbul/Türkiye, 2017).
Similarity Check	Done – Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Dezavantajlı gruplarla ilgili sosyal çalışmalar, 1960'ların siyasi, kültürel ve sosyal ortamında Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Vietnam Savaşı gazilerinin iyileştirme çalışmaları, dönemin sosyal olaylarının etkisiyle engellilerde kimlik, sakatlık sosyal hareketleri ve kendileri de engeli bulunan akademisyenlerin çalışmalarıyla şekillendi. Bu çalışmalar 1980 sonrasında gelişim gösteren, disiplinler arası bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde sosyal bilimlerin farklı alanlarının çalışmalarından beslenen İngilizce alan yazını külliyatı oluşmuş bulunmaktadır. Öte yandan bu konuda Türkiye'de sosyal bilim çalışmalarının yeterli sayıda olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Ülkemizdeki engellilikle ilgili akademik çalışmalar, erişebilme çerçevesinde mimarlık ve şehir planlama ve sağlık bilimlerinde yoğunlaşmıştır. Konuyla ilgili sosyal bilim çalışmaları 2000'lerin başında sınırlı sayıda¹ iken, son on yılda konu ile ilgili çalışmalarda önemli bir artış yaşanmıştır.

Türkiye'de engellilerin iller bazında dağılımı tahminini ortaya koyan son çalışma “2011 Nüfus ve Konut Araştırması'dır.” Bu araştırmada nüfusun %6,9'u en az bir engeli olarak tespit edilmiştir.² Önemli bir orana sahip engellilerle ilgili Türkiye'deki çalışmalar sağlık ve mimari gibi alanlarla sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir bölümünü engellilerin bakım ve korunması oluşturmaktadır. Sosyal bilimler alanında ise engellilerin toplumsal rollerine, yaşadıkları dışlanma, damgalanma ve sosyal katılımlarına odaklanılmıştır³. İlk dönem engellilik alanındaki sosyolojik çalışmalar daha çok “toplumsal sapma” kavramı çerçevesinde tartışılırken sonrasında toplumsal dışlanma, ayrımcılık, damgalanma çalışmaları ile ele alınmaktadır.

Çalışmalarda temel ilgi alanının; engelli bireylerin demografik özellikleri, kentsel ortamda karşılaşılan sorunlar, erişim imkânları gibi konular üzerine yoğunlaştığı görülür. Türkiye'de engellilerin karşılaştıkları sorunları sınıflandırmak gerekirse en fazla üzerinde çoğunlukla durulan alanların “aile”, “toplumsal yaşama katılım”, “istihdam”, “ulaşım” ve “eğitim” olduğu görülmektedir. Engellilere yönelik yerel yönetim hizmetlerinde en çok erişebilirlik⁴ ve eğitim⁵ konuları ele alınmaktadır.

¹ Dikmen Bezmez, vd., *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 17-18.

² Türkiye İstatistik Kurumu. “Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2019 Mayıs” (Erişim 12 Ocak 2024).

³ Cengiz Kılıç, “Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: Bibliyometrik Haritalama”. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 5 (Eylül 2021), 1-18.

⁴ Nur Şat - Tuğçe Göver, “Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/1 (Haziran 2017), 521-541. ; Şerafettin Erten - Mehmet Aktel, «Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 11/28 (Eylül 2020), 898-912. ; Burhan Bektaş - Abdülkadir Develi, “Engelli Bireylerin Erişilebilirlik Sorunu: Destekler, Eksiklikler”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 4/3 (Ağustos 2020), 179-191. ; Adem Efe - Selim Sözer, “Herkes İçin Ulaşılabilir Bir Toplum Oluşturmada Yerel Yönetimlerin Rolü”. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences* 20/4 (Aralık 2015), 87-97. ; Adnan Söylemez, “Yerel Yönetimler ve Erişilebilir Kentler: Sağlıklı Kentler Birliği'ne Üye Belediyeler Örneği”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* 13/24 (Mayıs 2021), 78-88.

⁵ Kasım Karaman, “Hayat Boyu Öğrenme Etkinliklerinde Yerel Yönetimlerin Rolü”. *Journal of International Social Research* 9/44 (Haziran 2016), 1135-1142. ; Metin Gürek, “Yerel Yönetimlerin Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri”. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi* 42 (Nisan 2016), 131-143.

Türkiye’de 65 yaş ve üzeri nüfus sayısında hızlı bir artış görülmektedir. Bu hızlı artışın sosyal ve sağlık alanda yansımaları beklenmektedir. Halihazırda yaşlı nüfusa sahip ülkelerde uzun sürede gerçekleşen nüfusun yaşlanması süreci ülkemizde kısa sürede gerçekleşmektedir. Türkiye’de 40 yıl önce %5 civarı olan 65 yaş üzeri nüfusu şimdilerde %10’u geçmiş bulunmaktadır⁶. Önümüzdeki 30 yıl içerisinde de %20’yi aşacağı tahmin edilmektedir⁷. Yaşlı nüfusun dikkat çekici boyut kazanması kısmen yeni bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır⁸. Bunda hızla düşen doğum oranları ile artan yaşam süreleri etkilidir. Türkiye’de kadın başına kaba doğum oranı, yenilenme oranının (2,1) altına düşmüş ve 1,70 olarak kaydedilmiştir⁹. Ülkemizde yaşam beklentisi ise ortalama 77,5 olmuştur¹⁰.

1. Literatür

Yerel yönetimlerin engelli ve yaşlıların toplumsal katılımına etkisini çalışan araştırmaların azlığı, bizi bu eksikliği giderme ihtiyacına götürmüştür. Bu sebeple çalışmada, Türkiye’de engelli ve yaşlı bireylerin en fazla yaşadığı İstanbul’da bu bireylere yönelik yerel yönetim hizmetlerine odaklanma durumu araştırılacak olduğundan, alanda önemli bir boşluk doldurulmuş olacaktır. Makalenin amacı, İstanbul’da yaşayan engelli ve yaşlıların yaşam kalitelerini arttırma ve ailelerine destek olma adına yerel yönetimlerin hizmetleri çerçevesinde değerlendirmek adına sosyal politika önerileri geliştirmektir. Araştırma kapsamında İstanbul’da yaşayan engelli veya yaşlı bireylere yönelik belediyelerce sağlanan kamu hizmetleri yer almaktadır. Bu hizmetler ilgili hizmet sağlayıcıların anlatımları ve belediye raporları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Literatüre bakıldığında, Türkiye’deki yerel yönetimlerin dezavantajlı bireylere yönelik hizmetlerini değerlendirilen çalışmalar bulunmaktadır¹¹. Engelli ve yaşlılara yönelik hizmette yerel yönetimlerin rolünün tartışıldığı çalışmalar¹² bulunsa da sınırlı bir çerçevede

⁶ Türkiye İstatistik Kurumu. “Hayat Tabloları, 2020-2022” (Erişim 11 Ocak 2024).

⁷ United Nations Department of Economic and Social Affairs, “World Population Ageing, 2015” (Erişim 15 Ocak 2024).

⁸ Mehmet M Özyayın, “Yaşlı ve Ekonomi”. *Temel Gerontoloji*. ed. Ayşe Canatan - Emine Özmete (Ankara: Hedef CS Basım Yayın), 2018.

⁹ Türkiye İstatistik Kurumu. “Doğum İstatistikleri 2021” (Erişim 10 Ocak 2024).

¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu. “Hayat Tabloları, 2020-2022”

¹¹ Hatice Ay, *Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği*. (Uşak, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018). ; Cenay Babaoğlu, “Türkiye’de Anakentlerde Engellilere Yönelik Hizmetler ve Sorun Alanları”, *TESAM Akademi Dergisi* (April 2018), 79-110. ; Esra Uzunoğlu, “Engelli Bireylerin Toplumsal Yaşama Katılımında Yerel Yönetimlerin İşlevleri: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science* 91/91 (2019), 236-258. ; Filiz Tufan Emine – Çağlar Eren Ayaz, “Engelli Bireylere Yönelik Kurumsal Farkındalık: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Journal of Awareness* 4/2 (Nisan 2019), 239-248. ; Filiz Tufan Emine – Çağlar Eren Ayaz, “Engelli Bireylere Yönelik Kurumsal Farkındalık: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Journal of Awareness* 4/2 (Nisan 2019), 239-248. ; Sami Kalaycı – Aziz Alın, “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Hizmetlerde Belediyelerin Yeri: Malatya Büyükşehir Belediyesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (Kasım 2019), 663-674. ; Sultan Kavili Arap vd., “Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Şubat 2021), 139-156.

¹² Bedrettin Kesgin, “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar”. *Çağdaş Yerel Yönetimler* 23/4 (Ekim

ele alındıklarını görüyoruz. Nitekim İstanbul özelinde büyükşehir ve ilçe belediyelerinin engellilere yönelik faaliyetlerini değerlendiren çalışmalar¹³ birer ilçe ile sınırlı kalmıştır. Aksine, çalışmamızda ise İstanbul ilinin tüm ilçe belediyelerindeki engelli veya yaşlı bireylere yönelik hizmetlerime odaklanılmıştır.

Çalışmada, yerel yönetimlerin engelli veya yaşlı bireylere yönelik hizmetleri “sosyal model” ekseninde değerlendirilmektedir. Engelli veya yaşlı bireylere yönelik yaklaşım ve onlara verilen hizmetler toplumsal algıdan bağımsız değildir. Toplumda iktisat ve tıp temelli engelli veya yaşlı birey algısında “Medikal Model” karşımıza çıkmaktadır. Burada engellilik ve yaşlılık sağlıklı olmama halini ifade etmektedir. Modernleşme sonrası iktisadi faaliyetleri merkeze almış ve bu konuda yetersiz olan grupları toplumdan dışlamışlardır. Tıp açısından da biyolojik olarak yoksun bireyin patolojik durumunda kurtarılması gerektiği temel hedef olmuştur. Engelliliğe eksiklik, bozukluk ve özürlülük üzerinden yaklaşılmıştır¹⁴. Engelli, bedensel işlevlerden sapma olarak görülmektedir¹⁵. Engellilerin yaşadığı temel sorunun kaynağının esas olarak fizyolojik sınırlamalar olduğu kabul edilmiştir¹⁶. Çözümde medikal müdahaleler, protez vb. konular odağa yerleşmiştir.

Beden üzerine yapılan sonraki tartışmalar, beden algısının sosyal olarak inşa edildiği görüşünü ön plana çıkarmıştır. Böylece engelliliği ve yaşlı olmayı açıklamada, medikal modelin yanında sosyal modelde da yer almaya başlamıştır. Sosyal modelin tanımında engelli ve/veya yaşlı olma hali bedensel bir durumdan öte, toplumsal algının, çevresel organizasyonun sonucudur¹⁷. Sosyal model çerçevesinde engellilik ve yaşlılık kavramının pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan biri engelliği yeti kaybı üzerinden değil de erişim sorunu üzerinden tanımlamaktır.

2014), 1-15. ; Banu Metin, “Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/1 (Nisan 2017), 320-344.

- ¹³ Fatma Bulut, “Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Çalışmaları: Ümraniye Belediyesi Örneği”, *Akademik Matbuat* 4/2 (Aralık 2020), 41-60. ; Yasin Güleç, “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi ve İşlevi, Bağcılar Engelliler Sarayı Örneği”, *The Journal of Academic Social Science* 2/1 (Mart 2014), 486-500. 912. ; Gülcan Urhan – Sinem Arslançoç, “COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği». *Çalışma ve Toplum* 2/69 (Mart 2021), 945-980. ; Yaşar Tınar, “Yerel Yönetimlerce Yoksul, Yaşlı ve Engellilere Sunulan Sosyal Destek Hizmetleri’ne Bir Bakış: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Sosyal Çalışma Dergisi* 3/1 (Temmuz 2019), 15-27. ; Yaşar Tınar, “Yerel Yönetimlerce Engellilere Sunulan İstihdam Hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Örneği”. *Journal of Social Policy Conferences* (June 2020), 429-453. ; Serap Fırat, «Belediyelerin Engellilere Dönük Sosyal Hizmet Projeleri». *Toplum ve Sosyal Hizmet* 19.1 (Nisan 2008), 89-100.
- ¹⁴ Yener Şişman, “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7/28 (Mart 2012), 69-85.
- ¹⁵ Seda Attepe Özden, “Engellilik ile İlgili Modeller”. Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları. ed. Seda Attepe Özden - Melike Tekindal (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020).
- ¹⁶ Dorothy Roberts, “Gen Çağında Sağlığın Sosyal Erdemsizliği”. *Yeni Bir Erdeme Dönüşen Sağlığa Karşı*. ed. Jonathan M. Metz – Anna Kirkland, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017).
- ¹⁷ Bezmez vd., *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*.

Sağlık sosyolojisinde yer alan sağlık nedir sorusuna aranan cevaplar engellilik veya yaşlılığa bakışı da etkilemiştir¹⁸. Uluslararası düzeyde sağlık ve hastalıkla ilgili tartışmalar engelli kavramı için yeni bir perspektifin gelişimine ve sosyal modelin oluşum sürecinde hızlanmaya neden olmuştur. Bu süreçte engellilik veya yaşlılık kavramları, tıpkı hastalık kavramı gibi bireyin kendisiyle ilgili bir durum olmaktan daha çok toplumsal süreçlerle ilişkili olarak açıklanmaya başlanmıştır. Engelliler toplumda hakları sebebiyle mağdur edilmiş bireylerdir. Bu açıdan söz konusu bu mağduriyetleri gidermek için onların sosyal hayata katılımlarındaki engelleri ortadan kaldırma toplumun birinci ve öncelikli görevlerindedir.

Engellilik ile ilgili nedensel açıklama modellerinden biri olan sosyal modelde engelliğin inşa edilişi üzerinde durulmaktadır. Her ne kadar engellilik için fiziksel yeti kaybının temel neden olduğu kabul edilse de kişinin karşılaştığı mekânsal ve çevresel bariyerler de engellilik için önem arz etmektedir. “Sosyal modelin” yön verdiği engelli hareketleri; istihdamda, ulaşımda ve eğitim gibi temel hizmetlerde ve fırsatlara erişimde eşitlik talep etmişlerdir. Bu talepler engelli bireylerin toplumsal hayata katılımında sahip olduğu dezavantajların ortadan kaldırılmasına yöneliktir.

Sosyal modele göre, engelli ve/veya yaşlı bireylerin sahip olduğu dezavantajlılık, sosyal organizasyonların yardımı ile azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir. Sosyal yaşamda engelli ve/veya yaşlı bireylerin toplumsal katılımını ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin yaşadıkları fiziksel yeti kaybı engelli olmanın ön şartı iken, kentteki sosyalleşme alanlarının, donatıların fiziksel engellere uygun tasarlanmaması ise durumu daha da zorlaştırmaktadır. Engelli olmak, bir çeşit dayatma olarak, görülmekte ve fiziksel engeli olanı hesaba katmadan yol, kaldırım ve merdiven yapmadan başlanmaktadır. Söz konusu toplumsal engeller kaldırıldığında, belki bazı engeller tamamen ortadan kalkmayacaktır ancak engelli olmanın verdiği kısıtlılıklar azaltılacaktır.

Sayılan temel sorunlar da dikkate alınarak, makalenin temel problemi, “kentte yaşayan engellilere hizmetlerin yönetim ve koordinasyonunda yerel yönetim mi yoksa merkezi idare mi öncelik almalıdır?” çerçevesinde ele alınmıştır. Bu değerlendirme İstanbul ili ilçe belediyelerinin engellilere yönelik hizmetleri ile sınırlıdır. Ayrıca ilçe belediyelerinin engellilere yönelik hizmetler, hizmet sağlayıcılarının perspektifi ve belediye raporları ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, yerel yönetimlerin engelli ve yaşlılara yönelik hizmetleri “sosyal model” ekseninde değerlendirilmektedir. Makalenin önemi İstanbul’daki ilçe yerel yönetimlerinin engelli ve yaşlı bireylere yönelik hizmetleri sosyolojik perspektifle değerlendirilmesidir. Makale, İstanbul’da ilçe yerel yönetimlerinin engelli ve/veya yaşlı bireylere ilişkin bakış açısı ortaya koyarak alana mütevazı bir katkı sunmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

İstanbul’da yerel yönetimlerin engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik hizmetlerinin sosyolojik açıdan bütüncül olarak değerlendirilen bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni var olanla ilgili bilginin

¹⁸ Elif Çelik, “Onuncu Yılda Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7/1 (Temmuz 2016), 219-246.

yanı sıra yeni sorulara ulaşmaya imkân tanımaktadır. Bu desenle, çoklu bilgi kaynakları kullanılarak, yaşamın gerçekliğini derinlemesine kavrama imkânına kavuşulmaktadır¹⁹. Derinlemesine kavrayışa ihtiyaç duyulan kentte yaşayan engelli ve yaşlı bireylere yönelik hizmetlerin mevcut durumu fenomenolojik nitel araştırma deseniyle incelenmiştir. Bu desen araştırmanın sonucunda betimleme yapabilmeye ve araştırmacının oluşturduğu tema ve kategorilere analiz edebilmeye imkân vermektedir²⁰. Bu araştırmada, elde edilen veriler betimlenerek, geliştirilen temalar çerçevesinde analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları İstanbul ilinde sekiz ilçe belediyesinde engelli ve/veya yaşlı bireylere hizmet verenlerden elde edilmiştir. Araştırmada, bu ilçelerin engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik belediye hizmetleri ele alınmıştır. Araştırma Türkiye’de nüfusun ve dolayısıyla engelli ve/veya yaşlı bireylerin en çok yaşadığı İstanbul ilinde yapılmıştır. Bu çerçevede çalışma, araştırmacının temel problemi doğrultusunda bilgiye erişmek amacıyla Kadıköy, Şişli, Maltepe, Beşiktaş, Üsküdar, Fatih, Bakırköy ve Eyüp ilçelerinde yapılmıştır. İstanbul’u temsil edebileceği düşünülen ilçe belediye yetkilileri ile yapılan görüşmelerde çalışmaya katılmayı kabul eden bu sekiz ilçe çalışanları ile araştırma yapılmıştır. Kadıköy, Şişli ve Maltepe ilçelerinden üçer, Beşiktaş ilçesinden iki, Üsküdar, Fatih, Bakırköy ve Eyüp ilçelerinden birer katılımcı çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilme kriteri İstanbul’un ilçe belediyelerinin engelli veya yaşlılara hizmet birimde çalışıyor olmaktır. Araştırmacının çalışma grubu, engelli ve/veya yaşlı bireylerle fazla zaman geçirdiğinden dolayı bu birimlerdeki görevliler oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların beşi, ilçe belediyelerinde hizmet birimlerinde amir; 10’u ise hizmet sağlayıcısı pozisyonunda yer almaktadırlar. Hizmet sağlayıcılarının sekizi sağlık çalışanı (üç sosyal hizmet uzmanı, üç hemşire, bir doktor, bir psikolog); ikisi sosyolog pozisyonunda yer almaktadır. Katılımcıların ilçe belediyelerinin engellilere yönelik hizmetleri konusunda yeterli bilgiye sahip oldukları düşünülmektedir. Çünkü bu katılımcılar, ilçede yaşayan her zümreden engelli ve ailesi ile temasta olan bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılar, sorulan sorulara içtenlikle cevap vermişlerdir.

Katılımcılar sorulan soruları samimiyetle cevapladıkları düşünülmektedir. Katılımcılar, dokuzu erkek, altısı kadın olmak üzere toplamda 15 bireyden oluşmaktadır. Katılımcıların sekizi 40 yaş altı iken; yedisi 41 - 60 yaş grubunda, yer almaktadır. Derinlemesine görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde ilçe belediyelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak katılımcılara kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Katılımcıların üçte biri ilçe belediyelerinde engelli ve yaşlılara hizmet birimlerinde amirlerden; üçte ikisi ise ilçe belediyelerinde ilgili birimlerde hizmet sağlayıcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların görüşlerine, metinde önceden oluşturulan ve Tablo 1’de ayrıntıları verilen, kodlar şeklinde belirtilerek atıf yapılmıştır.

¹⁹ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021).

²⁰ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

KOD	Cinsiyet	Yaş	Meslek
K1	Erkek	40	Psikolog
K2	Erkek	32	Sosyal Hizmet Uzmanı
K3	Kadın	27	Sosyolog
K4	Kadın	34	Sosyal Hizmet Uzmanı
K5	Erkek	57	Yönetici
K6	Kadın	45	Sosyolog
K7	Erkek	41	Sosyal Hizmet Uzmanı
K8	Erkek	45	Yönetici
K9	Erkek	40	Yönetici
K10	Erkek	45	Yönetici
K11	Kadın	35	Hemşire
K12	Erkek	40	Yönetici
K13	Erkek	60	Doktor
K14	Kadın	40	Hemşire
K15	Kadın	42	Hemşire

Araştırmanın bulgularına görüşme tekniğiyle ulaşılmıştır. Görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış form, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacı formu, ön saha araştırma ve gözlemleri ile birlikte alan yazınından yararlanılarak oluşturulmuştur. Görüşmelerde İstanbul'da, ilçe belediyelerinin engellilere yönelik hizmetleri sorulmuştur. Araştırma sürecince yapılan gözlemler ve doküman incelemeleri ile çalışma güçlendirilmiştir. Doküman analizi sürecinde, gözlem ve görüşmelerden oluşan birden fazla veri kaynaklarından da yararlanılması araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğine katkı sağlamıştır.

Çalışma yapılacak ilçe belediyelerinden izin alındıktan sonra veri toplama sürecine başlanılmıştır. Öncelikle Kadıköy ve Maltepe ilçelerinde pilot uygulama yapılmıştır. Sonra diğer ilçelerle çalışmaya devam edilmiştir. Araştırma etik kurallar çerçevesinde görüşme öncesi katılımcı onayı alınmıştır. Görüşmelerin tamamı araştırmacı tarafından yapılmıştır. Bu durum görüşmeler arasında bağlantı ve konu bütünlüğü açısından önemli bir avantaj sağlamıştır. Görüşmeler ilçe belediyelerinde ya da onların çeşitli merkezlerinde yapılmıştır. İlçe belediye personelleriyle çalışma saatleri içerisinde yapılan görüşmeler, ilçede rutin işleyişi aksatmamak için yarım saatle sınırlı bir sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonunda elde edilen verilerin analizinde betimsel içerik analizine başvurulmuştur. Bu süreç görüşmelerin ses kayıtlarının deşifresi ile başlanmıştır. Araştırmacı tarafından bire bir çözümlenmesi yapılan görüşmelerden kod, kategori ve temalar elde edilmiştir. Kategori ve temalardan hareketle ortaya çıkarılan bağlam çerçevesinde temalar başlığı altında veriler

analize edilmiştir²¹ Süreçte katılımcılara ait alıntılar, araştırmacı tarafından oluşturulan kod adla çalışmada kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Engelli ve/veya Yaşlı Bireylere Yönelik Hizmetler Yerelden Yönetilmelidir.

Kentlerde yaşayan engelli ve/veya yaşlı bireyler açık veya örtük bir şekilde sosyal dışlanma yaşayabilmektedir. Kette önemli bir “aktör” olan bu bireylerin, kentsel kamusal alana aktif katılabilmeleri için bir miktar desteğe ihtiyaç duymaktadır. Engelli ve/veya yaşlı bireylere destek mekanizmasında formel ve enformel destek unsurlarının beraber işlediği gerçeğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sosyal desteğin geleneksel anlamda en fazla verildiği yerlerin başında aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri gelmektedir. Zamanla bu kurumlarda yaşanan gerilemenin bir yansıması olarak kamu kuruluşlarına daha fazla görev ve sorumluluk düşmektedir.

Kentsel alanlarda engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik kamunun verdiği hizmetler başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığının ilgili birimleri olmak üzere, varsa büyükşehir belediyeleri, il ve ilçe yerel yönetimleri aracılığı ile verilmektedir. Bu noktada devlete ait merkezi ya da yerel yönetim örgütlenmeleri sağlık, sosyal ve ekonomi temelli destekleri kentli vatandaşa iletmektedir. Burada bu hizmetleri sunmada hangi birimin daha başarılı olabileceği tartışılmaktadır²². Literatürde dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerin yerelden yürütülmesi gerektiğini savunan çalışmalar bulunmaktadır²³.

Genelde bakanlık merkezli sosyal politikalarla hizmetlerin plan ve programı yapılırken uygulamalar için yerel karar mekanizmaları önelemektedir. Kentlerde organizasyonel yeteneği çok olan belediyeler sosyal hayata gereken politika ve uygulamalar yapılmaktadır. Araştırmaya katılanların tamamı engellilere yönelik hizmetlerde belediyeler daha aktif rol alması gerektiğini ve konunun onların organizasyonu ile yapılması gerektiğini belirtmektedirler. Katılımcılardan biri, engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmetlerde yerel yönetimleri daha aktif kılma konusunun sosyal politikanın ana gündemlerinden olduğunu belirtmektedir (K6). Diğer katılımcı, engelli ve/vaya yaşlı bireylere yönelik hizmetler hem bakanlık hem de belediyeler tarafından verildiğini ancak belediyelere ait yetkilerin artırma çalışmalarından söz etmektedirler (K3). Evde bakımla ilgili her belediyenin yapmak istediğini, Sağlık bakanlığının da bunu desteklediğini hatta evde bakım hizmetlerinin yürütülmesini belediyelere devretmek istediği ifade edilmektedir (K11). Kaynak ve personel eksikliklerinin giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

²¹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*.

²² Hamza Kurtkapan, *Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği*. (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

²³ Yusuf Genç – İsmail Barış, “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 2/32 (2019), 95-117.

Türkiye’de büyükşehirlerde bakım hizmetleri çoğunlukla aile, akraba bağları üzerinden karşılanmaktadır. Sosyoekonomik durumu iyi olan ailelerde bakım hizmetlerinde özel sektörden bakıcı hizmeti almaktadır. Yanı sıra sivil toplum kuruluşları bakımda yardımcı olmaktadır. Engelli bakımında kamuya önemli görevler düşmektedir. Kamu kuruluşları bu hizmetleri ilgili bakanlıklar ve belediyeler üzerinden yerine getirmektedirler. Bu konuda yetki kimde olması gerektiği önemli bir tartışma alanıdır. Araştırmaya katılımcılar engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik hizmetlerin belediyelerce organize edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Buna çeşitli gerekçeler ileri sürmüşlerdir. En önemlisi belediyelerin engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik ihtiyaçları daha hızlı tespit etmesini belirtirler. Hizmetleri yerinde ve zamanında ihtiyaçları karşılayabilir. Katılımcılardan biri belediye yetkilileri halkla daha fazla içli dışlı olmalarının (K8) sağladığı avantajı, diğeri vatandaşların belediyeyi kendilerine daha yakın bulma (K14) avantajını buna gerekçe göstermektedir. Bu avantajlar belediyelere engelli ve/veya yaşlı vatandaşların ihtiyaç tespiti ve çözüm noktasında pozisyon almalarına yardımcı olmaktadır. Vatandaşın hesap sorma ve erişebilme avantajı da bu yetkinin yerel yönetimlerde olmalıdır.

Belediyelerin engelli ve/veya yaşlı bireylerin ve ailelerinin sorunlarının tespitinde ve çözümünde etkin hareket edebilme özelliğine vurgulanmıştır. Katılımcılardan biri, belediyelerin pratik ve hızlı aksiyon alması da yetkide yerele öncelik vermenin nedeni olarak görmektedir (K10). Aynı katılımcı, engelli ya da yaşlı bakımı gibi konularda ilçe belediyelerinin daha hızlı çözüm üretebileceği belirtilmiştir. Belediye yönetimi yapılacak hizmet taahhüdü ve hizmetlerin yerine getirilmesi konusunda denetlenmeye açıklığı engellilere yönelik hizmetlerde daha fazla görev ve sorumluluk alması gerektiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılardan birisi, belediye ile vatandaşların yakın temasta olmaları nedeniyle, kendilerine daha yakın gördüğünü belirtmiştir (K5).

Bahsedilen gerekçelere ek olarak engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik sosyal hizmetlerin organizasyonunda belediyelerce yapılmasının gerekçesi arasında kentteki bireyleri daha iyi tanımaları gösterilmiştir. Katılımcıların biri engelli bakımında en küçük yerel bölgeden organize edilmesi önemli olduğunun altını çizmiştir.

“Her şeyin başı organizasyon... Yurt dışında şunu gördüm: Merkezi yapılar bu konuda çok başarılı olmuyorlar. Türkiye’de de öyledir. İstanbul’un gerçekleri ile Türkiye’nin diğer illerindeki gerçekler çok farklı dolayısıyla merkezi otorite tüm Türkiye’yi kapsayan kurallar ortaya koyduğu zaman olmuyor. Bunu yurtdışında da gördük; onun için bunu hep en küçük birimde organize etmeye çalışmışlar. En yerel, en küçük birimin bu konudaki organizasyonu üstlenmesi lazım çünkü o birim o kişileri birebir tanıyor. Tanışıklıktan dolayı bu organizasyonu yapmak çok daha kolaydır. Bunların en küçük yerel birimler tarafından o yerelde yaşayan kişiler için organize edilebiliyor olması lazım. O olduğu zaman daha başarılı oluyor...” (K12).

Bazı katılımcılar engellilere hizmetin yerelden yönetilmesinin gerekçesi olarak onların daha fazla inisiyatif alabilmelerini, göstermektedir. Yerel yönetimlerin engellilere hizmet-

te mevcut yaşsal sınırlılıkları aşabilme kabiliyetlere sahiptir. Bu durum yerel yönetimlere “sorun çözümede pratik kamu kurumu” özelliğini kazandırmaktadır. Katılımcılardan biri, engellilerin sosyal destek ihtiyacının tespitinde belediyelerin, bakanlık yetkililerine göre daha esnek davranabildiğini belirtmektedir. Örnek olarak bakanlığın aileye sosyal yardımda belirlediği gelir seviyesinin üzerinde olan ailelere yardım yapamazken, belediyenin bu konuda biraz daha insiyatif alabildiğini söylemektedir. Aynı katılımcı, yaşlı engelli için yaş sınırlamasında 63 olan yaşlı engelliye belediyenin yardımcı olmasının daha kolay olduğunu belirtmektedir (K9). Belediye personeli halkla iç içe yaşadığından, engelli vatandaşların temel ihtiyaçlarını zamanında ve yerinde tespiti konusunda avantajlıdır. Ancak engelli bakımında maliyet fazlalığı konusu belediyeleri zorlamaktadır. İlçe belediyelerinin finansal kısıtlılığına dikkat çekilmektedir (K15).

3.2. Belediyeler Engelli ve Yaşlı Bireylere Evde Bakım ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri

Belediyelerin engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik hizmetleri kendi içerisinde kategorize edilecek olursa; evde bakım, engelli veya yaşlının sağlığına destek ve koruyucu hekimlik kapsamında hizmetler diye üç grupta değerlendirilebilir. Belediyelerin evde bakım hizmetlerinde, kuaför, tırnak kesimi, eve yemek, yatak banyosu ve sağlık bilgisi hizmetleri yer almaktadır. Doktor muayenesi ve hemşirelik hizmetleri engelli sağlığı destek hizmetleri iken; eğitim, bilgilendirme ve danışmalık hizmetleri ise koruyucu ve bilgilendirici sağlık hizmetleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Belediyelerin engelli ve yaşlı bireylere yönelik hizmetleri arasında evde bakım hizmeti başta gelmektedir. Bu hizmetler için kullanılan kavramların yerli yerinde kullanılması gerekmektedir. Katılımcıların bir kısmında bakım denildiğinde sadece “sağlık bakımı” akla geldiğini ifade etmektedirler. Burada engelli veya yaşlı bakımı denildiğinde, sağlık bakımına yakın anlam yüklenmektedir. Bazı katılımcılar, “evde bakım” ile evde yardımcı sağlık hizmetleri” arasındaki farklılığa dikkat çekmektedirler²⁴. Bu hizmetler belediyelerde farklı birimlerce yürütülmektedir. Evde yardımcı sağlık hizmetleri daha ziyade Sağlık Müdürlüklerince, evde bakım ise sosyal işler müdürlükleri aracılığıyla yürütülmektedir. Belediyelerin evde bakım hizmetlerini anlatan katılımcı, belediyenin kuaför, tırnak kesimi, eve yemek, yatak banyosu ve sağlık bilgisi hizmetlerinden söz etmektedir (K2). Diğer bir katılımcı, evde bakımla eve gönderilen temizlik hizmetinin kastedildiğini söylemektedir (K13).

Katılımcıların bazıları, belediyelerin evde bakım hizmetlerinin ailelere destekte önemli bir yer tuttuğunu ifade etmektedirler. Yerel yönetimler bu hizmetlerle evde bakım hizmeti veren ailelerin yanında onlara destek vermektedirler. Çalışılan belediyeleri çoğunda evde bakım hizmeti bulunmaktadır. Yine de katılımcılar, engelli veya yaşlıların evde bakımı konusuna belediyelerin daha fazla önem vermesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bir katılımcı, kendi belediyelerde evde yaşlı bakım hizmetindeki eksikliği ifade etmiştir (K5).

²⁴ Hamza Kurtkapan, *Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği* (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017).

Engelli ve yaşlı evde bakım hizmetleri ile ilgili belediye projesinden söz edilmiştir (K7). Sınırlı sayıda olan bu hizmetler hızla yaygınlaşmaktadır:

Belediyelerin engelli ve/veya yaşlıya evde bakım hizmetleri sayesinde bakım ihtiyacı olan ve ona bakım verenlerle kurulan iletişimle onların sosyalliklerine de katkı sağlanmaktadır. Engelli ve/veya yaş bireyler belediye çalışanıyla sohbet imkânına kavuşması onlara fiziksel destek olmanın yanı sıra psikososyal açıdan da destek imkânı sağlamaktadır.

İstanbul'un bazı ilçelerinde engelli ve/veya yaşlı bireyler için gündüz bakım merkezlerinin açıldığına ve onlara evde bakım verenlerin sosyalliklerine katkı sağlandığını görmekteyiz. Bu çerçevede gündüz bakım merkezlerinin ailede diğerlerinin de sosyalleşmelerine dolaylı katkısını görebilmekteyiz. Kentsel yaşam, bireyselliğin arttığı, aile akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin azaldığı yaşam biçimidir. Hanesinde yalnız bırakmayacağı engellisi ile birlikte kalmak zorunda olan aileler için engelli bireyi haftanın belirli günlerinde bırakabileceği emin ve güvenilir mekânlara ihtiyaç vardır. Bundan dolayı yerel yönetimlerin engelli ve/veya yaşlı bireylere hizmet veren gündüz bakım merkezleri açmalı ve bunları mahalle düzeyinde yaygınlaştırmalıdır.

3.3. Engelli ve Yaşlı Bireylere Yönelik Hizmetlerde İş Birliği ve Koordinasyon Gerekliliği

Kentte engelli ve yaşlılara yönelik yukarıda bahsedilen hizmetler birden fazla ve farklı kamu kurumu tarafından da verilmektedir. Aile bakanlığı, Sağlık bakanlığı ve İBB ile ilçe belediyesi hizmet vermektedir. Kurumlar arasında koordine gerekmektedir. Bu koordinasyonun bir ucunda muhtarlık ve bakanlığa ait birimler; diğer ucunda ise büyükşehir ve ilçe belediyeleri yer almalıdır. Koordinasyona ilçe belediyesindeki engellilere hizmet birimleri arasında başlanmalıdır. İş kolları arasında aksaklıkların azaltılması adına bu koordinasyon çok önemlidir. Aynı ilçe sınırları içerisinde engelliler yönelik benzer hizmetleri veren farklı kamu kuruluşları arasında koordinasyon için iyi bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Katılımcıların tamamı hizmet veren bu birimler arasındaki koordinenin belediye tarafından yapılması gerektiğini söylemektedir. Buna belediye çalışanlarının vatandaşla diğer kurumlara göre daha fazla etkileşimde olduğunu gerekçe göstermektedirler.

Aynı ilçe içerisinde farklı kamu kuruluşları arasında koordinasyon, engellilere verilen hizmette kalite ve çeşitliği arttıracaktır. İş birliği aynı zamanda iyi örnekliklerin yaygınlaşmasına ve rekabetle daha iyi ve kaliteli hizmetleri vermeye kadar pek çok noktada olumlu etkisi olacaktır. Katılımcılarda birisi, İstanbul'da ilçe belediyelerinin hizmette rekabetinden söz etmektedir. Örnek olarak engellilere ve yaşlılara yönelik kuaför hizmetinin yapanlar, bunu anlattığını ve diğer belediyelerden de bu hizmetin kendilerinde neden olmadığını sorgulandığını ifade etmektedir. Katılımcı rekabetin yerel yönetimlerce engellilere yönelik hizmetlerin çeşitliliğine ve kalitesine katkı sağlayacağını ifade etmektedir (K1).

Belediyeler birbirlerinden iyi uygulama örneklerini taklit ederek yeni hizmetler başlatıyorlar. Bu çerçevede koordinasyon faaliyetleri engellilere yönelik hizmetleri yaygınlaştırmada işlevsel oluyor.

“Başka belediyelerle koordinasyon önemsiyoruz, (engelli ve/veya) yaşlılara yönelik hizmetlere yönelik çalışmaları koordine eden bir kurul olabilir. Belediyelerin koordinasyon olabilecektir. Her sosyal destek biriminden görevliler ayda bir araya geliyorlar. Biz neler yapıyoruz, sosyal hizmet alanında siz neler yaptınız; örneğin bir engelliler alanında şunu yapıyoruz, tartışılıyor. Herkes tartışılıyor, eğer iyiye diğer belediyelerde yapmayı istiyor. Hizmetlerin yaygınlaştırılması için bir araya gelmek önemli.” (K3)

Katılımcılardan bazıları, ilçelerinde yapılan hizmetleri diğer belediyelerden gelenlerin örnek alıp kendi ilçelerinde de uyguladıklarını söylediler. Ayrıca bu durum engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik hizmetlerde çeşitlenmeye yaradığı ifade edilmektedir. Zira katılımcı ulusal kanalla çıktıklarını, yaptıkları hizmetten dolayı başka illerden gelip, gezip görüp fotoğraf çektiklerini ve bizim hizmetlerinin benzerini kendi belediyelerinde yapacaklarını söylediklerini belirttiler (K4).

Belediyelerde engelli ve yaşlı bireylere yönelik hizmetler, sosyoekonomik ve demografik duruma göre değişmektedir. Katılımcılar, engelli ve yaşlı bireylere hizmette İstanbul Büyük Şehir Belediyesinde de benzer hizmetleri olduğunu ancak koordinasyon eksikliğinden dolayı bu hizmetlerin daha az kişiye ulaştırıldığını söylemektedirler. Hizmetlerin koordinasyonunda ilçe belediyelerine sorumluluk düşmektedir. İlçede birimler arası koordinasyonun iş birliği ve rekabeti; bu durumun da engelli ve yaşlı bireylere verilen hizmetlerin kalite ve çeşitliliğini arttıracığı söylenebilir.

Sonuç

Kentsel alanlarda yaşlı ve engellilere yönelik kamunun verdiği hizmetler başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığının ilgili birimleri olmak üzere, varsa büyükşehir belediyeleri, il ve ilçe yerel yönetimleri aracılığı ile verilmektedir. Sosyal politikanın önemli tartışmalarından biri olan hizmetlerin merkezden mi yoksa yerelden mi yönetilmesi tartışmasında yerelden yana bir tavır almak gerekebilir. Araştırmada engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik hizmetlerde yerel idarecilere daha fazla yetki verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada hizmetlerin yerelden idaresi gerekliliği için çeşitli gerekçeler tespit edilmiştir. Bunlar arasında belediyelerin vatandaşların ihtiyaçlarını daha hızlı tespit etmesi ile vatandaşın belediyeyi kendine yakın bulması başta gelmektedir. Vatandaşın belediyelerden hesap sorma ve belediye yetkililiklerine daha kolay erişebilme avantajı ile Belediye yönetiminin yapılacak hizmet taahhüdü ve denetlenmeye açıklığı diğer gerekçelerdendir. Ancak engelli ve/veya yaşlı bakımında maliyet fazlalığı konusu belediyeleri zorlamaktadır. İlçe belediyelerinin finansal kısıtlılığı da bu zorluğu tetiklemektedir.

Yerel yönetimlerle ilgili geliştirilen önerilerin başında, öncelikle aktif yaşlılara aktivite çeşitliliği sağlaması adına daha çok sosyal yaşam mekanları açılması olabilir. Zira bu mekanlar aracılığıyla yaşlıların deneyimlerinden yararlanma adına imkanlar ve alternatifler sunabilmektedir. Araştırmada bu merkezlerin kentte yaşayan yaşlıların sosyal, kültürel faaliyetlerinin çeşitlenmesinde önemli işlevleri tespit edilmiştir. Belediyelerin bahsi geçen merkezleri yaygınlaştırarak, yaşlıların faal olabilecekleri alanlar açabillirler. Kentte dezavantajlı bireylerin sayısı ve toplumsal hayata katılım talepleri arttıkça engelli veya yaşlı bireylere hizmet sağlayan belediyeye ait merkezlere olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu ve benzeri merkezlerin artırılması konusunda yerel yönetimlerce daha fazla sorumluluk düşmektedir. Ayrıca aynı ilçe içerisinde engelli ve/veya yaşlı bireylere yönelik hizmet veren farklı kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon, hizmetlerdeki çeşitliği ve kaliteyi arttıracığı söylenebilir.

Kaynakça | References

- Arap, Sultan Kavili. vd. “Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/1 (Şubat 2021), 139-156. <https://doi.org/10.18506/anemon.819308>
- Attepe Özden, Seda. “Engellilik ile İlgili Modeller”. *Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları*. ed. Seda Attepe Özden - Melike Tekindal. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Ay, Hatice. *Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Uşak, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Babaoğlu, Cenay. “Türkiye’de Anakentlerde Engellilere Yönelik Hizmetler ve Sorun Alanları”. *TESAM Akademi Dergisi* (April 2018), 79-110. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.419241>
- Bektaş, Burhan – Develi Abdülkadir. “Engelli Bireylerin Erişilebilirlik Sorunu: Destekler, Eksiklikler”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 4/3 (Ağustos 2020), 179-191.
- Bezmez, Dikmen vd. *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Bulut, Fatma. “Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Çalışmaları: Ümraniye Belediyesi Örneği”. *Akademik Matbuat* 4/2 (Aralık 2020), 41-60.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.
- Çelik, Elif. “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (Temmuz 2016), 219-246. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.239943>.
- Efe, Adem – Sözer, Selim. “Herkes İçin Ulaşılabilir Bir Toplum Oluşturmada Yerel Yönetimlerin Rolü”. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences* 20/4 (Aralık 2015), 87-97.
- Emini, Filiz Tufan – Ayaz, Çağlar Eren. “Engelli Bireylere Yönelik Kurumsal Farkındalık: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Journal of Awareness* 4/2 (Nisan 2019), 239-248. <https://doi.org/10.26809/joa.4.018>
- Erten, Şerafettin – Aktel, Mehmet. “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 11/28 (Eylül 2020), 898-912. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.691690>
- Fırat, Serap. “Belediyelerin Engellilere Dönük Sosyal Hizmet Projeleri”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 19/1 (Nisan 2008), 89-100.
- Genç, Yusuf – Barış İsmail. “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 2/32 (2019), 95-117. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2745>
- Güleç, Yasin. “Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi ve İşlevi, Bağcılar Engelliler Sarayı Örneği”. *The Journal of Academic Social Science* 2/1 (Mart 2014), 486-500. 912. <https://doi.org/10.16992/ASOS.105>
- Gürek, Metin. “Yerel Yönetimlerin Engellilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri”. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi* 42 (Nisan 2016), 131-143.
- Kalaycı, Sami – Alın, Aziz. “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Hizmetlerde Belediyelerin Yeri: Malatya Büyükşehir Belediyesi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 22/2 (Kasım 2019), 663-674. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.633505>

- Karaman, Kasım. “Hayat Boyu Öğrenme Etkinliklerinde Yerel Yönetimlerin Rolü”. *Journal of International Social Research* 9/44 (Haziran 2016), 1135-1142. <https://doi.org/10.17719/jisr.20164420182>
- Kılıç, Cengiz. “Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: Bibliyometrik Haritalama”. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 5 (Eylül 2021), 1-18. <https://orcid.org/0000-0003-1640-0132>
- Kesgin, Bedrettin. “Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar”. *Çağdaş Yerel Yönetimler* 23/4 (Ekim 2014), 1-15.
- Kurtkapan, Hamza. *Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Metin, Banu. “Engellilere Yönelik Sosyal Politikalarda Yerel Yönetimlerin Rolü: Keçiören Belediyesi Örneği”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/1 (Nisan 2017), 320-344.
- Özaydın, Mehmet M. “Yaşlı ve Ekonomi”. *Temel Gerontoloji*. ed. Ayşe Canatan - Emine Özmete, 27-42. Ankara: Hedef CS Basım Yayın, 2018.
- Söylemez, Adnan. “Yerel Yönetimler Ve Erişilebilir Kentler: Sağlıklı Kentler Birliği’ne Üye Belediyeler Örneği”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* 13/24 (Mayıs 2021), 78-88. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.886650>
- Şat, Nur - Göver, Tuğçe “Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/1 (Haziran 2017), 521-541. <http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.287902>
- Şişman, Yener. “Özürüllük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7/28 (Mart 2012), 69-85. <https://doi.org/10.21560/spcd.74554>
- Roberts, Dorothy. “Gen Çağında Sağlığın Sosyal Erdemsizliği”. *Yeni Bir Erdeme Dönüşen Sağlığa Karşı*. ed. Jonathan M. Metzl – Anna Kirkland. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Tınar, Yaşar. “Yerel Yönetimlerce Yoksul, Yaşlı Ve Engellilere Sunulan Sosyal Destek Hizmetleri’ne Bir Bakış: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *Sosyal Çalışma Dergisi* 3/1 (Temmuz 2019), 15-27.
- Tınar, Yaşar. “Yerel Yönetimlerce Engellilere Sunulan İstihdam Hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Örneği”. *Journal of Social Policy Conferences* (June 2020), 429-453. <https://doi.org/10.26650/jspc.2020.78.0011>
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2019 Mayıs”. Erişim 12 Ocak 2024. https://www.aile.gov.tr/media/6598/bu-lten_mayis2019_20190624-1.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Doğum İstatistikleri 2021”. Erişim 10 Ocak 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547>
- Türkiye İstatistik Kurumu. “Hayat Tabloları, 2020-2022”. Erişim 11 Ocak 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tabloları-2020-2022-49726>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. “World Population Ageing, 2015”. Erişim 15 Ocak 2024. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf
- Urhan, Gülcan – Arslançoç, Sinem. “COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika Ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği”. *Çalışma ve Toplum* 2/69 (Mart 2021), 945-980.
- Uzunoğlu, Esra. “Engelli Bireylerin Toplumsal Yaşama Katılımında Yerel Yönetimlerin İşlevleri: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği”. *The Journal Of Academic Social Science* 91/91 (2019), 236-258. <https://doi.org/10.16992/ASOS.14888>
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 12. Basım, 2021.

Narrative, Practice and Reality: Historical Criticism of Ümit Kurt's Book *Antep 1915* as a Diaspora-oriented Narrative

Yücel Karadaş | 0000-0003-4035-480X | karadas@gantep.edu.tr

Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Gaziantep, Türkiye

 <https://ror.org/020vvc407>

Abstract

This article consists of three sections. First of all, the narrative that Armenians, who live in Western countries as a community who suffered from deprivations while migrating, have built out in the diaspora about the causes and processes of the migration has been described. Second, the criticism on the description of this narrative by Mr. Ümit Kurt, in his work *Antep 1915* which radically verifies the narrative without interrogating its validity, that attempts to reveal the factual practice likewise has been made. In the end, the fact that the life practices of Armenians in Antep mostly invalidates the arguments built out by the narrative by the memoirs of the Armenians concerning their life experiences in Antep whom Mr. Enç, as a personal witness of the migration process, encountered in the United States in his lifetime has been emphasized. Thereby, Mr. Ümit Kurt has radically adopted the narrative, that a diaspora community has produced to persevere in the diaspora, which sometimes distorts historical factuality disregarding historical documents and oral history narratives and also some more evidence. Therefore, Mr. Ümit Kurt has tried the harmonize the factuality with the narrative. In this article, a critical analysis of Kurt's book has been made in the light of historical documents. In addition, the information expressed in the book has been compared with the lived experiences of Armenians in both Antep and the United States, which Mitat Enç conveys in two works (*Unending Night*; *Manly Talks*).

Keywords

Migration, Antep Armenians, Diaspora, Ümit Kurt, Mitat Enç

Citation

Karadaş, Yücel. "Narrative, Practice and Reality: Historical Criticism of Ümit Kurt's Book *Antep 1915* as a Diaspora-oriented Narrative". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 90-114.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.5>

Article Information

Date of Submission	07.01.2024
Date of Acceptance	25.032024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Anlatı, Pratik ve Gerçek: Diaspora Temelli Bir Anlatı Olarak Ümit Kurt'un "Antep 1915" Kitabının Tarihsel Eleştirisi

Yücel Karadaş | 0000-0003-4035-480X | karadas@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Gaziantep, Türkiye

 <https://ror.org/020vvc407>

Öz

Bu makale üç kısımdan oluşmaktadır. İlk, göç ederken mağduriyet yaşayan bir topluluk olarak Batılı ülkelerde yaşayan Ermenilerin diasporada göç sebepleri ve süreçlerine dair oluşturdukları anlatının bir tasviri yapılmıştır. İkinci olarak, Ümit Kurt'un Antep 1915 çalışmasında bu anlatıyı hiç sorgulamadan hatta en radikal haliyle sahiplenerek gerçek pratiği bu anlatı üzerinden betimlemeye çalışmasının eleştirisi yapılmıştır. En sonunda, Gaziantep'te Ermenilerin şehirdeki yaşayışlarının; yaşadıkları göç sürecinin canlı tanığı olan Mitat Enç'in ABD'de karşılaştığı Ermenilerin, oluşturulan anlatıdan hareketle kurdukları argümanları, kendi geçmiş yaşam deneyiminden hareketlere çoğunlukla geçersizleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla Ümit Kurt, bir diaspora topluluğunun, diasporada tutunmak için bazen gerçekleri çarpıtarak ürettiği anlatıyı, tarihsel belgeleri, sözlü tarih anlatılarını ve daha birçok kanıtı görmezlikten gelerek en radikal haliyle sahiplenmiş ve gerçekliği anlatıya uydurmaya çalışmıştır. Bu makalede tarihsel dökümanların ışığında Kurt'un kitabının eleştirel bir analizi yapılmıştır. Ayrıca kitapta ifade edilen bilgiler, Mitat Enç'in iki eserinde (Bitmeyen Gece; Selamlık Sohbetleri) aktardığı hem Antep'teki hem de ABD'deki Ermenilerle ilgili yaşanmışlığa dayalı deneyimlerle karşılaştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Göç, Antep Ermenileri, Diaspora, Ümit Kurt, Mitat Enç

Atıf Bilgisi

Karadaş, Yücel. "Anlatı, Pratik ve Gerçek: Diaspora Temelli Bir Anlatı Olarak Ümit Kurt'un "Antep 1915" Kitabının Tarihsel Eleştirisi". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 90-114. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.5>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	07.01.2024
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Tarafalı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Giriş

Ümit Kurt's book named "Antep 1915- Genocide and its Perpetrators" has been debated and interrogated a great deal, especially in Gaziantep, which has been produced as an outcome of intensive work conducted in the Armenian archives located in various cities around the world, unfortunately, could not own prime objectivity that could have overshadowed the intensive labor. The labor that has been sacrificed for the book has become null and void to a certain extent. In fact, the book could have supplemented the missing element concerning the conception of the traumas experienced by Armenians in Turkey in 1915. The work by a historian, who has preserved the prime target of being objective on/ in relation to Armenian archives that have been dismissed and disregarded by institutional official historians in Turkey, could have made a productive contribution to our intellectual life. The existing resources and references have been attained and the endeavor to access them has been attempted and a great many of time has been spent, however, the book prepared by fellow Ümit could not meet the gap full of missing pieces.

We could support this argument for a variety of reasons. First of all, a conception of generalized nature cannot be produced concerning the clash based on the literature of a sector that is one of the parties in the conflict. In the end, it is not a proper logical inference to argue that the real expression of one of the sides could be the factual conception of the universal. The main database for the ground of Mr. Kurt's work is the Armenian archives. Other references constitute a kind of adorning effect, that is they do not have much relevance to the real narrative concerning Antep. Another base of reference is an interview with the grandchildren of Ali Cenani, all of which make it hard to conceive whether the interview really represents the life practices of actual figures.

Secondarily a kind of conceptual elusiveness as an indicator of divergence from objectivity emerges with the argument of defending the expressions available in Armenian archives. One of the prime dynamics of that divergence is that the association between bureaucrats available in Gaziantep who represented the government and the local notables could not have been made. On the other hand, he categorizes the local notables into one melting pot. He further argues that the mentioned sector is the perpetrator of the practices that Armenians have been exposed. However, it has been disregarded that local notables of Antep did not play an active significant role both in Antep's defense and Armenian relocation. Furthermore, there was intense tension between the local notables and a sector of the people (mostly in-city working classes), and the assigned bureaucracy. That also has been disregarded and dismissed. Calling the Armenian relocation, a massacre or genocide is not the purpose of the article in order to conceptualize how the Armenian experiences could be objectivized.

It is necessary to specifically emphasize Antep's defense. Therein the defense was a payoff for separating Armenians from the province in 1915 until the French occupation at the same time. One of the forces of Majeure of the urban defense was the plausible cost that

an imminent return of Armenians would have brought about by the local Turkish-Kurdish-Arabic Muslim sector of society. The bureaucrats who had been assigned by the central government and the laborer sector of local people heartfully embraced the defense while a significant sector of local notables reserved considerable distance against the defense. It is significant to notify that the motor force of the defense that are the military troops which consisted of the reminiscences of the regular Ottoman army which had been recruited from the native local people of Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Kilis et cetera.

The tertiary dimension is the inability to make a distinction between narrative and factuality. It has recently clearly been seen that Armenians' narrative concerning the processes that involved the incidences in 1915 has significantly turned into an intellectual mainstream that has in fact been dissociated from reality.

Henceforth, the narrative in essence revives the incongruences into a consistent reality free from disorder and chaos. In the narrative, the illusiveness encapsulates the factuality, therein the reality becomes crystal-clear attaining a kind of idealism that had never been experienced. Wishfully Mr. Ümit Kurt²⁵ as a historian had had the comment of how the narrative has been invented, what the German school entails, considerable command of Herder, and the scope of *What is History* by Hallet Carr. However, his endeavor attempts to display the narrative in a form of factuality. In general, it is one of the basic problems that sociologists and historians experience while reasoning historical incidences that there is an incompatibility between narrative and factuality.

This article attempts to leave the door open in order to look into the factuality revealing leakage out of the homogeneous scope of the narrative within the framework of the novels *Never Ending Night* and *The Manly Talks* by Mitat Enç²⁶ as a member of a local notable family

²⁵ Ümit Kurt, who was born into a family from Gaziantep, graduated from the Middle East Technical University Faculty of Economics and Administrative Sciences in 2006. He worked as a researcher in International Relations and Sociology Department at Keele University in England. He completed his Master of Arts Degree at Sabanci University in the Faculty of Arts and Social Sciences. His articles on the relationships between the armed forces and politics, secularism and religion in Turkey, Turkish intellectual and political history, and the relationships between Turkey and the European Union in the journals such as *Culture and Religion*, *Turkish Studies*, *European Journal of Economics and Political Sciences*, *Turkish Journal of Politics*, *Civil Academy Journal of Social Sciences* and *Turkish Policy Quarterly*. His first book under the title *Is AKP New Right (AKP Yeni Sağ mı?)* was published in 2009 (Dipnot Publications), his book which he co-wrote with Bülent Aras and Şule Toktaş under the title *Rise of Think-Thanks: Foreign Policy and the Culture of National Security in Turkey (Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye'de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü)* (SETA Yayınlar) was published in 2010. His book under the title *"The Great Desperate Race of Turks: The Basic of Nationalism in the Homeland of Turks (1911-1916) (Türk'ün Büyük Biçare Irkı: Türk Yurdu'nda Milyetçiliğin Esasları [1911-1916])* was published by İletişim Publications in May 2012. His book which he co-wrote with Taner Akçam under the title *The Spirit of Codes: Searching for the Traces of the Genocide in the Codes for Deserted Belongings (Kanunların Ruhı: Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzlerini Aramak)* was published by İletişim Publications. Plus, Kurt has many articles published in the journals *Toplumsal Tarih*, *Birikim*, *Cogito*, *Virgöl*, *Notos Edebiyat*, *Milliyet Sanat* and *Mesele* and in the newspapers *Radikal İki*, *BirGün*, and *Taraf*. His Ph.D. Studies concerning Antep Armenians continue at Clark University in the Department of History in the Holocaust and Genocide Studies Center.

²⁶ Associate Prof. Dr. Mitat Enç was born in Gaziantep in 1909. He completed his prime education there and

of Antep who had experienced both 1915 and the defense period and also based on other authors. Mr. Kurt claims that the grandfather of Mitat Enç and the majority of local notables played a significant role in the sufferings of Armenians in 1915. The grandfather of the author Mr. Mitat Enç who was the mayor of Antep by the early twentieth century as a local notable and the protagonists of the novels by Mitat Enç who were taken from real life all generate ideas about the symbiotic liaison between the local notables of Antep in general who had had the practice of living together with Armenians for centuries long and their complex network involving other social groups in particular. Thereby, the local Muslim notable inhabitants of Antep created a common cultural life with Armenians as part of the local notables. The symbiotic life and the belongings that local Armenians deserted and the grandfather of Mitat Enç borrowed while Armenians were being relocated disqualify the argument by Mr. Ümit Kurt.

1. Quotations From Mr. Ümit Kurt's Work

Mr. Kurt's work mainly focuses on the experiences of Armenians in 1915 on the basis of central authority. While it prioritizes the dimension of the central authority, it dismisses it, thereby it disregarding local initiatives. En quote Mr. Kurt,²⁷ "the approaches which evaluate the Armenian genocide as a verdict and its soft and perfect practice resulting from the central government and /or a power circle that acts in accordance with the center disregard the factuality that this incident evolved out of the local initiatives that played a critically important role within the foundation of action repertoire that had been consisted of utmost complicated and inconsistent processes." There is the presupposition within the quotation: One of them is a priory that cannot be interrogated, while the latter is a derivative and as-sociable presupposition. The first presupposition provides us with the certainty of genocide, that is this presupposition necessitates the ultimate acceptance of the genocide. While the second presupposition requires a derivative role for the local power. It is a fact that Armenians experienced great suffering in 1915. However, it is the prelude to a transition into the universe of narrative from factuality. On the other hand, some opposing arguments could be made against this claim. If Armenians had been exposed to that violent genocide, how have millions of Armenians from the United States, Europe, South America, Syria, and Lebanon whose hometown has been Anatolia still survived? This question is on the agenda. Furthermore, if the incidence was considered one-dimensionality, the question turns into just a result: the result of the suffering Armenians experienced. Whereas the real stand of point of the

graduated from İstanbul Boys' Senior High School in 1929. He started at İstanbul University School of Law. Of a disease concerning his eyes, he could not resume his education there. He searched for the cure for the disease both in İstanbul and Vienna for three years and could not find any solution for it. Thereupon, he started to study special education guidance and counseling at the Vienna Higher Institute for Pedagogics. He went to the United States with a scholarship in 1936 and received his Bachelor's Degree in special education guidance and counseling in 1938 and also received his Master of Arts Degree in the same field in 1939 from Harvard and Columbia Universities. Having returned to Turkey, he worked as both an academic and administrator in different institutions and wrote a good many books on Antep.

²⁷ Ümit Kurt, *Antep 1915- The Genocide and its Perpetrators (Antep 1915- Soykrım ve Failler)*. (İstanbul: İletişim Publishing House), 35.

historian focuses on reasons. And, no reason could justify and legitimize that humanitarian calamity. However, societies could suffer from the cost or enjoy the joyfulness of politicians and opinion leaders and their preferences. The liaison of the political leaders of Armenians, whereas Armenians have not been covered thoroughly, against the Ottoman administration as an influential small separatist group has turned the Ottoman administration into a kind of scapegoat amidst Europe. The real decision-makers of the Armenian relocation, contrary to claims of Mr. Kurt, are Ottoman army officers organized in the circle of the Union and Progress Party and whose origin was the Balkans and statesmen likewise, therein their reflexive reaction was comprehensible and tolerable. It is hard to conceive their reaction that was developed upon the traumatic impacts on native Muslims in the Balkans during the Balkan War, and the sufferings experienced there by Muslims. Henceforth, it is almost impossible to understand their reaction against Armenians without noting the heavy suffering by Muslims. Hithertoforth, independence movements became victorious in most of the places where Muslims had been the majority. Thereby, Muslims massively became cleared out of the Balkans before the Balkan War. This team who consisted of Balkan-origin officers desired to prevent the same process from being recurred in Anatolia through bloodshed. Because they grasped the repercussions of their misconduct in the Balkans. For instance, Mr. Kemal Tahir, a notable author of Turkish historical novels, supposes that if Abdelhamid II had been in power the verdict could not have been given. This notes and records a fact. The staff of the Union and Progress Party did not mostly consist of the ruling families of the Ottoman administration whereas they consisted of laborer middle-class families who had not internalized the culture of administration. The membership of certain social classes and unacquaintedness with the administrative culture enabled them to make very harsh and destructive decisions easily. The best illustrations of this situation are the unrealistic faulty decisions made in the Caucuses and Syrian fronts during World War I and their endeavor to relocate Armenians who are one of the ancient communities of Anatolia into other geographies depriving them of their homeland without calculating their repercussions.

The main focus of Mr. Kurt's work mainly categorizes Antep especially as 'local notables' as a city where Armenians had been living for a long but more than what they had experienced. Heretofore, the main motive of the book is proposing a background that undeniably identifies the background for the way of expressing "genocide". Mr. Kurt further makes emphasis the role of diverse groups of people and the majority of Unionists as well as all of the statesmen from a variety of Ottoman geographies played in the genocide. As quoted from him: "exceptionally the notables and local elites mobilize the masses and acted more actively and more willfully than the central acted."²⁸ He perpetuates his argument likewise: "The Unionist staff adopted the mission of convincing local elites and notables to facilitate the verdict by the central government concerning the real occasion of Antep Armenians and to keep their request from the central government insistently.

²⁸ Kurt, *Antep 1915- The Genocide and its Perpetrators (Antep 1915- Soykırım ve Failler)*, 40.

Henceforth, Cemal Bey warned the members of the Union and Progress Club and led some other Muslims to send letters to İstanbul in a way that the letters critique, claim and complain about the Armenians” (p.54). I want to especially emphasize the expression “local notables and elite”, and “leading some Muslims” that have a totalizing scope and effect that occur in between the lines of above-mentioned quotations.

The striking arguments of the book are available in the following pages as such: “As it had been emphasized before the relocation and destruction of Antep Armenians were perpetrated by local elite and notables with active participation and strong support. The above-mentioned elite flourished in the ‘required’ sociopolitical milieu and more importantly convinced the central authority to act that way in the name of turning power into practice. It had been a critical factor that promoted to involve in the genocidal process to confiscate the wealth of Armenians here is the list of the names of duties of the perpetrators who orchestrated the relocation of Antep Armenians: Head of The Commission of Delivery Ahmet Faik Bey (Mutasarrif), other members: Bilal Hilmi (canonical judge); Hacı Fazlızade Nuri Bey and Ali Bey (gang leaders); Mollaşeyhzade Arif (head of Islamic affairs); Şeyh Ubedyet; Hacızade Ahmet from the local notables. Those who participated in the affairs of exile, massacre and booty except those from the Delivery Commission: Mustafa Efendi (Mayor), Besim Bey (Clerk for the Treasury), Kazım Efendi (officer in the Population Administration), Eyüp Sabri Bey (clerk in the Land Registration Office), Hacı Yusuf (Finance officer), Kemal Bey (Commander of the Gendarmerie), Bulaşıkzade Müftü Hacı Arif (Secretary General of the Union and Progress Club), Bülbül Hoca Efendi (former head of Islamic Affairs), Mehmet Efendi (Sheik of Pazar), Habibzade Mustafa (Islamic theologian), Batamzade Mehmed (Islamic theologian), Fahreddin Hoca (secretary of Court), Binbaşı Bekir Bey (Commander of Kızılhisar troops), Kasım Bey (military commander), Hakkı Bey (Kelloş Hakkı, secretary of military legion), Hamid Bey (doctor of municipality), Kerim Bey (Islamic Judge), Emin Efendi (Manager of Ziraat Bank), Israpzade Vahid (secretarf of Foundation), Mahmud Efendi (municipality treasury officer), Şahin Hafız Efendi (Manager of Turkish Orphanage), Talipzade Arif (clerk of mutasarrif), Fevzi Efendi, Körükçü Hafızzade Mustafa ve Hacı Sabitzade Ahmed (captain policeman); Muşluzade Mehmed (sergeant in the gendarmerie), Necip Efendi, Bazarbaşı Mehmed and Emin Efendi (treasury department officer), Nalçacı Ali (telegram office clerk), Adallal Ağa (secretary of court), Hacı Halil Efendi (commander of gendarmerie), Hacı Efendioğlu (guardian of prison), Ömer Şevki (lawyer), Ahmed Efendi (imam of Kozanlı township), Şeyh Mustafa Baba (imam of Alaybey township), Şeyh Mustafa Babaoğlu (gang leader), Hafız Ahmed Efendi (Alaybey mukhtar), Ali Cenani Bey (deputy), Rıza Bey (Brother of Ali Cenani and a former influential member of the Union Progress Club), Dayızade Sadıkoğlu Hasan Sadık (Unionist leader) and Taşçızade Abdullah (Head of the Union and Progress Club).²⁹ Here the fellow author recounts fully forty-eight names. An inference of that

²⁹ Kurt, *Antep 1915- The Genocide and its Perpetrators (Antep 1915- Soykırım ve Failler)*, 73-74

kind could be made out of the profession of the above-mentioned names: it is necessary to remind of the following uses of relevant titles. The title bey has been used for military-administrative bureaucrats and the title Efendi is mostly used for the Islamic affairs class. Nonetheless, the author also wrote the professions of the persons. Likewise, there are thirty-one soldiers, army officers, and ordinary government officers. The majority of them consisted of mediocre- or lower-income-earning ordinary officers. It could be said that the army officers having medium ranks were the remainder of the Ottoman army and took part in gang affairs as two gang leaders. There were also one lawyer and another gang leader with a sheik title. It could be assumed that the gang leader was either from the Islamic theologians or from the countryside. There were also ten sheiks, Hodgas, and Islamic theologians having the title of head of Islamic affairs. There were also persons who had those titles who participated in nonreligious business affairs. For instance, there were mukhtars and sheik of Pazar, etc. Henceforth this mass constituted forty tree people if all of those officers-army officers, bureaucrats, gangsters were taken together. It must be considered that the practice of assigning the local bureaucracy from nonlocal officers was forcefully applied by the Unionist administration in the name of strengthening the central authority since the nineteenth century. Thereby it could be assumed that the above-mentioned officers and bureaucrats were not from Antep. The remaining five persons are as follows: Alaybey mukhtar, having the title of Koranic Reciter (probably from the Islamic theologians), Dayizade Sadik Oğlu Hasan Sadik, Taşçizade Abdullah, Hacı Ağazade Ahmet, and Mayor Mustafa Efendi. The number of those from the local notables, that is members of the Upper-income earning group of the city and having higher statuses in the traditional sense, are forty-eight persons with the best probability. And, the participation of the local notables in the relocation was that low. However is it justifiable to accuse the group whose participation is the least convening them under the same frame though having diverse strata? Furthermore, fellow Kurt counts three names in the biographies under the title of the local notables and elites as the perpetrators of the massacre Ali Cenani (İstanbul), Ahmet Faik Ermer (Bursa), Mehmet Yasin Sani Kutluğ (Halfeti-Urfa) are neither Antep local notables nor from Antep.

Fellow Kurt recounts the role of Antep local notables and elite in the relocation of Armenians in a number of places again. As quoted from him: “Nonetheless administrative, political, local and civilian agents played a central role in this process more actively than the central authority” (p.75). “The policies of relocation and genocide against Antep Armenians were turned into practice from power hereby local elite and notables. Those local forces got richer by way of obtaining the immovables and wealth of Armenians” (p.77). Thence there are several such quotations too.

2. Antep and Diaspora Armenians within the Memoirs of Mr. Mitat Enç

Mitat Enç is from a family of Antep local notables.³⁰ His memoirs are collected in the trilogy (*the Mystiques of Uzunçarşı*, *Manly Talks*, *Unending Night*) that are extraordinarily significant references to know about Antep, Vienna where he went for a medical cure, and the United States where he went for education in the first half of the twentieth century. The memoirs of Mitat Enç whose grandfather was also the mayor of Antep in the early twentieth century and whose family consisted of a lawyer and local merchants. He sheds light on the demography, economics, and politics of his childhood Antep, thereby they provide a magnificent map of Antep in the socio-economic and political sense. The significance of the memoirs reflects directly Mitat Enç's experiences rather than the official records of the above-mentioned period. That is they reveal the structure of the city by way of his life history as with the terminology of the current sociological method. The two books "*Manly Talks* and *Unending Night*" are more important for our issue. Both two books shed light on those diaspora Armenians who have lived both in Antep in the United States, the relationships of Antep Armenians with Turks, the dimension of the relocation, the dynamics of the relocation, the agents who participated in the relocation actively, and those who organized the urban Antep defense.

The most striking part of *Manly Talks* is the situation of Mr. Enç's grandfather as a local Turkish notable family and his sophisticated liaison between Enç's family and Antep Armenians in economic, political, and social ways and means and his being condemned due to his relationship with Armenian and French people by those who perpetrated the urban defense during the War period. Those experiences of Enç's grandfather and later his father are typical to local Muslim notables, an experience unique to those who collaborated and led a symbiotic life with Armenians and other groups as part of Antep urban culture. As it would be later asserted, local native Muslim notables were not deemed reliable allies by the national forces who perpetrated the urban defense. Plus, they were excluded from the city in the end as long as the defense came to an end, and some part of the local families immigrated to surrounding provinces just mainly as Aleppo deserting Antep.

If we start from *Manly Talks*, the forced emphasis of Mr. Enç in 1918 when the Urban Defense did not start however World War I came to an end is the disappearance of the common symbiotic urban culture ordered among Muslims and Armenians. A typical example of this incidence is that the Armenians located in the milieu which surrounded the neighborhood of Mr. Enç's house immigrated to the districts where Armenians themselves were collected. As quoted from Mr. Enç: "For long it strikes our attention as a striking point that the surrounding neighborhood for our Armenians one by one left here and they commenced to disappear. One day any existing house has been deserted in the next morning, the windows

³⁰ There have been local notable Muslim Turks who have been active in administrative, military, trade, and manufacturing domains in Gaziantep for centuries and so far, (Özli, çev.: 1255).

are tightly closed; at night we were astonished upon hearing that Armenians escaped and moved to the Armenian neighborhood in Kayacik. As long as we grasped, they escaped into the neighborhood of French people, we were much more astonished. Before the first fire of war was ignited it was not long since the Urban ground was divided and thereby departed in the two from one way to another. The Street which lies along Maarif Coffee House up to the Black Cemetery of Armenians had one front but double grounded. To the west of Dortyol crossroads that is on the corner of the coffee shop, another frontline lay along Kendirli Church where there was the headquarters of French Missionaries alongside the street towards Baskarakol. The Armenian houses at the end of that road had been evacuated, their windows had been fortified by sandbags and their walls had been opened loophole holes. The face of Cinarli Mosque that surrounds the high stone wall of Kendirli Church was full of loophole holes. In spite of the preparation by Armenians, a deep rat road had been ducked that lay towards Cinarli along the backyards of Armenian houses, and gates had been opened in the front walls that separated the house line to the right. Furthermore, there are Turkish gangs the members of whom were wearing sachus on their heads. Alongside French people who allied with the Armenians, and accompanied them, were ready to fight until the day of the conflict behind the opposite loophole holes”.³¹

It was like again for children when the first armed conflict started with bilateral annoyances as well as greetings and sometimes bilateral blasphemies. Afterward, the gangs from the rural sectors settled in the houses that the Armenians had evacuated. “Meanwhile Salman the Black, son of the aghas of Monte Negro and who had great respect for my grandfathers, settled in the house in our neighborhood with his gang. The house had been evacuated by our Armenian tenants”(p.55). The armed conflict between the two sides turned into a war after a certain stage. The psychology of the war destroyed the rational way of thinking bilaterally. “We watched the noisy firing of Armenian houses by pouring gas oil on their roofs with our childish mood in a gay startling manner. The Armenians had allied with our enemies with betrayal. Afterward, they attacked Cinarli with French army officers, Senegalese, and Tunisian colonial soldiers in front of them however the attack failed but Armenian gangs shot bullets against the root of the minaret of a mosque, and thereby they collapsed the dome into the minaret” (p.59).

In the following pages, Mr. Enç asks these questions under the influence of one of the psychological sides of the war: “While all these happenings occurred, two enigmatic questions that never settled down in my childish mind had been recycling and thereby my childish mind had been preoccupied with those enigmas: one of them was the Armenian betrayal that was later converted into ‘the Armenian problematic’ that famous and that I witnessed how it was decadently and distortedly recounted in the places where I went for my education in the Western countries much later”(p.59). In the rest of the question, as quoted: “We as the urban Turkish and Armenian families lived in peace before the war. Trade, most of the

³¹ Mitat Enç, *Unending Night (Bitmeyen Gece)* (İstanbul: Ötügen Publishing House, 2017), 50-51.

crafts, and those occupations that necessitated higher education were under the monopoly of Armenians. They were the happy minority compared with the Turkish majority whose preoccupation was mostly agriculture from the standpoint of income level. As most of the tax income was acquired from Islamic tithes, they were not responsible for it. Furthermore, they did not have any responsibility for conscription. Plus, the bells of their churches reverberate over the city and they worship freely. As for their children, they were trained either in schools established by themselves or in modern schools run by Christian missionaries. They had more than they could, they shared the resources of the country as a really privileged minority. This land was neither the place that could have been called 'our land' just like those Arabs who betrayed the Balkan and Ottoman armies and thereby won victories. Seventy-two and a half nations under the umbrella of Ottomanhood for more than six centuries enabled them to grow and burgeon. From then on whenever I attempted to turn the pages of a book, a question turns over my mind: "If only those who made the history rather than those who wrote it had turned all that factuality into the sheets of history" (p.60). Within this quotation, the subjectivity of taking a side and becoming a member of that side is clearly visible. However, the mentioned subjectivity does not validate the truthfulness of all those written. The expression 'Armenian betrayal' is relatively ambitious. However, taking the Turkish-Muslim population of the period into consideration, the argument is not thoroughly incorrect. Those who consider the Armenian relocation focus on its traumatic dimension, which is only an outcome. However, real scientific research must focus on reasons, too. There was an active political stuff among those Armenians of the age who supported independence and who collaborated with the United Kingdom and the United States though they did not represent all of the Armenians. Armenian nationalism developed in a way that was against the Ottoman Empire. During World War I Armenian separatist organizations constituted a threat in terms of logistics and military operations in the back of the fronts and that was why relocation occurred from a military perspective, which is relatively militarily justifiable. In every period of history, any war whose back of the front is not reliable demographically could be subject to decisions that are militarily justifiable but sometimes not humanitarian at all to make the zone safer by military decision-makers.

The other side of the issue is The Union and Progress Party. This Party had been established in the Balkans and most of its members had been from ordinary families in the Balkans. They had directly experienced the incidences of massacres and relocation during the Balkan Wars and afterward. Thereby those Unionist staff who were in power during the Armenian relocation wished the tragedy experienced by the Muslims in the Balkans would not have recurred in Anatolia, thereby they wanted to prevent that from happening. It is clear that the command of the Unionist staff keeping the tragedy in the Balkans in memory and never forgetting it made the humanitarian dimension of Armenian relocation more traumatic. Furthermore, Armenians were not absolute 'traitors' against Turks. Evidence for that can be inferred from the memoirs of Ali Nadi Ünler who had the fact participated in Antep's defense. Turkish group returning from the armed conflict with the French army

past an Armenian settlement on their way obligatorily. According to Ünler, Armenians did not attack the Turkish troops although they could have. Henceforth the Turkish troops safely passed by to the safe zone.³²

In the following pages of the book, the emphasis on the wealth, the advantages of education, and the health of Armenians is made (p.61).

In the book, another strikingly interesting part occurs in the narrative of Antep's defense. Nevertheless, the family of Mr. Enç had been accused of their relationships with Armenians by the defenders until the date of defense. As quoted: "Another question which preoccupies my mind, and thereby makes me feel anguished is the change of attitude in over neighboring Muslim and Turkish native people against our long-year Armenian neighbors who weaponized against us. The first signification came to the ground when the central comity started to force my father to talk about those. The Central Comity told my father that the Ankara government which fought against the Greek Army needed money to continue to resist. Of course, the main underlying reason was the wealthy families in the city" (p.68). After 1908 when the Union and Progress party came to power, the policy of impoverishment those army officers, bureaucrats, and those wealthy sectors who had supported Abdulhamid II was practiced against those wealthy Muslim notable families who were not trusted at the same time with the same methods. This impoverishment policy can best be followed in the themes of the novel *A Fort of Wealth (Bir Mülkiyet Kalesi)* by Kemal Tahir. The grandfather of Mr. Enç, Mr. Mazlum, and his great-grandfather was asked to make payments and they were forced to make the payments. Henceforth, impoverishment in Mr. Enç family starts. En quote: "Here-tofore the grape yards and vegetable gardens surrounding the city were not able to farm, and even the villages where the war was not experienced were deadly silent and no sound if even a donkey was audible and thereby such crops were inaccessible. In spite of all of those my father paid his raised tax and thereby he collected all his belongings to get the payment. It was then narrated that those farmers who did not pay the raised tax or who could not pay it were gathered and imprisoned in the Municipality inn. And it was further narrated that they were forced to explain where their treasure was buried by way of using sticks and buttstocks. Even when we felt we could relax, another release of raised tax was on the agenda, too. And tax collectors convinced and come down upon the complaint of my father that his income resources were extinguished thoroughly" (p.69).

There was another aspect of the impoverishment imposed upon the wealthy Muslims who were not trusted by way of official sections that the defenders talked about in their own circles and family milieu but that did not have any reflection outside their own circles. This aspect was the accusation of wealthy local Muslim notables for their cooperation with the Armenians in the past and that those Muslims were traitors. This accusation was

³² Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Defense in the Independence War of the Turk (Türkün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması)* (İstanbul: Kardelen Printing House, 1969) 72-73.

not overtly audible however it was asserted on their and that information could be gathered from their children. Children displayed what was thought within the family. En quote: "Over issue was the children of our own neighborhood whom we played knucklebones and marbles and hunted for sparrows with slingshots. I started to make out that there was a tendency among the members of the gang in our neighborhood to dismiss me and a tendency to leave me alone. I encountered the cause of this strange behavior at an unexpected time and way. My command on the fight with our rival neighborhood which was my favorite game at times was reacted in an offending way and my hasty insistence was retaliated by our Ökkeş "the son of Kebab House owner" with his stubborn expression as en quote: 'you are not the leader of the gang anymore. You are now together with the gıaour. Your grandfather collaborated with them own before he escaped to İstanbul, and we will never collect them in our house. Upon this challenge, I was first startled and then stunned. And afterward, with all my furious mood, I suddenly attacked him with my cursing expressions. However, I noticed that everybody in my vicinity went far from me and convened around him. I was overcome and embarrassed and returned back home" (pp.69-70).

The cause of rumors was that the Enç family had a common ground of life with the Armenians before and after the Armenian relocation. En quote: "My grandfather who was a lawyer had a lot of clients and friends of Armenians who respected him and trusted him to the utmost degree. Furthermore, during the war campaign exile, some of them delivered all their invaluable belongings to him in a good number of chests. As long as they returned back, they took them as they were intact way. I wonder if my grandfather had had such a bargain with them. Though my mind was extremely preoccupied with this recycling questions, I could not dare to ask the truth and thereby to learn it" (p.70). Concurrent attacks of neighborhood children against Mr. Enç have been perpetuated. Mr. Enç was further frustrated in that he thought he had been cleared and thereupon a cannon was thrown onwards their house. Nevertheless, the enemies, according to neighbor children, wanted to aid Mr. Enç family by allocating them gold full of a cannonball. "Ouch Ökkeş! Whereupon wasn't your grandfather who promised some things by the none Muslims! S... of the b..! Whose house has been bombed by cannons like that? Upon facing all those Ökkeş has startled and furiously attempt to spit on my face and thereupon he said: 'C... s..! Non-Muslims have thrown upon you cannon balls. It was for you to repair the house' he answered. 'S.. of the b..! If this is the case you have to come in and collect the gold out of them. They didn't agree because they were scared of being trapped and thereby being shot down. Henceforth they didn't compromise. However, one out of them supported Ökkeş and said: 'S.. of the b..! As long as the war is over, we grasped that the house had been temporary for us. 'Son, grape yard house belonged to us.' I felt very weak. I came in. As far as I understand those people who praised Haji (the caretaker of Enç's house) started to share all our belongings in their dreams during the turmoil of the war. Plus, they were those who were the guests of Haji's house before the world" (pp. 75-6). These lines reveal not only the elegy of the local Muslim notables but also the social class structure of the defense. The real perpetrator of the

defense is the poor local residents of Antep and those people had an eye on the belonging of local Muslim notables.

The status quo of the Enç family during the defense period not only reflects the experiences of a family but also reflects the elegiac experiences of a wealthy social stratum, that is wealthy local Muslim notables having a higher urban status and richness. The narrative of Mr. Enç also necessitates a social class analysis of Antep's Defense.

3. Antep Defense

The title requires such an introduction, that is a must. Antep Defense is a heroic epic and any despising attitude displayed against the will of the nation would be the ignorance of human destruction that any war results in. It is a great achievement to make a decision to war by society and to perpetuate in spite of all elegiac tragedies in a certain period of time. It is even necessary to experience war for a better understanding of military will, strategy and tactics. The war in our near neighborhood, that is in Syria and Iraq reminds us not to despise that fact. Therefore, Antep Defense which is the expression of a will of war must be considered as an indicator of military will.

Nevertheless, appreciating the defense does not mean not making a realistic analysis of it. Such an analysis would go beyond the official sense of history available in Turkey concerning the structure of the defense. The factuality contradicts the official sense of history in the following two points:

1-The defense was not conducted by the total will of Antep residents. The social class map of the urban population determined the social class character of the defense.

2-The basic motivational forces majeure of defense are not only the occupation by the French who had been labeled as the enemy. Another motivational force majeure of the defense is, as effective as the following element, the cost of Armenian relocation in 1915 that must be paid.

When the attitude of Antep's local notables has been analyzed in the light of those two points: If one of the motivating agents of the defense is the cost that must be paid by such, how about the reluctance of Antep's residents to participate in the defense? May the cause stem from the question "I did not take part in the relocation, and then how come should I pay the cost?" Because the frequent emphasis of those authors who experienced the defense is the distant approach of the Antep local notables. For instance, the staff who made the decision of the defense and the staff who was against it all give clues concerning the topic from the standpoint of their social profiles. Those people who made and backed the defense verdict mostly consisted of bureaucrats. The founders of the Antep Association of Defense of Rights are as follows: "Dr. Hamit, Mr. Ragip who was the correspondence officer, Mr. Avni secretary of the (Military) Regiment, Mr. Mahir who was the telegram officer, Mr.

Kuşçuzade Hamdi who was the judge.”³³ The social base of the Association of Islam that was either kept a distance or was directly against the defense was larger. The participants of a meeting of the Association of Islam that aimed that resisting the defense are as follows: “Bulaşıkzade Arif Efendi who was the head of religious affairs and from Islamic theologians, Bülbülzade Hacı Abdullah Efendi who was also from Islamic theologians, Kepkepzade Şakir Efendi (whose surname was Kepkep) also from Islamic theologians, Mustafa Efendi (whose surname was Ocak) who was a Mavlevi sheik, Şuayipzade Ubeydullah Efendi (whose surname was Göksel), Hacı Hanefizade Abdullah Efendi who was from the local notables, Fazlızade Nuri bey (whose surname was Elgin) also from local notables, Mısırzade Arif Bey (whose surname was Kutlar) also from the local notables, Müftizade Hayri Efendi (whose surname was Atay) also local notables, Zafizade Mazlum Efendi (whose surname was Enç) (The grandfather of Mr. Mitat Enç) also from local notables, Israpzade Şefik Bey (whose surname was Barlas) also from local notables, Dayi Ahmed Agha also from local notables, Überizade Kâmil Bey (whose surname was Ayas) also from local notables, Dr. Muhacir Bey whose surname was Barlas) also from local notables, Hasan Sadık Bey (whose surname was Dai) also from local notables.”³⁴ This list almost includes all the prime figures of Antep local notables. An important part of this local notable families immigrated to various cities, primarily Aleppo during and after the defense.³⁵ The anecdote that Ünler cites in relation to the tension between the defenders and those local notables and Islamic theologians who resisted to defense was very interesting. “Kılıç Bey negotiated with the Committee (Committee of the Association of Islam) for a long. Later on, Kılıç Bey decided to make Muhtar Göğüş, Dr. Hamdi Uras, Celal Kadri Barlas bey, their friends, and their family circles extradite out of the city, and reside in Maraş. Dr. Hamid and Muhtar Bey convened and made Kılıç Bey quit the idea because they claimed extraditing them would be a heavy punishment and would lead to disagreement on the defense front; furthermore, they claimed that those people were not against the defense, and plus they donated cash for the defense.”³⁶

In the oral narratives, this attitude of Antep local notables was either disregarded and thereby they were tried to be protected from being dishonored or they were accused of being traitors. It is questionable whether going beyond those arguments is possible. If we accept the attitude of notables, could that result have stemmed from being against the relocation or being neutral about relocation? Might the Muslim Antep notables have not wanted to share ‘the cost’ of the defense as they did not accept the relocation or even be

³³ Ünler, *Gaziantep Defense in the Independence War of the Turk (Türkün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması)*, 17.

³⁴ Ünler, *Gaziantep Defense in the Independence War of the Turk (Türkün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması)*, 22.

³⁵ Ünler, *Gaziantep Defense in the Independence War of the Turk (Türkün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması)*, 22.

³⁶ Ünler, *Gaziantep Defense in the Independence War of the Turk (Türkün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması)*, 45.

against it? There is no reliable reference on this topic that we have. There is a need for profound oral history studies or archives work.

Even the attitude of Antep local notables before and during the defense refutes the argument by Mr. Ümit Kurt that 'Antep local notables played an active role in the relocation.' If only Mr. Kurt who accessed Armenian archives in a variety of countries had not searched for perceptive points that had provoked the enmity between the two sides. If only he hadn't done that. Instead, he could have searched for further protective measures by Muslim Antep local residents that were taken by them to preserve the common urban lifestyle that also had protected the Armenian population at times. Nevertheless, there are a good many Armenian families who converted to Islam in order only to be protected from relocation, and furthermore it was still impossible for Muslim local notables not to have any information concerning those families if the Muslim local notables had wanted the Armenian families who converted to Islam to get rid of that nuisance. Otherwise, they could have been displayed such families by the public, and thereby they could have been punished. One of the best indicators that signify the remorse in the Muslim public vote in general and in local notables in particular caused by relocation is the articles of relevant regulation dated 10 April 1918. According to the concerning articles of the regulation, it was notified that those Rums (Greeks in Anatolia), Armenians, and Arabs beyond the age of sixty could have returned on the provision that the cost was to be paid by the government.³⁷ It is for sure that those articles of regulation could not have compensated for the sufferings of Armenians and Rums. However, even the existence of such regulations denotes that there was no compromise between Muslim decision-makers and the Muslim public vote about the Armenian relocation.

4. Perceptions and the Factuality

The memoirs of Mr. Enç are also very significant for the experiences he lived with the non-Muslims who were immigrants from Turkey to the United States where Mr. Enç went for education. Nevertheless, he conceives the dialogs between himself and Rums and Armenians who experienced the relocation and the Rum migration exchange in the Ottoman period as his force majeure for his creative motivation. And thereby, this signifies that the distance between factuality and perceptions is wide open. The non-Muslims who immigrated to the United States have distorted the factuality and thereby they have displayed the unlived experiences as if they had happened. Henceforth, they became the side of manufacturing perception as they could influence American public opinion likewise. There is no reason not to trust what Mr. Enç narrates. Examples concerning the details of his years in the United States available in his novel *Unending Night* have been given. Though more limit-

³⁷ Yunus Emre Tansü - Mehmet Bozaslan, "Ayıntap Instance, the Implementation Following 1915 Transfer and Residence Code (1915 Sevk ve İskan Kanunu Sonrası Uygulamaları: Ayıntap Örneği)" Available in the Prize for Mitat Enç (Mitat Enç Armağanı), ed. Timur Demir vd., 1/381 (Gaziantep: Bilgin Kültür Sanat Publications, 2019), 279-280.

ed, there are also examples concerning the topic in *Manly Talks*.

Mr. Enç writes in this way: "Even the Armenians and Rums who were born and grown up in the United States have the tendency to make the Turkish massacre as the culprit for their blind eyes caused by disease and their legs and arms that they lost in an accident"³⁸ "For instance, a Rum girl student whom I met at an American university where I studied for a while narrated me that her parents had migrated into the United States from Trabzon and she had been born there and had lost her eyes due to a childhood disease. One day I learned that that girl would have given a conference and thereby I went to participate in the conference. The main theme of the conference were the genocide attacks by Turks. Somewhere in her speech she unashamedly asserted that they were Turks who had blinded her eyes with hot iron. With astonishment and furiousness, I visited the dean very fast and urgently and asked him to give me an opportunity to make a speech in reply to the Armenian student girl adding that that is compulsory. He tolerated me and gave me the opportunity. I first emphasized the audience that there was a contradiction between what she told me and what she told the audience. And then I talked like that: 'She didn't either tell the truth to you or to me that young unlucky lady'. I later talked about the memoirs of war and then talked about the women and children who had been assassinated by the snipers located in the minaret of Ayiboğlu mosque."³⁹ Having told this memoir Mr. Enç adds this comment: "It has been three generations since this frenzy of taking revenge and nurturing grudge started and the generations are alive. Those of them who started the frenzy are alive and are hunchbacked and furthermore, the light of their eyes is gone out and they walk likewise. However, those lies have turned into so big rent of income that... Growing the seeds of hatred in the hearts of every generation and thereby assaulting Turks and causing bloodshed of them are made part of greater interest and manipulating them likewise and going much beyond a sort of jam of lies."⁴⁰ Enç's writings are a good example how smaller or bigger lies added to the Armenian relocation have been combined with factuality and thereby how a perceptual reality has been produced out of the factual reality. The perceptual reality has turned into a big rental gate using American and Western oriental subconscious of public opinion as its target audience. The first generation was aware of the difference between factuality and fiction. However, the latter generations have been under the hegemony of a narrative that reflects fiction as factuality.

Mr. Enç strikingly expresses the emotional breakdown of first belt diaspora Armenians: "I noticed that the offense and grudge of all Rums and Armenians whom I got introduced in those years had suddenly softened and disappeared. Under this foul core lies sharing the same homeland and nostalgia for her and thereby their faces suddenly shine as long as they get introduced to me furthermore those who were in the same region displayed increasing

³⁸ Mitat Enç, *Manly Talks (Selamlık Sohbetleri)* (İstanbul: Ötüken Publishing House, 2007), 63.

³⁹ Enç, *Manly Talks (Selamlık Sohbetleri)*, 63-64.

⁴⁰ Enç, *Manly Talks (Selamlık Sohbetleri)*, 64.

levels of friendship and close ties and they are heart bound intimate and close. They have kept on asking me about the ice-cold water of İncirlişar and Kavaklık picnic (*share* in accordance with Antep accents of Turkish language) areas and the fruits of Dutluk as big as a finger. When I expressed all those feelings, they were so willing to remember all their memoirs in Antep with profound nostalgia missing their glorious past in Antep. Near the American College in the vicinity of Watertown (in the United States), there were a good many numbers of Armenians. This town was in a well-founded and comfortable location like in an Anatolian township in the countryside with bakers, kebab house owners, and big roasters full of a variety of food ranging from bacon to patisserie in all of which a variety of Anatolian dialects are spoken. One day in a small diner where I went for dining, the owner asked for my order in Turkish. Upon that question, the customer at a nearby diner table attempted to chat in the Armenian language. As long as I said that I didn't speak their language, he asked me where I was from with Antep accents of the Turkish language. Upon my positive answer, he whirled around me and sat nearby. I felt that he would have almost caressed and embraced me with affection, care, and nostalgia. He came nearby 'When did you come here fellow?' he asked. I answered him 'Four months ago'. 'How? Unbelieving Turks exiled all Armenians in Antep long ago. How could you yourself survive so far?'. He is embarrassed to agree with the answer 'I am a Turk, not an Armenian,' and thereby he said: 'Once I have used to it, I can't help using it... In this region speculating in this way and talking likewise is very common' he apologizes. And then not taking my being late into account, he made me narrate on the homeland he has had nostalgia for a very long. Unfortunately, these people have been captivated by their personal narratives concerning the disasters that they have made up and exaggerated for obtaining the care and aid of the countries where they went having escaped from Turkey. Almost all of them could not even think about their being misused for the interests of others."⁴¹ This opinion of Mr. Enç has some dilemmas within itself for it is limited by his experiences in Antep. Nevertheless, he is far from what Armenians experienced in the whole Anatolian land. It is necessary not to disregard the trauma experienced by the nation many sectors of which had been exiled from their homeland. Even the nostalgia for Anatolia in those Armenians whom Mr. Enç met in the United States principally signifies the painful dimension of their experiences. However, the main striking point in the narrative by Mr. Enç is that his narrative reveals a new fictitious narrative made up of a combination of lies and facts. He further clarifies that this new fictitious narrative has been displayed as factual and accepted by public opinion likewise.

The book in which Mr. Enç narrates his memoirs in the United States in the most comprehensive way is *Unending Night*. Thereby, Armenians in the United States have been frequently told about in his work. A striking example concerning the topic develops by the occasion that Mr. Enç comes to study at Perkins University. The tailor of the Campus is an immigrant Armenian from Malatya. The principal tells Mr. Enç that Ms. Kelleciyan who is

⁴¹ Enç, *Manly Talks (Selamlık Sohbetleri)*, 67-68.

the tailor detests Turks and warns him not to become her customer at all. "the day after I came to Perkins Mr. Gibson who was principal significantly emphasizes that I shouldn't ask Ms. Kelleciyan for tailoring and ironing and I should ask for those from his wife. In this way, he explains the life order and rules at school."⁴² According to the explanation by the principal, the cause of hatred was that Ms. Kelleciyan's husband and children were killed during the relocation by Turks. One day, Ms. Kelleciyan visits Mr. Enç room. "One day my door has been knocked. A women's voice belongs to the woman who slightly opens the door and talks in this way: 'You are welcome. Isn't there anything for tailoring and ironing? Then she narrated that they had immigrated to the United States from Malatya adding that she also had two daughters who are sales assistants in a store. Upon the warning by the principal, I hesitated to relax and talk about myself. However, she unexpectedly demonstrated an intimate attitude and she invited me to her house in the vicinity to eat the authentic food of my homeland likewise... 'Ms. Kelleciyan intimately said that she cooked authentic food from my homeland just for me. The servant Maria assisted Ms. Kelleciyan in serving the food. Mr. Gibson who had some liability for the food service hastily told me not to eat the food at all for she may have added some poison into the food and thereby I became suspicious about it. However, I couldn't help eating the so deliciously irresistible smell of the meadow stuffed with mince and yogurt and then I ate all of it. I joked and took the spoonful full of yogurt 'In case there is a danger you should call for an ambulance'. The stuffed meadow was really magnificent. For a while, I anticipated whether there is any pain in my stomach or whether I had diarrhea. As long as I felt confident for Mr. Kelleciyan, I went to the ironing room and thanked her by heart. 'Hopefully one Sunday, I shall cook your Turkish meatballs with cracked wheat. And you could get introduced to my daughters likewise'. She talked about the good old days and continuously emphasized the apricot and pears of Malatya. Mr. Gibson could never grasp the cause of these intimate close ties. And thereby he said with astonishment, 'That woman was furious about Turks until you came here. However now there is no one dearer than you and I can never understand it.'⁴³ The first belt of the Armenians in the United States has developed a fictitious narrative. Being aware of the fictitiousness of the narrative, close ties which stem from the homeland of Turkey emerge as long as they encounter a Turk, and hence, they embrace him with care and affection.

The fictitiousness of the argument by Ms. Kelleciyan that her husband and children were killed by Turks was directly explained to Mr. Enç by herself. "I visited Ms. Kelleciyan's house with a box of candies and there I had Turkish meatball with cracked wheat and in proper circumstances, I came to ask her what happened to her husband. With deep regret and sorrowfulness, she replied 'in a younger age he passed away and they diagnosed his death as a heart attack. I apologized to her for reminding her of her husband's death. Her daughters were grown up in the United States. They kept on asking me insistent questions

⁴² Enç, *Unending Night (Bitmeyen Gece)*, 164.

⁴³ Enç, *Unending Night (Bitmeyen Gece)*, 165.

about whether their mother told the truth about the beauty and welfare of the homeland. They were two well-spoken typical American girls. As long as I felt more self-confident I couldn't help reiterating Mr. Gibson's discourse. Ms. Kelleciyan smiled with an expression of apology, and thereby she explained the following: 'It has been a tradition that it is embarrassing for Rums and Armenians in the United States not to speculate about Turks. I can't help telling all those stuff due to the nostalgia for homeland'(Enç, 2017: 165). It has been a significant example of how this group of arguments that have been recurring by the awareness of their falsehood has been turned into factuality.

The discourse of a native Armenian lawyer's father sheds light on the Armenian issue in Turkey by the early twentieth century. "He immigrated into the United States with his young wife and with his own will when Abdulhamid II was de-thrown. He was speaking in a kind of redundant and slightly hesitant Ottoman Turkish. He had got a bit richer through his jewelry business and his only son had studied law at Harvard University. He lived in a two-story well-furnished house with a garden. His wife cooked me a marvelous İstanbul meal with Turkish soup, Turkish pastry, and baklava. After the meal, we delightedly had Turkish coffee and within the flaw speech, the emphasis turned to the Armenian exile. I told my story to the tailor of the school. He philosophically sighed and told afterward: 'son in our language there is a saying "if the crime becomes a fur, nobody wants to wear it". Even if my relatives kept on saying that the exile's responsibility is over our shoulders, nobody cares about them. They keep on arising pity for them by sobering and complaining. This is the repercussion of their comfort in Turkey. They had the best variety of crafts and trades. They lived in the best houses and ate marvelous food. As long as the Ottoman Turks were fighting against the seven world arbiters on three continents, they did not have conscription, and they enriched their wealth. What could have the Ottoman administration done when a few pirates with confused minds kept on crying for so-called Armenia? They were been exposed to what they deserved! How could the Ottoman administration let those staff of gangsters establish Armenia by donating land for it? Do they suffer from misery and poverty in Turkey? Their incomes, cars, schools, and hospitals were better than those of others in Turkey. However, they keep on feeling the nostalgia of the so-called fountains, fruit gardens, and farms they left behind. Worse than those all is that they feed the grudge and furiousness in their children. If their issue is Armenia, Russians have one, let them go there!'"⁴⁴ This quotation is the signifier of one-sided reading of Armenian relocation. Furthermore, it gives a clue about how perception has been manipulated.

Within the memoirs of Mr. Enç, it becomes comprehensible that there are differences between the first belt of diaspora Armenians who had experienced the relocation and the latter generation who have been under the influence of the narrative. Ms. Kelleciyan and the father of the lawyer who has been quoted can make the distinction between factuality and fictitious narrative. However, the generation who did not experience the facts has been

⁴⁴ Enç, *Unending Night (Bitmeyen Gece)*, 165-166.

under the influence of the narrative more. Nevertheless, their attitude is more hostile. An example of that is another Armenian whom an Armenian named George, who had immigrated to the United States from Aleppo, encountered in his store. "I recalled George under the shutter. He smiled and let me in: 'Come, come there is Turkish raki and let us hang on drinking a few more!'. He thereby took me to the dining table and introduced me to two others at the table. Afterward, he explained to them it had been three to four months since I had come from Turkey. I noticed that they were almost the same age by inferring from their voices and the ways they speak. It could be grasped out of their insistent emphasis on chaste girls and women in their speeches that they were single. George joked: 'This man is a bit womanizer, in each time he hangs out with another woman. One of them has noticed that our conversation has too much turned around that issue and changed it with his lisping voice: "Hold your horses, not much has been left! In near future, we will protect our country which you captured with the Red Army. There was tension by the table. Therefore, George tried to calm them down. Thereby I peacefully asked which region of Turkey they had immigrated to the United State from. He said he was born and grew up in the United States however he wouldn't be able to help to take revenge for his ancestors. As long as his aggression speeds up, my rage has become to disappear even though I was circumscribed by three Armenians in a deserted street late at night."⁴⁵ The hostile mannerism of the second belt who did not experience the process of relocation can easily be signified for the lines above clearly and comprehensibly.

Mr. Enç writes the following as an individual of the local notable Antep family and about the common life culture between Armenians and Muslim Turks adding that this culture has been preserved even after the relocation though being destroyed to an extent: "In my room, I couldn't keep remembering my childhood years lived among and vicinity of the Armenians. There was a crowded Armenian minority in our neighborhood. Our cook was sister Nassuya, our doctor was Mr. Hosep who took care of our patients, our tailor was Mr. Adıgüzel and our copperware was sworn by Master Garoch. We, as Muslim Turkish children, played with Armenian children a variety of games including knucklebones, and marbles, and hunted for birds with slingshots in the division of the house separated for men. In their Christian feasts our houses were full of painted eggs, and pastry in large amounts, and in our Muslim feasts, we shared our food with Armenians. My grandfather was both a shareholder and lawyer for their companies. However, there were also things that separated us from them. Armenian women had burned hair, had mantillas over their shoulders and they walked around their faces open. However, our Muslim Turkish women didn't stride any street without sheets and their faces have always been covered. On Sunday, they went to worship in large groups as long as the bells of the church on the Kayacik side of the nearby mountain opposite our houses toll and they were always well-dressed and good-looking at times. They visited the parts of our houses separated for men as long as they had a business

⁴⁵ Enç, *Manly Talks (Selamlık Sohbetleri)*, 167.

affair with us in the daytime. During the exile when First World War I, some of them delivered their belongings in chases and baskets and they took them back with nothing missing when they returned. There was nothing overtly hostile among us. In spite of all those as a result of the defeat of Turkey, they collaborated with Britons and French people when they occupied Antep, and furthermore, they attempted to take hegemony over us, and later on, they started to fire and war against us. Therefore, who should complain about whom? One of the dynamics of their hostility may be, in my opinion, they were separated from their roots and were exiled abroad.”⁴⁶

Conclusion

Societies suffer from the verdicts by their political decision-makers and opinion leaders and however, sometimes the verdicts bear fruits. Unfortunately when the time in 1915 the Armenian community in Anatolia paid the price of the verdicts by the political decision-makers and opinion leaders in influential positions. The same applies to Turkish society, too. The relocation verdict in 1915 has been a problem for the Republic of Turkey in both domestic and international domains for more than a hundred years. As available in all great events of societal transitions, reservation, objection, and refusals in Armenian relocation both in Armenian society and Turkish society have been disregarded in the two basic narratives (Turkish and Armenian official historians/ standpoints). Furthermore, the process has been considered as much as two opposite but homogenous attitudes allow.

The book by fellow Ümit stands on the Armenian official historian side of the two opposite sides. Therefore, it doesn't go beyond supporting the Armenian narrative concerning the relocation instead of producing the expression of factuality. The book dismisses the role of political position, the tensions which stem from the differences between the classes of Muslims, and the role of these tensions on the attitudes concerning relocation. The book argues that the Muslims in Antep especially local notables actively participated in the relocation.

The memoirs by Mitat Enç, shed light on the tensions which stem from the differences between Antep Muslim notables and the locus and role of Antep Muslims during the relocation process, all of which must be synchronically conceived both in the Armenian relocation and with the Armenian relocation. Nevertheless, the expression of Mr. Enç invalidates the narrative available in the book by Mr. Kurt concerning the local notable Muslims. Furthermore, the stories which Mr. Enç quotes from first-belt Armenians who immigrated to the United States necessitate the interrogation of the Armenian official historical argument on the basis of the genocide-massacre.

⁴⁶ Enç, *Unending Night (Bitmeyen Gece)*, 167-168.

Kaynakça | References

- Enç, Mitat. *Manly Talks (Selamlık Sohbetleri)*. İstanbul: Ötüken Publishing House, 1. Basım, 2007.
- Enç, Mitat. *Unending Night (Bitmeyen Gece)*. İstanbul: Ötüken Publishing House, 2017.
- Enç, Mitat. *The Mystiques of Uzun Carshi*. İstanbul: Ötüken Publishing House, 2018.
- Karadaş, Yücel. "Revising Mr. Ümit Kurt's Study from the Perspective of Mr. Mitat Enç's Works (Ümit Kurt'un Kitabına Mitat Enç'in Penceresinden Bakmak)". Available in *the National Forces and The Southern Borderline in the 100th Anniversary of Gaziantep's Liberation (Gaziantep'in Kurtuluşunun 100. Yılında Mısak-ı Milli ve Güney Sınırı)*. ed. Yakar, Halil İbrahim et al. 1/1193. Gaziantep: Gaziantep Metropolitan Municipality Publications, 2022.
- Kurt, Ümit. *Antep 1915- The Genocide and its Perpetrators (Antep 1915- Soykırım ve Failler)*. İstanbul: İletişim Publishing House, 2. Basım, 2018.
- Özlu, Zeynel. "Social and Cultural Life in Gaziantep: Socio-Economic Conjecture in Early Republic Era" (Gaziantep'te Sosyal ve Kültürel Yaşam Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gaziantep'te Sosyo-Ekonomik Durum). Available in *Ayıntab to Gaziantep from History and So Far (Geçmişten Günümüze Ayıntab-Gaziantep)*. Gaziantep: Gaziantep Metropolitan Municipality Publications, 2018.
- Ünler, Ali Nadi. *Gaziantep Defense in the Independence War of the Turk (Türkün Kurtuluş Savaşı'nda Gaziantep Savunması)*. İstanbul: Kardelen Printing House, 1969.
- Tansü, Yunus Emre-Bozaslan, Mehmet. "Ayıntap Instance, the Implementation Following 1915 Transfer and Residence Code (1915 Sevk ve İskan Kanunu Sonrası Uygulamaları: Ayıntap Örneği)." Available in *the Prize for Mitat Enç (Mitat Enç Armağanı)*. ed. Timur Demir vd., 1/381 Gaziantep: Bilgin Kültür Sanat Publications, 1, 2019.

Jürgen Habermas'ın İletişimsel Akıl Kavramı Perspektifinde Modernite Eleştirisi ve Demokrasi Arayışları

Emre Yıldırım | 0000-0002-9175-4224 | eyildirim@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bandırma,
Balıkesir, Türkiye

 <https://ror.org/02mtr7g38>

Öz

Bu çalışma, modernite bağlamında kurgulanan akıl olgusunun, 20. yüzyılda yaşanan gelişmelerin ardından yakın dönemdeki eleştirileri bağlamında yeniden değerlendirilmesini ve demokratik siyaset ile ilişkisini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, başlangıçta modernitenin akıl düşüncesi ve tarihsel süreçteki gelişimi incelenmiş; ardından modern akla yöneltilen eleştiriler ele alınmıştır. Peşi sıra, eleştirilere, iletişimsel eylem kuramı perspektifinde iletişimsel akıl kavramıyla karşılık vererek çözüm üretmeyi amaçlayan Jürgen Habermas'ın söylemi tartışılmıştır. Buradan yola çıkılarak Habermas'ın söyleminden hareketle siyasal akla dair geliştirilebilecek yeni bir bakışla siyaset merkezli bir okuma denenmiştir. Sonuçta çalışmada, Habermas'ın iletişimsel akıl kavramı perspektifinde geliştirilecek yeni demokrasi formunun, güncel demokrasi arayışlarına cevap olabileceği vurgusuna odaklanılmıştır. Çalışmada nitel bir yöntem izlenerek; literatür taraması ve kuramsal ve kavramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından birincil ve ikincil kaynaklar, alternatif okumalar, eleştirel yaklaşım ve metinler yorumlayıcı yöntemle ele alınmaya çalışılmıştır. Toplumsal fenomenleri anlamaya yönelik karşılaştırmalı bir eleştirel okuma biçimi olarak yorumlayıcı yöntem ile yürütülen kavramsal ve kuramsal tartışma sayesinde siyasal ve toplumsal olan arasındaki bağlamsal ilişkinin ortaya çıkarılması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Modernite, Habermas, İletişimsel Akıl, Toplumsal Fenomenler, Demokrasi

Atıf Bilgisi

Yıldırım, Emre. "Jürgen Habermas'ın İletişimsel Akıl Kavramı Perspektifinde Modernite Eleştirisi ve Demokrasi Arayışları". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 115-141.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.6>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	25.01.2024
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Criticism of Modernity and the Search for Democracy within the Perspective of Jürgen Habermas's Concept of Communicative Reason

Emre Yıldırım | 0000-0002-9175-4224 | eyildirim@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyedli Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department
of Political Science and Public Administration, Bandırma, Balıkesir, Türkiye

 <https://ror.org/02mtr7g38>

Abstract

This article intends to re-read the 'reason' phenomenon, constructed in the context of modernity, through recent criticism stemming from the developments the 20th century and examine its relation with democratic politics. With this aim, firstly, modernity's thought of 'Reason' and its historical development was analyzed; and the criticism addressed to modern reason was examined. Then, Jürgen Habermas's discourse, which aims to find solutions by offering the concept of 'communicative reason' within the 'communicative action' theory as an answer to the criticism, was considered. Based on these arguments, the last part includes a politically centered interpretation and offers that a new perspective could be developed from Habermas's discourse on political reason. This means that a new form of democracy developed within the perspective of Habermas's concept of 'communicative reason' may be the answer to the contemporary quest for democracy. Following a qualitative method in the study; after literature review and creation of the theoretical and conceptual framework, primary and secondary sources, alternative readings, critical approach and texts were tried to be discussed through interpretive method. It is aimed to reveal the contextual relationship between the political and the social through the conceptual and theoretical discussion carried out through the interpretive method as a form of comparative critical reading aimed at understanding social phenomena.

Keywords

Modernity, Habermas, Communicative Reason, Social Phenomena. Democracy

Citation

Yıldırım, Emre. "The Criticism of Modernity and the Search for Democracy within the Perspective of Jürgen Habermas's Concept of Communicative Reason". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 115-141.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.6>

Article Information

Date of Submission	25.01.2024
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

1990'lı yılların ortalarında 20. yüzyılın belli başlı düşünürleri, siyasetçileri ve sanatçılarından oluşan bir grup entelektüelle geleceğe dönük bir projeksiyon geliştirme amacıyla yapılan fikir alışverişleri, *Yüzyılın Sonu*¹ kitabında bir araya getirilmişti. Kitabın amacı yeni binyılın eşiğinde dünya düzeninin ne yöne gittiğine dair öngörülerini ortaya çıkartmaktı. Bu amaçla düşünürlere yöneltilen sorulara alınan cevapların (öngörüler) birçoğu bugün için gerçekleşmiş gibi gözükmektedir. Kitapta yer alan düşüncelerin temel sorunsalı paralelinde, günümüzden yaklaşık dört yüzyıl önce felsefi bir söylem temelinde dile getirilmeye başlanan ve süreç içerisinde kendini modernite ve Aydınlanma temeline oturtan *akıl* düşüncesinin bugün ciddi bir kriz yaşadığı genel olarak kabul gören bir olgudur.² Modernitenin, insana ve insanın aklına tüm iyimserliği ile yüklemek istediği misyon ve vizyondan, iki dünya savaşı, Yahudi soykırımı gibi 20. yüzyılda yaşanan çok sayıda insani kötülüklerin etkisi ile umudun kesildiği görülmüştür. İnsan aklının *akıl almaz* biçimlere bürünebileceğinin en somut kanıtları ışığında, *bir daha asla* sloganında birleşen bir gelecek umudu, akli dışlayıcı bir içerik de yüklenerek, akla eskisi gibi güvenilemeyeceğini ortaya koymuştur.

Modern aklın eleştirildiği yeni dönemde, modernitenin kabul ettiği anlamda bir evrensellik algısı yerine bugün, farklı kültürleri, çeşitliliği ön plana çıkartan, bilimsel bilginin mutlak ve bütünlendirici mantığına karşı çıkan ve söylemin, kelimenin en temel haliyle *Batı'dan Doğu'ya döndüğü* bir yöneliş gözlenmektedir. Evrensel doğruya ulaşmaktan ziyade yerelliğin ön plana çıktığı yeni söylemde, her kültür kendi gerçekliği içinde kabul edilmek istenmektedir. Diğer yandan çok kültürlülüğü ve çeşitliliği kabul eden yeni söylem, Doğu'nun da bu konuda sözleri olabileceğini varsayarak hareket etmeye çalışmaktadır.

Yukarıda sözü geçen kitaba katkıda bulunan yazarlardan birçoğu Doğu diye adlandırılan farklı kültürlerin söylemini dile getirmektedir. Bu söylemler arasında, yeni dönemde aklın yeniden kurgulanması gerektiğinden, sezginin gerçek hakikat arayışında yer almasını savunanlara, küresel ölçekte yeni bir demokratik dünya düzeninin sağlanabilmesi için Batı dışı dünyanın da siyasal söylemine kulak verilmesi gerektiğine kadar geniş bir yelpaze

¹ 1985 yılında kurulan New Perspectives Quarterly (NPQ) dergisinin editörü Nathan Gardels'in editörlüğünde NPQ'de yayınlanan önemli yazılardan oluşan *Yüzyılın Sonu* kitabında etniklik meselesinden medyaya, kültürel çatışmalardan, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ayrımlarına ve yeni toplumsal hareketler ve çevre sorunlarına kadar farklı, çok sayıda konuya temas eden yazıları kaleme alan isimler arasında Carlos Fuentes, Octavia Paz, Bernard Henri-Levy, Samuel P. Huntington, A. Soljeenitsin, Brzezinski vd. gibi geniş bir entelektüel birikim yer almaktadır. Bkz. (Gardels, 2000).

² Modernitenin *akılı* kurgulayışı ve kavrayışı üzerine temel eleştirilerin merkezinde eleştirel teori yer almış ve bu teorinin kurumsallaştığı yer de Frankfurt Okulu olmuştur. Jürgen Habermas'ın da içerisinde yetiştiği ekol olan Frankfurt Okulu ifadesi, bir grup entelektüelin yanı sıra özgül bir toplum teorisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Frankfurt Okulu ve çevresi Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Walter Benjamin, Herbert Marcuse ve Erich Fromm isimleri özelinde, Marksist bir düşünsel arka plan ışığında eleştirel bir toplum teorisi geliştirmiş ve iki dünya savaşı arası dönemde Weimar Almanya'sında Faşizmin yükselişinden başlayarak 2. Dünya Savaşı gibi tarihsel toplumsal olaylardan hareketle modernite ve Aydınlanma perspektifindeki akıl kurgusunu eleştiri konularının merkezine yerleştirmişlerdir. Okul ve çevresine dair detaylı bilgi için bkz. (Dellalolu, 1995; Slater, 1998; Geuss, 2009; Bottomore, 2013).

yer almaktadır. Örneğin Batı'nın karşısında tek direngi noktası olarak İslam'ın kaldığını, İslam'ın yeni döneme ve akıl algılayışına uyum sağlaması gerektiğini dile getiren Akbar S. Ahmed, İslam'ın esasının bulunmasını ve yeniden kurgulanmasını temel söylemi haline getirmiştir. Ahmed'in dikkat çektiği konu, özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra sona eren Soğuk Savaş'ın ardından Batı'nın liberal demokrat ve kapitalist söyleminin ve Batı değerlerinin dünya genelinde baskın bir ideoloji olarak kendini kabul ettirmesine karşın Doğu'dan yükselen bir muhalif söylemin, dünya barışını tehdit ve tahrip edici boyutlara ulaştığıdır. Son yıllarda Batı ve Doğu arasında giderek geliştiği düşünülen ayrılığın hafifletilmesine yardımcı olacak araç ve amaçların bulunması, entelektüel arayışların merkez noktasını oluşturmaktadır (Ahmed, 2000, 32-47).

Bu yeni süreç içerisinde *akıl* algısındaki değişimin izleri de yine Batı'dan Doğu'ya yönelen bakış açısı içerisinde takip edilebilir. Postmodern olarak adlandırılan ve modernitenin ciddi anlamda kritiğinin yapıldığı yeni dönem içerisinde bir taraftan modernitenin akıl algısı yerle bir edilirken, yerine konulabilecek yeni bir akıl tasavvuru olup olmadığı tartışılmaktadır.³ Kimileri bu sorunun cevabını yeni dönemin böyle bir arayış içerisinde olmadığı, zaten çıkışı itibarıyla dönemin akıl algısını parçalamak istediği şeklinde verirken;⁴ bazı entelektüel söylemler akli yeniden kurgulama amacıyla kuramlar geliştirmektedir. Mesela, bu makalenin gerek özne gerekse de nesnesi olan 20. yüzyılın büyük düşünürleri arasında sayılan Jürgen Habermas'ın *iletişimsel eylem* kuramı perspektifinde geliştirdiği iletişimsel akıl kavramı böyle bir çabanın sonucu olarak adlandırılabilir. İlerleyen sayfalarda; Marksizm ve eleştirel teori arka planın yanı sıra pragmatik (özellikle Amerikan pragmatizmi) gelenekten de doğrudan etkilendiği gözlemlenen Jürgen Habermas, temelde *iletişimsel eylem* (*communicative action*) kuramı çerçevesinde oluşturduğu *kamusal alanında* (*public sphere*), modern liberal kurumsal yapıların ve insanların akılcı ve eleştirel bir iletişim, düşünce, tartışma ve rasyonel çıkarlar peşinde koşma yeteneklerinde modern aklın bulunabileceği ve böylece de insanın modernitenin götürüleri bağlamında düştüğü *akılsız* durumdan yeniden özgürleşerek kurtulabileceğini savunduğu *iletişimsel akıl* (*communicative reason*) kavramı ve genel kuramıyla (Habermas, 2001a) ele alınmaya çalışılacaktır. Habermas'ın iletişimsel akli, her türlü söylemin *burada* ve *şimdi* anlayışı çerçevesinde uzlaştırmasını yapmaya çalışarak *bize ait bir hakikat arayışını* sergilemektedir. Böylece küresel ölçekte demokrasi arayışlarına, geliştirdiği kuramı perspektifinde alternatif bir cevap vermektedir. Bu bağlamda bu çalış-

³ Postmodernite'nin kuramsal inşasını da yapan, bu inşa sürecinde akıl kavramının postmodernite özelinde nasıl değerlendirilmesi gerektiğini detaylı bir şekilde işleyen isim ise Jean-François Lyotard'dır. Lyotard, hem maddi koşullardaki değişimler hem de düşünsel alandaki kopuşları ifade eden bir süreç olarak gördüğü postmodern durumu, modern akla karşı hissedilen "derin bir inancsızlık hali" ya da "kökensel bir kuşku" ile modernite'nin akıl algısının meşruiyetini kaybettiğini iddia ettiği şeklinde yorumlar. Lyotard'ın temel metni için bkz. (Lyotard, 2013).

⁴ Modernite ve akıl konusunu postmodernite ile ilişkilendirerek yazan, 20. yüzyılın önemli toplum kuramcılarında Zygmunt Bauman bu çerçevede içerisinde değerlendirilebilir. Bauman'ın modernite ile totaliter sistemler arasındaki ilişkiler üzerine gerek sosyolojik gerekse de kuramsal incelemeleriyle öne çıkan ve Almanya özelinde Nasyonal Sosyalizm'i ile soykırım meselesini ilişkilendirdiği düşünceleri ve moderniteye içkin bir kavram ve kategori olan Akli meselesinin çözümlemesi için bkz. (Bauman, 2007).

ma, öncelikle akıl algısının modernite-postmodernite bağlamında gerek olumlu gerekse de eleştirel açıdan nasıl algılandığına bakacak; ardından ise 20. yüzyıl Batı düşüncesinin önemli isimlerinden Habermas'ın *iletışimsel eylem* kuramı dahilinde ürettiği *iletışimsel akıl*-nın, aklın kıyasıya eleştirildiği yeni döneme bir cevap ve alternatif bir demokrasi okuması olup olmadığı sorusu sorulmaktadır. İlerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere Habermas'ın temel kuramları paralelinde geliştirilen *müzakereci demokrasi* modeli ve benzeri örneklerin yakın dönemdeki demokrasi tartışmalarına alternatif bakış açılarıyla katkı sağladıkları tezi çerçevesinde tartışma sürdürülmektedir.

Gerek modernite kavramı ve onun eleştirisi ile ilişkisi bağlamında *akıl* olgusu, gerekse de Habermas'ın kavramlarının açılımı ve demokrasi ile bağlantısı üzerine eleştirel, alternatif bir okuma ve karşılaştırma yapılmaya çalışılan bu çalışma boyunca sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemlerinden nitel yöntem izlenmektedir. Literatür taraması ve kavramsal ve kuramsal çerçevenin oluşturulmasının ardından birincil ve ikincil kaynaklar, alternatif okumalar, eleştirel söylemler ve metinler yer yer betimsel analizlerle birlikte karşılaştırmalı yöntem ve yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin kavram, olgu ve özellikle toplumsal fenomenlere bakış açısındaki sorgulayıcı ve yorumlayıcı çabası bu çalışma boyunca da eleştirel bir tutum ve yorumlayıcı bir anlama gayreti içerisinde sürdürülmek istenmiştir. Bu doğrultuda kavramsal ve kuramsal tartışmanın, yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınması ile son tahlilde alternatif bakış açıları ve metinler arasındaki etkileşimleri ortaya çıkarmasına yardımcı olması planlanmakta olup ilerleyen bölümlerde siyasal ve sosyolojik açıdan bağlamsal bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

1. Modernitenin Eleştirisi ve Akıl

Modernite projesi, kökenleri 16. yüzyıla kadar götürülebilmekle birlikte 17. ve 18. yüzyıl Aydınlanma filozofları tarafından formüle edilmiş olan bir fenomendir. Anthony Giddens, moderniteyi; 17. yüzyıldan itibaren Avrupa özelinde meydana gelen ve zamanla küresel ölçekte etki göstermiş olan toplumsal hayat ve kurumları belirleyen formasyonlar şeklinde tanımlar (1996, 1).⁵ Bu durumda doğal olarak modernite, öncelikle bir tarihsel dönem ve coğrafya ile hem özdeşleştirilmekte hem de sınırlandırılmaktadır. Belirtilen zaman periyodu, Rönesans'ın ve Reform'un ardından Aydınlanma Dönemi'ni geçirmiş olan Kıta'nın Batı Avrupa bölgesine karşılık gelmektedir. Böyle bir dönem özelinde ele alındığında modernite, Kantian anlamda bireylerin iradelerinden başka çeşitli aşkın otoriteleri reddederek, kişisel ve toplumsal özgürlüklerin önünde yer alan kendileri tarafından yerleştirilmiş yine engelleri aşmak için geliştirilen bir kararlılık ve bu özgürlükler skalası ile toplumsal anlamda bir arada yaşamının asgari niteliklerinin karşılıklı olarak kısıtlandığı bir sistem yerine onu

⁵ Her ne kadar literatürde modernite olgusunun etkilerini sürdürdüğü; farklı durumsallıkların ortaya çıktığı yeni modernlik okumalarının yapıldığı (örneğin Nilüfer Göle'nin "Batı-dışı modernlik" kavramı gibi); hatta yukarıda modern dönem tanımı verilen Anthony Giddens'in ayrıca "geç modernlik"ten bahsettiği alternatif bir literatür gelişmiş olsa da bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde modernite eleştirisine kısıtlı olarak post modernite üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır.

zenginleştiren bir toplumsal sistem kurma hayalidir.⁶

Modernite projesi ile Aydınlanma felsefesi bir tür iç içe geçmişlik ve beraber hareketlilik halini gösterirler. Bu yüzden Aydınlanmanın da bu bağlamda ne ifade ettiğine bakmak gerekmektedir. Aydınlanma hareketinin genel olarak amacı, Ahmet Çiğdem'in de ifade ettiği gibi, insanın özde kötü ve bu özelliği itibariyle diğerlerinin özgürlüklerini kısıtlayıcı bir eylem kapasitesine sahip olduğuna inanılan inanç ve kabulleri ve bu kabulü üreten ve kurumlaştıran toplumsal yapıları (örneğin kurumsal din) temsil eden *eski düzenden* kurtararak yine özde iyi ve bu özü itibariyle özgürleştirici ön belirlenen *akıl düzeni*"'ne sokmaktır (2006, 13-14). Aydınlanma düşüncesinde aklın düzenindeki bütün toplumsal proje ve felsefi söylemler, tüm insanlık için iyi addedilen akla ve akla dayanan ilkelerde somutlaşmakta olduğu için Aydınlanma, bu bağlamda *Akıl Çağı* olarak da adlandırılmaktadır.⁷

Bu ve benzeri tanımlamalar eşliğinde modernite ile ilgili bazı nitelendirmelerin baştan yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda; modern dönem neyi ifade eder? Modern dönemi kendinden önceki zamanlardan ayıran karakteristikler nelerdir? gibi belli başlı sorular sorulabilir. Giddens, modern dönemi nitelendirmek için geliştirdiği düşüncelerinin kaynağına modern toplumsal gelişimin "süreklilik göstermeyen" yönünü yerleştirir ve modernitenin temsil ettiği yaşam biçimlerinin, insanları geleneksel toplumsal düzen türlerinden başka bir yere taşıdığını ifade eder (1996, 2-6). Modernitenin değişim hızı, en açık örneğini teknolojik gelişmelerde görebileceğimiz, diğer bütün dönemlerden farklı bir seyir izlemiştir. Bir bilim kurgu metaforundan örneklendirilebilirse; 13. yüzyılda yaşayan birisinin bir zaman makinesi ile 16. yüzyıla getirilmesi durumunda bu kişinin vereceği tepki ile 18. yüzyıldaki bir kişinin 21. yüzyıla geldiği zaman vereceği tepki arasında çok daha farklı anlam bütünlükleri olacaktır.

Modern dönemin en önemli özelliklerinden birisi de rasyonel dünya görüşüdür ve en çarpıcı ifadesini Max Weber'de bulur. Weber'in kavram dağarcığındaki temel ifadelerden birisi *rasyonellik*dir. Bir süreç olarak rasyonelleşme, Weber'in Batı toplumlarının geldiği zihinsel, toplumsal durumları ifade etmek için kullandığı temel açıklayıcı kavramların başın-

⁶ Moderniteden postmoderniteye toplumsal dönüşümü gerek modernite gerekse de geç modernitenin oluşturduğu bilinci meydana getiren zihinsel arka plan üstünde durarak çözümlenmeye çalışan Hasan Bülent Kahraman'ın modern akıl ve bilinci ortaya koymaya yönelik modernlik tanımlamaları için bkz. (Kahraman, 2004, 1-29).

⁷ Özellikle 17. yüzyıldan itibaren Avrupa çapında bilimsel ve teknik gelişmelerin hızlanarak Sanayi Devrimi'ne zemin hazırlamaya başladığı, aklın öncülünde pozitif bilim üzerine çalışmaların ve akademik kurumların giderek arttığı Akıl Çağı olarak adlandırılan bu dönemin kavramlaştırılmasında önemli yer tuttuğu söylenen Amerikalı siyaset kuramcısı ve aktivist Thomas Paine (1737-1809), Aydınlanma döneminin baş yazarlarından, entelektüel ve devrimcisi olarak anılmaktadır. 1776 yılında yayınlanan Common Sense (Sağduyu) çalışmasıyla Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan, 1792'de kaleme aldığı The Rights of Man (İnsan Hakları) adlı eseriyle Fransız Devrimi'nin temellerinin güçlendirilmesine katkıda bulunan Paine'in 1794'te yazdığı The Age of Reason (Akıl Çağı) eserinin, Aydınlanma döneminin temel eserlerinden biri olması yanında tüm dünyada ilgiyle karşılanması, Akıl Çağı ifadesinin evrensel söyleme yerleşmesine doğrudan katkıda bulunmuştur. Bkz. (Paine, 2012).

da gelir.⁸ Şerif Mardin, Weber'in kapitalist dünyayla doğrudan ilişkili Kalvinist ahlakın, dini açıdan insanlara dünyevi bir yaşam önerisi de getirmesi bakımından, bir hazırlık safhası geçirmesine vesile olmuşsa da nihayetinde rasyonellik aracılığıyla modern, birikimci kapitalizm haline ulaşmış olduğuna dikkat çektiğini söyler (2006, 12-13). Aynı zamanda Weber'in toplum kuramı, Taner Timur'un da dikkat çektiği gibi, birikimci kapitalist gelişme şekli sayesinde üretim biçimleri ile kültürel sistemler arasında kopukluk inşa ederek ortaya çıkar; bu da klasik felsefenin özde kabul ettiği aklın *teklifi ve bütünlüğü* yargısına son verecek koşulları hazırlamıştır (2008, 151-157). Bu anlamda kapitalizm de modernite ile beraber hareket eden bir gelişme izlemiştir.

Modern düşüncenin Aydınlanma fikri ile bir araya gelmesi sonucunda iki kavramın ortaya çıktığına vurgu yapılabilir: *Pozitivizm* ve *sekülerleşme*. Kahraman'a göre, bunlardan birincisi, insanın kavramının ve onun aklının doğa üzerindeki denetimini (deneysel bilgi merkezli egemenliği) ifade etmek için kullanılır. Bu noktada insan pozitivist denetim ekseninde kendi eylem kapasitesini de denetleyerek onu sınırlandırmaktadır. Oysa doğayı dönüştürerek aşma kaygı ve uğraşı içerisindeyken kendi kendisini (öznesini) aşamayan bir insanın düşünülmesi olanaksızdır. Modernitenin belirleyici ikinci kavramı olan sekülerlik ise ilkiyle benzer bir doğrultuda değerlendirilmiştir. Nitekim pozitivist algıyla birey, kendi kendisine egemen olmasına izin vermediği özne düşüncesini aşmak için düşünceye katkıda bulunduğu gibi seküler algı da öznenin öte bir nesne olarak insanı denetim altına sokacak aşkın anlayışların her türünü savuşturmak için etkinleştirilmiştir (2004, 2). Bu anlamda modern akıl düşüncesi içinde birey; pozitivismle doğa, sekülerlikle de aşkın nosyonlar karşısında güçlenmiştir.⁹

⁸ Modernleşme üzerine yazan birçok toplum kuramcısı gibi Weber de modernleşmeyi ele alırken onu Batı'da ortaya çıkan rasyonelleşme sürecinin bir parçası olarak kabul eder. Bu sürecin başlangıcına da Marx'ın ilkel kapitalist birikimin gerekliliği için olmazsa olmaz olarak vurguladığı "üreticiler ile üretim araçlarının ayrışması" anını yerleştirir. Fakat Weber, bu başlangıç anıyla kalmayarak onu maddi üretim alanlarının dışına çıkartarak genişletir. (Örneğin yönetimde bürokrasi ile idari hizmet aygıtlarının ayrışması; askerle silahın orduda ayrışması; bilimsel alanda bilim insanlarıyla araçlar, laboratuvarlar ve kütüphanelerin ayrışması gibi). Bu genişletilmiş yaklaşımı ile Weber, ekonomik alt yapı-kültürel üst yapı gibi temel ayırmadan uzaklaşarak toplumsal sisteme alternatif bir ikileme, sistem-kültür ikilemiyle bakmaya başlar. Artık kapitalist gelişme sürecinde, Ortaçağ'ın türdeş kültür evreni üç ayırım ile tanımlanacaktır: Normatif evren, nesnel evren ve öznel evren. Bu evrenler, belirli normlara uyarak nesnel bir amaca yönelen insanların öznelliklerini öne çıkaran bir yeni sistem yaratacaktır. Son tahlilde sürecin geldiği noktada Weber, Batı toplumsal yapısının, bir taraftan ekonomik yapı (piyasa) bir taraftan da kurumsal olarak devlet yapısı (bürokrasi) alanlarında rasyonelleştiği; böylece geleneksel ve kutsal bir dünya görüşünün egemenliğini bitirdiği sonucuna vardırı. Bkz. (Weber, 2006).

⁹ Geleneksel bilinç yapısının değişimini, "işlevsel evrim ve amaç kaybı" perspektifindeki sekülerleşme kuramıyla açıklayan bu yaklaşıma göre kuramsal ve kurumsal anlamda din, inançlardan ibaret olmadığı gibi doğum, ölüm ve evlilik gibi yaşamın birçok alanındaki ritüellerle doğrudan bağlantılı bir işleve sahiptir. Sanayileşme sonrası toplumsal hayattaki profesyonelleşme ve mesleki farklılaşma, din adamlarının (kilise) uzun süredir yapmakta olduğu hizmet ve yetkileri üstlenmiştir. Okul ve hastane gibi modern kurumlar, kilisenin hegemonyasına son vermiştir. Bu bağlamda, işlevsel evrim, dinin ve kilisenin sosyal düzendeki amaç-etkilerini ortadan kaldıran bir sekülerleşmeyle sonuçlanmıştır. Kendisi de sekülerleşme kuramcılarında biri olarak anılan Steve Bruce'un, konuyla ilgili temel bir referans kaynağı için bkz. (Bruce, 2001). Bu yaklaşıma İslam dünyasındaki toplumsal değişim sürecinde dinin yeri özelinde getiri-

Fakat bu noktayla ilgili, modernite sürecinin özellikle 20. yüzyılda yaşadığı sorunların nedeninin de tam da yukarıdaki satırlarda yer verilen bir çelişkidен kaynaklandığı söylenmektedir. Bu çelişki, Aydınlanma düşüncesinin önemli filozofu Immanuel Kant'ın ideal tipi olan, modernite sürecinin özü olmasına rağmen “toyluğundan arınmış, ergin ve kaderine hükmedecek insan”ın bir türlü gerçekleştirilememiş olmasıdır. Bu yaklaşıma göre insan, aklıyla sorgulayan ve böylece eleştiren bir özne olmaktan ziyade *üst belirlenen* bir varlık olarak konumlandırılmıştır. Çünkü modernite, geçirdiği süreçte bir dünya görüşü ve varoluş biçimi olmaktan çıkarak bir ideolojiye dönüşmüş; böylece de dogmatik yaklaşımlarla iç içe geçmiştir (Kahraman, 2004, 3). Bu doğrultudaki gelişimin modernleşme kavramını zaman içinde insan öznesini yok sayan kategorik bir makineleşme ve sanayileşme anlayışıyla bütünleşmesi de bu nedenlerdedir.

Buralardaki zihinsel dönüşümün insan aklı üzerinden hareket etmekte olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim modernitenin *akılının* gerçekliğinin her alanına müdahale etme eğilimi güçlendikçe, aklın bu yönde algılanmasının başka olumsuz sonuçlar doğuracağına ilişkin başından beri karşı duruşlar sergileyen felsefi söylemler olmuştur. Alain Renaut'un Heidegger'den aktardığı gibi, “akıl düşüncenin en amansız düşmanı olduğunu görmeyi beceremeyen çağdaş bireyin, dünyanın hâkimiyetini teknolojik ve bilimsel olarak sağlamasına yol açan bu sorgulama sürecinin kaçınılmaz ufkunu, mutlak egemenliğin siyasal biçimleri” olarak adlandırmak ya da böyle bir akıl algılayışı doğrultusunda, “kendisine bağlanan özgürlük umutlarının tam olarak tersine döndüğü ve bütünüyle yönetsel bir dünyanın doğmasına katkıda bulunduğu Aydınlanma diyalektiğini totalitarizmin korkunç bir ürünü” (2003, 935) olarak görmek gibi yorumlar ortaya çıkmıştır.

Eleştirel teori ve Frankfurt Okulu'nun önemli temsilcilerinden Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'nun *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde sistemli biçimde ifadesini bulan, modern akla dair bu yöndeki eleştirel yaklaşım, öncelikle Aydınlanmanın, “gelişen düşünme'nin insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendileri durumuna getirmek” amacını güttüğü; fakat “yaratan Tanrı” ile “düzenleyen akıl” arasında doğanın hâkimi olma anlayışı çerçevesinde kurulan benzerliğin, mit ile Aydınlanma arasında bir benzerlik algılayışına ve mitin bütüncül yaklaşımının Aydınlanmada da görülmesine sebep olduğuna işaret eder. Üstüne pozitivizmin katıksız içkinliğinin ve bu içkinliğin son ürünü olarak evrensel bir tabunun oluştuğu ve Aydınlanmanın totaliter bir nitelik kazandığı gibi yorumlarla birlikte; “önlenmesi mümkün olmayan ilerlemenin ilenci önlenmesi mümkün olmayan gerilemedir” (1995, 19, 22, 25, 54) şeklinde bir öngörüyü içinde barındırır.

Aydınlanma, insanlığı, aklın eleştirel kullanımı ile batıl inançlara, mitlere, gizemli ve doğa gibi güçlere bağlı kalmaktan kurtarmayı amaçladığına göre Adorno ve Horkheimer'in ilk bakışta hayranlık uyandıran bu programa neden karşı çıktıklarını sorgulayan Thomas D. Docherty, sorunun, Aydınlanma'nın kuramsal çerçevesinden ve kabullerinden çok onun

toplumsal pratiklerinde yattığı; özellikle doğayla yarışmaya girişme arzusunun doğal dünyayı soyut bir biçim içinde düşünmeye başlattığı yorumuna başvurur ve tek sözcükle, *akılın*, *mathesise* (hesaplamaya); yani aklın özgül bir biçimine indirgenliğini ekler. Ona göre, daha da ötesi sorun, böyle bir akıl biçimi bizzat aklın kendisiymiş, akılcı düşüncenin tek geçerli ya da meşru biçimiymiş gibi sunulması olmuştur. Docherty, Adorno ve Horkheimer'in aklın konumlandırılmasında, maddi gerçekliklerin kendine has içeriklerini sadece akli kavramlara ya da matematikleştirmeye bağımlı bir biçime dönüştürerek basit bir biçimsel kategori haline indirgeyen bir yaklaşım haline gelmesinden korktuklarını not düşer. Adorno ve Horkheimer'a göre akıl, bu bağlamda, gerçekliği akılcı terimlere tercüme ederek onu *yabancı* bir matematiksel söylem haline gelmiş bir nosyondan başkası değildir (2002, 13-14, 19). Bu doğrultuda Horkheimer ayrıca aklın, rasyonelleşmenin vardığı noktanın aklın tersine dönüşü olduğunu da bir başka yerde dile getirmiştir. Ona göre, modern dünyanın akıl dışı vahşetinde her şeyi kucaklayan totaliter sistemler kurma takıntısının doğrudan izleri vardır ve özne-nesne ayrılığı, bir tarihsel ürün olarak, doğrudan felsefenin içinde değil ayrıca tarihte, insan-doğa karşıtlığının kabulünde ve kapitalist dünyadaki yabancılaşma olgusu çerçevesinde aranmalıdır. Bu doğrultuda Frankfurt Okulu tarafından geliştirilen *eleştirel teori*, insana ve doğaya dışarıdan dayatılmış bir akıl fikrini reddeder fakat görünen gerçekliği de olduğu gibi öylece kabullenemez. Akıl, aşkın ve ebedi bir ideal kategori olarak ele alınmadan gerçeklik akıl ile birlikte eleştirilmelidir (Koçak, 2008, 39-40). Bu doğrultuda yine Horkheimer, insanın düşünce ve eylem kapasitesinin nihai gelişmiş endüstri biçimleri tarafından zincirlenmesi ve kitle kültürünün her şeyi kapsayan aygıtlarının doğrudan müdahalesi ile birey fikrinin gerilemesi olgularının aklın özgürleşmesinin önündeki engeller olduğunu eklemiştir (2008, 180).

Modernitenin bu yöndeki eleştirilerinin kritik aşamalarından birine Renaut, Antik Yunan'a gönderme yaparak yaklaşmıştır. Renaut, Antik Yunan'da *logosun* gereklerine uygun olarak *polisi* yeniden düzenleme tasarısının, Platon'la ilk kez ana sorunsal olarak dile getirildiği sırada, siyasetin *akıla* doğrudan boyun eğmesinin neticesinde korkunç sonuçlara yol açacağı kuşkusunun baş gösterdiğini söyler. Ayrıca, Aristoteles'in, bir *çokluk* olarak siyeyi "eğitim yoluyla bir topluluğa dönüştürmek" isteyebileceğini ancak içindeki farklılıkları ortadan kaldıracak bir bütünleşme sürecini zorunlu kılarak onu yıkıntıya sürüklemesi olacaklarını düşündüğünü iletir: "Bir senfoniye tek bir perdeye indirmek ister gibi" (2003, 935-936).

Renaut'nun Platon ve Aristo özelinde Antik Yunan *polisi* üzerinden geliştirdiği bu örnek, postmodern olarak adlandırılan yeni dönemin eleştirel bir süreç olarak nasıl ortaya çıktığının izlerini sürmek açısından önemlidir. Postmodern olgu, öncelikle, moderniteye dâhil temel öğeleri ana sorunsal yaparak eleştirisine başlar. Bu eleştirinin kilit noktası, pozitivismin modernitenin kurucu ideolojisi gibi kabul edilerek, dogmatik bir niteliğe bürünmesi ve toplumsal, kültürel, siyasal süreçler üzerinde hegemonik bir hale getirilmesi çözümlenmesini yaparak adeta toplum mühendisliğine başvurarak bir gelecek ütopyası oluşturulma-

sına ve toplumsal ve siyasal sürecin bu amaca göre örgütlenmesine karşı duruşu sergiler. Bu süreçte *insan doğallığı* ve çeşitliliğinin yok sayılmasına itiraz eder. “Bir senfoniye tek bir perdeye indirmek” ister gibi insan aklının koşutlandırılmasını kabul etmez ve insanın kendi *biricikliğine* (*unique*) gönderme yapar. Bu anlamda örneğin Darwinci evrim ve ilerleme fikrine çekince koyar.

Postmodern eleştirinin temel hareket noktalarından birisi zaman algısıdır ve modernitenin zaman algısı ve bu algı paralelindeki yönelimine karşıt bir yaklaşımı içerir. Bu bağlamda örneğin Octavia Paz, modern *ilerleme* kavramıyla aslında Yahudi-Hristiyan uygarlığının *doğrusal zamanının* abartıldığını; bunun anlamının da geçmişi alternatif ya da daha iyi olduğu düşünülen bir şey uğruna terk edip ilerideki zamana yönelmek olduğunu; fakat şimdi artık ilerlemeye dair bu ve benzeri inançların kaybolduğunu ve şimdiki zamanın keşfedildiğini söyler. Ama bu değerlendirmeye ek olarak Paz, modernitenin rasyonel kuşkuculuk ve eleştirel bir ruhu üreterek esasında negatif sonuçlar doğurmasının yanı sıra “bir tek hakikat” algısını sabote ederek çoğul gerçeklere kapı araladığına vurgu yapar (2000, 137-144). Artık “tek gerçek hakikat” ve o hakikate ulaşmak için tek bir çözüm yolu algılayışı yerini çoğulcu çözümlere bırakmaya başlar. Geoff Mulgan, böyle bir algının, “çoğulcu çözümlerin erdemleri sistemler teorisi” ve biyolojiden devşirilen kanıtlarla da desteklendiğine dikkati çekmek ister. Mulgan’a göre, sibernetik teorisinin meşhur bir yasası olan, bir kontrol mekanizmasının en az kontrol etmek istediği sistem kadar çeşitlilik taşıması gerektiği kabulü, W. R. Ashby’nin *gerekli çeşitlilik yasasına* göre karmaşık bir sistemi eşit oranda karmaşık bir araçlar düzeneği olmaksızın kontrol etmenin mümkün olmadığı sonucunu vererek; örneğin, bir hükümetin karmaşık bir ekonomiyi, para arzı ya da faiz oranları gibi, yalnızca tek bir önlem uygulayarak yönetmesini geçersiz kılar (Mulgan, 1995, 91-92). Böyle bir yaklaşım dahilinde çeşitliliğin kabulü, insanı ve toplumsal sistemleri, belirsizlik meselelerine yeniden döndüren bir değer taşır. Çeşitlilik, insanların ve toplumsal sistemlerin öngörülemez, belirsiz bir gidişat içerisinde olduğunu öne sürerek farklılaşan düzlemlerde farklılaşan gerçeklikler algısına kapı aralar. Bu düşünsel süreçte insan, rölativitenin de dahil edilmeyle çeşitlenen kültür ve ahlakları yeniden keşfetmeye başlamıştır.¹⁰

Yeni dönemin, gerçeklik ve çeşitlilik gibi konulardaki algılayışı örneğin Batı’nın yüzünü Doğu’ya dönebilmesi konusunda cesaret verici bir gelişme ortaya çıkartır. Bu cesaret, *akıl* konusunun da farklı düzlemlerde farklı algılara konu olabileceğini gibi Batı’nın da Doğu’nun aklına başvurabileceğinin sinyallerini verir. Bu bir bakıma aklın kötümser bir şekil-

¹⁰ Bu zaman algısının temel kabulü, yeni zamanın ruhunun (*zeitgeist*), yeni dönemde çeşitli kültürleri sadece farklı biçimlerde görebilme ve değerlendirebilmeyi değil onları yeniden keşfetmeyi de birlikte ortaya çıkardığı yönündedir. Bu ruh, modern ilerleme saatini ya da doğrusal zamanı ortadan kaldırmış; büyük harfle başlayan kelimelerden biri olan tarih bitirmiştir. Dünyanın modern görüşü geriledikçe, zamanların ve kültürlerin eskiden evrensellik arkasına saklanmış olan çeşitliliği yeniden ortaya çıkarmaktadır. Postmodern adı verildiği bu yeni fenomeni Paz, “ölçüsüz zaman” ya da “mutlak zaman” olarak çağırıştır. İçinden geçmekte olduğumuz zaman, Paz’a göre, Yunan fikri olan döngüsel zamandan, ilk dönem Yahudi-Hristiyan fikri olan zamansal devamlılığa geçiş kadar derin bir değişim içermektedir. “Yeni zaman” üzerine daha lirik bir yaklaşımı için bkz. (Paz, 1995).

de algılanmasında da bir değişim yaşanabileceğinin izlerini göstermektedir. Mesela Renaut, bugün için modernitenin insan aklıyla ilgili nihilizminin “büyüsünün bozulduğu”na ve Batı’da Habermas ve Rawls gibi entelektüel isimlerin alternatif çabalar sarfederek özellikle pratik aklın konumunu yeniden sorgulamaya çalıştıklarına vurgu yapar. *Yeni akılcılık* olarak da isimlendirilebilecek olan bu yaklaşımlarda akılcı bir çerçeve içinde kalmak suretiyle kendine yeniden siyasal, hukuksal ve ahlaksal bir normativiteyle ilgili soruları sormaya çalışmak için aklın, kimi figürlerinin tükendiğini maskeleyemeyi hiçbir biçimde düşünmediklerini de eklemek gerekir. Renaut, “aklın sonsuz bozumu ve eleştirel yeniden oluşumu gibi farklı yolların ayrıldığı bir kavşakta bulunduğumuzu” da söylemiştir (2003, 936). Bu bağlamda kavşağın bir tarafını Batı’dan gelip yine Batı’ya doğru giden yeni bir yol oluşturur. Bu maksatla sırada Batı yolundaki Habermas’a ve onun *iletişimsel akıl* kavramına *iletişimsel eylem* kuramı dahilinde bakmak gerekliliği gözükmektedir.

2. Jürgen Habermas ve *İletişimsel Akıl*

Jürgen Habermas,¹¹ Theodor W. Adorno adına düzenlenen ve 1980 yılında kendisine verilen bir ödülü alışı sırasında yaptığı konuşmasının başlığını *Modernite-Tamamlanmamış Bir Proje*¹² olarak koymuştu. Burada, modernitenin sancılı bir süreç içerisinde olduğunu fakat sonuçları itibarıyla halen devam eden bir fenomen olduğunu ortaya koymaktaydı. Habermas’ın *akıl* konusundaki düşünceleri, modernite eleştirisiyle başladığı için öncelikle modernite tanımlamalarına ve eleştirilerine, sonra da soruna getirdiği çözüm önerilerine bakılması elzemdir.

Habermas’ın modernite’nin aklına yönelttiği eleştirisi ve bu eleştiri sonucunda ürettiği çözüm önerisi olarak *iletişimsel akıl* diye adlandırdığı yeni akıl algısı daha genelde *iletişimsel eylem* kuramının içinden çıkmaktadır. Habermas’ı *iletişimsel eylem* kuramına daha doğrusu *iletişimsel akıla* götüren sürecin tohumlarının da kamusal alanı yapısal açıdan incelediği ilk çalışmalarında atıldığı söylenir. Örneğin Timur, Habermas’ın, kendi kuramının yalnızca teorik olmadığı gibi özellikle güncel kaygılardan da beslendiğini söylediğini aktarırken Habermas, mevcut sorunların yarattığı motivasyonun başlangıç noktasını şöyle açıklar: “Batılı

¹¹ Eleştirel teori ve Amerikan pragmatizm geleneğinin önemli isimlerinden, Alman filozof, sosyolog ve siyaset bilimci Jürgen Habermas (1929-), geliştirdiği *iletişimsel eylem* kuramı çerçevesi içerisinde modernitenin kurguladığı Akılın postmodern dönemde kıyasıya eleştirildiği bir ortamda geliştirdiği; bir taraftan modern akıl konusunun tek tarafı okunmasını eleştirirken, diğer yandan da yeni bir okumayla modern akılı savunduğu düşünsel dünyasında verdiği eserlerle, 20. yüzyılın önemli sosyal bilimcilerinden biri olarak anılmaktadır. Zaman zaman neo-Marksist olarak da anılan Habermas’ın postmodern kurama dâhil olmadan, modernist teoriyi eleştirerek aşmaya çalışan yaklaşımı, hakkında yaşayan son modernist düşünür değerlendirilmelerinin yapılmasına da sebep olmuştur. Habermas’ın Türkçe literatürde detaylı bir biyografisi için bkz. (Specter, 2012).

¹² Bu konuşma, Eylül 1980’de Frankfurt Şehri tarafından Jürgen Habermas’a verilen Theodor W. Adorno ödülü sırasında ilk defa yapılmıştır. İkinci kez Mart 1981’de New York Üniversitesi Beşeri Bilimler Enstitüsü’nde, James Konferansı olarak Habermas tarafından sunulmuş ve New German Critique dergisinin 22. sayısında (Kış 1981), “Modernity versus Postmodernity” başlığıyla yayımlanmıştır. Burada yer alan atıflar Habermas’ın diğer yazıları ile birlikte kitap olarak yayımlanmış baskısındanadır. Bkz. (Habermas, 1995).

toplumlar, 1960'lardan beri, Batılı rasyonalizmin mirasının artık tartışmasız kabul edilemeyeceği" bir duruma yaklaştılar. Bu durumu Timur, Habermas'ın sözcüğü, her ne kadar kullanmamış olsa da *postmodern bir durum* olarak nitelendirdiği yönünde yorumlar (2008, 146). Bu bağlamda öncelikle Habermas'ın *kamusal alana* (*public sphere*) dair kavramlaştırmalarının ne yönde olduğunun ortaya koyulması gerekecektir.

Habermas, kamusal alan üzerine analizlerini devletin düzenleyici rolü ve sosyal devlet olgusu üzerine kurmaktadır. Buradaki kamusal alan tartışmaları perspektifinde Habermas akıl olgusu ile kamusal alan arasında bir ilişki kurar. Habermas'a göre, burjuva kamusal alanı ile siyasal iktidar arasında aracı (*medium*) olan şey, Batı Avrupa'ya özgü olan "akıl yürütmenin kamusal kullanımı" olmuştur. Bu anlamdaki *akıl* öncelikle salonlarda, kahvelerde siyaset dışı bir tarzda gelişmiştir.¹³ Mesela sosyal eşitlik fikri önce siyasal temsil yani devlet fikri öncesinde ve dışında doğmuş, Pierre Bourdieu'nun "özerk kültürel alanlar" tabiriyle, devlet ve piyasa koşul ve kanunlarından bağımsız şekilde gelişmiştir.¹⁴ Bu doğrultuda Habermas, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde doğma şansız bulan bir burjuva kamusal alanını konu edinmiştir. Bu yöntem, Habermas'ın nitelemesiyle, tarihsel olarak kamusal alana bakarken sınıf çıkarlarından bağımsız ve onların dışında işleyen bir aristokrasi ve burjuvazi bütünleşmesinin göz önüne alınmasıdır (Habermas, 2007, 57-93). Buradaki saptamalarında Habermas, özellikle kapitalizmin emperyalizme dönüşümüyle başlayan sürecin zamanla kamusal alanın yönlendirilerek anlamını yitirmeye başlamasına ve yapısal olarak işlevsizleşmeye dönüşmesine sebep olduğunu söyleyerek; Weber'e göndermelerle "yaşam dünyasının kolonizasyonu"ndan bahsetmeye başlar ve aklı da bu bağlamda değerlendirir. Ayrıca Habermas'a göre, ekonomik büyüme ve devletin örgütsel gelişim dinamiklerinin baskısı altında gerçekleşen toplumsal modernizasyonun sonuçları, yaşam dünyalarının bu sistemler tarafından sömürülmesi ve günlük hayatın iletişimsel altyapılarının tahrip edilmesidir (1995, 7).

¹³ Habermas'a göre, 17. yüzyılda Batı Avrupa şehirlerinde, salonlarda, kahvelerde ve kulüplerin okuma odalarında görülmeye başlanan edebi kamular, 18. yüzyıldan itibaren siyasal bir niteliğe bürünmüştür. Habermas'ın kamusal alanı, salonlar, kahveler ve kulüplerin 18. yüzyılda merkezi otoriteden bağımsız, devlete karşı entelektüel üretim yapan merkezlerdir. Ona göre, burjuva sınıfı, bu mekânlarda bir araya gelerek önce edebi konularda, sonra da siyasi tartışmalarla iktidara karşı, bağımsız bir alan yaratmıştır (2007, 105 vd.).

¹⁴ 20. yüzyılın önemli toplum kuramcılarından Pierre Bourdieu'nun, toplumsal eşitsizlikleri, aldığı her türlü biçimlerin nasıl güçlü bir direnişle karşılaşmaksızın devam ettirilebildiği sorusu özünde sorguladığı ve cevabını kültürel kaynaklar başta olmak üzere kültürel pratiklerin ve yapıların eşitsiz toplumsal ilişkileri sürdürebilme işlevi üstlenmeleri şeklinde ortaya koyduğu toplumsal çözümlemeleri sonucunda ürettiği ve literatüre kattığı, kültürel yeniden üretim kavramıdır. Bu kavramın arka planına dair araştırmalarında sosyal eşitlik fikrinin kökenlerini devlet ve piyasadan bağımsız "özerk kültürel alanlar"da ürettiği tezi yer alır. Bourdieu, kültürün iktidarla ilişkisini de entelektüel tasarısının merkezine yerleşirmiştir. Bourdieu'nun, kültürün, özellikle sınıf iktidarı problematiğini ve de aynı zamanda toplumsal ayrımları belirleyici temel işlevi görmesine ilişkin çözümlemeleri başta olmak üzere ideoloji ve yanlış bilinç meselesini kültürel düzeyde yeniden formüle eden kuramsal yaklaşımı ve saha çalışmaları, kendisinin, modern toplumlardaki iktidar incelemelerine ve sınıf problematiğine zihin açıcı katkılarından biridir. Daha detaylı bilgi için bkz. (Swartz, 2013).

Habermas, toplumsal formasyonları *sistem* ve *yaşam dünyası* kavramsallaştırmaları altında iki dereceli bir yapı şeklinde ele almış ve bu iki dünyanın farklı akıllara, farklı rasyonalitelere karşılık geldiğini daha doğrusu onlara dayandığı tezini ileri sürmüştür. Bunlardan birincisi olarak *sistem*, ekonomi (pazar) ve devlet (bürokrasi) alt-sistemlerinden meydana gelen ve temel bir amaca yönelik bir akla yani *araçsal akıla* dayanırken; Habermas'ın Edmund Husserl'dan ödünç alarak kullandığı *yaşam dünyası (lebenswelt) iletişimsel akıla* karşılık gelir (Timur, 2008:150). Araçsal akıl, özne-nesne ilişkilerinin niteliğine yön verirken; iletişimsel akıl ise özneler arası ilişkilerin, *değerlerini* inşa eden *normatif dünya* ile *estetik dünyaya* dair temel özellikleri oluşturmaktadır. Dellaloğlu, Habermas'ın, bu şekilde, "yaşam dünyası ve dizge paradigmasını bütünleştiren iki düzeyli bir toplum kavramı" yapılandırmış olduğunu söyler (1998, 181). Habermas'ın temel kuramı da bu iki dünya arasındaki özsel gerginlikten kaynaklanan ve araçsal akıl yoluyla inşa edilmiş *sistemin yaşam dünyasını köleleştirme* (kolonize etme) eğilimini çözümlenmeye yönelik gözlemlere ve önermelere dayanmaktadır.

Habermas'ın *İletişimsel Eylem Kuramı* çalışmasında kendinden önceki rasyonellik kuramlarını incelediği bölümde yer verdiği Max Weber ile ilgili analizleri iletişimsel eylem kuramını oluşturması sürecinde ciddi yer tutmuş benzemektedir. Nitekim Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı, birbirleriyle doğrudan ilişkilendirilmiş üç temel konuyu kompozite etmektedir. Bunlar; *iletişimsel rasyonellik* başta olmak üzere *eylem ve dizge paradigmasını birbirleriyle bağlayan toplum tasarımı ve modernliğin çıkmazlarını iletişimsel olarak yapılanmıştır yaşama evreninin bağımsızlaşmış ve biçimsel olarak örgütlenmiş eylem dizgelerine tabi kılınmasıyla açıklayan kuramsal önermelere dair bir yaklaşımdır*. Burada inşa edilen iletişimsel rasyonellik, "alternatif rasyonellik standartlarının var olup olmama durumu"na (2001a, 80) verilen bir cevaptır.

Habermas, rasyonelleşmeyi, Avrupa modernleşmesini genel bir tarihsel rasyonelleşme sürecinin sonucu olarak ele alarak incelemeye başlamıştır. Kendisi, Weber'in Avrupa'da yaşanan rasyonelleşme süreciyle ilgili ifadelerini, seküler bir kültürü oluşturmak üzere dini dünya görüşlerinin mevcut kültürden ayrıştırılması olarak anlamaktadır. Aynı doğrultuda kültürel moderniteyi, bilim, ahlak ve sanat olarak nitelendirdiği üç ayrı alandan dini ve metafizik düşüncenin ayrıştırılması olarak tanımlar (1995, 1, 8). Burada Weber'in dünya imgelerinin rasyonelleşmesini dinsel sosyoloji açısından tüm dünya dinlerinde aynı doğrultuda gerçekleşen; ama dış nedenlerden dolayı sadece bir gelenekte radikal şekilde ileri letilen ve böylece Batı'da modern bir dünya anlama bilincini veren bir süreç olarak ele alır. Fakat Habermas'a göre, Weber'in rasyonellik anlayışı Batı modernliğini açıklamak açısından kullanılacak olursa eksiklikler içermektedir. Bu yönde, Condercet'nin yorumlarına atıfla, bir gün tüm toplulukların aynı noktaya geleceği ihtimalinin henüz gelişmediğini düşünen Habermas, özellikle gündelik yaşam pratiğinin anlaşmaya yönelmiş bir eylemle rasyonelleşmesini, Weber'in iktisat ve devlet gibi eylem dizgelerinin rasyonelleşmesi yanında ihmal ettiği yönler olarak değerlendirmektedir. Bu noktada Horkheimer'a da gönderme yapan Habermas, onun, biçimsel rasyonelliğin günümüz endüstriyel kültürünün temelinde yat-

makta olduğu düşüncelerini Weber'le paylaştığına yer vermektedir. Örneğin Horkheimer ve Weber'in, transandantal ve kutsal dünya imgelerinin insan ve toplumsal sistemlere anlam verici bütünlüğünün bozulduğunu; (*dünyanın büyüünün bozulması*) bu düşünsel dönüşümün modern yaşam form ve düzeylerinin birliğini özünde tartışılır kıldığını ve nihayetinde toplumsallaşmış özneler arasındaki bu birlik ve bütünlüğe dayalı dayanışmasını ciddi şekilde tehdit ettiği savında birleştiklerini (2001a, 366-368) söyleyerek *Aydınlanma'nın Mitos'a dönüşmesi* savına tekrar gönderme yapar.

Weber'in rasyonelleşme üzerine yazılarının Habermas'ın hareket noktaları üzerinde etkili olduğunun görüldüğü bir başka odak, rasyonelleşmenin şeyleşme (*reification*)¹⁵ olarak algılandığı Georg Lukacs yorumlarında da kendini gösterir. Habermas, Lukacs'ın Weber'in rasyonelleşme savına, kendi kavramsal bütünlüğü içerisinde çok önemli bir yer de tutan “yaşam dünyası”nın şeyleşmesine yaptığı gönderme dâhilinde yer verir. Peşi sıra, araçsal aklın eleştirisinde de “şeyleşmiş bilinç yapılarının temelinde ‘araçsal akıl’ vardır” (2001a, 375, 398) göndermesiyle tekrardan Horkheimer ve Adorno'ya döner. Toplumsal rasyonelleşmenin sürekli bilincin şeyleşmesi olarak görülmesine gönderme yapan Habermas, özellikle Weber'in modernlik kuramına geri bakış olarak nitelendirdiği bölümde, Weber'in Protestan mesleki ahlakını ve bu ahlaka karşılık gelen yöntemsel-rasyonel yaşam tarzını, “ilkelerin kılavuzluğundaki ahlaksal bir bilincin cisimleşmesi” olarak betimlediğini söyler. Ama buna ek olarak da “benmerkezci, inayet tikelciliği üzerine kurulu bir merkez çileciliğinin, dinsel kardeşlik etiğinin son derece irrasyonel bir cisimlenişi serimlediği olgusunu” dikkate almadığını ekler. Buna karşılık, modern yani öncelikle kapitalist toplumların doğuşunun, gelenek sonrası türde ahlak ve hukuk tasarımlarının kurumsal cisimlenişi hızlandırdığını; kapitalist modernleşmenin izlediği modelde, bilişsel-araçsal rasyonelliğin ekonomi ve devlet alanları üzerinden, iletişimsel olarak yapılandırılmış öteki yaşam alanlarına girdiğini ve orada ahlaksal-pratik ve estetik-pratik rasyonelliğin zararına olan bir öncelik kazanaarak; yaşama evreninin yeniden üretiminde aksamalar ortaya çıkardıklarını da eklemektedir (2001a, 754-755). *Kamusal alan* açısından bu okuma, Habermas'a göre şu anlama gelecektir: Devlet ve toplum karşılıklı olarak birbirlerinin alanına girdiği anda kamusal alanlar işlevlerini mutlak düzeyde yitirmeye başlar. Bu durum, modernizasyonun genel anlamında bir sonucu olarak *yaşam dünyasının* sömürgeleştirilmesi neticesine ulaştırır.

Yaşam dünyası Habermas için iletişimsel eylemleri tamamlayan ve özneler arasında (*intersubjectivite*) harekete geçen kültür ve dil alanlarıdır. Kültür ve dil, bu dünyanın kurucu

¹⁵ 20. yüzyıl Marksizminin ünlü isimlerinden Macar filozof Georg Lukacs'ın, ünlü eseri *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde geliştirdiği bir kavram olan “şeyleşme” (reification), kapitalist düzende proletaryaya atfla kullandığı kavramdır. Buna göre, kapitalizm, yapısal özellikleri itibarıyla yani genelleşmiş meta üretimi düzeni içerisinde “şeyleşmeye” yol açar. Nesnel ve öznel yönleri olan “şeyleşme”nin, nesnel yönünü, kapitalist pazar yasaları oluşturur. Bu süreçte emek salt bir nicelik konusu haline gelerek rasyonelleştirilir. Ayrıca insanın kendi emeğine yabancılaşmasıyla da “şeyleşme”nin öznel boyutu belirir. Emeğin, insandan bağımsızlaşarak sadece bir metaya dönüşmesi ile insan düşüncesi yani toplumsal bilinç parçalanır. Kavramın, sadece Lukacs ile sınırlı kalmayarak, Lukacs'tan Antonio Negri'ye, Adorno'dan Jacques Derrida'ya kadar 20. yüzyıl felsefesi içerisinde eleştirel bir analizi için bkz. (Bewes, 2008).

öğeleridir. Bu anlamda yaşam dünyası, kültürle aktarılan ve dilde biçimlenmiş yorum modelleri aracılığıyla temsil edilmiştir (Timur, 2008, 175). Temel sorun, daha önce değinildiği biçimiyle, iletişimsel akıl merkezli yaşam dünyası ile araçsal akıl kökenli ekonomi (para ve pazar) ve iktidar (devlet ve bürokrasi) alt-sistemlerinin nasıl ve neden ayrıştıklarının ve tekrar buluşabileceklerinin ortaya çıkartılması sorunudur. Bu noktada, her döneme özgü bir karşılıklı anlaşma formunun egemen olduğunu söyleyecek olan Habermas, burada da iletişim kuramının öznel ve aşkın bilinç paradigmasını değiştirdiği tezine dayanarak öznel arası bilinci vurgulamaktadır. Habermas, toplumsal rahatsızlıklara ya da Weber'in ifadesi ile anlam ve özgürlüklerinin yitirilmesine direnecek güçler arayacak ve bu gücü *iletişimsel akılda* bulacaktır.

Habermas, tıpkı Michel Foucault gibi, aklın “bu dünyaya ait bir şey” olduğunu söyler ve söylemini somut gerçeklikler üzerinden kurgular. Bu aklın nasıl bir akıl olduğu sorusunun cevabı Habermas'ın genel kuramında yatar. Habermas'ın yaklaşımının merkezinde “bilinç paradigması” ve “özneye bağlı felsefe” ile ilişkisi yerine “öznel arası iletişimsel eylem paradigması” vardır. Öncelikle iletişimsel eylem kuramı, özünde dil ve eylem yetisi olan, kişilerarası ilişkiye girebilen en az iki öznenin, sözlü ya da diğer araçlarla etkileşime girmesi prensibine dayanmaktadır. İletişimsel eylem kuramında dilin çok önemli bir rolü vardır ve yorumlama, görüş birliğine yakın bir durumda tartışabilmeye ilişkin olarak kuramın içinde yer alır. Ama asıl merkez noktası, eylem durumu üzerinden hareket ederek anlaşma arayışında olunabilmesidir. Buradaki eylem durumu, sadece eylem halinde olmayı değil, onu da içermekle birlikte, eylemde bulunabilme potansiyeline sahip olmayı da bünyesinde barındırır. İletişimsel eylem yaklaşımı ve modeli, *dili, daraltılmamış bir anlaşma modeli* olarak kabul etmektedir. Çünkü Habermas'a göre, kendisinin rasyonel olduğunu öne süren ve ilişkiye geçilecek diğer sistemlerin tümünü özsel olarak akıl dışı olmakla tanımlayan bir sistemde eşitsizlik potansiyel düzeyde her daim mevcuttur. Habermas, kendisini akla uygun olarak ilan eden bilinç düzeylerinin, kabul ettikleri normlarının tamamını mümkün olabilecek her öteki bilince hükmedici bir biçim ve yöntemlerle dayatma iradesi ve tehlikesine karşın iletişimsel eylem kuramında ifade edilen “tutarsız biçimde örgütlenmiş toplumsal akılcılık”la (Docherty, 2002, 44) cevap verir.

Habermas, iletişim eylemine katılan öznel arasında asgari düzeyde bir uzlaşma sağlanılmasının, yalnızca arzu edilebilir değil aynı zamanda mümkün olduğunu da söyler. Bir toplumsal formasyonu, tartışılarak onaylanmış bir uzlaşmayla daha akılcı biçimde örgütlemek mantıksal açıdan mümkündür. Bu bağlamda kullanılacak akıl, adaletin, iyi ve kötünün, ahlakın genel prensiplerini yeniden ortaya koyabilir. Bir taraftan bireyi içeren diğer taraftan da iletişimsel eylem sonucunda ulaşılabilen bir genellemeyle hakikat ortaya konulabilir. Bu anlamda toplumlara bir özgürlük alanı sunulmaktadır. Bu doğrultuda Hikmet Kırık, Habermas'ın, adalet ilkelerini *pratik akla dayandırması* ve toplumun kendi *özerk yasalarını* yapmasına önem vermesi açısından Kant'a yaklaşırken, *genel irade ve ortak çıkar* kavramlaştırmasının da Rousseau'yu anımsattığını not düşer. Kırık, Habermas'ın modern

siyasal söylemlerden liberallerle cemaatçilerin (*communitarian*) aralarında bir köprü kurmaya çalıştığını, bir taraftan liberal bireyin hakkını verirken diğer yandan bu bireyin bir sosyalleşme sürecinin ürünü olduğunu da ekler. Ayrıca Kırık, Habermas'ın, liberal kamusal aştığını çünkü liberallerin aksine, “hakikatin ne olacağına karar verebileceğimizi” savunduğunu hatta iletişimin konusunu ahlaki değerler ile ilgili konuları bile kapsayacak kadar genişlettiğini söyler (2005, 68, 86).

Böyle bir akıl kavramlaştırmasının özellikle güncel siyasi ve felsefi tartışmalar açısından önemi nedir? Yukarıda yer verilen tartışmalar bağlamında Habermas'ın amacının özellikle kamusal söylem ve siyasetin işlerliği açısından bir çözüm arayışı olduğu söylenebilir. O halde, Habermas'ın akıl kavramlaştırması ile demokratik siyasal düzlemde nasıl bir ilişki kurulabilir? Bu türden sorulara ileriki başlık kapsamında cevaplar aranacaktır.

3. Demokrasi Arayışları

Jürgen Habermas'ın, temel yaklaşımında teorik tartışmaların yanında güncel pratik siyasal sorunlara dair bir bakış açısı geliştirmeye çalıştığına tekrar bir vurgu yapmak gerekirse; kendisinin, özellikle iletişimsel eylem kuramı dahilinde geliştirdiği iletişimsel akıl kavramının da bu yönde pratik bir kullanım alanı bulduğuna dikkat çekilerek demokrasi arayışları meselesine geçilebilir. Jürgen Habermas, *Demokrasinin Üç Normatif Modeli*'nde, demokratik siyasete ilişkin liberal, cumhuriyetçi ve usulcü-müzakereci görüşler arasında temel bir ayırım yapmaktaydı. Habermas'a göre, *liberal modelde*, demokratik süreçlerin işlevselliği, özerk bir sivil toplumun çıkarlarının siyasal mekanizmaya aktarılmasıdır; siyasetin görevi ise kişiler arasındaki farklı özel çıkarları uyumlu hale getirmektir. *Cumhuriyetçi modelde* ise, *ortak bir yararın* siyasal topluluğun kültürel olarak ahlaki yaşamında kalıcı bir bakışın olarak yerleştirilmesidir. Bu bağlamda siyasetin yararı, sivil toplumun çıkarlarının idare edilmesinden ziyade yurttaşlar arasında temel bir dayanışmanın sağlanmasıdır. Habermas, hem liberal hem de cumhuriyetçi modelin, “-ister bir piyasa toplumunun bekçisi, ister bir etik topluluğun bilinçli kurumsallaşması biçiminde olsun- devleti merkeze koyan bir toplum görüşü öngörmesi”ne itiraz eder. Habermas'ın bu bağlamda klasik kullanımıyla *müzakereci siyaset modeli* yerine geçebilecek biçimde kullandığı müzakereci bir *demokrasi kuramı söylemi*, merkezi olmayan bir toplum imgesinden yola çıkar. Bir *eylem sistemi* olarak görülebilecek siyasal sistemde Habermas, meşruiyet ve halk egemenliği gibi kavramları usulcü denilebilecek model açısından yeniden tanımlamaya çalışır: “Söylem kuramı hem parlamenter organlar, hem de kamu alanının gayri resmi ağları aracılığıyla akan iletişim süreçlerinin daha yüksek düzeydeki özneler arasılığı üzerinde durur.” Bu doğrultuda Habermas, demokrasinin özgün anlamını şu şekilde tanımlar: “Özerk yurttaşlarca müştereken yerine getirilen kamu yararına akıl kullanmayı kurumsallaştırma” (1999, 37-50).

Kamu yararına akıl kullanma ve bu aklın kurumsallaştırılmaya çalışılması, Habermas'ın modern akıl nosyonunu yeniden gözden geçirerek ve kamusal alan kavramlaştırmasıyla eşgüdümlü hale getirerek gündeme almasının en temel ifadelerinden biri olarak temel dü-

şünce izleğini ispatlamaya yaradığına işaret edilebilir. Bu noktada, öncelikle, Habermas'ın toplumsal uyum ve uzlaşmanın düşünürü olduğu söylenebilir. Habermas'ın esas meselesi, sınıf çelişkilerinin tamamen ortadan kaldırmamış olsa bile mümkün mertebe azaltıldığı; sınıfsal mücadele ve ekonomik krizlerin kontrol altında tutulabildiği gelişmiş kapitalist toplumların siyasal sistemleri içerisinde mümkün olan en fazla özgürlük ve demokrasi, eğer bu aşamada örneklendirilebilirse *radikal demokrasi* arayışıdır. *Radikal demokrasi*, Marksist gelenekten gelen Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau'nun, ilk olarak, birlikte kaleme aldıkları *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* başlıklı ünlü eserlerinde kurgulanmış bir demokrasi modelidir. Bu eserlerinde Mouffe ve Laclau, Marksizmin sınıf egemenliği söylemi yerine, çoğulcu kitle demokrasisini önerirler. Buna göre, kapitalizm, herhangi bir devrime gerek kalmadan çoğulcu kitle demokrasisiyle dönüştürülebilecek durumdadır. *Radikal demokrasi*, kimlik farklılıkları, çok kültürlülük ve kültürel çoğulculuk gibi yeni yaklaşımlar ışığında, toplumsal taleplerin özgürce seslendirilmesine imkân sağlayarak, modernite postmodernite tartışmalarına daha çok ve derinlemesine demokrasiyle karşılık verilmesini savunur (Keyman, 2000; Laclau - Mouffe, 2008).

Çoğulcu kitle demokrasisi kabulü altında kolektif karakter taşıyan bu görüşler John Rawls'un *çoğulculuk gerçeğinden* (*reality of pluralism*) de etkilenmektedir. 20. yüzyılın siyaset felsefesi kanonu içindeki önemli filozoflarından Rawls'un geliştirdiği bir kavram olan *çoğulculuk gerçeği*, demokratik bir toplumda farklı görüşlerin bir arada bulunduğu ve bu durumun, demokratik toplumun süreklilik gösteren özelliklerinin başında geldiği kabulünden hareket eder. Fakat Rawls'a göre, çoğulculuk, makul *çoğulculuk* (*reasonable pluralism*) olarak görülmelidir çünkü demokratik toplumlarda her türlü görüşe değil ancak siyasi adalet anlayışı ile uyumlu olan makul görüşlerin varlığına izin verilebilir. Bunlar da herkes için tam ve eşit vicdan özgürlüğünü kabul eden görüşlerdir. Bu durum da çoğulculuğun gerçekçi bir tonda ele alınmasını şart koşar.¹⁶ Fakat Habermas, bugün için meşruiyet düzeyinde hissedilebilecek kuşkuvarın da yasallık yani fiili hukuk bağlamında seküler bir siyasal düzen içerisinde dini ya da post metafiziksel olmayan temellerle sağlanabileceğini düşünmektedir. Çünkü Habermas'a göre, çoğulculuğu içerisinde barındıran kültürel ve toplumsal bir sekülerleşme, Aydınlanma ve dini doktrinlerin gelenekleriyle eş başlı giden bir süreçte gerçekleşmektedir.¹⁷ Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'inin *Kantçı Cumhuriyetçilik*'in spesifik bir biçimi

¹⁶ John Rawls'un çoğulculuk üzerine düşünceleri için bkz. (Rawls, 2007). Ayrıca Michel Foucault da çoğulculuğun bu şekilde kabulüyle bağlantılı olarak modern aklı araçsal akılla ilişkilendiren bir açıklama girişiminde bulunmuştur. Foucault'ya göre, modern olanın iki temel boyutu vardır: ilki, klasik birlik ilkesi ile zıtlık oluşturan çoğulluk ve ikincisi de klasik aşkınlık ilkesini dengeleyen bir içkinlik. Ali Yaşar Sarıbay, bu boyutlara dikkat çekerken Foucault'nun esas tezinin, nihayetinde bir söylem nesnesi haline gelmiş olan insanın birliğini ve bütünlüğünü sağlayan temel ilke olarak "modern bilgi"yi kabul edenlere karşı çıkmak amacıyla olduğunu dile getirir. Sarıbay'a göre, Foucault, beşeri bilimlerin modern bilgi merkezli epistemolojisinin ve bu epistemoloji kaynaklı aklın tek değil aksine çoğulluk barındırdığına dikkat çekmek ister (Sarıbay, 2001, 11 vd.).

¹⁷ Nitekim çoğulculuk, insanların, belirli bir toplumsal sistem dahilinde çok sayıda farklı/alternatif yaklaşımlarla bireysel ve toplumsal hayatlarına yön vermeleri olarak modern bir fenomenle ilişkilendirilmesine gerek kalınmaksızın tanımlanmasında olduğu gibi değil de; Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın

mi olduğunu söyleyen Habermas, anayasal demokratik devletin normatif temeller üzerine dini ve post metafiziksel olmayan bir şekilde kurulduğunu ifade ederek, 17. ve 18. yüzyılda üretilen felsefenin nötr dünya görüşlerinden etkilenen bir devlet otoritesinin meşruiyeti olarak dillendirilebileceğini söyler. Böylece siyasal güç ve yasallığın/hukukun üstünlüğü bağlantısını demokratik kurumsallaşmanın temel ilkeleri olarak nitelendirir (Habermas - Ratzinger, 2006, 1-25). Bu noktada Habermas'ın, demokratik anayasal devletin, kendisini ortaya çıkaran normatif ön kabullerden yani kendi kaynaklarından beslenebilir mi yani böyle bir devletin kendi yerel/bölgesel doğasındaki etik ahlaki geleneklerden kaynaklanan ön kabullere dayanabilir mi sorusuna kökeni itibariyle yani ortaya çıkış kaynakları açısından olumlu yönde cevap verebilmekte olduğunu ve bu ön kabullerin ideolojik bir dünya görüşü ve/ya da din kaynaklı olabileceğini de söylediği eklenir. İletişimsel eyleme ve dile verdiği önem Habermas'ın aklının, örneğin dindar vatandaşların söylemlerinde *dini yollara* da başvurabileceklerini olumlama anlamına gelmektedir. Bu anlamda bireylerin siyasi meseleleri gerekirse *dini* ise bu meseleleri ile de iletişimsel eyleme geçebileceklerini söylemiş ve “siyasi kamusal alanda öncelikle tartışma yapılabilmiş bu meseleler parlamentoda dahi tartışılabilir hale gelmiş demektir” diye eklemiştir (Habermas, 2006, 10).

Burada açıkça görülen bir ilişki örneğinin Rawls'un çok erken bir tarihte din ve dini söylemin çoğalacağını farkına vararak kuramını, “makul fakat uyumsuz, dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerce ciddi olarak farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların, uzun süre devam edecek bir topluma sahip olmaları mümkün olabilir mi?” (Rawls, 2007, 5) sorusu etrafında kurması ve *çoğulculuğun farkına* vararak oluşturmasıyla paralellik gösterir. Habermas bu söylemin çözüm noktasını *iletişimsel eylemde* geliştirmektedir. Nitekim ona göre, günümüzde artık tüm özgürlük kavgası, yaşam dünyasını şekillendiren bilinç formlarına alt sistemlerden yöneltilen zorlamaya karşı verilecektir. İletişimsel eylem dâhilindeki akıl, çoğullukların bir arada bulunabilmesine, özgür bir tartışma düzeyinde şekillenebilmesine ve hakikatin *burada ve şimdi* ortaya çıkarılabilmesine imkân tanımaktadır. Liberal- demokratik kurumların geleceğinin bir konsensüsle güvenceye alınabileceği noktasında uzlaşan Rawls ve Habermas'ın bu inançları, demokrasi için gereken istikrarlı temellere, “salt anlaşma”nın değil rasyonel bir konsensüs biçiminin katkıda bulunacağını varsaymalarından kaynaklandığını dile getiren Mouffe için de kurumların istikrarını ve yurttaşlar tarafından kabulünü sağlayan da budur (2015, 98). Habermas'ın düşüncesinde ancak böyle bir akıl algılayışı, *uzlaşmayı* beraberinde getirebilecektir. Bu bağlamda, iletişimsel eylem kuramıyla temellerini attığı felsefi söylemini ahlak ve hukuk kuramlarına doğru açımlandırmıştır. Örneğin Timur, Habermas'ın daha sonra, “adalet felsefesi kuramı görüşü açısından sosyolojik hukuk kuramı görüşü açısından yapı-kurumcu bir yaklaşımla birleştirmek” amacını güderek, sınıf kökenli ve top-

modern çoğulculuk tanımındaki gibi, akli selim bilgiye zarar veren, yaşamı, toplumu ve bireysel kimliği sorulara tabi tutarak bunların hepsini çoğul yorumlara maruz bırakan ve her yoruma kendi muhtemel eylem perspektiflerini belirleyen bir içerik veren bir fenomen olarak ifade edildiğinde (2015, 43-57), Habermas'ın yaklaşımıyla paralel bir kabuller dizisi içerir: “Hiçbir yorum, hiçbir muhtemel eylem dizisi, bugün tek doğru ve sorgulanamaz gerçek olarak kabul edilemez artık” (Berger - Luckmann, 2015, 60).

lumsal güçlerden soyutlanmış, ahlaki bağlılığın hiyerarşik olmadığı, yalnızca mümkün ideal koşullarda *tartışma ilkesinden* kaynaklanan bir hukuk kuramı geliştirdiğine dikkat çekmiştir (2008, 204).

Böyle bir akıl kurgusu gerçekten içinden geçilmekte olan dönemin ana sorunsallarına cevap olabilecek nitelikte midir? Bu soruya, Habermas'ın, günümüzdeki devlet-toplum ilişkisinin demokratikleşmesi tartışmalarına katılarak ve demokratik devletin yalnızca *hukukun üstünlüğü* ilkesi ile denetlenmesinin yeterli olmadığını savunarak; devlet aygıtının denetimini sağlayacak, ayrıca karar alma mekanizmalarına bireylerin aktif katılımını getirecek bir *kamusal iletişim düzleminin* varlığının zorunlu olduğunu belirterek cevap verdiği not düşülebilir. Bilindiği gibi liberal demokratik toplum, yönetimin *hukukun üstünlüğü* ilkesi ile denetlenmesinin, bireyin haklarının güvence altına alınması için yeterli olduğu kabulünden hareket ederken, bu durum, kendini liberal-demokratik olarak niteleyen yönetim modellerinin, bir *meşruiyet krizi* içerisine düşmelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Nitekim bu tür yönetim biçimlerinde hak ve özgürlükler, bireylerin siyasal katılım mekanizmalarına katılmasını doğrudan ya da dolaylı olarak mümkün kılmaktan ziyade hukuk aracılığıyla korunmalarını sağlama noktasında işlev görmektedirler. Ayrıca liberal-demokratik sistemlerde, ilkesel olarak, bireylerin/vatandaşların siyasal süreçlere katılarak düşüncelerini açıklamalarını olanaklı kılan siyasal partiler ve baskı grupları gibi aracı yapılar (*medium*) bulunmasına rağmen bu oluşumların çoğunun hiyerarşik bir eşitsizlik temelli (oligarşik) yapılar şeklinde örgütlenmiş olmalarının gerçek bir siyasal katılımı önlemekte olduğu yorumları da yapılmaktadır. Özetle, modern demokrasilerde yurttaşların siyasal mekanizmalara katılımının önünde pek çok engel bulunmakta; bu durum da en temel vaatlerini yerine getiremeyen liberal demokratik devletler açısından bir meşruiyet bunalımının doğmasına yol açmaktadır.¹⁸ Bu yorumlar doğrultusunda Habermas, özgür müzakereye dayalı siyasal meşruiyet ya da *gerçek demokrasinin* gerçekleştirilebilir olması için *insan haklarına* dayalı bir yönelimin esas olduğunu vurgulamış ve bu yönelimi, *dört ayaklı bir hukuk düzeni* şeklinde; merkez, çevre, kamusal alan ve insan hak ve özgürlükleri bağlamlarında değerlendirmiştir. *Merkez*, yetki ve sorumlulukları açısından birbirlerinden tamamen ayrışarak kurumsallaşması gereken yasama, yürütme ve yargı organlarıyla tanımlanan *devlet* yer almaktadır. *Çevre*, *sivil toplum* olarak tanımlanır ve siyasal hareketler, meslek odaları, sendikalar, dinî cemaatler ve düşünce kuruluşları gibi gönüllülük esasında örgütlenmiş sivil inisiyatiflerden oluşmaktadır. *Kamusal alan* ise Habermas'ın iletişimsel eylem ve iletişimsel akıl perspektifinde oluşturduğu temel modelinin üçüncü ayağı olarak yerini alır. *Kamusal alan*, si-

¹⁸ Esasında günümüz siyasi konjonktüründe meşruiyet bunalımı ya da literatürdeki yaygın kullanımıyla meşruiyet krizi olgusu sadece liberal-demokratik devletler veya daha genel ifadeyle ulus-devlet düzeyinde yaşanan bir durum değildir. Küreselleşme olgusunun ulus-devlet yapılarını dönüşüme uğratmakta olduğu ve egemen ulus-devletlerin ulus-üstü siyasi ve ekonomik kurumsal birliklere dâhil olarak egemenlik devrine varan siyasi-hukuki sözleşmelerle kendilerini taahhüt altına aldıkları birçok ulus-üstü birliğin yönetim mekanizmalarında rastlanan bu kriz durumunun net olarak gözlemlenebildiği yapılardan birisi de Avrupa Birliği (AB)'dir. AB özelinde bu sorun üzerine odaklanan bir çalışma ve literatür için bkz. (Sanlı, 2005).

yasal pratiğin hayata geçirildiği düzlemi oluşturmaktadır. *İnsan hak ve özgürlüklerine dayalı anayasal hukuk düzeni* ise meşruiyet bunalımının önüne geçen ve bireylerin özgür iradeleri ve akıllarıyla katıldıkları özgür müzakereye dayalı siyasal meşruiyet ya da *gerçek demokrasinin* son ayağını oluşturur. Ancak Özbek'in da dikkat çektiği gibi, "politik düzene ruhunu veren şey, o düzende hangi kurumların bulunduğu değil, o kurumların hangi meşruiyet anlayışını yaşama geçirecek şekilde işledikleri ya da işletildikleridir" (2013, 114-115). Aynı doğrultuda Habermas'a göre insan hak ve özgürlüklerine dayalı olması esası demokrasinin, demokratik bir siyasal sistem de insan hak ve özgürlüklerinin güvencesi ve temel varlık sebebi olarak var olmaktadır. Habermas'ın iletişimsel aklının dahil edildiği bu düzen, insan hak ve özgürlükleri ile demokratik sistemler arasındaki bağlamsal ilişkinin aynı kaynaktan beslendiği bir demokrasi modeli ile daha pekiştirilecektir.

Demokratik işleyiş ve meşruiyet bunalımına çözüm üretmeye çalışan Habermas'ın¹⁹ önemle üzerinde durduğu nokta, akılcı siyasetin, liberal demokratik toplumlarda karşılığını bulabileceği model, *müzakereci demokrasi* olmuştur. Müzakereci demokrasi, demokratik toplum kurumlarının özgür ve şeffaf bir kamusal müzakere süreci içerisinde ve kamusal müzakere ortamının sürekliliğini mümkün kılacak yapısal çerçevede oluşturulmasını asgari düzeyde şart koşmaktadır. Müzakereci demokrasi kuramı çerçevesinde bakıldığında *müzakere*, bireylerin çeşitli tartışma konularından herhangi birinde karar kılmadan önce, "argümanlar temelinde veya gerekçeli olarak birbirlerini ikna etmeyi ve böylece ortak bir karara ulaşmayı sağlayacak şekilde" istişare ettikleri süreci tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda müzakereci demokrasi, demokratik sistemlerde toplumsal meseleleri ilgilendiren kararların kolektif olarak alındığı müzakere sürecini merkezine alan bir modeldir (Erdoğan, 2012, 25-43). Müzakereci demokraside siyasetin meşruiyeti, özgür ve açık bir müzakere süreci içinde oluşmasına ve herkes tarafından rasyonel olarak makul görülmesine bağlıdır. Seyla Benhabib'e göre, demokrasinin karşısındaki en önemli sorun, rasyonelitenin meşrulukla uzlaştırılması meselesidir ve ortak iyinin, bu bağlamda demokratik ilke gereği halk egemenliğiyle uyumlu kılınmasına dair çözüm teklifi müzakereci demokrasiden gelir. Benhabib'e göre, bir yönetim biçiminde kolektif karar alma süreçlerine dair meşruluk ve rasyonellik, yalnızca bu yönetim biçiminin kurumlarının ve bu kurumları birbirleriyle ilişkilendiren bireylerin tamamının ortak çıkarı olarak tahayyül edilen konulara, eşit ve özgür bireyler arasında rasyonel ve adil bir şekilde yürütülen müzakere süreçleriyle varılmasını sağlayacak düzenlemelerle elde edilebilir (1994, 30-31). Bu süreçte, her türlü görüşün müzakereye dâhil edilebilmesi esastır. İşte Habermas müzakereci yaklaşımın temel amacını

¹⁹ Özellikle 2000'li yıllarla birlikte Habermas, ilgi alanını spesifik olarak demokrasi ve sorunları özelinde meşruiyet krizi meselesi üzerine yoğunlaştırmıştı. Habermas'ın, kendisi de kıta Avrupalı olduğu için, üzerinde sıklıkla durduğu konulardan birisi Avrupa Birliği (AB) ve demokrasi merkezli meşruiyet krizi sorunsalıydı. Bu doğrultuda, akılcı siyaset ve iletişimsel akıl merkezli değerlendirmelerinde, düşüncelerini AB'nin bir anayasaya ihtiyacı olduğu noktasında yoğunlaştırmıştı. Bu konu üzerine bir de yazı kaleme almıştı (2001b, 5-26). Yazının yayın zamanı da başlı başına manidardır. Yazı, *New Left Review* dergisinin Eylül-Ekim 2001 tarihli 11. sayısında, tam da 11 Eylül 2001 saldırılarının gerçekleştiği tarihlerde yayımlanır. Yazının Türkçesi için bkz. (Habermas, 2005, 95-106).

iletişimsel eylem üzerinden kurgulayarak iletişimsel aklın somutlaşabildiği bir müzakere anlayışı geliştirmiştir. Bu bağlamda toplumsal sözleşme temelli siyaset kuramının kabullerinden hareket eden Habermas, toplumsal sözleşmeyi, özgür ve eşit bireylerin bir araya gelerek belirledikleri kendi normlarının inşa ettiği düzen içinde yaşama iradesi olarak tanımlarken, toplumsal sözleşmenin özsel niteliğinden kaynaklanan bir gereklilik olarak demokratik şekilde işletilen ve iletişimsel akılla hareket eden düşünce ve irade süreçlerinde katılımı alınması gerektiği görüşünü savunur. Bu doğrultuda Habermas'ın iletişimsel akılı, siyasetin iletişimsel biçimlerinin ve koşullarının akılcı düzeyde kurumsallaşmasını gerekli kılar. Dolayısıyla bu yöntem, bireylerin *akıllarıyla*, müzakere sürecinde iletişimsel eylemde bulunarak kurulan akılcı diyaloglar aracılığıyla siyasete katılmayı koşullar. Bu durum hem ahlaki hem de siyasal açıdan eşit olarak kabul edilmiş bireysel ve kolektif kimliklerin yaşam dünyalarını doğrudan ve/ya da dolaylı olarak etkileyen siyasalar üzerinde müzakere yoluyla sorgulama imkânlarını bularak karar alma süreçlerine katıldıkları bir yöntem olarak özetlenebilir. Önemli olan müzakere sonucundaki karar aşamasında, akılcı düzeyde müzakere edilen fikirlerden hangisinde karar kılınacaksa, o kararın, *akılcı* bir karar olacağından önceden benimsendiği bir sürecin başlatılmasıdır. Sonuç ise *burada ve şimdi* üretilmiş bir *hakikat* olarak sistemin siyasal açıdan akılcı bir çıktısı olarak ortaya çıkacaktır.

Bu noktada, Habermas'ın filozof Richard Rorty ve Benjamin Barber ile benzer bir *dil* ve *hakikat* kabulüne sahip olduğunu eklemek meselenin daha anlaşılır olması açısından gerekli gözükmektedir. Dilin, kendisinin yaşamı temsil eden tek parça bir bütün ve onun dışında ve ötesinde bir Hakikat'le iletişime geçmeyi sağlayan bir aracı (*medium*) olduğu yolundaki aşkınsal kabulleri reddeden Rorty, dile özgü bir doğa olmadığını; sadece dünyayı, insanın kendisini ve diğerlerini betimlemekte kullandığı birçok olumsal (*contingent*) sözcük dağarı olduğunu kabul eder. Ona göre, bu söz dağarlarının aralarında karşılaştırıldıklarında hangisinin daha *doğru* olduğu da söylenemez; ama bazıları daha *kullanışlı* metaforlar üretme konusunda diğerlerinden üstün olabilir. Düşüncenin tarihi de *şeyleri* sürekli yeniden ve yeniden isimlendirerek betimleyen ve sayısız rastlantı sonucu koşullara uyumlu ve kullanışlı hale gelen metaforların yaratılmasının tarihidir (Rorty, 1995, 23-50). Benjamin Barber ise dil ve hakikat arasındaki akılcı ilişkinin doğası bağlamından hareketle geliştirdiği düşüncelerini *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset* başlıklı eserinde daha da ileri taşıyarak Habermas gibi pratik meselelere yönelik çözüm önerileriyle devam ettirmişti. Barber, *güçlü demokrasi* üzerine düşüncelerini, siyasal, adil ve özgür olanı mümkün kılan esas şeyin *pratikler* olduğunu iddia eder. Barber'e göre, yurttaş olmanın yolu önceden belirlenmiş soyut hakikatleri meşru görerek eylemde bulunmak değil, aksine *uygun pratik hakikatler* ortaya çıkartmaya hak sahibi olmanın yolu öncelikle yurttaş olmaktan geçmektedir. Demokrasinin son tahlilde bir araç değil amaç olduğuna vurgu yapan Barber için, bir metafor kullanmak gerekirse, siyasal süreçlerin bir yolculuk olduğu göz önüne alınırsa yolcuların da yolun sonuna varmak kadar yol boyunca birbirleriyle olan ilişkilerinin yaşamsal olduğu süreçten bahseder. Bu kabul, yurttaşların siyasal süreçlere aktif katılımını gerektirdiği gibi *güçlü demokratik cemaatte* yurttaşlar, kamusal meselelerde ortak çatışma konularına birlikte hareket

ederek, diyalog ve müzakereyi olmazsa olmaz olarak kabul ederek çözümler üretmeye yönelen akıllı katılımcılar olarak *komşulardır*. Bu bağlamda Barber, güçlü, katılımcı yurttaşlık tasarımının hayata geçirilmesi için somut ve uygulanabilir bir dizi öneriyi de getirir: Semt birlikleri başta olmak üzere iletişim temelli yurttaş kooperatiflerini başlatmak, yurttaşlık hizmetlerini ulusal ölçekten evrensel düzeye taşımak, özellikle iş yerlerinde uygulanabilir yeni demokratik süreçler (*iş yeri demokrasisi*) tasarlamak ve yeni bir kamusal alan inşa etmek gibi (Barber, 1995, 324-369). Her iki isim özelinde bakıldığında, her ne kadar Rorty ile Barber arasında karşılıklı bir tartışma sürdürülmemiş veya çalışmalarında birbirlerine doğrudan atıflarda bulunmamış olsalar da gerek Rorty'nin teorik yaklaşımı gerekse de Barber'in pratik ve somut önerilerinin Habermas'ın demokrasi arayışı sürecinde geliştirdiği kavramsal çerçeve ve modellerle ne derece doğrudan ve ilişkisel bir bağlantılı olduğu görülmektedir.

Akıl-demokrasi ilişkisi bağlamında bu bölüm arkaik bir başka örneklendirme ile neticelendirilebilir. Habermas'dan yaklaşık üç yüz yıl önce Benedictus de Spinoza toplumların, ortak yararını gerçekleştirebilmesinin yolunun, birbirleriyle iletişim/etkileşen bireylerin “tekillikler arası siyasi edimselliği”nden geçtiğini yazmıştı. *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme ve Tanrı, İnsan ve İnsanın Mutluluğu Üzerine Kısa İnceleme*'de, mutluluk arayışının ötesinde, insanı, “kalıcı iyilik haline, yararlı olana” taşıyacak yolu aramış ve o yolun, Doğa'nın ussallığı ile uyumlu bireylerin edimsel birliği olarak tanımlamıştı. Aynı doğrultuda Spinoza, *Etika*'da, *geometrik tanıtlamalı yordamı* ile o yolun, bireylerdeki hallerini (epistemolojisini) göstermiş; *Teolojik-Politik İnceleme ve Politik İnceleme*'lerde ise öteki ile iletişim dayalı etkileşimi bağlamında insan ve toplumların yolculuğunun ontolojik boyutunu araştırarak sonuçta *demokrasi* cevabını bulmuştu. Demokratik kavramlardan bahsederken bireylerin doğal hakları olarak kendi yeterliliklerinde temellenen güçlerini doğrudan devrettikleri ve böylece de üstün irade/gücü kullanma hakkının temsil edildiği öznenin *halk* ve “gücü altındaki her şeye ilişkin üstün hakka toplu olarak sahip evrensel insan birliği”nin (Spinoza, 2008, 235) siyasal sistemi olarak demokrasi tanımlarını yapmakta ve bunları yaparken de iletişim/etkileşime dayalı akıl ile demokrasi arasında yine *burada* ve *şimdi* üzerinden bir ilişki geliştirmekteydi. Bu bağlam, neredeyse Habermas'la aynı kavramsal açılım temelinde *akıl*; kendini mümkün kılma, potansiyelini hayata geçirme ve iradesini/gücünü açığa çıkararak üstün güce dönüştürenlerin birliği olarak *demokrasi* vurgusu, aralarında üç asır gibi kronolojik bir ayrılığın olmasına rağmen; modern *akıl* düşüncesinin kendini bir siyasal düzen olarak demokrasi içerisinde tekerrür etme biçiminin kanıtı olarak göz önüne serilmekteydi.

Sonuç

Modernite'nin aklının, insana, onu değiştirmeye, dönüştürmeye ve tek gerçeğe doğru sistemli bir ön kabuller zinciri içinde yönlendirmeye yönelik algısı, özne merkezli akıl olarak adlandırılabilir; Habermas'ın, özne merkezli akıl yerine *iletişimsel eylem* olarak nitelendirdiği akılı koyarak özne merkezli aklın eksiklerini gidermeye çalıştığı söylenebilir. Bu noktada Habermas, “Aydınlanmanın vaatlerinin öldüğünü fakat sonuçlarının devam etmek-

te olduğunu” söylemişti (1995, 7). Aydınlanma'nın vaatlerinin ölmesi demek, onunla başat giden modernite sürecinin de eleştirisini içermektedir. Aydınlanma paralelinde modernitenin akla yüklediği anlam da bu süreçten nasibini almıştır ve artık yeni bir akıl algısına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Aynı bağlamda Habermas, Frankfurt Okulu okumasına benzer bir şekilde moderniteyi kişi üzerindeki başarısızlığı perspektifinde değerlendirmiştir.

Sonuç itibariyle, Habermas, modernitenin aklının kıyasıya eleştirildiği ve parçalandığı 20. yüzyılın ikinci yarısına, aklın eleştirilmesine de katılarak yine de yeniden kurgulanmış bir akıl savunarak *iletişimsel akılla* katkıda bulunmuştur. Bu doğrultuda Habermas'a göre modernite ve onun akli hem muhafaza edilmek hem de yaşadığı krizden kurtarılarak yeniden canlandırılmak zorundadır. Nitekim ona göre modernitenin barındırdığı olanakların tümü henüz tüketilmemiştir. Bunun yanında Habermas modernitenin insan ve toplumun hayatına olumsuz etkilerini de görmezden gelmemiş, modern aklın 20. yüzyılda ulaştığı yıkıcı ve baskıcı biçimlerini eleştirmekten kaçınmamıştır. Her ne kadar Habermas'ın, aydınlanmanın ürünü olan modern akıl düşüncesinin üreticilerinin de yeniden incelenerek akıl kavramının yeniden inşa edilmesine yaptığı vurgusu, özne merkezli akıl geleneğinin sorgulanması çağrısıyla devam etmiş olsa da kendisi, Akıl Çağı'ndan günümüze miras kalan *akıl* gibi temel kavramların yeniden sorgulanması gerektiğini savunmuş; bu bağlamda da modern akıldan vazgeçmeyerek, modernite projesini güncellemek istemiştir.

Demokratik bir sistemin ve bu sistemin işleyiş mekanizmasının somut tezahürleri olarak her bir kurumunun nihai amacı hak ve özgürlükleri engelleyen baskıyı azaltmak, tahakküm ilişkisi içermeyen bir yönetim biçimi inşa ederek *demos*'un karşılıklı iletişim düzeyini mümkün kılacak ve bu iletişimin *sürdürülebilir* olmasının imkânlarını artıracak prosedürleri hayata geçirmektir. Habermas'ın demokrasi yorumu açısından bakıldığında, bu amaca, tüm insanlığın paylaştığı *bir ve bütün bir Hakikat*, Rasyonalite'den bahseden Aydınlanma'nın klasik söylemi ile ulaşılamayacağı görülmüştür. Ona göre esas olan, tarihsel *anlarda* kendi *hakikatlerini* yaratan, kabul eden ve meşru görerek dolaşıma sokulmasına izin veren bir *kamusal alan* ve *iletişimsel akıldır*. İnsandan yola çıkarak toplum için ve içinde üretilmiş olan sistemlerin yönetim biçimlerinden biri olan *demokrasi* söz konusu olduğunda; dilin *burada* ve *şimdi* yeniden ve yeniden üretilmesi ve bu üretimin de bir eylem biçimi olarak iletişim vasıtasıyla dolaşıma sokulmasında *aklın* başat konuma getirilmesini öneren *iletişimsel eylem kuramı* perspektifinde *iletişimsel akıl* kavramı da Habermas'ın demokrasi arayışı adına güncel toplumsal ve siyasal sorunlar karşısında aldığı tavrın *magnum opusudur*.

Kaynakça | References

- Adorno, Theodor W. - Horkheimer, Max. *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*. çev. Oğuz Özügül. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1995.
- Ahmed, Akbar Salahuddin. "Bağdat Kapılarında Medya Patronları". çev. Belkis Çorakçı Dişbudak. *Yüzyılım Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor*. ed. Nathan Gardels. 32-47. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Barber, Benjamin. *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. çev. Mehmet Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Bauman, Zygmunt. *Modernite ve Holocaust*. çev. Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Versus Kitap, 2007.
- Benhabib, Seyla. "Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy". *Constellations* 1/1 (1994), 26-52.
- Berger, Peter Ludwig - Luckmann, Thomas. *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi: Modern İnsanın Yönelimi*. çev. Mustafa Derviş Dereli. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015.
- Bewes, Timothy. *Şeyleşme: Geç Kapitalizmde Endişe*. çev. Deniz Soysal. İstanbul: Metis Kitap, 2008.
- Bottomore, Tom. *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Bruce, Steve. *Religion and Modernity: Sociologists and Historians Debate the Secularization Thesis*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Dellaloğlu, Besim Fatih. *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- Dellaloğlu, Besim Fatih. *Toplumsalın Yeniden Yapılanması: Habermas Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998.
- Docherty, Thomas. "Postmodernizm: Bir Giriş". çev. Yavuz Alogan. *Post Modernist Burjuva Liberalizmi* ed. Andre Golz vd. 7-55. Ankara: Doruk Yayınları, 2002.
- Erdoğan, Mustafa. "Müzakereci Demokrasi ve Sınırları". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/22 (2012), 25-43.
- Geuss, Raymond. *Eleştirel Teori: Habermas ve Frankfurt Okulu*. çev. Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2009.
- Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity*. London: Polity Press, 1996.
- Habermas, Jürgen. *The Philosophical Discourse of Modernity*. çev. Frederick Lawrence. London: Polity Press, 1995.
- Habermas, Jürgen. "Demokrasinin Üç Normatif Modeli". çev. Cem Gürsel, Zeynep Gürata. *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. ed. Seyla Benhabib, 37-51. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı - Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD), 1999.
- Habermas, Jürgen. *İletişimsel Eylem Kuramı* 2 Cilt. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabcacı Yayınevi., 2001a.
- Habermas, Jürgen. "Why Europe Needs a Constitution?". *New Left Review* 2/11 (2001b), 5-26.
- Habermas, Jürgen. "Avrupa'nın Niçin Bir Anayasaya İhtiyacı Var?." çev. Selen Göbelez. *Conatus Çeviri Dergisi* 1/3 (2005), 95-106.
- Habermas, Jürgen. "Religion in the Public Sphere". *European Journal of Philosophy* 14/1 (2006), 1-25.
- Habermas, Jürgen. *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*. çev. Mithat Sancar, Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Habermas, Jürgen - Ratzinger, J. Cardinal Pope Benedict XVI. *Dialectics of Secularization: On Reason and Religion*. ed. Brian McNeil. çev. Florian Schuller. San Francisco: Ignatius Press, 2007.
- Kahraman, Hasan Bülent. *Modernite ile Postmodernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Everest Yayıncılık, 2004.

- Keyman, Fuat. *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2000.
- Kırık, Hikmet. *Kamusal Alan ve Demokrasi: Örtünme Sorununu Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2005.
- Koçak, Orhan. "Önsöz: Horkheimer ve Frankfurt Okulu". Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*. çev. Orhan Koçak. 7-54. İstanbul: Metis Kitap, 2008.
- Küçükcan, Talip. "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası". *İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 109-128.
- Laclau, Ernesto - Mouffe, Chantal. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. çev. Ahmet Kardam. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Lyotard, Jean-François. *Postmodern Durum*. çev. İsmet Birkan. İstanbul: Bilgesu Yayıncılık, 2013.
- Mardin, Şerif. "Max Weber Üzerine". Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla. 11-14. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Mouffe, C.hantal. *Demokratik Paradoks*. çev. Ahmet Cevdet Aşkın. Ankara: Epos Yayınları, 2015.
- Mulgan, Geoff. *Antipolitik Çağda Politika*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Nathan, Gardels (ed.). *Yüzyılın Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor*. çev. Belkis Çorakçı Dışbudak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Özbank, Murat. *Gezi Ruhu ve Politik Teori*. İstanbul: Kolektif Kitap, 2013.
- Paine, Thomas. *Akıl Çağı*. çev. Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Paz, Octavia. *Öteki Ses: Şiir ve Yüzyılın Sonu*. çev. Hüseyin Demirhan. Ankara: Suteni Yayıncılık, 1995.
- Paz, Octavia. "Tarihin Sonu'nda Batı Doğu'ya Dönüyor" çev. Belkis Çorakçı Dışbudak. *Yüzyılın Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor*. ed. Nathan Gardels. 137-144. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Rawls, John. *Siyasal Liberalizm*. çev. Mehmet Fevzi Bilgin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Renaut, Alain. "Us". çev. Emel Ergun, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. ed. Philippe Raynaud, Stephane Rials. 935-940. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Rorty, Richard. *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*. çev. Alev Türker, Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2001.
- Sanlı, Leyla. *Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı*. İstanbul: Yeni Alan Yayıncılık, 2005.
- Slater, Phil. *Frankfurt Okulu*. çev. Ahmet Özden. İstanbul: Kabalcı Kitabevi, 1998.
- Specter, Matthew G.. *Habermas: Entelektüel Bir Biyografi*. çev. İsmail İlgar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Spinoza, Benedictus de. *Teolojik-Politik İnceleme*. çev. Cemal Bali Akal - Reyna Ergün. Ankara: Dost Kitabevi, 2008.
- Swartz, David. *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. çev. Elçin Gen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Timur, Taner. *Habermas'ı Okumak*. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Türköne, Mümtaz'er. *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.

Doğal Afetler Karşısında Dini Tutum ve Ritüellerin Rolü

Selameddin Baysal | 0009-0000-9691-5747 | bysldsdu@gmail.com

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/04fjtte88>

Öz

Dünya tarihinin dönüm noktalarına bakıldığında göze çarpan ilk detay afet kavramıdır. Birçok devlet ve medeniyetin çöküşüne zemin hazırlayan deprem, savaş, kıtlık, terör saldırıları ve salgın hastalıkların toplum üzerindeki sosyolojik etkileri incelendiğinde kültürel, işlevsel ve yapısal olarak bir değişim ve dönüşüm sürecini başlattığı görülmektedir. Zorlu yaşam olayları olarak da bilinen bu afetler bireyleri duygusal, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan yoğun bir stresle karşı karşıya bırakmaktadır. Afet sonrasında sosyal iletişim ve etkileşimde olduğu gibi temel insani ihtiyaçlarda da aşması zor birtakım bariyerler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla afet sürecindeki insani ve ekolojik bariyerlerin aşılması adına birey ve devleti bir arada buluşturan yapıların uyum içinde hareket etmesi büyük bir önem arz etmektedir. Doğal afet sonrasında verilen manevi danışmanlık ve dini hizmetler, toplumsal değerlerin yeniden inşa edilmesini kolaylaştırmaktadır. Afetlerin hiyerarşik bir düzende, birey ve toplum üzerinde meydana getirdiği anomiyile baş etme sürecinde ve bozulan toplumsal düzenin yeniden inşasında ilk başvuru kaynağının din olması, dinin toplumsal düzen ve istikrar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışma doğal afetler karşısında dini tutumların ve ritüellerin rolünü literatür taramasından yola çıkarak tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Afet Sosyolojisi, Toplumsal Dönüşüm, Manevi İyi Oluş, Sosyal Kırılganlık.

Atıf Bilgisi

Baysal, Selameddin. "Doğal Afetler Karşısında Dini Tutum ve Ritüellerin Rolü". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan, 2024), 142-164.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.7>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	25.02.2024
Kabul Tarihi	25.03.2024
Yayın Tarihi	15.04.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Role of Religious Attitudes and Rituals in the Face of Natural Disasters

Selameddin Baysal | ORCID:0009-0000-9691-5747 | byslsdu@gmail.com

Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/04fjte88>

Abstract

When looking at the turning points in world history, the first detail that stands out is the concept of disasters. When the sociological effects of earthquakes, wars, famine, terrorist attacks, and epidemic diseases, which have paved the way for the collapse of many states and civilizations, are examined on society, it is seen that they initiate a process of change and transformation culturally, functionally, and structurally. These disasters, also known as challenging life events, subject individuals to intense stress emotionally, physically, psychologically, and socially. After the disaster, some barriers emerge that are difficult to overcome in terms of social communication, interaction, and basic human needs. Therefore, it is of great importance that the structures that bring individuals and the state together in overcoming the humanitarian and ecological barriers in the disaster process act in harmony. The spiritual counseling and religious services provided after natural disasters facilitate the reconstruction of societal values. The fact that religion is the first source of reference in coping with the anomy created by disasters in a hierarchical order on the individual and society, and in reconstructing the disrupted social order reveals the impact of religion on social order and stability. This study discusses the role of religious attitudes and rituals in the face of natural disasters based on a literature review.

Keywords

Sociology of Religion, Sociology of Disasters, Social Transformation, Spiritual Well-being, Social Vulnerability.

Citation

Baysal, Selameddin. "The Role of Religious Attitudes and Rituals in the Face of Natural Disasters". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 142-164.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.7>

Article Information

Date of Submission	25.02.2024
Date of Acceptance	25.03.2024
Date of Publication	15.04.2024
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Dünyada milyonlarca insan afet kaynaklı ölüm, engellilik, göç vb. kırılğanlıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal yaşam alanlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen afetler, sosyal yapıda da değişimlere kapı aralamakta olup dini ve sosyal yaşamdaki normatif dogmalarda reform niteliğinde değişimler meydana getirmektedir. Jeopolitik olarak kritik bir konum üzerinde bulunan Türkiye’de tarihte birçok defa sel, erozyon, deprem, çığ, fırtına gibi doğa olayları görülmüş; Asya ve Avrupa’nın kesişim noktasında yer almasından dolayı birçok salgına ve savaşa ev sahipliği yapmıştır. Neticede de birçok iç ve dış göçe maruz kalmış; göç alan yerleşim alanlarında kozmopolit kültür birikimi oluşmuş olması sebebiyle de her daim zengin bir coğrafyaya ve kültür birikimine sahip olmuştur. Ayrıca birçok dini grubun afet kaynaklı göçlerle kurdukları iş, evlilik veya komşuluk ilişkilerinin dini normlar üzerinde de önemli etki alanı oluşturduğu söylenebilir.

İnsana dair her olgunun değişim sürecine girdiği afet zamanlarında yaşanan şok, üzüntü, çaresizlik vb. olumsuzluklar sosyal yaşantıda olduğu kadar bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında da olumsuz izler bırakmaktadır. Acı çekme, negatif düşünme, maddi ve manevi kaybı kabullenememe gibi psikolojik hasarlar nedeniyle birey, sosyal normları yerine getirmekte zorlanmakta olup sosyal ve manevi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bireyi tekrardan toplumun bir ferdi haline getirip moral kaybını azaltma aşamasında ihtiyaç duyulan manevi değerlerin belki de en önemlisi sabır, şükür ve tefekkürdür denilebilir. Başa gelen zorlu yaşam olaylarında başvuru dini normlar, kişinin ilahi olan değerlerle ilişkisini düzenlemekte olup ölüm korkusu, panik ve ümitsizlikle başa çıkmasını sağlamaktadır. Bunun Türk toplumundaki izlerini “Elinden bir şey gelmiyorsa Allah’a sığın” cümlesiyle görmemiz mümkündür.¹

Salgın, kıtlık, terörizm, savaş gibi afet zamanlarında sergilenen hırsızlık, yağmalama vb. gayri ahlaki eylemlere karşı din kontrol mekanizması vazifesi üstlenmektedir. Din olgusu günah-sevap, cennet-cehennem gibi ilahi ödül-ceza algısı oluşturması sebebiyle toplumsal ruh halinde iyileşme sağlar; bireylere moral ve motivasyon kazandırır. Dinin işlevsel rolü, afete maruz kalan bireyi seküler anlayıştan uzaklaştırıp, afetle dini başa çıkma adına Tanrı’ya yakınlaştırır. Görüldüğü üzere afetle başa çıkma sürecinde insan; bilgi, beceri, iletişim ve teknolojiye hükmetme gücüne rağmen ruhsal ve toplumsal iyi oluşu sağlamak adına Yaratıcının aşkın gücü ve merhamet edici yönüne ihtiyaç duymaktadır.

Bu çalışma; sosyal bilimlerin temel çalışma sahasından biri olan doğal afetlerin toplumsal düzlemde oluşturduğu kırılğanlıkların sağaltımı ve nitel değişimleri inceleyip, toplumu tekrardan eski dinamiklerine kavuşturma sürecinde başvuru dini faktörlerin toplumsal yansımalarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma doğal afetler karşısında dinin nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu irdelemektedir. Çalışma ayrıca;

¹ Cüneyd Aydın. “Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2019), 105-109.

doğal afetler sonrasında devlet ve vatandaş arasındaki sosyal güvenin nasıl inşa edildiği üzerinde durmaktadır. Çalışmada nihai olarak doğal afet zamanlarında ve sonrasında manevi danışmanlık hizmetlerinin krizi yönetme becerisine sahip olup olmadığı gibi konusuna yoğunlaşmaktadır.

1. Doğal Afetler İle İlgili Yapılan Literatür Çalışmaları

Bilimsel anlamda dünyada dini başa çıkma ile ilgili yapılan çalışmaların ilki Kenneth Pargament'e aittir. Pargament ve arkadaşları tarafından yapılan bazı çalışmalardan sonra Dini Başa Çıkma Ölçeği geliştirilmiştir. Dini başa çıkma ölçeğinin amacı insanların bir takım sorunlarla nasıl başa çıktıklarına yönelik anlam arayışı olmuştur. Diğer bir ifadeyle insanların din vasıtasıyla manevi anlamda nasıl iyi oluş elde ettikleri üzerinde durulmuştur denilebilir.² Bu ölçekler dünyanın farklı ülkelerinde geçerlilik ve güvenilirlik aşamalarından geçtikten sonra kullanılmıştır. Türkiye'de de bazı bilim insanları bu ölçekten esinlenerek farklı ölçekler geliştirmeye çalışmıştır. Örneğin Ekşi "Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı" arasında bir ilişki olup olmadığı üzerinde bir doktora çalışmasını kaleme almış ve burada bir takım dini başa çıkma ölçeklerini içeren sorular sormuştur.³ Yine Memiş tarafından kullanılan bir dini başa çıkma ölçeğinde "Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması" olarak bu alanda yapılan çalışmaların ilkinin temsil ettiği söylenebilir.⁴ Dini Başa Çıkma ile ilgili yapılan çalışmalardan bir diğeri ise deprem veya sonrasında yakınlarını kaybeden insanların hayata tutunmalarına yönelik yürütülen bir çalışmadır.⁵ Benzer çalışmalardan bir diğeri ise "Tanrı'ya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma" dır. Bu çalışmada insanların karşılaştıkları problemlerle nasıl başa çıktıkları ve netice itibarıyla nasıl bir dönüşüm içerisine girdikleri ele alınmıştır.⁶ Bu ölçeklerden sonra farklı konuları kapsayan farklı çalışmalara da rastlanılır. Yapılan bu çalışmaların temel dinamikleri ise daha çok din olgusunun farklı konularda acı, stres, keder, ümitsizlik, ölüm korkusu, tahammülsüzlük vb. zorlu olaylarda olumlu bir tutum kazandırıp- kazandırmadığına yönelik olmuştur. Dolayısıyla insanoğlu sosyal bir varlık olduğu için karşılaştığı problemler ve bu problemlerle başa çıkma adına din ve kültürün önemli ölçüde bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Dolayısıyla Türk toplumunda bugüne kadar yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılık, kadına şiddetin karşısında durma, kimlik algısı, pozitif tanrı tasavvuru, kültürel uyum arasında olumlu ilişki ortaya çıkmıştır. Diğer bir anlamda ise dinî başa çıkmaya ilişkin

² Kenneth Pargament, I., *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*, (New York: Guilford Press, 2007), 128-131.

³ Halil Ekşi, *Başta Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 15-29.

⁴ Hacer Memiş, *Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlilik Ölçeğinin Çalışması*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2003), 15-25.

⁵ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Ankara Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2021), 234-245.

⁶ Ali Ayten, *Tanrıya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Araştırma*, (İstanbul, İz Yayıncılık, 2012), 90-105.

hazırlanan ölçeklerde görüldüğü üzere stres, anksiyete, öfke tarzları ve travma sonrası gelişim arasında pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.⁷

Yaşam olayları ile ilgili olarak başa çıkma ve dini başa çıkma adına bir takım çalışmalara ulaşılmaktadır. “Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişki: Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmada stresin ruhsal ve fiziksel etkileri üzerine bir araştırma kaleme alınmıştır.⁸ Stres çoğu insanın yaşam memnuniyetini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle yakınları hasta olan insanların yaşadıkları travmalar hem kendileri hem de hastane çalışanları tarafından doğrulanmaktadır. “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma” adlı çalışmada bireylerin şükretme yönelimlerini cinsiyet, yaş, çerçevesinde incelenmiştir. Zorlu yaşam olaylarından kaynaklı sosyal olaylara maruz kalan insanlar depresif davranışlar sergileyebilmektedir.⁹ Bu bağlamda savaş mağdurları yaşam alanlarından zorunlu göçe tabi olabilmektedir. Suriyeli sığınmacıların savaş sonrası yaşadıkları travmaların üstesinden gelmesi adına “Dindarlık ile Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmada dinin stresi yönetme becerisi üzerinde durulmuştur.¹⁰

İnsanoğlu ister savaş mağduru olsun ister olmasın küçük bir olaydan bile etkilenebilmekte; bu sebeple de çoğu zaman yalnız kalabilmektedir. Yalnızlaşmak sosyal bir varlık olan bireyde, a-sosyalleşme ve farklı anormal davranışlara da sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda “Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı” çalışmasında yaşam memnuniyeti için dinin nasıl bir hayati fonksiyona sahip olduğunun altını çizmiştir.¹¹ Dini fonksiyonların sadece yalnız kalmada değil aynı zamanda salgın hastalıklar ve diğer yaşam olaylarında da olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Birey yakalandığı bütün doğal veya beşeri olaylarda yaşadığı krizi anlamlandırmak ister. Bu nedenle kriz anında sergilenen dini tutumun davranışın gelişimi ve dönüşümü üzerinde önemli bir etkisi vardır. “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”¹² çalışmasında kriz ve stres yönetiminin olası etkilerini minimum seviyeye indirilmesinde dini başa çıkmanın önemi üzerinde durulmuştur. Yaşam olaylarından biri olan salgın hastalıklar milyonlarca insanın hayatını olumsuz etkilemektedir. Örneğin Yakın zamanda ortaya çıkan COVID-19 salgınında uzun süre evde karantinada kalan; yakınlarının yas serüvenine katılmayan; ailevi, ekonomik

⁷ Süleyman Abanoz, “Dini Başa Çıkma: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”. *Eskiyei Yayınları* 48 (2023), 201-222.

⁸ Ahmet Can Karakaş - Mustafa Koç, “Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişki: Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 3/3 (2014), 611-625.

⁹ Ali Ayten, “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 46-59.

¹⁰ Ali Ayten - Zeynep Sağır, “Dindarlık ile Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2014), 5-12

¹¹ Yahya Turan, “Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 1 (2018), 395-414.

¹² Sema Eryücel, “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 251-271.

ve psikolojik problemler yaşayan çok sayıda insanda duygu ve davranış bozukluğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla insanların davranışlarında stres, kaygı, korku, yorgunluk, karamsarlık, ümitsizlik gibi psikolojik duygular hat safhaya çıkmıştır. “Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkmanın Rolü”¹³ adlı çalışmada dini tutum ve davranışlar vasıtasıyla stresin yönetilmesi ve manevi iyi oluşun nasıl kazanıldığına değinilmektedir. Manevi iyi oluşun geleneksel tedavi sistemleriyle de yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. “Salgın Hastalıklarla Dini Başa Çıkma Geleneksel Tedavi Sistemlerinin Yeri ve Önemi” adlı çalışmada geleneksel tedavi sistemleri vasıtası ile stres, kaygı ve depresif davranışlarla nasıl başa çıkıldığına dair geleneksel tıp sistemleri ve dinin ilişkisi irdelenmiştir.¹⁴

Doğal afetler çoğu zaman bazı yaşam alanlarını tanınmayacak hale getirmektedir. “İskân-daki Kararsızlık: Doğal Afetler Ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-XX. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)”¹⁵ adlı çalışmada Manisa ve Konya’da yaşanan doğal afetlerden sonra kentlerin ve kırsal alanların nasıl deformasyona uğradığı kaleme alınmıştır. “Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsalın Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme” isimli çalışmada doğal afetlerden kaynaklı sosyal değişmelerin yarattığı kırılmalıklar sonrasında toplumsal direncin nasıl tekrar canlandığı vurgulanmıştır.¹⁶ Doğal afetler ile mücadele de din ve ekolojik bağlamda olduğu gibi insani ve iktisadi alanda da uzun yıllar boyunca çalışmalar sürdürülmektedir. Çünkü doğal afetlerin doğurduğu etki sadece fiziksel anlamda değildir. Bununla beraber dini yükümlülükler kadar iktisadi yükümlülükler de neden olmaktadır. “Doğal Afetlerin Doğurduğu Koşullu Mali Yükümlülükler” adlı çalışmada afetlerin hem sosyolojik hem de büyük mali krizlere neden olan yönleri ele alınmıştır.¹⁷

2. Doğal Afetlerde Sosyal Güvenin İnşası

Savaş, salgın hastalıklar, deprem, kıtlık, terör saldırıları gibi hadiseler beklenmedik anda gelişir. Bu olaylar sosyo-ekonomik yaşantıyı sekteye uğratar. Aynı zamanda sosyal ilişkileri ve toplumsal işleyişi olumsuz etkiler. Doğal afetler, ekonomik, çevresel, fiziksel ve sosyal kayıplara neden olan bazı kırılmalıkları içerir. Diğer bir ifadeyle doğal afetler hayatın olağan akışını bozarak toplumsal işleyişe ket vurur, gündelik akışı ve rutin işleyişi tehdit altında bırakır. Bu tehdit edici faktörlerin yaşanmışlığı nitelik ve nicelik olarak farklıdır. Olayların etkisine göre ülkeler sosyo-ekonomik hasar risk tablosu oluşturur. Bu risk haritaları afetin boyutuna, ülkelerin gelişmişlik durumuna ve kentlerin yaşam kültürüne göre

¹³ Nasrullah Okan - Aytaç Ören, “Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkma’nın Rolü”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 369-380.

¹⁴ Selameddin Baysal, “Salgın Hastalıklarla Dini Başa Çıkma Geleneksel Tedavi Sistemlerinin Yeri ve Önemi”, *TAM Akademi Dergisi* 2/2 (2023), 194-211.

¹⁵ İlker Yiğit, İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (XVI-Xx. Yüzyıl Manisa- Konya Çevresi Örneği), *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26 (2017), 329-364.

¹⁶ Fatma Gaye Yılmaz, “Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsalın Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 2/2 (2021), 119-132.

¹⁷ Mustafa Çelen, “Doğal Afetlerin Doğurduğu Koşullu Mali Yükümlülükler”, *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*, 56 (2011), 41-68.

şekil alır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi toplumun afete maruz kalma riskini etkilemektedir. Düşük yaşam standartlarına sahip toplumlarda afetler vatandaş ve yöneticileri karşı karşıya getirmektedir. Bunun temel nedeni ise afetzedelere sunulan palyatif çözümlerin güven ve dayanışmayı olumsuz etkilemesi; kişilerin hürriyetlerinde, yaşam standartlarında, eğitim ve sağlık imkânlarına erişilebilirlikte sosyal hak kayıplarının meydana gelmesidir.¹⁸

Sosyal güven; fiziksel, psikolojik, manevi iyi oluşu sağlamak adına sosyal kırılmalığa neden olan faktörlerin en kısa sürede iyileştirilmesine yönelik faaliyetleri kapsar. Dolayısıyla sosyal güven olgusu devlet ve çeşitli STK'lar aracılığıyla desteklenen maddi ve manevi sosyal hizmet unsurlarını içerir. Doğal ve beşeri afetlerden sonra siyaset, sağlık, eğitim, işe vb. alanlardaki aksaklıkların devlet eliyle hızlıca iyileştirilmesi veya iyileştirilmemesi sosyal güvenin sağlanması noktasında büyük önem arz etmektedir. Afet anında yönetimi kolaylaştırıcı etki oluşturan güven, bireyler ve kurumlar nezdinde sağlıklı iletişim ve pozitif etkileşimle ortaya çıkar.¹⁹ Yaşanan veya yaşanması yüksek olan afetlerde, sosyal güvenin sağlanması adına doğru ve güvenilir kaynaklara erişme; kırılmalıkların azaltılması noktasında etkili bir unsurdur.

Dini normlar ırk, renk, dil ayrımı gözetmeksizin toplumun geneline ait değerler bütünü kapsamaktadır. Dinin birleştirici ve bütünleştirici etkisi sebebiyle devlet, afet sonrasında düzeni sağlamak adına oluşturduğu sosyo-kültürel politikalarda dini normlara ağırlık vermektedir. Devlet sosyal güven ortamını farklı argümanlarla sağladığı gibi din ve din görevlilerinin de yardımıyla daha geniş sivil kitlelere ulaşabilmektedir. Afet sonrasında toplumda yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği gibi atmosfer ortamı oluşmaktadır. Afetler hem kişisel hem de sosyal patolojik sorunlara neden olmaktadır. Afet anında ve sonrasında sosyal düzenin sarsılması, sosyal çözümlerinin artması, insanların yaşam alanlarından uzaklaşması; yabancılaşma, yalnızlık, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikopatolojik ve sosyo-kültürel problemlere davetiye çıkarmaktadır. Bu problemlere karşı koymak, afet sonrası oluşan kriz ortamını güçlü bir şekilde yönetmek, travmatik kaygı, stres gibi olumsuz duyguları bertaraf etmek için hem toplumsal desteğe hem de manevi desteğe ihtiyaç duyulmaktadır.²⁰ Dini inanç ve hizmetler, doğal afetler sonrası oluşan manevi boşluğun doldurulması adına büyük bir vazifeyi üstlenmektedir. Doğal afet vb. travmatik olaylarda devlet ve vatandaş arasındaki manevi bağı güçlü tutmak, sosyal güveni yeniden inşa etmeye çalışmak, bireylerin yaşam kalitelerini, sosyo-kültürel ve hukuksal güvencelerini korumak için bireylerin sağlıklı bir ruh haline sahip olmaları önemsenmektedir. Görüldüğü üzere maddi ve manevi iyi oluşu sağlamada dini hizmetlerin tartışılmaz bir fonksiyonu bulunmaktadır.

¹⁸ Murad Tiryakioğlu, *Afetlerle Yoksullaşma (Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 243-244.

¹⁹ Fahri Çakı, "Afet Yönetiminde Sivil Toplum ve Güven Algılar", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/6 (2020), 1-23.

²⁰ İslam Can, *Afet Sosyolojisi* (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2020), 235-237.

3. Acil Durumlarda Manevi Danışmanlık

İnsanoğlu dini inanca sahip olsun veya olmasın doğal afet kaynaklı acil durum anında çoğunlukla spirütüel bir yaklaşım sergiler. Spiritüel yaklaşım veya manevi kabullenme hayatın, sağlığın, hastalığın, acının, kaybetmenin idrak edilmesine yardımcı olur. Çoğu insan tarafından din olgusunun bir parçası olarak görülen maneviyatın teolojiyle aynı perspektifte ele alınması mümkün değildir. Toplumsal normlar, sosyal değerler ve yaşanmışlıklar maneviyat kavramını bir bütün olarak değerlendirir. Gerçeğe yönelik anlam arayışı olarak da tanımlanan maneviyatın dua, meditasyon, tefekkür gibi vecd hali oluşturan uygulamaları içermesi; dogma, ayin vb. ritleri barındırmaması maneviyata bilimsel bir boyut kazandırmakta olup psikolojik ve sosyolojik araştırmalara konu etmektedir.²¹ Bu sebeple bilimsel uygulamalarda acil duruma başa çıkmak amacıyla başvuru maneviyat kavramının dinin karşısında alternatif bir söylem olarak kullanıldığı da söylenebilir. Ancak şu bir gerçektir ki hem din hem de maneviyat, duygu, düşünce ve davranış noktasında afet kaynaklı acil durum anında kırılabilirlik seviyesi yüksek olan bireye manevi iyi oluşu kazandırmayı amaçlamaktadır.

Bireyin rutin akışını bozarak sosyal yaşamını sekteye uğratan acil durumlarda duygusal tutarsızlık olarak da tabir edilen kızgınlık, kaygı, depresyon gibi nevroitik davranışlar ortaya çıkar. Yaşamın ilk yıllarından itibaren insanın Tanrı ve kutsal olanla bütünleşme çabasının, din ve bilimselliğin aynı çizgide yer edinmeyeceği düşüncesi sebebiyle bilim insanlarının göz ardı edilmesi, din ve maneviyatın ayrıştırılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Örneğin; bireyin ruhsal güçlenmesinde önemli katkılar sunan ve Maslow tarafından temelleri atılan transpersonel psikolojiyi; dini, kültürel ve sosyal farklılıkları gözetmeden bütünleştirici bir yaklaşım sergilemesi ve mistik öğeleri barındırması sebebiyle bu kategoride ele almamız mümkündür.²²

1976 yılında Amerikan Psikoloji Derneği çalışanları tarafından 'etkili bir manevi süreç nasıl olur?' adı altında yürütülen çalışmada katılımcılardan alınan bilgilere göre zorlu olaylardan sonra yapılan konuşmalar ve terapiler içsel iyi oluşu pozitif kılmıştır. İnsanların yaşadıkları krizler, kayıp ve yas süreci, engelli kalma korkusu, kaza sonrası zekâ geriliği gibi alanlarda manevi desteğin psikolojik iyi oluş üzerindeki katkısı güçlüdür. Doğal ve beşeri olaylardan sonraki kritik geçiş manevi danışmanlık vasıtasıyla tolere edilir. Birey, aşması zor olan süreli çatışmalarda veya kriz zamanlarında stresi yönetme ve ruhsal iyi oluşu sağlama noksanlığında bu şekilde duygu ve davranışlarını kontrol eder. Böylesi zorlu yaşam olaylarında kişi düştüğü varoluşsal çıkmazı olumlu değerlendirir; dini açıdan hayra yorumlar.²³ Böylece kaygı, acı, keder, sıkıntı, ölüm korkusu gibi derin mevzuları akliselim cevaplar. Stresi yönetmek istediği zamanlarda ise manevi bir rehber ihtiyacı duyar. Kriz ve

²¹ Nevzat Gencer - Muammer Cengil, M., *Birey Toplum ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022), 145-150.

²² Gencer - Cengil, *Birey Toplum ve Din*, 127-128.

²³ Zeynep Karlık - Naci Kula, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları", *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5/5 (2022), 100-111.

travma ile baş etme serüveni bazı zamanlarda kişilerin bilişsel ve duygusal kapasitelerini aşar. Haliyle hem içsel müdahale hem de dışsal müdahale için travmatik olaylarda manevi danışmanların hizmetleri önemsenir. Bu hizmetler insanlara moral ve motivasyon kazandırır.

Deprem, salgın hastalık, kuraklık, orman yangınları, terör saldırıları, ırkçı söylemler, etnik ve mezhep çatışmaları, spor müsabakalarında fanatik ve holigan saldırganlıklar, mülteci ve göçmen sorunları, masum ve kimsesizlere yapılan zulümler, uçak kazaları ve toplumda ayrıca infial uyandıran tecavüz veya cinayet gibi vakaların insani duyguları olumsuz etkileme yönü vardır.²⁴ Bu travmatik olaylar toplumda stres, korku, kaygı, gerginlik yaratır. Ancak dünyanın neresinde olursa olsun bu olayların yaşanılması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu tür derin ve korkutucu meseleler karşısında toplum her zamankinden daha fazla direnç göstermek ister. Yani toplumsal şuur ve iş birliği infial uyandıran bu tür hadiselerde oldukça esnekler.²⁵ İnsanoğlu doğası ve yapısı gereği kendisi için her zaman en iyisinin peşinden koşmayı tercih eder. Yani birey gündelik hayatta karşılaştığı sorunları çözmek ister ve daha kaliteli bir yaşam için çaba sarf eder. Ancak çoğu zaman istekler düşüncede kalır ve yerine getirilemez. Bu nedenle agresif ve saldırgan davranışlar belirginleşir. Fiziksel çalışma, spor, meditasyon, sağlıklı beslenme, zamanı etkili ve bilinçli kullanma, düzenli uyku vb. tekniklere rağmen stres pozitif olarak iyi yönetilemeyebilir.²⁶ Her türlü bilimsel tekniğe rağmen birey sıkıntılı bir olay esnasında ortaya çıkan içgüdüsel davranışlarını kontrol edemeyebilir. Bu durum ancak manevi danışmanlık veya aşkın bir güç unsuruna olan korku veya saygıyla kontrol edilir. Bu aşkın ve kutsal olan anlayış ise dindir. Din; insanoğlunun kurduğu dünyanın ayrılmaz bir ögesidir. Dinî inanç ve tutumlar hayatın zorlukları karşısında insana moral ve motivasyon verir, insanın barındığı ve güvendiği gemiyi limana götüren en önemli olguların başında din gelir. Bu liman; bireylerin çaresizliğine çare, acılarına şifa, dertlerine ise derman olur. Yani din, zorlu bir yaşam olayında insanı kusursuz ve sorgusuz olarak bağrına basan, insanı kötü rüyadan uyandıran aydınlıktır. Din, başa gelen musibetin kaderde var olduğu düşüncesi aşıl原因 ve musibeti olumlu yönüyle ele aldırان bir olgudur. Dolayısıyla dini düşünce doğrultusunda hareket eden kimseler zorlu hayat olaylarındaki stresli durumlarda Tanrı'ya sığınmayı arzular. Tanrı'nın sınırsız kudretinden faydalanmayı tercih eder. Yani doğal afetler karşısında güçlü durmak, korkularını yenmek ve stres ile başa çıkma adına yürütölen manevi danışmanlık hizmetlerinde bilhassa dini yaklaşımın önemi inkar edilemez.

²⁴ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/1 (2021) 234-245.

²⁵ Ejder Okumuş, Afetleri Çok Yönlü Okumanın Önemi, Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar (Psikolojik, Sosyolojik, Dini, Kültürel, Hukuki ve Siyasi Analizler) (Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2020), 21-30.

²⁶ Jale Balaban, "Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Teknikleri", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 7/7 (2000), 188-195.

4. Zorlu Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma

Kriz durumlarda, insanların dini ve manevi inançları, onların zorluklarla başa çıkma yeteneklerini ve zorluklara karşı dayanıklılıklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bilim ve teknolojinin sınırlarını belirleyen afetler insani eylemleri, dini inanç ve pratikleri bir varyasyon sürecinden geçirmektedir. İnsanı seküler toplum anlayışından uzaklaştırıp üstün bir gücün varlığına kanaat getiren doğal afetler toplumsal histeriyi tetiklemektedir. Ancak dine yönelim insanda bir güven duygusu oluşturmakla birlikte anlamlandırılmayan yaşamsal olaylara yönelik gerekçeler de sunmaktadır. Örneğin; cüzzam hastalığı bütün kutsal metinlerde Tanrının günahkârları cezalandırma yöntemlerinden biri olarak gösterilmektedir. Hastalık, miskinane olarak adlandırılan sosyal kurumların oluşumuna; cüzzamlıların barınabildiği ada ve köylerin kurulması gibi sosyal dışlanmışlıklara ve sosyo-kültürel dönüşümlere neden olmuştur. Ancak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde geçen, bir bebeğin cüzzamlı doğumu günah kavramını geçersiz kılmıştır. Bunun üzerine vahim olay bebeğin anne karnına abdestsiz düşmesi sonucu cinlerin cimaya karışması gibi dini gerekçelere dayandırılmıştır. Bu durum “ atıf teorisini” akla getirmektedir.²⁷ Dini atıflar, çözümlenemeyen akla ve mantığa aykırı bulunan durumları izaha kavuşturmada, toplumsal dinginlik ve sükuneti sağlamada bir başa çıkma mekanizması olarak başvurulmuş dini normların etkililiğini göstermektedir.

Stres kavramı afetzedelerin yaşamında önemli dönüşümlere gerekçeler oluşturmaktadır. Bilimsel literatürde stres kavramını ilk olarak kullanan bilim insanlarından birisi Hans Selye'dir. Stres kavramı basit bir anlam ile kişilerin iç ve dış uyarıcılara karşı verdikleri zihinsel, duygusal, davranışsal ve bilişsel tepkiler bütünüdür. Selye, strese karşı içeriden ve dışarıdan baskı uygulayan birçok uyarıcıdan söz eder. Birey, yaşadığı stresin üstesinden gelebilmek adına savunma mekanizmalarını devreye koyar.²⁸ Bu savunma mekanizmaları kültürden kültüre göre değişkenlik gösterir. Yani herhangi bir zorlu yaşam olayında stres yaratan kaynaklarla mücadele etmek ve onlarla başa çıkmaya çalışmak insanoğlunun dini ve sosyal yaşantısıyla doğrudan ilişkilidir. Lazarus, Folkman ve Pargament başa çıkma yaklaşımını sadece belli bir kategoride değil, strese etki eden nedenleri iç ve dış dünyadaki hadiselerle birlikte kapsamlı bir şekilde ele almaktadırlar. Stres yaratan durumları kontrol etmek, bireyin hayat kalitesini düşüren nedenleri analiz etmek, gerginlikleri azaltmak adına sergilenen tüm çabaların aslında bir başa çıkma yaklaşımı olduğunu belirtirler. Yani Lazarus ve Folkman stres hadisesini bireyin olaylar karşısındaki bilişsel ve davranışsal tüm gayreti şeklinde ele alırlar.²⁹

Gündelik hayatta karşılaşılan bazı olağanüstü sosyal olaylar insanların gündelik yaşa-

²⁷ Mehmet Zeki Duman, *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 135.

²⁸ Ferda Şule Kaya, “Kent Yaşamı Memnuniyeti, Stresle Başa Çıkma ve Yaşam Doymu İlişkisi: İstanbul Örneği”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2019), 326-336

²⁹ Richard S. Lazarus - Susan Folkma, *Stress, Appraisal, and Coping* (Newyork: Springer Publishing, 1984), 334-335.

yışlarının seyrini değiştirebilmektedir. Tsunami, deprem, orman yangınları, sel, fırtına, sa-vaş, salgın hastalıklar, yanardağ ve toprak kayması gibi travmatik olaylar stres ve kaygı yaratan hadiselerdir. Birey, yaşam sürecinde karşılaştığı bu zorlukların üstesinden gelebilmek adına ve hayatı kontrol altına alabilmek amacıyla bir takım akli ve ruhsal refleksler verir. Din olgusu bu reflekslerin önüne geçen en önemli hadisedir. Çünkü din olgusu sayesinde insanlar başa gelen bu olayları hayra yorumlar. İnsanlar başa gelen musibetleri, yaşadıkları zorlukları Tanrı'nın emir ve buyruklarına sığınarak kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Din olgusu, insanları zorlu günlerinde mutlu eden, kendilerine öz güven kazandıran önemli bir fonksiyondur. Zorlu yaşam olaylarında dinî inançlar yaşanan stresin önüne geçmektedir. Din; çaresizlik, korku, kaygı durumlarında insanların duygu ve davranışlarına yardımcı olmaktadır.³⁰ İnsanların Tanrı'ya yönelmeleri, dua etmeleri, duygularını ibadet aracılığıyla davranışa yansıtmaları olaylarla başa çıkmalarını kolaylaştırmaktadır. Doğal afetler sırasında insanların dini başa çıkma anlayışına başvurmaları ise birçok alanda mümkündür. Aşağıda birbirinden farklı olay ve olgularda dini başa çıkma vasıtasıyla stresin önüne geçme örnekleri yer almaktadır.

4.1. Deprem ve Dini Başa Çıkma

Deprem, sel, kıtlık, vb. afetlerin ortaya çıktığı fikri oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu düşünceye sahip insanların büyük kısmı deprem ve benzeri olayları ilahi çağrıya uymama veya ahlaki yozlaşmalardan kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu bakış açısıyla afetler, zaman ve dönemlere göre insanlar tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmaktadır. İnsanoğlu doğası gereği yaşamlarını etkileyen, stres ve problem üreten bu tür olayların üstesinden gelmek için farklı yöntemler denemektedir. Bu yöntemler maddi olduğu gibi manevi unsurları kapsamaktadır. Her ne kadar modern toplumlarda din olgusu afetlerle mücadelede sınırlı bir yer teşkil ettiği düşünülse de sosyal bilimciler tarafından yapılan araştırmalarda afetlerle başa çıkmada dini inanç ve ritüellerin oldukça etkili olduğu kanaatine varılmaktadır. Doğal afetlere maruz kalan birey, çaresiz kalması nedeniyle dini başa çıkma yöntemlerine başvurarak afetlerin olumsuz etkisini azaltmaya çalışır. Dinler gerek doğası gerek ise mistik olması nedeni ile kutsal bir yönelimi ortaya koymaktadır. Deprem hadisesinin yaşanması doğrudan depreme maruz kalan insanları etkilediği gibi yakınlarını da dolaylı olarak etkilemektedir. Yaşanılan bu durumla kolay bir şekilde fiziksel ve teknolojik mücadele sergileyemeyen birey, kendisini boşlukta hisseder. Uzun süre yakınlarının zor durumlarına çözüm üretemeyen insanlar duygularını pozitif olarak sergileyemeyebilir. Dolayısıyla toplumsal aktivitelere tepkisiz kalma veya ani öfke patlamalarının zorlu süreç sonrasında ortaya çıkan bazı davranışlar olduğu söylenebilir. İçerisinde kaldıkları bu zorlu süreci kabullenemeyen kişiler karşılaştıkları bu olumsuzluklar sonrasında kendilerini değersiz hissedebilir. Deprem bu zorlu yönü her kesimi farklı şekilde etkiler. Öyle ki bazı zamanlarda tonlarca ağırlığı olan binaların altında kalan ve hiçbir yara almayan çocukların mucizevi kurtuluşları insanı derinden etkileyebilir. Çocukların depremin yıkıntıları altında

³⁰ Ayten - Sağır, "Dindarlık, Dini Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma", 12-14.

yara almadan, aç ve susuz bir şekilde hayata tutunması insanlara Allah'ın kudreti karşısında ne kadar çaresiz kaldıklarını sorgulatır niteliktedir. Bu nedenle bu bilgilerden hareketle bireyin yaşamını anlamsız kılan ve tehdit eden stresli durumlarla baş edebilmede kullandığı etkili yöntemlerden biri dini inanç ve değerlerdir.³¹ Dini inanç ve değerler karşılaşılan problemi anlamlandırır. Dini inançlar, zorlukların üstesinden gelmeye yönelik yaşamsal serüvende Yaratıcı ile olan yakın bağın kurulmasına aracılık eder. Şok etkisi yaratan olaylarda bireyin sahip olduğu inanç olayın kolayca çözülmesine yardımcı olur. Dini bir bakış açısıyla olaya yaklaşan birey, başa gelen olumsuz durumlar için Yaratıcıya sığınarak olayla başa çıkmaya çalışır.

Depremın kıyamete benzetilmesinin temel nedenlerinden bir tanesi, deprem anında depremedelerin bilinçsiz bir şekilde büyük korku ve paniğe kapılmalarıdır. Depremedeler olay anında derin endişe ve sıkıntı ile hareket ederler. Tıpkı bir film sahnesi gibi insanlar etrafta koştururken hiç kimse ne yaptığını fark edememektedir. Deprem anında ortaya çıkan manzaralar depremin sonrasında oluşacak maddi ve manevi hasarlar bireyi hem yakın çevresinden hem de toplumdan uzaklaştırmaktadır. Deprem bazı davranışları söndürmekle birlikte bazı davranışsal bozukluklara da neden olmaktadır. Örneğin; depremde yakınlarını kaybedenler veya evleri hasar görenlerin yaşamış olduğu fizyolojik ve psikolojik hadiseler arasında uyku bozukluğu, eve girememe, korku, panik atak, endişeyi yok etme ve yaşadıkları karamsarlıkla başa çıkma adına inanç esaslarına sarılarak teselli buldukları söylenebilir.³²

Deprem gibi bir zorlu yaşam olayının binlerce insanı aynı anda ölüme sürüklemesi, yas süreci gibi travmatik bir durumu sağlıklı yaşaması için uygun ortamın oluşmasını engellemesi, bedende uzuv kaybı oluşturması, maddi hasar bırakması ve beklenti ihtiyaç hiyerarşisinin yetkililer tarafından sağlanamaması gibi anomiler insanı yalnızlığa sürüklemektedir. Bu süreçte dinin işlevsel kullanımı bozulan toplumsal düzeni yeniden sağlamak, maddi (sadaka, fitre vb.) ve manevi hasarı en aza indirmeye bağlamında belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Durkheim'in yanı sıra Talcott Parsons ve Robert Bellah da sosyal uyum ve bütünleşme adına din olgusunun işlevselliğinde dini inancın önemine dikkat çekmektedirler. Din; afet sonrasında sosyal yapıdaki çarkı güçlendiren, toplumu bütünleştiren, sapmaları engelleyen normlar bütünüdür. Bu nedenle insanların salt çoğunluğu problemlerini çözmek adına inanılmaz bir irade ve dayanma gücü sergilemektedir.³³ Sosyal bütünleşme; fiziksel mesafe rağmen norm ve değer kaynaşmaları bütünlüğüdür. Sosyal bütünleşme denilince akla gelen diğer bir mana ise küçük ve farklı parçaların anlamlı bir bütün haline gelmesidir.³⁴ Toplumsal ruh sağlığını diri tutmaya yönelik İbn-i Haldun'un da vurguladığı

³¹ İkrım Batır- Celal İnce, "Din Görevlilerinin Bir Afet Biçimi Olan Deprem Hakkındaki Algıları", *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/2 (2023), 98-119.

³² Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2021), 234.

³³ Mehmet Zeki Duman, *Sosyolojik Açından Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 137-141.

³⁴ Kayhan Bayram - Halil Aydınalp, "Sosyal Bütünleşme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik, Güvenirlik Çalışması", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2021), 112-120.

asabiyet kavramına da değinmekte fayda vardır. Bu süreçte afetzedelerin, yardımlaşma ve dayanışmayı arttıran (dini, siyasi, milli, mesleki, ahlaki, ideolojik unsurların tamamı) bir asabiyet bağı ile birbirlerine kenetlendiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca afet sonrası oluşan kültürel ve sosyal kırılmaların topluma olumlu yansımaları yine asabiyetlerin toplum üzerindeki pozitif yönü ile gerçekleşmektedir. Örneğin deprem sonrasında yaşanan iç ve dış göçlerde insanlar ortak dini duygularla sağladıkları birliktelik sayesinde zaman içerisinde kültürel açıdan hibritleşmiş gruplar oluşturmaktadır.

4.2. Kıtılık ve Dini Başa Çıkma

Tarihte çok sayıda insanı yerinden ve yurdundan eden bazı olağanüstü hadiselerden biri de kıtlıklardır. Kıtılık ve kuraklığın ortaya çıkardığı travmalar benzerdir. Birçok insan açlık ve sefalet nedeniyle yaşamını yitirmiş ve halen de açlık ve sefalet altında milyonlarca insanın yaşadığı bilinen bir gerçekliktir. Kıtılığın ortaya çıkardığı travmatik olaylarla başa çıkmada alternatif metotlar uygulanır. Kıtılık dönemlerinde artan stres, kaygı, belirsizlik ve gıda eksikliği insanları dini merkezli çözüm yollarına yöneltmiştir. Dini açıdan bakıldığında genellikle insanların kıtlık zamanlarında dile getirdiği fikir veya ön görüşler arasında Yaratıcının toplumu sınaması yer almaktadır. Örneğin 1616 yılında Çek Cumhuriyeti ile Polonya sınırında bulunan Elbe Nehri'nde suların geri çekilmesi sonucunda görülen eski taşların üzerinde: "Wenn du mich, dann weine" yani "Beni görüyorsan ağla!" şeklinde bazı yazılara ulaşılmıştır. Söz konusu bu bölgelerde de kıtlıkla mücadele edildiği ve kıtlıklar nedeniyle halkın mağdur kaldığı bilinmektedir.³⁵ İnsanlık tarihi; eşitsizlik, açlık, kıtlık, haksızlık gibi acılara neredeyse her çağda tanıklık etmiştir. Bu da demektir ki kıtlık olgusu tarihsel açıdan yakın dönemlere ait spesifik bir olgu değildir. İslam dini açısından kazancın sadece çalışma neticesinde ortaya çıkacağı ve sonucun da bu çalışmaya göre şekilleneceği bilinir. Bu nedenle din, çalışmayı bir ödev ve görev olarak tanımlar. Dini kaynaklarda çalışmayı doğrudan veya dolaylı yollardan destekleyen metinler görülür. İlahi metinlerde hayatları örnek olarak takdim edilen peygamberler, belirli iş ve meslek sahibi çalışan kişilerdir. Din sembolik yönü itibarıyla çalışmayı, rızkın temiz ve helal olmasını sağlayan önemli bir aşama olarak görmektedir. Dini açıdan çalışma eylemi, "tevekkül" anlamına da gelir.³⁶ Bu nedenle inançlı bireyler elde ettikleri rızkı Yaratıcının takdiri şeklinde görür. İnsanoğlunun kıtlık ve kuraklıkla dini başa çıkmada benimsediği temel düşünce kulların Yaratandan uzaklaşması anlayışıdır. Yani ekseriyette neredeyse birçok dinde insanlar Yaratıcıya biat etmedikleri gerekçesiyle böyle bir hadiseyle karşılaştıkları fikri hâkimdir. Dolayısıyla böylesi derin ve yıpratıcı bir hadise karşısında yanlış yolda olduğunun idrakine varan bireyler dini ritüellere yönelir. Bu şekilde metanetini ve olgunluğunu korumaya çalışır.

³⁵ Elleder, L. vd., Low Water Stage Marks on Hunger Stones: Verification For the Elbe From 1616 to 2015, *Climate of the Past* 16/5 (2020), 1822- 1846.

³⁶ İbrahim Yenen, "Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Din", *Toplum Bilimleri Dergisi* 17 (2015), 76-94.

4.3. Savaş ve Dini Başa Çıkma

Stres yaratan birçok zorlu yaşam olayının aksine savaşların ortaya çıkardığı tahribat, kent dokularına verdiği deformasyon ve kitlesel ölümlerin yaşanması toplumsal ruh sağlığını uzun yıllar boyu olumsuz etkilediği söylenebilir. Savaş gibi travma etkisi yaratan yaşam olayları insanları stres altında bırakmaktadır. Bireyin duygu ve düşünce dünyasını etkileyen olumsuz olaylar, nitelikli ve kaliteli yaşamı tehdit eder. Bu tehdit, günümüz modern dünyasında daha da yıkıcıdır. Çünkü dünyanın birçok ülkesi günümüz şartlarında silah sanayisini aktif kullanmaktadır. Gerek ülkeler gerekse etnik gruplar ve mezhep çatışmaları stresi tırmandırır. Sakat kalma, yakınıni kaybetme korkusu ve sevdiklerinin yasını tutamayan insanların kapıldıkları karamsar ruh hali moral ve motivasyonu olumsuz etkiler.³⁷

Klasik sosyolojinin kurucu isimlerinden biri olarak görülen Emile Durkheim, savaş olgusunu sosyolojik bir fenomen bağlamında ele alır. Durkheim'in bu olaya yaklaşımı ve bakış açısına göre savaş olgusunun farklı izleri olduğu anlaşılır. Ayrıca Durkheim, savaş toplumdaki şiddetin yayılmasına neden olan bir ara argüman olarak görür. Bu nedenle savaş olgusunun kitlesel anlamda olumsuz duygu ve eylemlerin oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Öte yandan farklı bir yaklaşım daha sunan Durkheim savaşın yıkıcı etkisinin yanında birleştirici yönünü de vurgulayarak savaşın toplumsal dayanışmayı pekiştirdiğini savunur. Yani savaş bireylere vatan sevgisini ve çeşitli fedakârlıkları kazandırır. Ancak reel olan boyutuna bakıldığı zaman savaşın kazanılması uğruna acımasız taktikler, stratejiler ve muharebelere başvurmak mecburiyet olarak görülür.³⁸ Bu sebeple dünya tarihinde sayısız insan savaş nedeniyle yaşamını yitirmiş olsa da bu olumsuz ve iç açıcı olmayan hadise halen de devam etmektedir. Örneğin milyonlarca insan günümüz bilgi çağında bile çıkan savaşlardan sonra uzuv kaybına uğramaktadır. Belki de en acısı da insanların vatanlarını terk etmek zorunda kalmalarıdır.

Savaş dünyadaki nüfus dağılımını, demografik yapıyı, sosyokültürel ve ekonomik hayatı yeniden şekillendiren bir olgudur. Savaş dünyanın neresinde olursa olsun toplumsal kurumlardan sanat, siyaset, eğitim, kültür, sağlık gibi birçok alanı etkiler. Dolayısıyla savaşlar dünyada milyonlarca insanı pek çok açıdan mağdur bırakan hadiselerdir.³⁹ Savaş mağdurlarının ruhsal ve fiziksel sorunlarıyla birlikte bilişsel donanımlarının zayıf kalması, iletişim ve dini ibadet problemlerini doğurmaktadır. Örneğin; savaş anında cuma namazının kılınmaması, kiliselerdeki ayinlere katılamamak gibi problemler savaş mağdurlarında stresi oluşturmaktadır. Din, bireyin savaş esnasında yaşadığı zorlukların üstesinden gelmesi için dayanak sağlar. Bu yönüyle zorlukların üstesinden gelmede dini bakış oldukça önemlidir.

³⁷ Zeynep Özcan, "Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumluluğu ile Dinî Başa Çıkmaları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 127-134.

³⁸ Fazilet Ahu - Özmen Akalın, "Emile Durkheim'in Sosyolojik Yaklaşımında Savaş ve Savaşın Toplum Üzerindeki Etkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/28 (2021), 248-256.

³⁹ Musa Eroğlu, "Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri", *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 4/1 (2020), 94-102.

Din ve maneviyata yönelen bireyler savaşın kötü izlenimlerinden ve hatıralarından daha kolay sıyrılır. Ayrıca din olgusu aracılığıyla insanlar geçmişteki yaşantılarını tekrar elde edeceklerinin hayallerini kurarlar. Dua ederek, ibadetlerde bulunarak, kutsal yerleri ziyaret ederek karamsar ruh hallerinden kurtulmaya çalışırlar.

4.4. Terör Saldırıları ve Dini Başa Çıkma

Terörizm, günümüz modern dünyada küreselleşme ile birlikte daha da yaygınlaşan bir olgudur. Asırlardır devam eden ve uluslararası bir problem haline dönüşen terör saldırıları farklı nedenlere dayanır. Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı nedenlerden kaynaklı, etnik ve dini anlamda çok sayıda kesimi istismar eden ve mağdur bırakan da yine bu hadiselerdir. Günümüz dünyasında ise çete, kaçakçı, narko, siber etnik kimlik istismarlığına dayalı terör grupları insanlığı tehdit eden ve insanlığa zarar veren, binlerce insanı yerinden yurdundan eden küresel bir problem haline dönüşmüştür. Böylesi tehlikeli gruplarla mücadele etmek ve baskılayıcı durumla başa çıkma hem bireyler hem de topluluklar için oldukça zordur. Terör saldırıları, genel manada ise daha çok politik, ideolojik veya dini şiddet içeren eylemlerdir. Terör gruplarının temel amaçları genellikle sivil halka ait yaşam alanlarını baskı altında bırakmak, kamu kurumlarına veya askeri hedeflere zarar vermektir.⁴⁰ Bunlar arasında siyasi hedeflere ulaşma, dini inançları yarma ve dini istismar etme, toplulukları baskı altında bırakarak yıldırma veya sindirme gibi nedenler yer almaktadır.

Terör saldırıları sonrasında çok sayıda masum insan hayatını kaybetmektedir. Yakınlarını kaybedenler için bu zorlu süreçte hem sosyal destek hem de manevi destek oldukça önemlidir. Yakınlarını kaybedenler bu zorlu süreçte dini tutum ve eylemler vasıtasıyla acının üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Şehit aileleri ve gazi yakınları için bu zorlu süreç daha da travmatik olmaktadır. Örneğin terör saldırılarında, organ kaybı veya uzun süreli sağlık problemleri yaşayanlar engelli kalabilme korkusu yaşamaktadır.⁴¹ Bahsi geçen bu travmatik olaylarla başa çıkma adına din olgusu oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Yaşanılan olumsuz durumu pozitif safhaya çevirmek, hayatla yeniden barışık olmak, moral ve motivasyona sahip olmak adına dua, ibadet ve dini ritüeller ile yapılan manevi tedavinin rolü büyüktür. Manevi destek, hem bir dini başa çıkma aracıdır hem de yaralanan insanlara psikolojik olarak moral verebilme fonksiyonu bulunmaktadır

5. Salgın Hastalıklar ve Dini Başa Çıkma

İnsanoğlunu küresel anlamda etkileyen en önemli olağanüstü sosyal olaylardan birisi ve dünyada milyarlarca insanın ölümüne neden olan olguların başında salgın hastalıklar gelmektedir. Bu da gösteriyor ki salgın hastalık anında yaşanan çaresizlik insanı ilk çağlardan itibaren ilahi güce yakınlaştırdığı gibi günümüzde de bu beklenti devam etmektedir. Bu

⁴⁰ Elvin Abdurrahmanlı, "Küreselleşme Olgusu ile Büyüyen Terörizm", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5/18 (2018), 586-609.

⁴¹ Nesibe Esen Ateş, "Dua ve Dini Başa Çıkma: Şehit Aileleri, Gaziler ve Gazi Aileleri Örneği", *(Kahramanmaraş Sütçü İmam İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2019), 35-64.

sebeple salgın hastalıklara karşı çözüm arayışları da daima dini eksenli olmaktadır. Çünkü salgın sonucunda insanlarda duygusal travmalar baş göstermektedir. Yalnız kalma, ruhsal çöküntü, mutsuzluk, yüksek stres gibi problemlerden dolayı insanlar uzun süre tedavi görmektedir. Birey yaratılışı gereği, problemlerle baş edebilmek maksadıyla beklentilerini dini doktrinlere yöneltmektedir. Hayatın zorlu olaylarında çaresiz kalan birey, dini başa çıkma vasıtalarına özellikle Yaraticının kutsal gücüne ve fonksiyonuna başvurmaktadır. İlk çağlardan beri salgın hastalıklar bireyi ve toplumu farklı yönleriyle etkilemekte, toplumsal krizler doğurmakta ve toplumsal değişimlere neden olmaktadır. Anlaşıldığı üzere salgın hastalıklar sadece sağlık anlamında krize neden olmamaktadır. Aynı zamanda insanların yaşam biçimlerini ve uluslararası ilişkileri düzenlemekte, toplumsal normlarda bir yenilik ve ivme oluşturmaktadır. Dolayısıyla tarihin her aşamasında salgın hastalıkların insanları etnik kimlik ve statü farkı gözetmeksizin etkileyen fenomenler olduğu söylenebilir. Örneğin Orta Çağ'da veba, çiçek, cüzzam gibi salgınların ortaya çıkmasına atfedilen farklı düşünceler olmuştur. Ancak her ne açıdan değerlendirilirse değerlendirilsin salgın hastalıklar nedeniyle bazı kavimlerin savaş kazandığı bazılarının ise zorunlu göçe maruz kaldığı aşikârdır. Bununla birlikte bazı topluluklar da yeni örf ve adetlerle tanışmıştır. Bu sebeptendir ki insanlar yerel ve küresel düzeyde farklı etkilere sahip pek çok salgın hastalık karşısında ortak tavır alarak başa çıkmaya çalışmıştır. Salgın sadece bir grubun veya bir topluluğun değil, deyim yerindeyse herkesin en büyük ortak düşmanıdır. Dolayısıyla insanlık salgınla başa çıkma adına çoğu zaman kolektif bir bilinç ve dayanışma ile hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle de salgın hastalıklar toplulukları, kavimleri ve liderleri bir araya getiren en zorlu yaşam olaylarıdır da denilebilir.⁴²

Salgın hastalıkların toplumsal yapıda oluşturduğu fiziki ve manevi tahribat toplumsal ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Düzensiz göçler, kentsel yaşamda meydana gelen değişimler, vaka ölüm oranındaki hızlı artış, alınan tedbirlerin yetersiz kalması, statü ve yaş ayrımı gözetmeksizin herkesin salgından etkileniyor olması, lider ve devlet personelinin hayatını kaybetmesi, aile birliğindeki dağılmalar, artan çete olayları ve çatışmalarla asayişin bozulması hem ferdi hem de toplumsal ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Adeta kıyamet başladı dedirten bazı salgın hastalıkların yarattığı travmatik süreç, insanları üstün ve kudretli olan Yaraticıya dolayısıyla da dini ritüellere sürüklemektedir. Kaygı, stres ve ölüm korkunun önüne geçmek için insanlar doğüstü bir tavır sergilemek isterler. Bu nedenle din olgusu bahsi geçen sürecin en güvenilir limanı olarak benimsenir.⁴³

Dini yönelim insanlara güven, koruma ve bağlanma hissi kazandırdığı için stresli olay anında bireyin tutumunu değiştirme özelliğine sahiptir. Bu nedenle salgın hastalığa yakalanan bireylerde hastalıkla başa çıkmada dinin etkin bir gücü vardır. Bilimsel çalışmalardan

⁴² Melek Tuğba Bolat, "Salgın Hastalık Kavramı; Tarihte Görülen Salgın Hastalıklar ve Mücadele Yöntemleri", *International Journal of Social, Humanities and Administrative Science* 8/50 (2022), 370-379.

⁴³ Murat Turgut, "Antik Akdeniz Bölgesinde Salgın Hastalıkların İnanç Değişiklikleri Üzerindeki Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (2022), 92-107.

anlaşıldığı kadarıyla dini yönelim arttıkça depresyon, kaygı ve ölüm korkusu önemli ölçüde azalmaktadır.⁴⁴ Bu vesileyle salgın hastalığa yakalanan bireylerde başa çıkma anlayışı kültür ve dini inanca göre uygulanan ibadet ve ritüeller değişkenlik göstermektedir. Örneğin İslami pencereden bakıldığında, başa gelen mevcut hadisenin ilahi iradenin emri doğrultusunda yaşadığı fikri hâkimdir. Ayrıca kanser, verem, siroz, sedef, cüzzam veya Covid-19 gibi hastalarda öfke, çaresizlik, travma sonrası stres bozukluğu, endişe, yalnızlık hissi, ümitsizlik, aile ve statüye dayalı rol kaybı endişesine benzer psikososyal problemlerin sabır vasıtasıyla nötralize edildiği tespit edilmiştir. Yaşanan olağanüstü olumsuzlukların üstesinden gelmek için Yaratıcıya sığınmak her dinde olduğu gibi İslam dininde de hayati bir önemi vardır. Bireyler yaşadıkları bu aşılması zor görünen hadiselerde kendi öz kaynaklarının dışında bir aşkın kaynak arar. İşte böylesi olaylarda kişi için akla gelen ilk yardım kaynağı merhamet edici yönü olan, dua, ve ibadet ile kendisine mesaj iletilebilen yüce bir Yaratıcı vardır. Diğer bir ifade ile Yaratıcıya sığınma ve onun kudretli desteğini alma zorluklara karşı sabır ve metanetli davranma kişiyi güçlü kılar. Bu dini başa çıkma tutumu kişinin olaylardaki mücadele azmini arttırmaktadır. Dini başa çıkma bireye iç huzur kazandırmaktadır. Dini başa çıkma aşılamayacak kasvetli ve stresli problemleri en aza indirgeme rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla kişi yakalandığı hastalığı kabullenip, hastalığın psikolojik seyrini gözünde büyütmeden sabırla üstesinden gelebilmesi mümkündür.⁴⁵ Esasen bilinmelidir ki insan hastalık esnasında hem fiziksel hem de ruhsal olarak inandığı Yüce Yaratıcıya başvurarak mevcut durumdan sıyrılmaya çalışır. Bu nedenle umre, hac, kutsal mekanlar gibi ritüellerin yanı sıra ayin, abdest, namaz, oruç, dua, kurban, adak gibi dini birtakım ritüellere başvurulur. Dini ritüeller stresli olaylarla başa çıkmada adeta sigorta görevi üstlenip; kişiye zorluklarla başa çıkabileceği inancı kazandırır.⁴⁶

Sonuç

Doğal afetler veya diğer ismiyle zorlu yaşam olayları beklenmedik anda ortaya çıkan ve kitlesel ölümlere sebebiyet veren olaylardır. Depremler, asırlardır belli periyodlar halinde yaşanır. Deprem esnasında çaresiz, sakat kalan veya herhangi bir yakınına müdahalede bulunamayan insanların en büyük tesellisi dini arayışlarda olur. Birey, bu zorlu süreçle dua ve ibadetler aracılığıyla başa çıkmaya çalışır. Deprem gibi savaş olgusu da insanları yerinden ve yurdundan mahrum bırakan zorlu yaşam olaylarından biridir. Her ne kadar mahiyeti itibarıyla savaş olgusu diğer zorlu yaşam olaylarından farklı olsa da travmatik açıdan yarattığı sonuçlar depremde olduğu gibi oldukça yıpratıcıdır. Savaşlar insanlığı asırlardır hem maddi hem de manevi olarak olumsuz etkilemektedir. Savaş sonrasında insanlar adeta bir dini dönüşüm içerisine girmektedirler. Kimisi yakınlarının kaybını ve yasını tutamadığı için Tanrı'ya isyan ederken kimisi acısını yaşar ve mevcut durumu kabullenir.

⁴⁴ Vahideh Lameeei - Mustafa Bilici, Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi, Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi 9/ 19 (2022), 57-68.

⁴⁵ Rabia Coşkun - Behlül Tokur, "Ağır Hastalarda Dini Başa Çıkma, *Journal of Analytic Divinity* (2022), 122-144.

⁴⁶ Hakan Gülerce - Hafza Aroosa Maraj, "Resilience and Hopelessness in Turkish Society: Exploring the Role of Spirituality in the COVID-19 Pandemic", *Journal of Economy Culture and Society* 63 (2021), 1-15.

Görüldüğü üzere insanoğlu bu zorlu yaşam olayında farklı reaksiyonlar göstermektedir. Ancak en nihayetinde herkes acısını ya fiziksel ya da dini değerlerde arar ve bu doğrultuda çözüme kavuşturmaya çalışır. Zorlu yaşam olaylarından bir diğeri de kıtlıklardır. İnsanlığın derin bir yarası olan kıtlıkların iklim ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Öyle ki uzun yıllar süren bazı kıtlık hadiselerinden sonra medeniyetler; politik, ekonomik ve kültürel olarak olumsuz etkilenmişlerdir. Milyarlarca insanı hayat standartlarından geri bırakabilecek potansiyele sahip olan kıtlıklar, toplumsal asayişin bozulması, etnik çatışma, sınır ihlali gibi bazı yerel ve küresel problemlere de sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla kıtlık anında görülen temel yaşam desteğindeki yoksunluk insan psikolojisinde stres, depresyon, ölüm korkusuna sebebiyet verebilmektedir. Bu korkularla başa çıkma adına birey Yaraticının himayesine sığınıp, bağışlanmayı ve kaliteli bir hayat standardına sahip olmayı arzular. Diğer bir ifadeyle kıtlıklardan sıyrılmak için insanlar Tanrı'nın affına sığınmaya çalışır ya da yaşanan olayı hayra yorumlayarak stres ve kaygı kaynağı ile baş ederler. Bu konuya Türk toplumundaki bir örnekle açıklamak gerekirse "her şerde bir hayır vardır" cümlesi oldukça yaygındır. Bunun ötesinde başa gelen hadise için ders alınması şeklinde de yorumlanır.

İnsanoğlunun varlığını tehdit eden zorlu yaşam olaylarından bir diğeri de hastalık ve salgınlardır. Modern çağda teknoloji ve sanayileşme ile beraber bu seyir daha fazla hız kazanmıştır. Dolayısıyla demografik, iktisadi, askeri, hukuki, dini ve siyasi açıdan salgın hastalıkların stres yönünün oldukça kapsamlı olduğu söylenebilir. Savaş, deprem, sel, yangın, terör saldırıları, dermansız hastalık gibi durumlarda stres ve ölüm korkusu hat safhada yaşanır. Kendisini herhangi bir dini inanç mensubu gören kişiler bu stresli durumdan kurtulmak amacıyla sonsuz bir güce sahip olan Yaraticıya yönelir. Kader, sabır, şükür gibi tefekkür boyutu yüksek olan inanç esasları da bu sürecin aşılmasında önemli bir rol oynar. Anlaşılan odur ki bütün zorlu yaşam olaylarında dua ve ibadetin olumlu bir yönü vardır. Yani zor durumlarda Yaraticı ile birey arasındaki iletişimi ve gönül bağına güçlü kılan önemli fonksiyon ibadetlerdir. İbadetler vasıtasıyla insanlar manevi dünyalarını şekillendirir. Ayrıca manevi iyi oluşu elde etmek amacıyla iç disiplini gözden geçirme fırsatını elde ederler. Böylelikle kulluk vazifelerini eksiksiz yerine getirmeye azami derecede özen gösterirler. Herhangi bir olayda Allah'ın rahmet umulması veya umulmaması, Allah'ın gazabından korkulup- korkulmaması bir dini başa çıkma olayıdır. Genel itibariyle dini başa çıkma bireylerin din noktasında sergiledikleri her türlü davranıştır. Yani başa gelen bir musibete razı olmak veya olmamak bir dini tutumdur. Bu tutuma karşın her türlü psikolojik ve dini reaksiyonun başa çıkma ile ilişkisi vardır. Unutulmamalıdır ki başa gelen her türlü zorlu yaşam olayında bela ve imtihana sabır ile yaklaşılmasında dinin doğrudan veya dolaylı olarak bir rolü vardır. Dolayısıyla salgın hastalıklar, terör saldırıları, kıtlıklar, depremler gibi doğal afetlerde veya olağanüstü olaylarda Yaraticıya sığınarak, namaz kılarak, kutsal kitaplardan ayetler okuyarak baş etmeye çalışırlar.

Doğal afetler sonrasında insanların uyum ve düzenli bir şekilde hayatlarını idame ettirmeleri toplumun işlevselliği ve istikrarlılığı açısından önemlidir. Bireylerin yakınlarını

veya yama alanlarını kaybetmeleri sonucunda yaşadıkları travmaların üstesinden gelmesi adına dini ritüellerin ve manevi değerlerin güçlü fonksiyonları vardır. Deprem, sel, orman yangınları, savaş, terör saldırıları gibi hadiselerde toplumsal bütünleşmeyi güçlü kılmak, manevi olarak insanların umutlarını sürdürmelerini sağlamak adına manevi danışmanlık hizmetleri uygulanabilirliği ve ihtiyaç sahiplerine doğrudan bu hizmetlerin erişmesi adına bu sahaya dikkat çekmek gerekir. Öyle ki Türkiye farklı reaksiyonlara sebebiyet verecek farklı doğal afetlerin görüleceği bir ülke olduğunun bilincinde olmak ve bu doğrultuda manevi hizmetlerin erişilebilirliği üzerinde durulmalıdır. Yakın zamanda Türk toplumunu derinden etkileyen “6 Şubat Kahramanmaraş Depremi” sonrasında çok sayıda vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Ancak ailelerin yaşama dair pozitif umutlarını sürdürmeleri adına manevi danışmanların ve dini hizmetlerin büyük bir katkısı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Türkiye doğal afetlerin her an görülmesi mümkün olan bir ülke olduğu için afetler sonrasında toplumsal ruh sağlığını diri tutmak adına manevi danışmanlık hizmetlerinin bölgesel risklere göre planlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı hassasiyet ile bu planlamaların iyi bir şekilde koordine edilmesi adına uzmanlar tarafından düzenli bir şekilde seminerler ve afetlerin türüne göre eğitimlere tabi tutulmaları hayati bir önem arz etmektedir. Bu çalışmalar gerek beklenen büyük İstanbul depremine gerek ise ön görülemeyen ancak yaşanılması mümkün olan diğer doğal afetler esnasında toplumsal reflekslerin sergilenmesini engelleyecektir.

Kaynakça | References

- Akalın Özmen Ahu. "Emile Durkheim'in Sosyolojik Yaklaşımında Savaş ve Savaşın Toplum Üzerindeki Etkileri". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 9/28 (2021), 248-256.
- Aydın, Cüneyd. "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2019), 103-117.
- Ayten, Ali- Sağır, Zeynep. "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2014), 5-12.
- Ayten, Ali vd., "Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 46-59.
- Ayten, Ali. *Tanrıya Sığınmak Dini Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Araştırma* (İstanbul İz Yayıncılık, 2012).
- Balaban, Jale. "Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Teknikleri". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/7 (2000), 188-195.
- Bolat, Melek Tuğba. "Salgın Hastalık Kavramı; Tarihte Görülen Salgın Hastalıklar ve Mücadele Yöntemleri". *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS JOURNAL)* 8/50 (2021), 370-379.
- Batır, İkram - İnce, Celal. "Din Görevlilerinin Bir Afet Biçimi Olan Deprem Hakkındaki Algıları". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 5/2 (2023), 98-119.
- Bayram, Kayhan - Aydınalp Halil. "Sosyal Bütünleşme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik Güvenirlilik Çalışması", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 27 (2021), 110-133.
- Baysal, Selameddin. "Salgın Hastalıklarla Dini Başa Çıkmada Geleneksel Tedavi Sistemlerinin Yeri ve Önemi". *TAM Akademi Dergisi* 2/2 (2023), 194-211.
- Can, İsmail. *Afet Sosyolojisi* (İstanbul: Çizgi Kitapevi 2020).
- Certel, Hüseyin. "Dini Hayatta İbadetin Yeri ve Önemi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/4 (1999), 209-215.
- Coşkun, Rabia - Tokur, Behlül. "Ağır Hastalarda Dini Başa Çıkma". *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 122-144.
- Çağla, Çetin - Güzeloğlu, Tuğşat. "Covid 19 Pandemi Döneminde Dini Başa Çıkma Tarzları İle Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2022), 217-235.
- Çakı, Fahri. "Afet Yönetiminde Sivil Toplum ve Güven Algılar". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 6/6 (2000), 1-23.
- Çelebi, Evliya. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- Çelen, Mustafa. "Doğal Afetlerin Doğurduğu Koşullu Mali Yükümlülükler". *Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansları*, 2011.
- Duman, Mehmet, Zeki. *Sosyolojik Açından Deprem ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Ekşi, Halil. *Başça Çıkma, Dini Başça Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Bursa, Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Elleder, Libor. vd., *Low Water Stage Marks on Hunger Stones: Verification For the Elbe From 1616 to 2015*. Climate of the Past, 2020.
- Eroğlu, Musa. "Etnik Kimlik, Savaş ve Göç Olgularının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Etkileri". *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 4/1 (2020), 94-102.
- Eryücel, Sema. "Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başça Çıkma". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 251-271.
- Gencer, Nevzat - Cengil, Muammer. *Birey Toplum ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.

- Yılmaz, Fatma Gaye. "Doğal Afetler, Toplumsal Değişme ve Dirençlilik İlişkisi: Toplumsalın Yeniden İnşası Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 2/2 (2021), 119-132.
- Kadioğlu, Mikdat - Özdamar, Emin. *Afat Zararlarını Eksiltmenin Temel İlkeleri, T.C. İçişleri Bakanlığı Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı*. Ankara: İSMAT Yayınları, 2008.
- Karakaş Canan, Ahmet - Koç, Mustafa. "Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 3/3 (2014), 611-625.
- Karlık, Zeynep - Kula, Naci. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları". *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* 5/5 (2022), 99-115.
- Koç, Mustafa. "Ruh Sağlığı İle Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *Akev Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 10-21.
- Kula, N. "Deprem ve Kıyamet Benzetmesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000), 351-360.
- Kula, Naci. "Deprem ve Dini Başa Çıkma". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 2021, 234-245.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- Kırpatrick, L. *Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi*. çev. Mustafa Koç. *Bilimname Dergisi* 1 (2006), 146-152.
- Memiş, Hacer. *Dinsel Başa Çıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerlik Ölçeğinin Çalışması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Okan, Nasrullah - Ören, Aytaç. "Covid-19 Sürecinde Yaşanılan Olumsuz Duygularda Dini Başa Çıkma'nın Rolü". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 359-380.
- Okumuş, Ejder. "Bir Sosyal Eşitsizlik Örneği Olarak Yoksulluğun Dinî Meşrûlaştırımı". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 5 (2011), 12-15.
- Okumuş, Ejder. *Afetleri Çok Yönlü Okumanın Önemi, Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar (Psikolojik, Sosyolojik, Dini, Kültürel, Hukuki ve Siyasi Analizler)*. Ankara: Eski-Yeni Yayınları, 2020.
- Özcan, Z. "Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları İle Dinî Başa Çıkma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 127-144.
- Pargament, Kenneth. Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme". çev. Ali Ulvi Mehmetoğlu. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 279-291.
- Rizhard Lazarus - Folkman, Suzan. *Stress Appraisal and Coping*, Library of Congress. Newyork: Cataloging in Publiccation Data, 1984.
- Şule Kaya, Ferda. "Kent Yaşamı Memnuniyeti, Stresle Başa Çıkma ve Yaşam Doyumu İlişkisi: İstanbul Örneği". *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2019), 326-336.
- Tiryakioğlu, Murad. *Afetlerle Yoksullaşma (Salgınlar, Göçler ve Eşitsizlikler)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Turan, Yahya. "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 395-434.
- Turgut, Murat. "Antik Akdeniz Bölgesinde Salgın Hastalıkların İnanç Değişiklikleri Üzerindeki Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 48 (2022), 92-107.
- Vahideh Lameeei - Mustafa Bilici. "Dinin Psikolojik İyi Oluş Üzerindeki Rolü ve Değerlendirilmesi". *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 9/19 (2022), 57-68.
- Yapıcı, Asım - Doğanay, Süleyman. "Dini Başa Çıkma ve Sabır Bağlamında İnsan: Nitel Bir Araştırma". *Bilimname Dergisi* 4/15 (2019), 105-124.
- Yenen, İsmail. "Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Din". *Toplum Bilimleri Dergisi* 17 (2015), 76-94.
- Yiğit, İlker. "İskândaki Kararsızlık: Doğal Afetler ve Kaybolan Yerleşmeler (Xvi-Xx. Yüzyıl Manisa-Konya Çevresi Örneği)". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 26 (2017), 329-364.

Yeni Anneliğin Sosyolojisi: Postmodern Zamanda Anne Olmak, yazar: Zehra Zeynep Sadıkoğlu

(İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2019), 256 sayfa, ISBN: 978-625-449-802-2

Döne Ayhan | 0000-0002-1633-385X | done.ayhan@karatay.edu.tr

KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya, Türkiye

ROR <https://ror.org/054341q84>

Öz

Aile toplumsal bir gerçeklik olarak önemini her zaman korumaktadır. Aile sosyolojisinde önemli aktörlerden bir tanesi olan annenin postmodern dönemde yaşadığı değişim de kayda değerdir. Klasik bir anne kimliğinin ötesinde postmodern dönemde annelik profesyonel bir nitelik taşımaktadır. Enformasyon teknolojilerinin gelişim hızıyla bilgi artık bir tüketim nesnesi haline almıştır. Bilginin tüketilmesiyle uzmanlık alan ve sınırları genişleyerek annelik özel alandan kamusal alana taşınmıştır. Anne kimliğinin yeniden inşa edildiği günümüzde orta sınıf kadınların çocuğa attığı anlamın farklılaşması da söz konusudur. Anneliğin kültürel yapısının anlaşılmasına çalışıldığı bu çalışma, “Yeni Anneliğin Sosyolojisi Postmodern Zamanda Anne Olmak” isimli eserin kitap kritiğinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Yeni Annelik, Kadın, Kimlik, Postmodern Zaman, Aile

Atıf Bilgisi

Döne, Ayhan. “Yeni Anneliğin Sosyolojisi: Postmodern Zamanda Anne Olmak, yazar: Zehra Zeynep Sadıkoğlu (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2023), 256 Sayfa, ISBN: 978-625-449-802-2”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 5/1 (Nisan 2024), 165-172.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.8>

Geliş Tarihi 10.01.2024

Kabul Tarihi 25.03.2024

Yayın Tarihi 15.04.2024

Sociology of New Motherhood: Being a Mother in Postmodern Times, by Zehra Zeynep Sadıkoğlu

(İstanbul: Alfa Publishing, 2019), 239 pages, ISBN: 978-625-449-802-2

Döne Ayhan | 0000-0002-1633-385X | done.ayhan@karatay.edu.tr

KTO Karatay University, Faculty of Economics, Administration, and Social Sciences,
Department of Sociology, Konya, Türkiye

ROR <https://ror.org/054341q84>

Abstract

Family always maintains its importance as a social reality. The role of mothers, an important factor in family sociology, has undergone significant changes in the postmodern period. Beyond the identity of a classical mother, motherhood in the postmodern era has a professional nature. With the rapid development of information technologies, information has transformed into a commodity. With the consumption of information, the field and boundaries of expertise have expanded and motherhood has moved from the private sphere to the public sphere. Nowadays, middle-class women attribute a different meaning to their child when the mother's identity is being reconstructed. This paper aims to comprehend the cultural constructs of motherhood. It reviews the book *The Sociology of New Motherhood: Being a Mother in Postmodern Times*.

Keywords

New Motherhood, Woman, Identity, Postmodern Time, Family

Citation

Döne, Ayhan. "Sociology of New Motherhood: Being a Mother in Postmodern Times, by Zehra Zeynep Sadıkoğlu (İstanbul: Alfa Publishing, 2023), 256 pages, ISBN: 978-625-449-802-2". *Journal of Sociological Context* 5/1 (April 2024), 165-172.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.5.1.8>

Date of Submission 10.01.2024

Date of Acceptance 25.03.2024

Date of Publication 15.04.2024

Zehra Zeynep Sadıkoğlu'nun kaleme aldığı 2023 yılının yarısında Alfa Yayınlarından 256 sayfa olacak şekilde *Yeni Anneliğin Sosyolojisi: Postmodern Zamanda Anne Olmak* adlı eser, yeni anneliğin sosyokültürel bağlamına odaklanan nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilip yazarın doktora çalışmasının basılı halidir. Kitabın kapak tasarımında bebeğini kucağında taşıyan bir anne resmi göze çarpsa da dikkatli bakıldığında anne figüründe birden fazla sima ve bakış bulunmaktadır. Aslında kapak görseli bebeğin yetişmesinde annenin yalnız olmadığını, birden fazla uzmanın süreçte etkisinin olduğunu ima etmektedir. Halen İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışan yazarın akademik ilgisi aile sosyolojisi bağlamında annelik, kadın ve değişen suretleri üzerine şekillenmektedir. Sosyoloji literatürüne “yoğun

annelik” kavramını kazandıran yazar, aile ve ilişkiler sosyolojisi anahtar kavramı altında bir değişim yaşandığına dikkat çekmektedir. Bugün aile kurumuna yönelik paradigma değişimi yaşandığı söylenebilir. Aileye atfedilen kültürel anlamın farklılaşması, çalışma hayatının dinamiklerinin kökten değişimiyle çiftlerin her ikisinin de aktif çalışma hayatında olması, bekârlığın bir tercih olarak benimsenmesi, evlenme yaşının yükselmesi, evlilik dışı birlik-teliklerinin normalleşmesi, boşanma ve tek ebeveynli aile formunun yaygınlaşması ailenin bilinen özgünlüğünü kaybettirmektedir. Aile sosyolojisine dair klasik bir metin olmaktan ziyade anne kimliğinin yeniden inşa edilmesini göstermesi için saha araştırması bulgularına da yer verilmesi esere canlılık sağlamıştır. Toplumsal yapıyla anneliğin ilişkisini vurgulayarak okura anneliğin “yeniliğini” sergilemektedir. Eserin temel motivasyonu, modern dönemde konulan çizgilerin yerini alan postmodern dünyada anne kimliğinin yeniden inşa edildiğini açıklamaktır. Anne, çocuk ve uzman ilişkisi üçgeninde vücut bulan çalışma, yeni anneliği kültürel perspektifle ele almaktadır. Annelik çocuğun tüm gelişimsel aşamalarını yakından takip eden ve sorumluluk alan bir aktörken, zamanla “yoğun annelik” durumunun ön plana çıkmasında uzman bilgisinin etkisinden bahsedilmektedir. Yoğun annelik tecrübesini anlamak için orta sınıf kadınları üzerine eğilen çalışma, modern zamanda çocuğa atfedilen değerin toplumsallıktan bireyselliğe doğru kaydığını göstermektedir.

Çocuk imgesinin kültürel değişim yaşadığını, postmodern dönemde annelik çocuk merkezli, uzman rehberliğinde risk bilinçli, maddi ve manevi sorumluluğu yüksek bir “iş” olarak algılanmaktadır. Türkiye'de eğitimi orta sınıf kadınların hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme süreçlerinden oluşan annelik tecrübelerine odaklanan eser, çocuğa yönelik bakış açısı, annelik fenomeninin anlaşılması, ideal anne profilini açıklaması üzerine dizayn edilmiştir. Bunu da annelerin bilgi kaynakları, risk algıları, ideal/iyi anne algısı, annelik

pratiklerindeki izleme ve izlenme durumuna dair bakış açılarıyla dile getirilmiştir. Annelik tecrübelerinde annelik sürecinin nasıl deneyimlendiği, bu süreçte uzmanlık bilgisiyyle nasıl tanışıldığı, annelik sürecine yansımaları ve annelik deneyiminde uzmanlık bilgisinin ne yönde düzenlendiği şeklinde temel sorulara odaklanılmıştır.

Annelik sadece toplumsal ve tarihsel perspektifle değil, bizzat annenin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesiyle şekillenmektedir. Çünkü bireysel farklılıkların en somut görülebileceği habitus farklılıkları anneler arası farklılaşmayı da getirmektedir. Dört bölümden oluşan eserde, *Bilgi Temelli Annelik* bölümünde ekonomik koşulların teknolojiye enformasyonun gelişmesine etkisiyle anneliğe uzman bilgisinin taşınması ve uzmanların toplumsal yapıda önemsenmesi vurgulanmıştır. “Doğru” anneliği tanımlayan bilimsel bilginin annelere ulaşmasında değişimin yaşanmasına dikkat çekilmiştir. Teknolojideki gelişmelerle dijital iletişim platformlarının uzman bilgilerinin annelerle paylaşılmasında işlevi tartışılmıştır. Geleneksel annelik bilgisi dijital dünyaya taşınırken annelik kültürü de evden sanala geçmiştir. Yeni dönemde uzmanlar toplumu eğitim misyonuyla hareket ederek popüler pedagojiler inşa etmektedirler. Bu durum annelik sürecinin özgüllüğünü kaybederek anneliğin görev olarak algılanması tehlikesini getirmektedir. Bilginin işlenmesi, piyasaya sürülmesiyle bilgi satışı gerçekleştirilerek burada anneler müşteri pozisyonuna gelmektedir. Son dönemde kendi annelik deneyimlerini dijital kanallarda annelerle paylaşan profesyonel olmayan, öznel bir süreç dikkat çekmektedir. Bu durum anneliğin nasıl yürütüleceği şeklinde geleneksel bilginin yerini profesyonel bilgi temelli otoriteye sahip tıbbi ve psiko-sosyal yaklaşıma bırakmakta ve bir yandan da özel alanda kalan anneliğin kamusal alana taşınmasını etkilemiştir.

Günümüzde anneliğin çerçevesini bilimsel bilgiye sahip uzmanlar “yasa koyucu rolü”yle çizmektedirler. Annelik, geçmişte olduğundan daha profesyonel ve rasyonel bir “iş” niteliği kazanmıştır. Uzmanlar postmodern dönemde kültürel sermayelerinin yüksek oluşuyla “profesyonel”ler grubunu oluşturmuştur. Toplumda yer alan herhangi bir kişinin dijital platformlarda üretici ve tüketici olması insanlarda kamusal ve mahrem ayrımını flulaştırmıştır. Postmodern dönemde içerik üreten, kitap, film, müzik üreticisinden yorum yazar sıradan kişiler dâhil herkes üreten tüketici konumundadır. Yeni dönemde “ebeveynlik uzmanları”nın dijital mecrada kişisel tecrübelerinden yola çıkarak kitlelere duygusal değer oluşturup buradan da reklam vb. yöntemlerle kazanç sağlamaları anneliğin metalaşmasını beraberinde getirmektedir. Küresel firmaların karını maksimize etmesi amacıyla uzmanlık bilgisini kullanarak anneleri hedef almaları söz konusudur. Reklam ve pazarlama alanında anneliği kullanan işleyiş, sadece çocuk özelinde değil anneleri de çocuğun yetişmesinde tüketici formunda görmektedir. Annelerin bilgiye erişiminde yazılı kaynaklar, internet ve sosyal medya, yakın çevre önemli kaynaklardır. Annelikle ilgili bilgi sahibi olmak için dijital kanallar kolay olması sebebiyle sıklıkla tercih edilmektedir. Sosyal medyada çeşitli anne sınıflarıyla bulunan annelerin aile, komşuluk kavramını deneyim aktarımıyla ele almaları takip edilmesini kolaylaştırmaktadır. Yakın sosyal çevre özellikle 0-6 yaş çocuğu olan annelerin bilgi kaynağında anneanne veya babaanne aktörü deneyim temelinde önemsenmek-

tedir. Çocuk büyüdükçe psikolojik problemlerde uzman bilgisi ve otoritesi kabul edilmektedir. Uzman bilgisi bilimselliğe dayandırıldığı için güvenilir bulunmaktadır.

Risk Bilinçli Annelik başlıklı ikinci bölümde, anneliğin riskli bir görev olarak algılanması ve bu değişimin anne üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Postmodern dünyada zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın uzmana ulaşma durumunun önemine değinilmiştir.¹ Modern dünyada risk ve belirsizliklerin sadece doğal süreçlerden değil imal edilmiş risklerin de bulunduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Zaman ve mekânın anlamını kaybettiği bu düzlemde anneler için tehdit ve risklerin artması söz konusudur. Risklerin modern dönemde öngörülebilir bir yönü bulunduğunu, risklerden kaçınılabileceği belirtilmektedir. Risklerin çeşitlenmesi yeni dönemde anneliğin gündemindedir. Çocuğun dünyaya gelmeden risklere açık olması ve diğer dönemlerde de devam etmesi geçmişle kıyaslandığında daha yoğun yaşanmaktadır. Risklere karşı annelerin uzmanlarla iş birliği içerisinde olması gerekliliği vurgulanmaktadır. GDOLu gıda, radyasyon, kimyasal kirlilik, yan etkisi olan ilaç ve aşılardan gibi modernitenin ürettiği riskler konusunda annelerin risk bilincini geliştirmesi beklenmektedir. Anneler ekolojik bilinçlilik çerçevesinde bilimsel referansla aşı veya mamalara karşı çıkabilmektedirler. Annelere düşen yol ise mevcut bilgi ve riskleri yorumlayarak tercihte bulunmaktır. Çocuk büyüdükçe risklere yönelik annelerin kaygı durumlarının azaldığını ve annelik deneyimine güvenerek risk algılarının değiştiği söylenebilir. Risklerin annelerde travma etkisi yarattığını, çünkü risklerin kontrol edilemediği vurgulanmaktadır. Bu noktada hamilelik süreci ve doğum anne ve çocuk için belki de en yoğun risk kaygısının yaşandığı dönem olmaktadır. Zorlu hamilelik süreci, tıbbi yardımlar, çevredeki hasta bebekler, bebeğin sağlığı annelerdeki risk algısını artırmaktadır. Sosyal çevrenin risk algısı da anneyi uzman otoritesine teslim etmektedir. Annelerin risk algısında besin, oyuncak, giyim gibi konularda doğal olandan yana tercihler yapılmakta, katkı maddesi kanserojen içerikleri tehdit oluşturmaktadır. Annelerin doğal olana dönüş sürecinde uzmanların bilimsel ve etik bir yol haritası sundukları görüşü mevcuttur. Çocuğun sağlıklı gelişimi için annenin üzerinde baskı kuran uzmanlar sağlıklı iletişime dikkat çekmektedirler. Çünkü anne ve çocuk arasındaki güvenli bağlanmanın gerçekleşmesi çocuğun sosyal, akademik, psikolojik alanlardaki iyi oluş halini de doğrudan etkileyecektir.

Düşünümsel Annelik başlıklı üçüncü bölümde anneliğin, kadınlar için çocuğun psikolojik ve fiziksel sağlığını, geleceğini riske atmaktan imtina ederek bu konulardaki bilimsel bilgi ve uzman önerileriyle düzenlenmesini, sorgulamasını gibi anneliğin düşünüselleşmesi, risk yönetiminin bireyselleşmesi, sağlığın yeni bir etik olarak ortaya çıkması meselesi tartışılmıştır. Çocuğun sağlıklı gelişimi için annelerin uzman önerilerinde tercihte bulunup buna göre anneliği şekillendirmeleri söz konusudur. Süreç içerisinde annelerin tercih ettiği uzmanlık bilgisi değişebilmekte ve sorgulayarak yeniden düzenlenebilmektedir. Postmodern dönemde çeşitliliğin, çok kültürlülüğün gelişip yaygınlaşmasıyla annelik artık uyum ve fedakârlık içeren bir şey değil, yatırım gerektiren bireysel bir pro-

¹ Edward William Soja, *Postmodern Coğrafyalar Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*, çev. Yunus Çetin (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017), 152.

jeye dönüşmüştür. Annelerin alternatifler arasında tercihte bulunması risk bilincini de gerektirmiştir. Uzmanlık bilgisiyle annelik kimliği dönüşüm nesnesi olmuştur. Postmodern çağda kesinliklerin olmayışı, bilgilerin çokluğu durumunda anneler kendileri için yeni reçete ve keskinlik icat etmek durumunda kalmışlardır. Anneler çocuğa yönelik tüm riskleri hesaplayarak harekete geçmektedirler. Burada tüm sorunluluğun anneye verilmesi yanlış bir bakış açısının sonucudur. Çocuktan sorumlu tek ebeveyn olarak annenin görülmesi hem anneyi baskı altında tutmakta hem de çocuğun ihtiyaç ve gelişiminde babanın rolü pasifize edilmektedir. Toplumsal bir özne olan insana modern dünyada tek başına baş etmede yetersizliği vurgulanarak profesyonel yardımlar gereklilik olarak gösterilmektedir. Rehabilitasyon, terapi ve bakım, danışmanlık gibi pratiklerle anne kimliği iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Anne kimliğinin dönüşümü sadece çocuk üzerinden değil, annenin hayat tarzını yeniden üretmesiyle kültürel bir süreci de kapsamaktadır. Eğitimli ve orta sınıfa ait kadınlar “ideal anne”ye ait göstergelere sahip olmak için eğitimler, uygulamalar ve aktiviteleri hayat tarzı haline getirmiştir. Gösterge ve imajlar yoluyla anne kimliği yeniden inşa edilmiştir. Çocuğu hayatın merkezine alan, profesyonel bilgiye sahip anneler olunması gerekliliği anneliğin tek tipleşmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla anne kimliği gerçeklikten sembolik bir nesne şeklinde popüler tüketim nesnesine dönüşmüştür. Çocuğun yetenek ve ilgisini keşfetmesi için alan yaratma görevi anneye düşmektedir. Başarılı bir çocuk da annenin başarısı olarak algılanmaktadır. Okul tercihi gibi boş zaman aktiviteleri de annenin sorumluluğundadır. Aile yaşamı çocuğun bu faaliyetlere katılımı üzerinden şekillenmektedir. Bu noktada aşırı ebeveynlik kavramı ortaya atılmaktadır. Anneliğin yoğun bir performans gerektiren bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. İdeal anne, maddi ve manevi koşulların yeterliliğiyle tanımlanmaktadır. Nasıl bir anneyim? sorusuna annelerin cevabı çocukla kurulan güven ilişkisi ve kaliteli vakit geçirmektir. Çocuğa vakit ayıramama, sabır gösterememe ve kurullarla pratik geliştirme de annelerin kendilerine yönelttikleri eleştirilerdir. Çocuğun yaşı büyüdükçe annenin psikolojik ilgiden pedagojik ilgiye kaydığı belirtilmektedir. Çocuğun okul tercihi noktasında da baş aktör olan anne; ailenin hayat tarzına uygunluğu (kolej-devlet) ile eğitim hayatını kurgulanmaktadır. Ailenin habitusuna uygunluk okul dışı etkinlik tercihinde de kendisini göstermektedir. Bourdieu, habitusu belirli kültürel düzeye mensup kişilerin zihin dünyalarındaki bilgi formu olarak tanımlamaktadır.² Spor ya da sanat dallarındaki ders ve aktivitelerle destekleyen anneler yönlendirme sorumluluğu olarak aileye uygun olanları tercih etmektedirler. Çocuğun desteğe ihtiyaç duyduğu alanlarda annenin fırsat sunması, çocuğa yatırım yapılması anneliği “iş” olarak anılmasını pekiştirmektedir. Günümüzdeki anneliğin belirli kriterlerle değerlendirilmesi ve iş olarak algılanması anneliği performans kaygısıyla baş başa bırakmaktadır. Anneler çocukları üzerinden hayat tarzlarını yeniden üretmektedirler.

Gözetimden Özdenetime Annelik isimli dördüncü bölümde ise riskten kaçınma ve anne kimli-

² Pierre Bourdieu, *Ayırım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat - Günce Berkkurt (Ankara: Heretik Yayınları, 2015), 257.

ğinin dönüşmesine uzmanlık bilgi ve önerilerini takip etme, annelik pratiklerini buna göre düzenleme ve oluşan yeni anneliğın daha çok çocuğu gözetleyerek, annenin de kendisini gözetleyip denetlediği geliştirdiği üzerinde durulmuştur. Anne ve çocuğun gözetime maruz kalması modern dünyanın gözetleyici ve tahakkümcü tavrını beslemektedir. Postmodern dönemde ise gözetim yerini öz disipline bırakmıştır. Postmodern toplumda anneler üst düzey teknolojilerin pasif mağduru değil kendi ihtiyaç ve istekleriyle uzmanlarla iş birliği yapan aktif aktörlerdir. Annelerin çocuklar üzerinde ses kayıt cihazı, akıllı saat vb. gibi nesnelere gözetimi gündelik hayatta karşılık bulmaktadır.

Sonuç olarak annelik günümüzde rasyonel ve profesyonel bir nitelik kazanmıştır. Sosyokültürel arka plana bakılacak olursa enformasyon teknolojisinin gelişimi uzmanların toplumsal yapıdaki önemini artırmıştır. Bilgi tüketim metası haline gelmiş ve uzmanlık sınırı genişlemiştir. Klasik tıp doktorları, psikolog ve pedagogların yanı sıra medyada görünen yeni uzmanlık alanları oluşmuştur. Bu da anneliğın özel alandan kamusal alana taşınmasında etkili olmuştur. Geleneksel bilginin yerini bilimsel bilginin almasıyla uzmanlar annelerin gözünde yüceltilmektedir. Bilimsel bilgiler ise kurgusal ve kâr amacı gütmeleriyle anne-çocuk etkileşiminin orijinalliğini bozup mesafeyi getirerek anneliği yeniden yapılandırmaya çağrıda bulunmuştur. Bugün anneliğe atfedilen değer uzman bilgilerince şekillenmektedir. Günümüzde hâkim olan otoritelerden bağımsız birey yaşamı anne kimliğinde mümkün olmamaktadır. Anneler kendi rızalarıyla uzmanların gözetimine girmektedir. Bu açıdan Annelerin uzmanlara bağlı kısmen de bağımlı olduğu söylenebilir. Yoğun anneliğın orta sınıftaki görünümüne odaklanan çalışma için getirilecek en büyük eleştiri yoğun anneliği ortaya çıkaran koşulların yeterince açıklanmamasıdır. Çocuğun gelişimsel dönemlerine göre anneliğın farklılaşan boyutları da düşünülecek olursa belirli dönemlere odaklanabilirdi. Ayrıca eğitilmiş annelerin popüler kültürün etkisinden izole bir şekilde uzmanların reçetelerini sorgulamaları da söz konusu olabilir. Çalışmanı en güçlü yanı aile sosyolojisine dair özgün ve güncel bir konu çerçevesinde anneliğın değişen görünümüne odaklanmasıdır. Aile ve ilişkilerin dinamik yapısı gereği gelecek dönemlerde farklı kavramların literatüre kazandırabileceği ya da yeni çalışmalara kapı aralayacağını belirtmek gerekmektedir. Yazarın tümevarımsal bir yaklaşımla ele aldığı eser, konu ve yöntemsel açıdan başarılı ancak analiz kısmında zaman zaman kuramsal destekten yoksun oluşuyla eleştirilebilir. Fenomenolojik araştırma deseniyle anneliğın kültürel dünyası anlaşılmaya çalışılmasıyla istifade edilecek nitelikte bir kaynak olarak nitelendirilebilir. Annelik günümüzde çocuğun bütünsel gelişiminden birincil sorumlu, uzman ve annenin kendini izlediği ve kimliğini yeniden inşa ettiği bireysel etik ilkelere dönüşmüştür. Son olarak anlaşılması kolay ve akıcı bir üslupla yazılan eser, gündelik hayatta karşılaşılan anne profilini anlamakta tutarlı bir tartışma gerçekleştirmiştir. Anneliğın değişen görünümünü açıkça belirten yazar, orta sınıfın dışında da anneliğe atfedilen anlamın merak edilmesini sağlamaktadır. Akademik ilgisi bu alanda olan kişilere ilham vermesi açısından kayda değer bir çalışmadır.

Kaynakça | References

Bourdieu, Pierre. *Ayrım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. çev. Derya Fırat - Günce Berkkurt. Ankara: Heretik Yayınları, 2015.

Soja, Edward William. *Postmodern Coğrafyalar Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. çev. Yunus Çetin. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.

sosyolojikbağlam

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam dergisi

www.sosyolojikbaglam.org